

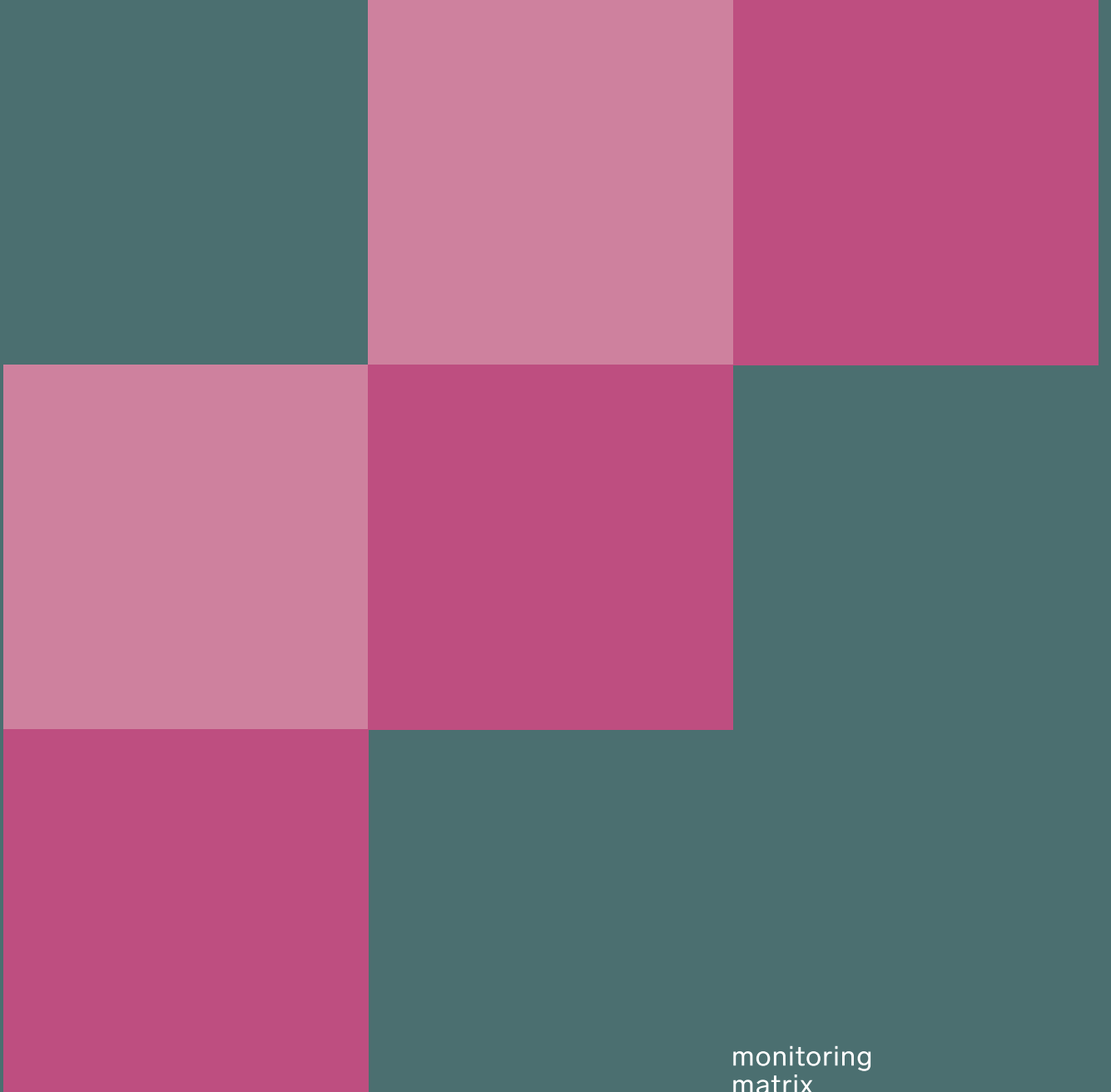
Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı
Third Sector Foundation of Turkey

Sivil Toplum için Elverişli Ortam İzleme Matrisi

Ülke Raporu:
Türkiye
2020 - 2021

monitoring
matrix

**SİVİL TOPLUM İÇİN
ELVERİŞLİ ORTAM İZLEME MATRİSİ
2020-2021 TÜRKİYE RAPORU**

TÜSEV Yayınları, Haziran 2023

No 94

ISBN 978-605-06238-8-8

Proje Ekibi (Alfabetik Sırayla)

Duygu Doğan

Güneş Engin

Rana Kotan

Yazarlar (Alfabetik Sırayla)

Duygu Doğan

Güneş Engin

Yapım MYRA

Koordinasyon: Engin Doğan

Tasarım ve Uygulama: Serhan Baykara

© Tüm hakları saklıdır. Bu yayının herhangi bir bölümü TÜSEV'in izni olmadan hiçbir elektronik veya mekanik formatta ve araçla (kayıt, bilgi depolama vb.) çoğaltılamaz.

Raporda yer alan görüşler yazarlara aittir ve bir kurum olarak TÜSEV'in görüşleriyle birebir örtüşmeyebilir.

Bu yayın Avrupa Birliği tarafından finanse edilmiştir. İçeriği yalnızca TÜSEV'in sorumluluğundadır ve Avrupa Birliğinin görüşlerini yansıtmak zorunda değildir.

TÜSEV

Bankalar Cad. No.2 Minerva Han

34420 Karaköy-İstanbul

T 0212 243 83 07 / **F** 0212 243 83 05

info@tusev.org.tr / www.tusev.org.tr

Hakkımızda

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV), 1993 yılında sivil toplumun yasal, mali ve işlevsel altyapısını geliştirmek amacıyla kurulmuştur. TÜSEV, sivil toplumun daha elverişli bir ortamda faaliyet gösterebilmesi ve karşılaşılan ortak sorunlara çözümler sunabilmek için Mütevelliler Heyeti üyelerinden aldığı destekle çalışmalarını sürdürmektedir.

Türkiye'de daha güçlü, katılımcı ve itibarlı bir sivil toplumun varlığı için çalışan TÜSEV;

- Sivil toplum kuruluşları (STK'lar) için elverişli ve destekleyici yasal ve mali ortamın oluşturulması,
- Stratejik ve etkin bağışçılığın teşvik edilmesi,
- Kamu, özel sektör ve sivil toplum arasında diyalog ve iş birliğinin sağlanması,
- Türkiye'deki sivil toplumun uluslararası düzeyde tanıtılması ve iş birliklerinin kurulması,
- Sivil toplumun itibarının artırılması,
- Sivil toplumla ilgili araştırmalar yapılması amacıyla faaliyetlerini sürdürmektedir.

İçindekiler

Kısaltmalar	5
Önsöz	7
Giriş	9
Ülke Arka Planı	21
Yönetici Özeti	27
Sivil Topluma Genel Bakış	28
Temel Bulgular	31
Temel Öneriler	35
Bulgular	37
Bölüm 1: Özgürlüklerin Temel Hukuki Güvenceleri	38
Alt Bölüm 1.1. Örgütlenme Özgürlüğü	38
Alt bölüm 1.2. Diğer Özgürlükler	57
Bölüm 2: STK'ların Finansal Kapasitesi ve Sürdürülebilirliği İçin Çerçeve	75
Alt Bölüm 2.1. STK'lar ve Bağışçılar için Vergisel/Mali Uygulamalar	75
Alt Bölüm 2.2. Kamu Desteği	81
Alt Bölüm 2.3. İnsan Kaynakları	93
Bölüm 3. Kamu-STK İlişkisi	102
Alt Bölüm 3.1. İş Birliği için Çerçeve ve Uygulamalar	102
Alt Bölüm 3.2. Politika Geliştirme ve Karar Alma Süreçlerine Katılım	108
Alt Bölüm 3.3. Hizmet Sağlanmasında İş Birliği	118
Sonuç ve Öneriler	123
Referanslar	137

Kısaltmalar

AB Avrupa Birliği

AFAD Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı

AGİT Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı

AİHM Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi

AİHS Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

AYM Anayasa Mahkemesi

BCSDN Balkan Sivil Toplum Destekleme Ağı / Balkan Civil Society Development Network

BTK Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu

CİMER Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi

DERBİS Dernekler Bilgi Sistemi

ECNL Avrupa Kâr Amacı Gütmeyen Hukuk Merkezi / European Center for Not-for-Profit Law

FATF Mali Eylem Görev Gücü / Financial Action Task Force

ICNL Uluslararası Kâr Amacı Gütmeyen Hukuk Merkezi / International Center for Not-for-Profit Law

İHD İnsan Hakları Derneği

İHOP İnsan Hakları Ortak Platformu

IPA Katılım Öncesi Yardım Aracı

KDK Kamu Denetçiliği Kurumu

KDV Katma Değer Vergisi

MASAK Mali Suçları Araştırma Kurulu

MEB Millî Eğitim Bakanlığı

OHAL Olağanüstü Hal

PRODES Proje Destek Sistemi

RTÜK Radyo ve Televizyon Üst Kurulu

STGM Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği

STİGM Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü

STK Sivil Toplum Kuruluşu

TBMM Türkiye Büyük Millet Meclisi

TGYK Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu

TİHEK Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

TİHV Türkiye İnsan Hakları Vakfı

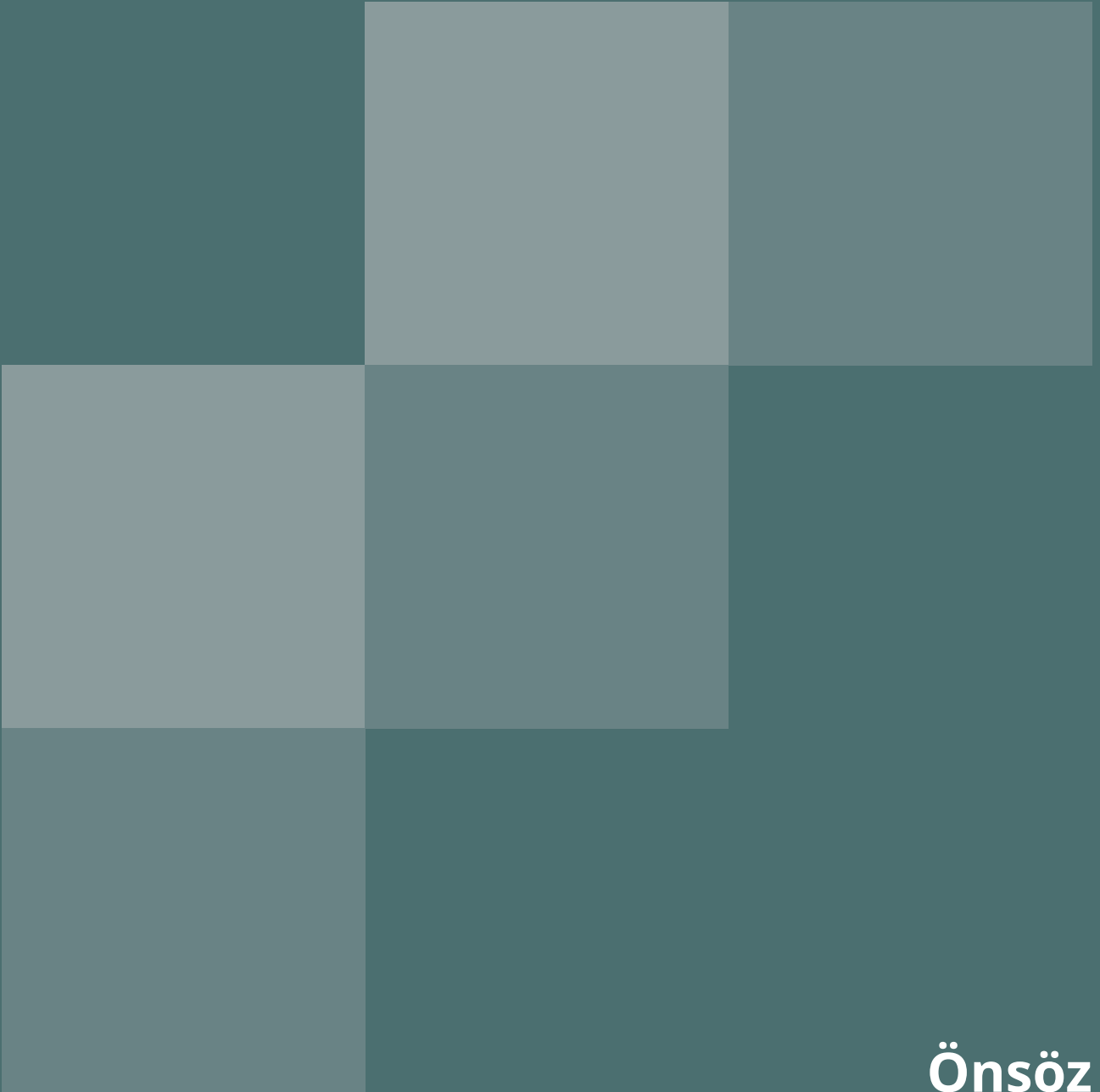
TÜİK Türkiye İstatistik Kurumu

TÜSEV Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı

UGK Ulusal Gönüllülük Komitesi

UNSC Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

VGM Vakıflar Genel Müdürlüğü

Önsöz

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV) olarak, 1993 yılından itibaren sivil toplumun yasal, mali ve işlevsel altyapısını geliştirmek için çalışıyoruz. Türkiye’de daha güçlü, katılımcı ve itibarlı bir sivil toplumun varlığı için hayata geçirdiğimiz faaliyetlerle sivil toplum kuruluşlarının (STK) karşılaştığı sorunlara çözümler üretmeyi ve daha elverişli bir ortamda çalışmalarına katkı sağlamayı hedefliyoruz. Yasal Çalışmalar program alanımız altında Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneği (STGM) ile birlikte Ekim 2021’de yürütmeye başladığımız ve Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından finanse edilen **Örgütlenme Özgürlüğünün İzlenmesi Projesi** kapsamında gerçekleştirdiğimiz faaliyetlerle, STK’ları ilgilendiren yasal ve mali mevzuat hakkında farkındalık yaratılmasını, sivil toplum için elverişli ortamın izlenmesi ve geliştirilmesi ile kamu-STK iş birliğinin güçlendirilmesini amaçlıyoruz.

Sivil Toplum için Elverişli Ortam İzleme Matrisi 2020-2021 Türkiye Raporu, sivil toplumun ve izleme-savunuculuk çalışmalarının gelişimine katkı sunmak amacıyla TÜSEV’in de aralarında bulunduğu uzman kuruluşlar tarafından geliştirilen İzleme Matrisi metodolojisi temel alınarak hazırlanmıştır. Sivil toplum için elverişli ortam, İzleme Matrisi metodolojisinde yer alan **Özgürlüklerin Temel Hukuki Güvenceleri, STK’ların Finansal Kapasitesi ve Sürdürülebilirliği ve Kamu-STK İlişkileri** bölümleri altında belirlenen standartlar ve göstergeler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu rapor mevcut yasal mevzuatın ve uygulamaların incelenmesinin yanı sıra, reform için öncelikli alanların belirlenmesine rehberlik etmeyi amaçlayarak STK’lar, hükümet, uluslararası kuruluş ve fon verenler için politika önerileri ortaya koymaktadır. İzleme Matrisinin ele aldığı konularda yaşanan sorunlar, hak temelli yaklaşım izleyen kuruluşlar başta olmak üzere belirli alanlarda kuruluşlar tarafından daha sıklıkla deneyimlenmektedir. Bu nedenle, Raporun temel ayaklarından birini oluşturan saha araştırması, Türkiye sivil toplumunun genel durumunu analiz etmenin yanı sıra sivil toplum içinde hak temelli yaklaşımı benimseyen kuruluşların durumuna ayrıca odaklanmaktadır.

TÜSEV olarak sahip olduğumuz bilgi ve deneyimi, yarattığımız ortak paylaşım alanları ve ürettiğimiz bilgi kaynakları aracılığı ile paydaşlarımızla paylaşmaya ve daha güçlü, katılımcı ve itibarlı bir sivil toplum için çalışmaya devam edeceğiz. Raporun hazırlanmasında emeği geçen ve görüşleri ile katkı sağlayan tüm kişi, kurum ve kuruluşlara teşekkürlerimizi sunarız.

Saygılarımızla, TÜSEV

Örgütlenme Özgürlüğünün İzlenmesi Projesi Hakkında

TÜSEV’in, Yasal Çalışmalar Programı altında, Sivil Toplum Geliştirme Merkezi Derneğiyle (STGM) birlikte yürüttüğü Örgütlenme Özgürlüğünün İzlenmesi Projesi Avrupa Birliği Türkiye Delegasyonu tarafından finanse edilmektedir.

Ekim 2021- 2024 arasında üç yıl sürecek proje kapsamında;

- Örgütlenme özgürlüğüne ilişkin yasal çerçevenin sistematik olarak izlenmesi yoluyla, iyileştirilmesi gereken alanlarda farkındalığın artırılması ve gerekli talebin oluşturulması,
- STK’ların kamu yönetiminin mevcut katılım mekanizmalarını daha etkin kullanabilmeleri ve hak temelli savunuculuk için kapasitelerinin gelişmesine katkı sağlanması,
- Kamu-STK iş birliğinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

Bu amaçla, sivil toplum kuruluşlarını ilgilendiren yasal ve mali mevzuat hakkında raporlar ve bilgi kaynakları hazırlanmakta, politika önerileri oluşturulmaktadır.

Giriş

TÜSEV ve Balkan Sivil Toplum Destekleme Ağı (BCSDN) olarak, 2020-2021 yıllarında Türkiye'de sivil alan üzerine hazırladığımız Sivil Toplum Gelişimi için Elverişli Ortamı İzleme Matrisinin yedincisini yayımlamaktan mutluluk duyuyoruz. Bu rapor, Batı Balkanlar'daki altı ülke (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kosova, Kuzey Makedonya, Karadağ ve Sırbistan) ile Türkiye'yi kapsayan ülke raporlarının bir parçası niteliğindedir. Tüm ülkeler için bulguları ve tavsiyeleri özetleyen Bölgesel Rapor ile diğer ülke raporlarına www.monitoringmatrix.net adresinden ulaşabilirsiniz.

Sivil Toplumun Gelişimi için Elverişli Ortam İzleme Matrisi, bir izleme aracı olarak, 2012 yılında Türkiye ve Batı Balkan ülkelerinden üyeleri bulunan Balkan Sivil Toplum Destekleme Ağı tarafından geliştirilmiş ve ilerleyen yıllarda değişen ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenmiştir. İzleme Matrisi temel olarak, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri açısından hukuki koşulların destekleyici nitelikte ve elverişli olması için hayati öneme sahip temel ilkeleri ve standartları ortaya koymaktadır. Sivil toplumun gelişmesi için gerekli görülen ortak standartlar, uluslararası alanda güvence altına alınmış haklar, Avrupa Birliği (AB) kriterleri, Avrupa Konseyi ile Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı (AGİT) ilkeleri ve Avrupa ülkelerindeki iyi örnek olarak gösterilen düzenleyici uygulamalar göz önüne alınarak belirlenmiştir. İzleme Matrisi, elverişli koşullarla ilgili tüm konuları değil, daha ziyade uzmanların, faaliyet gösterdikleri ülkelerde öncelik taşıdığını düşündükleri konuları kapsamayı hedeflemektedir. Standartlar ve göstergeler, ülkelerdeki sivil toplum kuruluşlarının hukuki koşullar, uygulamalar ve uygulamadaki zorluklar konusundaki deneyimlerinden yola çıkılarak hazırlanmıştır.

BCSDN tarafından üyeleri ve iş birliği yaptığı kuruluşlar olan Uluslararası Kâr Amacı Gütmeyen Hukuk Merkezi (ICNL) ve Avrupa Kâr Amacı Gütmeyen Hukuk Merkezinin (ECNL) desteğiyle 2013 yılında geliştirilen İzleme Matrisi, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri açısından hukuki koşulların destekleyici nitelikte ve elverişli olması için hayati olarak belirlenmiş temel ilkeleri ve standartları her biri kendi içinde alt bölümlere ayrılmış üç ana bölüm etrafında ele almaktadır:

- Özgürlüklerin Temel Hukuki Güvenceleri
- STK'ların Finansal Kapasitesi ve Sürdürülebilirliği için Çerçeve
- Kamu – STK İlişkisi

Üç ana bölümün her birinde, ilgili bölüme dair temel ilkeler yer almaktadır. Her temel ilke standartlarla genişletilmiş ve her standart için ayrıntılı göstergeler oluşturulmuştur. İzleme Matrisinde yer alan ilkeler, standartlar ve göstergeler somut biçimde elverişli ortamı tanımlayarak kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, fon veren kuruluşlar, bağışçılar ve diğer paydaşların yasal koşulları ve uygulamaları gözden geçirerek izleme ve değerlendirme yapmalarına olanak sağlamaktadır. Bununla birlikte bu metodoloji, yasal ve politik koşulların uluslararası standartlar çerçevesinde değerlendirilmesine olanak sağlayarak ilgili taraflara (STK'lar, hükümetler, uluslararası kuruluşlar, fon veren kuruluşlar, vb.) reform için öncelik belirleme konusunda yol göstermektedir. Diğer yandan, benzer bir metodolojinin yedi ülke tarafından uygulanması, karşılaştırmalı bir analizi mümkün kılması nedeniyle sivil alana önemli bir katkıda bulunmaktadır. İzleme Matrisi metodolojisi uyarınca, AB Sivil Toplum Kuruluşları için Teknik Destek (TACSO) tarafından oluşturulan AB Rehberleri (EU Guidelines) ilke ve göstergeleri doğrultusunda hazırlanan 2020 Raporunun¹ bulguları özetlenmektedir.

İzleme Matrisinin metodolojisine dair detaylı bilginin yer aldığı Sivil Toplum İzleme Matrisi Uygulama Rehberi'nin Türkçe versiyonu STK'lar ile diğer paydaşların sivil toplum alanını

izlemelerine ve değerlendirmelerine kolaylık sağlaması açısından TÜSEV tarafından yayımlanmıştır.² Sivil Toplum için Elverişli Ortam İzleme Matrisi 2020-2021 Türkiye Raporu için, İzleme Matrisi metodolojisinde belirlenen ilke, standart ve göstergelerin izlenmesinde kullanılan niteliksel ve niceliksel araçlardan oluşan karma yöntem, bir sonraki bölümde detaylı olarak açıklanmıştır.

1 Technical Assistance to Civil Society Organizations (EU TACSO 3). Final Report: Assessment of the State of the Enabling Environment and Capacities of Civil Society Against the 2014-2020 Guidelines for EU Support to Civil Society in the Enlargement region for the year 2020.

2 Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). Sivil Toplum İzleme Matrisi: Sivil Toplumun Gelişimi için Elverişli Ortamın İzlenmesi Uygulama Rehberi.

Metodoloji

Sivil Toplum için Elverişli Ortam İzleme Matrisi 2020-2021 Türkiye Raporu'nun (kısaca İzleme Matrisi olarak anılacaktır) hazırlanmasında, dernek ve vakıfları ilgilendiren yasal ve mali mevzuat ile bunların uygulamalarına dair mevcut durumun tespit edilmesi için masa başı ve saha araştırmasına dayanan kapsamlı bir çalışma yapılmıştır. Masa başı araştırmasında birincil ve ikincil kaynaklar incelenmiştir. Mevzuat (kanunlar, tüzükler, yönetmelikler, yönergeler, kararnameler, kararlar ve genelgeler) ile mevzuat taslakları, Resmî Gazete, Cumhurbaşkanlığı ve bakanlıklara ait faaliyet raporları, mali raporlar, yıllık programlar, performans raporları, ulusal kalkınma planları ile özel ihtisas komisyonu raporları, sivil toplum alanına dair hazırlanmış, vizyon, strateji belgeleri, eylem planları veya taslakları, resmi internet siteleri, internet sitelerinde yayımlanan duyurular, haberler, kamu tarafından açıklanan istatistikler, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tutanakları, bakanların bütçe sunuşları gibi birincil kaynaklar ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Böylece kamu kurumları tarafından hazırlanan sivil alanı ilgilendiren kaynakların detaylı bir taraması ve analizi yapılmaktadır.

İzleme Matrisi metodolojisinde masa başı araştırmanın yanı sıra bir diğer birincil veri kaynağı kamu kurumlarına yapılan bilgi edinme başvurularıdır. TÜSEV tarafından, 2022 yılının Haziran, Temmuz, Ağustos aylarında sivil toplumu ilgilendiren konularda 22 kamu kurumuna bilgi edinme başvurusu yapılmış ve toplamda 100'den fazla soru yöneltilmiştir. Bilgi edinme başvurularına ilgili kurumlarca geri dönüş yapılsa da yöneltilen soruların neredeyse tamamı yanıtı bırakılmıştır. Kamu kuruluşları soruları yanıtlamama gerekçesini açıkladıkları matbu yanıtlarda en çok 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanununun 7. maddesindeki "...Kurum ve kuruluşlar, ayrı veya özel bir çalışma, araştırma, inceleme ya da analiz neticesinde oluşturulabilecek türden bir bilgi veya belge için yapılacak başvurulara olumsuz cevap verebilirler" hükmüne atıf yapmışlardır. Ayrıca başvurularda yoruma dayalı sorular sorulmamış olmasına ve somut, veriye dayalı yanıtlar verilebilecek olmasına rağmen, bazı kurumlar tarafından kanunun 27. maddesine referans verilerek "tavsiye ve mütalaa talepleri bu Kanun kapsamı dışındadır" biçiminde yanıt verilmiştir. Yapılan bilgi edinme başvurularıyla sivil alana ilişkin önemli bir bilgi havuzu oluşturulması ve İzleme Matrisinin ilgili bölümlerinde kamu kurumlarının sağladığı güvenilir bilgilere yer verilmesi amaçlanmıştır. Ne var ki, sivil toplum alanında yapılan başvurularda bilgi edinme ile ilgili sorulara matbu yanıtlar verildiği ve bu hakkın işlevsel biçimde kullanılmadığı gözlemlenmiştir.

Tablo I. İzleme Matrisi kapsamında yapılan bilgi edinme başvuruları

Kurum	Bilgi edinme başvurusu yanıtlandı mı?	Yanıtların niteliği
Adalet Bakanlığı	+	Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 7. madde gerekçe gösterilerek talep edilen bilgi ve belgeler paylaşılmamıştır.
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	+	Talep edilen bilgilerin bir kısmına yanıt verilmiştir.
Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu (Adalet Bakanlığı)	+	Talep edilen bilgilere yanıt verilmemiştir.
Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı)	+	Bilgilerin erişilebileceği kaynak belirtilmiştir. Ancak talep edilen bilgilerin sınırlı bir bölümü bu kaynakta yer almaktadır.
Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı	+	Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 7. madde gerekçe gösterilerek talep edilen bilgi ve belgeler paylaşılmamıştır.
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı	+	Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 7. madde gerekçe gösterilerek talep edilen bilgi ve belgeler paylaşılmamıştır.
Emniyet Genel Müdürlüğü	+	Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun Uygulanmasına İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmeliğin 16. maddesi gerekçe gösterilerek talep edilen bilgi ve belgeler paylaşılmamıştır.

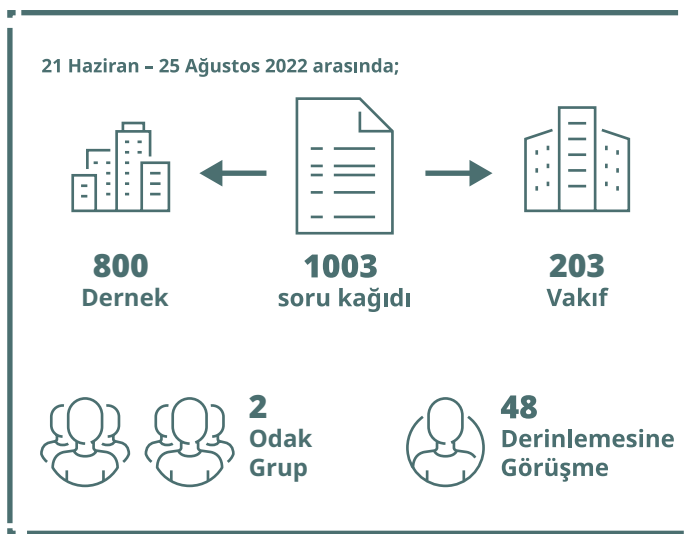
Kurum	Bilgi edinme başvurusu yanıtlandı mı?	Yanıtların niteliği
Gençlik ve Spor Bakanlığı	+	Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 27. madde gerekçe gösterilerek talep edilen bilgi ve belgeler paylaşılmamıştır.
Hazine ve Maliye Bakanlığı (Mali Suçları Araştırma Kurumu, Vergi Dairesi Başkanlığı ve Gelir İdaresi Başkanlığına yönelik sorular dahil)	+	Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 7. madde gerekçe gösterilerek talep edilen bilgi ve belgeler paylaşılmamıştır.
İŞKUR Genel Müdürlüğü	+	Bilgilerin erişilebileceği kaynak belirtilmiştir. Ancak talep edilen bilgilerin sınırlı bir bölümü bu kaynakta yer almaktadır. Ayrıca başka bir kuruma başvuru yapılması tavsiye edilmiştir.
Kamu Denetçiliği Kurumu	+	Bilgilerin erişilebileceği kaynak belirtilmiştir. Ancak talep edilen bilgiler bu kaynakta yer almamaktadır.
Millî Eğitim Bakanlığı	+	Talep edilen bilgilerin sınırlı bir bölümü yer almaktadır.
Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	+	Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 7. madde gerekçe gösterilerek talep edilen bilgi ve belgeler paylaşılmamıştır.
Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü (İçişleri Bakanlığı)	+	Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 7. madde gerekçe gösterilerek talep edilen bilgi ve belgeler paylaşılmamıştır.
Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı	+	Bilgilerin erişilebileceği kaynak belirtilmiştir. Talep edilen bilgilerin sınırlı bir bölümü bu kaynaklarda yer almaktadır. Bazı sorular ise Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 7. Madde gerekçe gösterilerek yanıtlanmamıştır.
Tarım ve Orman Bakanlığı	+	Bilgi Edinme Hakkı Kanunu 7. madde gerekçe gösterilerek talep edilen bilgi ve belgeler paylaşılmamıştır.
Türkiye Büyük Millet Meclisi	-	Yanıt verilmemiştir.
Vakıflar Genel Müdürlüğü (Kültür ve Turizm Bakanlığı)	-	Yanıt verilmemiştir.
Yükseköğretim Kurulu	+	Bilgilerin erişilebileceği kaynak belirtilmiştir. Talep edilen bilgilerin sınırlı bir bölümü bu kaynaklarda yer almaktadır.

Masa başı araştırmasıyla ilgili yaşanan en büyük zorluk nitelikli veriye erişememektir. Kamu kurumlarının sivil toplum alanında yayımladığı verilerin yetersiz olması, düzenli ve karşılaştırılabilir veri elde etme konusundaki eksiklik ve bazı verilerin kamuoyu veya paydaşlarla paylaşılmaması araştırmanın bulgularını veriye dayandırmayı zorlaştırmaktadır. TÜİK'in 2019-2023 Stratejik Planı'nda, 11. Kalkınma Planı'na referansla, uluslararası standartlarla uyumlu bir STK veri tabanı oluşturulmasına yönelik çalışmaların tamamlanması ve sivil toplum alanında güvenli ve düzenli veri toplanması ve yayımlanması hedef olarak yer alsa da bu hedefe ilişkin somut bir adım atılmamıştır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından ulusal istatistik sistemi içinde bu alanda uluslararası düzeyde karşılaştırılabilir veri toplanmamaktadır.

Diğer yandan, kamu fonları ve kamu-STK iş birliği mekanizmaları konusunda bir koordinasyon ve yaklaşım birliği olmadığı, şeffaf ve hesap verebilir bir kamu politikası benimsenmediği için uygulama süreçlerini takip etmek ve kaynak aktarılan, iş birliği yapılan STK'ları tespit etmek oldukça zordur. Masa başı araştırmasında yukarıda ifade edilen kaynaklar taranarak her kurum için ayrı ayrı veri toplanmış olsa da yayımlanan bilgilerin kısıtlı niteliği ve kurumlar arası yaklaşım farkı nedeniyle karşılaştırmalı bir analiz yapmak her zaman mümkün olamamıştır.

Birincil kaynakların yanı sıra, TÜSEV yayınları, AB İlerleme Raporları, sivil toplumun gelişimine dair uluslararası raporlar, STK'lar tarafından hazırlanan izleme raporları, gazete ve dergi makaleleri ile akademik yayınlar gibi ikincil kaynaklardan da faydalanılmıştır. TÜSEV'in Yasal Çalışmalar program alanı kapsamında yürütülen birçok çalışma, düzenlenen toplantı ve katılım sağlanan danışma toplantılarında ortaya çıkan bulgular ve öneriler İzleme Matrisinin hazırlanmasına katkı sağlamıştır. TÜSEV'in de üyesi olduğu Ulusal Gönüllülük Komitesinin (UGK) 2020-2021 yılı içerisindeki toplantıları ve istişare süreçlerinde ortaya konan görüşler, gönüllülük politikası ile ilgili mevcut durum ve önerileri İzleme Matrisine aktarma fırsatı sağlamıştır. Mali Eylem Görev Gücü (FATF) ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin kara para aklamanın ve terörizmin finansmanının önlenmesi çalışmaları kapsamında 2020 yılı sonunda gerçekleştirilen kanun değişiklikleri ve bu değişikliklerin istenmeyen sonuçları konusunda TÜSEV tarafından sürdürülen kamu kurumları ve uluslararası kurum ziyaretleri ve savunuculuk faaliyetleri sonucunda edinilen bilgilere İzleme Matrisinde yer verilmiştir. TÜSEV'in 12. Kalkınma Planı'nın hazırlık sürecinde yayımlanan Sivil Toplum Strateji Belgesi ve Eylem Planı Taslağı ile Sivil Toplum İlgilendiren Mevzuat Taslakları üzerine hazırladığı görüş ve öneriler, ilgili kısımlar açısından yol gösterici olmuştur. Örgütlenme Özgürlüğü'nün İzlenmesi Projesi kapsamında düzenlenen toplantılar ise örgütlenme özgürlüğü hakkı ile kamu-STK iş birliği açısından çözüm getirilmesi gereken öncelikli alanlarla ilgili somut politika önerilerinin tespitini kolaylaştırmıştır.

Araştırmanın ikinci aşamasında, nicel araştırma kapsamında 21 Haziran – 25 Ağustos 2022 tarihleri arasında Türkiye'de faaliyet gösteren 800'ü dernek ve 203'ü vakıf olmak üzere 1.003 STK temsilcisi TÜSEV ve STGM tarafından hazırlanan "soru kağıdı" uygulanmış, nitel araştırma kapsamında ise 48 STK temsilcisiyle derinlemesine görüşme yapılmış ve iki odak grup çalışması gerçekleştirilmiştir.

Proje dahilinde, saha araştırmasını TÜSEV ve STGM ile yürütmek üzere SAM Araştırma ve Danışmanlık'tan hizmet alımı yapılmış, görüşmeler TÜSEV ve STGM'nin rehberliğinde SAM Araştırma ve Danışmanlık tarafından yürütülmüştür. Nicel ve nitel araştırma süreci, Prof. Dr. Mehmet Ali Eryurt ve Dr. Derya Göçer'in danışmanlığında tasarlanmış ve yürütülmüştür. Raporlama aşamasında Doç. Dr. Ulaş Karan'ın görüş ve önerilerine başvurulmuştur.

Nicel araştırmada Dernekler Bilgi Sistemi (DERBİS) ve Vakıflar Genel Müdürlüğü (VGM) veri tabanından rassal olarak seçilen 1.003 kurumdan oluşan bir örnek kitleyle görüşme yapılmıştır. Araştırma sonuçları, teorik olarak, en kötü durumda (ana kitle varyansının maksimum olması durumunda) %95 güven düzeyinde dernek görüşmeleri için \pm %2,7, vakıf görüşmeleri için \pm %6,5, toplam görüşmeler için %2,3 hata payı içermektedir.

Örneklemede çok aşamalı tabakalı tesadüfi örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bunun için önce ana kitleden, kuruluşların kayıtlı olduğu yer ve derneklerin faaliyet alanları bakımından orantılı temsil edilmesini sağlayacak bir örneklem oluşturulmuştur. Ana kitlenin bölgesel dağılımında Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün (STİGM) veri tabanı olan DERBİS'e kayıtlı dernekler ve VGM'ye kayıtlı yeni vakıflara ilişkin yayımlanan illere göre dağılım sayıları temel alınmıştır.³

3 Örneklem 2022 Nisan ayının son haftasında oluşturulmuştur.

İkinci tabakalandırma ölçütü olarak, dernekler DERBİS'teki ayırım dikkate alınarak ana faaliyet alanlarına göre sınıflandırılmıştır. Nisan 2022 itibarıyla DERBİS'te 122.098 derneğin merkez ve şubeler olarak kaydı bulunmaktadır. Araştırmada öncelikle derneklerin şubeleri, Özel Kanunla Kurulan veya resmen Cumhurbaşkanlığı himayesinde olan dernekler (Kızılay, Yeşilay vb.), ana faaliyet alanına göre araştırmanın kapsamı dışında kalan "Dini hizmetlerin gerçekleştirilmesine yönelik faaliyet gösteren", "Kamu kurumları ve personeline yönelik faaliyet gösteren", "Dış Türkler ile dayanışma" ve "Şehit Yakını Gazi Dernekleri" ve detaylı faaliyet alanına göre "Hemşehri Dernekleri", "Gençlik", "Gençlik ve Spor" ve "Engelli Spor" dışındaki "Spor Dernekleri" örneklem dışında tutulmuştur. Araştırma evrenine 58.388 dernek dahil edilmiştir. STİGM veri tabanında araştırma kapsamında 17 ana faaliyet alanına göre gruplama yapılmış olmasına karşın, "Düşünce temelli dernekler", "Gıda, tarım ve hayvancılık alanında faaliyet gösteren dernekler", "Uluslararası teşekküller ve iş birliği dernekleri" "Yaşlı ve Çocuklara yönelik dernekler" sayılarının çok düşük olması dikkate alınarak birleştirilmiş ve nihayetinde dağılım 13 ana faaliyet alanına göre yapılmıştır. Dernek sayılarının düşük olduğu ana faaliyet kollarında da analiz yapılabilmesine olanak sağlayabilmek için her bir faaliyet alanında en az 30 görüşme yapılması planlanmış ve veri seti orantılı dağılım dikkate alınarak ağırlıklandırılmıştır. Bu sayede hem dernekler özelinde faaliyet kollarına yönelik hem de ülke temsiliyeti açısından yeterli bilgiye ulaşılabileceği hedeflenmiştir.

Kayıtlı 5.655 yeni vakıf arasından Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Kamu Kurum ve Kuruluşları ve Yarı Kamu Statüsündeki Kurumları (Ticaret Odası, Birlik vb.) tarafından kurulan vakıflar, kamu kurumlarında çalışanlara ya da kamu görevi yerine getirenlere yönelik vakıflar örnekleme dahil edilmemiştir. Vakıfları ana faaliyet alanlarına göre ayrıştırılabilecek veriye ulaşılamamıştır, bu nedenle araştırma evrenine dahil olan 3.771 yeni vakfın bölgesel dağılımı dikkate alınmıştır.

Araştırma tablet kullanılarak CAPI yöntemiyle (bilgisayar desteğiyle yüz yüze) yapılmıştır. Covid-19 salgını veya yaz tatili nedeniyle ofislerinde yüz yüze anket ve derinlemesine görüşmeleri kabul etmeyen katılımcılarla çevrimiçi olarak derinlemesine görüşme ve anket yapılmıştır. Çevrimiçi bağlantı yöntemlerini kullanma koşulları bulunmayan katılımcılarla bilgisayar destekli telefon anketi yapılmıştır.

Nicel araştırma sahasında da bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Araştırma evreni çok geniş olup, evreni oluşturan STK'lar, büyüklük, kapasite, finansal durum ve faaliyet gibi profil özellikleri açısından önemli farklılıklar göstermektedir. STK'ların çoğunluğu, kurumsal kapasitesi zayıf, sabit mekanları ve çalışanları olmayan kuruluşlardır. Sivil alana dair veri üretmenin ve veriye dayalı savunuculuk yapmanın öneminin tam olarak farkında olunmaması, örgütlenme özgürlüğü alanında fikir beyan etmekte çekinceler, kuruluş kayıtlı olmasına rağmen faal olmadığı için görüşmede sorulacak sorularla ilgili tecrübe/bilgi sahibi olunmaması gibi nedenlerle önemli sayıda STK'nın görüşmeyi kabul etmekte isteksiz davrandığı görülmüştür. Diğer yandan, DERBİS'te ana faaliyet alanı sınıflandırmasında tutarsızlıklar olduğu, benzer faaliyetleri yürüten STK'ların farklı ana faaliyet alanları altında gruplandığı tespit edilmiştir. DERBİS'te paylaşılan veri, STK'ların resmi kurumlara yaptıkları beyanlara dayandığı için, faaliyet alanlarıyla ilgili tam ve güvenilir bilgi sunmasa da tüm dernek ve vakıfların faaliyet alanlarını daha tutarlı biçimde tespit etmenin detaylı ve emek yoğun bir araştırma gerektirmesi sebebiyle⁴ eksikliklerine rağmen mevcut sınıflandırma esas alınmıştır.

Araştırmanın nicel aşamasında toplanan veri çeşitli analiz yöntemleriyle incelenmiş ve yorumlanmıştır. Bu yöntemlerin en önemlilerinden biri betimleyici analizdir. Betimleyici analizde katılımcıların her soruya verdikleri yanıtlar sayısal ve yüzdesel olarak değerlendirilmiştir. Kullanılan bir diğer yöntem çapraz analizdir. Bu analiz yönteminde araştırma sorularına verilen yanıtlar, çeşitli kırılımlar düzeyinde ayrıştırılmış ve karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Örneğin vakıf ve derneklerin cevapları veya farklı hedef kitlelere sahip kuruluşların cevapları karşılaştırmalı olarak ele alınmış, istatistiksel olarak anlamlı olan sonuçlara İzleme Matrisinde yer verilmiştir.

4 Örgütlenme Özgürlüğünün İzlenmesi Projesi kapsamında, TÜSEV ve STGM tarafından sivil toplum istatistiklerine ilişkin bir haritalama ve raporlama çalışması planlanmıştır. Çalışma 2023 yılında hayata geçirilecektir.

Niceliksel veri, son olarak faktör analizleri kullanılarak incelenmiştir. Faktör analizi, başta sosyal araştırmalar olmak üzere çeşitli alanlarda kullanılan çok değişkenli analiz tekniklerinden biridir. Faktör analizinin temel hedefi, aralarında ilişki bulunduğu düşünülen çok sayıdaki değişkeni aralarındaki ilişkilerin anlaşılmasını ve yorumlanmasını kolaylaştırmak amacıyla az sayıda, anlamlı ve birbirinden bağımsız faktörler haline getirmektir. Bu şekilde değişken sayısını azaltmak, aynı özelliklere sahip değişkenleri sınıflandırmak ve değişkenler arası ilişkilerden yararlanarak yeni kavramlar (değişkenler) ortaya çıkarmak hedeflenir. Saha araştırmasının bulguları analiz edilirken altı faktör öne çıkmıştır. Bunlar, ifade/örgütlenme özgürlüğü, finansal durum, hak temelli yaklaşım, kapasite, katılım ve katılım algısı faktörleridir.

İfade/Örgütlenme Özgürlüğü Faktörü

“İfade/Örgütlenme özgürlüğü” faktörü, kuruluşların ifade ve örgütlenme özgürlüğünü kullanma alışkanlıkları, bu esnada yaşadıkları sorunlar, ulusal düzeydeki resmi kurumlar veya hükümet dışı aktörlerin STK'lara yönelik doğrudan veya dolaylı baskısı ve STK'ların buna ne kadar “direnc” gösterdiğini birlikte ele alan bir değişkendir.

Bu çerçevede faktör analizi sonrası iki grubun birbirinden farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Okumayı kolaylaştırmak adına bu gruplardan ilki “Örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan kuruluşlar” diğeri “sorun yaşamayan kuruluşlar” olarak isimlendirilmiştir. Faktör analizlerindeki bu isimlendirmelerin temel amacı okumayı ve anlam atfetmeyi kolaylaştırmaktır ve gruplar arasında, her zaman siyah beyaz ayrımındaki gibi net bir farklılaşma bulunmamaktadır. Bu isimlendirmeler daha çok bir renk skalasındaki yumuşak geçişler sonrası ortaya çıkan temel ayrımlar olarak yorumlanmalıdır.

“Örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan kuruluşlar”, baskıya daha çok maruz kalmakta, daha çok denetlenmekte ve başka açılardan da kamunun “varlığını” daha çok hissetmektedir. Buna rağmen bu grubun toplumsal gösterilere daha fazla katıldığı ve bunları daha fazla düzenlediği görülmektedir. “Sorun yaşamayan” kuruluşlar ise esas olarak kamuya ilişkisi sınırlı ve kamuya ilişkilerinde bir sorun görülmeyen STK'lardır.

Faktör Analizi/Yöntem-Tablo 2 Derneğin/Vakfın Örgütlenme/İfade Özgürlüğü

	Sayı	Yüzde
Örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan kuruluşlar	133	13,3
Sorun yaşamayan kuruluşlar	870	86,7
Toplam	1003	100,0

Finansal Durum Faktörü

Kuruluşların finansal durumlarına göre nasıl farklılaştığını görmek için de faktör analizi yapılmıştır ve birbirinden finansal kapasitelerine göre ayrılan üç grup olduğu görülmüştür. Bu gruplar finansal duruma/sürdürülebilirliğe/çeşitliliğe işaret edecek şekilde “çok zayıf”, “zayıf” ve “görece iyi” şeklinde isimlendirilmiştir.

Finansal durumu “çok zayıf” olarak nitelendirilen kuruluşlar büyük oranda hiç düzenli geliri olmayan, yönetimin/üyelerin çabasıyla veya bireysel bağışlarla bir ölçüde ayakta duran, gelir çeşitliliği çok kısıtlı kuruluşlardır. Finansal durumu “zayıf” olan kuruluşlar “çok zayıf” gruba ek olarak üye aidatı da toplayabilen, bunu bireysel bağışlarla destekleyen ve bu nedenle de sürdürülebilirliği bir nebze daha iyi olan; fakat yine gelir çeşitliliği oldukça kısıtlı kuruluşlardır. Finansal durumu “görece iyi” olarak isimlendirilmiş gruptaki kuruluşların ise diğer gruplara göre gelir çeşitliliği daha zengindir, önemli bir kısmının kurumsal bağış veya yurt dışından hibe aldığı, zaman zaman yardım toplama kampanyası yaptığı ve iktisadi işletmelerinin olduğu görülmektedir.

Faktör Analizi/Yöntem-Tablo 3 Derneğin/Vakfın finansal durumu

	Sayı	Yüzde
Çok zayıf	193	19,3
Zayıf	520	51,8
Görece iyi	290	28,9
Toplam	1.003	100,0

Hak Temelli Yaklaşım Faktörü

Bir kuruluşun kurumsal olarak (yazılı belgelerinde) hak temelli yaklaşımı olup olmadığını ölçen bir dizi soru kullanılarak "hak temelli yaklaşım" faktörü oluşturulmuştur. Faktör analizinin sonucuna göre üç ayrı grup ortaya çıkmıştır. Bu gruplar, hak temelli yaklaşım düzeylerine göre "zayıf", "orta" ve "güçlü" olarak adlandırılmıştır.

Hak temelli yaklaşımı "zayıf" olan grupların yazılı belgelerinde temel hak ve özgürlüklerin korunması ve yaygınlaştırılmasına yönelik herhangi bir beyanları yoktur, dolayısıyla bu konuda herhangi bir savunuculuk planları veya reform talepleri de bulunmamaktadır. Bu kuruluşların yine hiçbir ayrımcılık türünün doğru olmadığını ve hoş görülmeceğini belirten herhangi bir değer ifadesi de yoktur. Bu grup üç grup arasındaki en kalabalık gruptur.

Hak temelli yaklaşımı "orta düzey" olan kuruluşların hepsinin yazılı belgelerinde temel hak ve özgürlüklerin korunması ve yaygınlaştırılması yer almaktadır fakat çok azı bu konuda bir savunuculuk planı geliştirmiştir ve hiçbirinin bu konuda bir reform talebi yoktur. Ayrımcılığa karşı bir değer ifadesi olanlarsa "zayıf" gruba oranla daha fazla, "güçlü" gruba göre daha azdır.

Hak temelli yaklaşımı "güçlü" olarak isimlendirilen kuruluşların hepsinin yazılı belgelerinde temel hak ve özgürlüklerin korunması ve yaygınlaştırılması yer almaktadır, ayrıca her biri bu konuda bir savunuculuk planı geliştirmiştir ve reform talebi olanlar da çoğunluktadır. Yine bu kuruluşların büyük çoğunluğunun ayrımcılığa karşı bir değer ifadesi de bulunmaktadır.

Faktör Analizi/Yöntem-Tablo 4 Derneğin/vakfın hak temelli yaklaşımı

	Sayı	Yüzde
Zayıf	638	63,6
Orta	136	13,6
Güçlü	229	22,9
Toplam	1.003	100,0

Kapasite Faktörü

Araştırmada yer alan kuruluşların kurumsal kapasitelerini incelemek için çeşitli değişkenler kullanılarak bir "kapasite" faktörü oluşturulmuştur. Bu faktör kendi içinde görece birlikte hareket eden ve diğer iki gruptan ayrılan üç grubun varlığına işaret etmiştir. Bu kuruluşlar kurumsal kapasiteleri açısından "düşük" kapasiteli, "orta" kapasiteli ve "yüksek" kapasiteli olarak isimlendirilmiştir.

"Düşük" kapasiteli olarak gruplanan kuruluşlar en az çalışanı ve gönüllüsü olanlardır. Gelirleri de en düşüktür. Çok azı yurt içinde bir üst kuruluşa üyedir, tüzel niteliği olmayan oluşumlara ya da uluslararası ağlara üye değillerdir. Neredeyse hiçbirinin iktisadi işletmesi de yoktur. Yurt dışından hibe almazlar. Çok azı resmi makamlarca oluşturulan danışma, istişare veya çalışma gruplarında yer almaktadır.

"Orta" kapasiteli kuruluşların "düşük" kapasiteli kuruluşlara göre, yine sayıca çok az olsa da, daha çok çalışanı ve gönüllüsü vardır. Gelirleri azdır ancak "düşük" kapasiteli kuruluşlardan bu anlamda daha iyi durumdadırlar. Aralarında yurt içindeki üst kuruluşlara ve tüzel kişiliği olmayan kuruluşlara üye olanlar olsa da bunlar azınlıktadır, hiçbirinin uluslararası ağ üyeliği yoktur. İktisadi işletmesi olanlar kapasitesi "güçlü" kuruluşlara göre oldukça azdır. Neredeyse hiçbiri yurt dışından hibe almamaktadır. Resmi makamlarca oluşturulan danışma, istişare veya çalışma gruplarına kapasitesi düşük gruba göre biraz daha fazla, "yüksek" gruba göre çok daha az katılmaktadırlar ve çoğunlukla belediyelerin yürüttüğü istişare süreçlerinde veya çalışmalarında yer alırlar.

"Yüksek" kapasiteli kuruluşların çalışan ve gönüllü sayıları daha fazladır, özellikle ücret karşılığı dışarıdan hizmet almada da farklılaşmaktadırlar. Gelirleri en yüksek grup budur. Çoğunluğu olmasa da önemli bir kısmının yurt içi üst kuruluş üyeliği, yaklaşık yarısından fazlasının tüzel kişiliği olmayan oluşumlara üyeliği vardır. Uluslararası ağlara üyeliği olan kuruluşlar da çoğunluk olmasalar da bu grubun içinde yer alırlar. Hatırı sayılır sayıda "yüksek" kapasiteli kuruluşun iktisadi işletmesi vardır ve bu gruptaki kuruluşlar yurt dışı kaynaklı hibelerden de diğer gruplara göre oldukça fazla faydalanmaktadır. Bu kuruluşların yarısından biraz fazlası danışma, istişare veya çalışma gruplarına katılmakta ve belediyelerin yanı sıra, kent konseylerinin de toplantılarında yer almaktadır.

Faktör Analizi/Tablo 5 Derneğin/Vakfın kapasite durumu

	Sayı	Yüzde
Düşük	462	46,1
Orta	420	41,9
Yüksek	121	12,0
Toplam	1.003	100,0

Katılım Faktörü

Kuruluşların kamuyla iş birliği ve karar alma süreçlerine katılım düzeylerini ve bu konuda nasıl farklılaştıklarını anlamak üzere bir "katılım faktörü" oluşturulmuştur. Yapılan analiz sonucu ayrılan üç grubun varlığı ortaya çıkmıştır. Bu gruplar katılım düzeylerini işaret edecek şekilde "düşük", "orta" ve "yüksek" olarak isimlendirilmiştir.

Katılım düzeyi "düşük" kuruluşların neredeyse hiçbiri yerel veya ulusal düzeydeki resmi makamlardan aynı veya nakdi yardım almamış ve resmi kurumlarla iş birliği yapmamıştır. Yine neredeyse hiçbiri mevzuat ve politika geliştirme süreçlerinde düzenlenen danışma toplantılarına katılmamış, bu danışma süreçlerinde görüşlerini yazılı olarak da iletmemiştir. Buna paralel olarak bu gruptaki kuruluşlardan hiçbiri resmi makamlarla oluşturulan danışma, istişare ve çalışma gruplarının içinde de yer almamıştır. Aralarında bakanlıklar ya da belediyelerle iş birliği protokolü yapan da yoktur.

Katılım düzeyi "orta" olarak isimlendirilmiş gruplar, isimlendirmenin de işaret ettiği gibi, katılım açısından "düşük" ve "yüksek" grubun görece ortasında yer almaktadır. Bu grupta da kamudan aynı veya nakdi destek alanlar çok azınlıktadır ve bu anlamda düşük gruba daha yakındır. Resmi kurumlarla iş birliği yapanlar görece az olsa da önemsenmeyecek düzeyde değildir. Mevzuat ve politika geliştirme süreçlerindeki toplantılara katılanlar ve bu süreçlerde görüş bildirenler çoğunluk değildir ancak dikkate alınacak orandadır fakat resmi makamlarla oluşturulan danışma, istişare ve çalışma gruplarının içinde oldukça az yer almaktadırlar. Yine az sayıda bir kısmı 2020 veya 2021 yıllarında kamu kurumlarıyla iş birliği protokolü yapmıştır.

Katılım düzeyi "yüksek" kuruluşlar, yine çoğunluğu olmasa da resmi makamlardan aynı ve nakdi destek alma açısından diğer iki grubun oldukça ilerisindedir. Önemli bir çoğunluğu bakanlık veya belediyeler gibi resmi kurumlarla iş birliği yapmıştır. Yine bu grup mevzuat ve politika geliştirme süreçlerindeki danışma toplantılarına yarı yarıya katılım göstermiş ve biraz daha az olmakla birlikte, bu süreçlerde görüşlerini yazılı olarak da iletmıştır. Bu süreçlerdeki danışma, istişare, çalışma gruplarına doğrudan katılım gösterenler de bu grup içinde çoğunluktadır. Bu gruptaki kuruluşlar kamu kurumlarıyla iş birliği protokolü açısından diğer gruplardan epey ileridedir ve iş birliği yapanlar çoğunluktadır.

Faktör Analizi/Yöntem-Tablo 6 Derneğin/Vakfın katılım durumu

	Sayı	Yüzde
Düşük	573	57,2
Orta	306	30,5
Yüksek	123	12,3
Toplam	1.003	100,0

Katılım Algısı Faktörü

Kuruluşların fiili olarak karar alma süreçlerinde yer almasının yanı sıra bu süreçlere yönelik algısı da incelenmiştir. Hangi kuruluşların birlikte hareket ettiğini ve ayrıştığını anlayabilmek için bir katılım algısı faktörü oluşturulmuştur. Faktör analizi sonucunda kendi içinde beraber hareket eden ve diğer gruplardan ayrılan üç grubun varlığı tespit edilmiştir. Bu gruplar katılım algısı açısından "olumsuz", "orta" ve "olumlu" olarak isimlendirilmiştir. Bu faktör, soru kağıdında yer alan STK'ların kamu ile iş birliği yapma, karar alma mekanizmalarına katılarak sivil toplumu ilgilendiren kamu politikalarına etki etme gibi konularda katılımcıların fikirlerini öğrenmeye yönelik sorulara verilen yanıtlardan yola çıkılarak oluşturulmuştur. Katılım algısı olumsuzdan olumluya gittikçe STK'ların kurumsal ve finansal kapasitelerinde düşüş olduğu ve kamu-STK iş birliği ile karar verme süreçlerine katılım deneyimlerinin azaldığı görülmektedir.

Faktör Analizi/Yöntem-Tablo 7 Derneğin/Vakfın katılım algısı

	Sayı	Yüzde
Olumsuz	113	11,3
Orta	468	46,6
Olumlu	422	42,1
Toplam	1.003	100,0

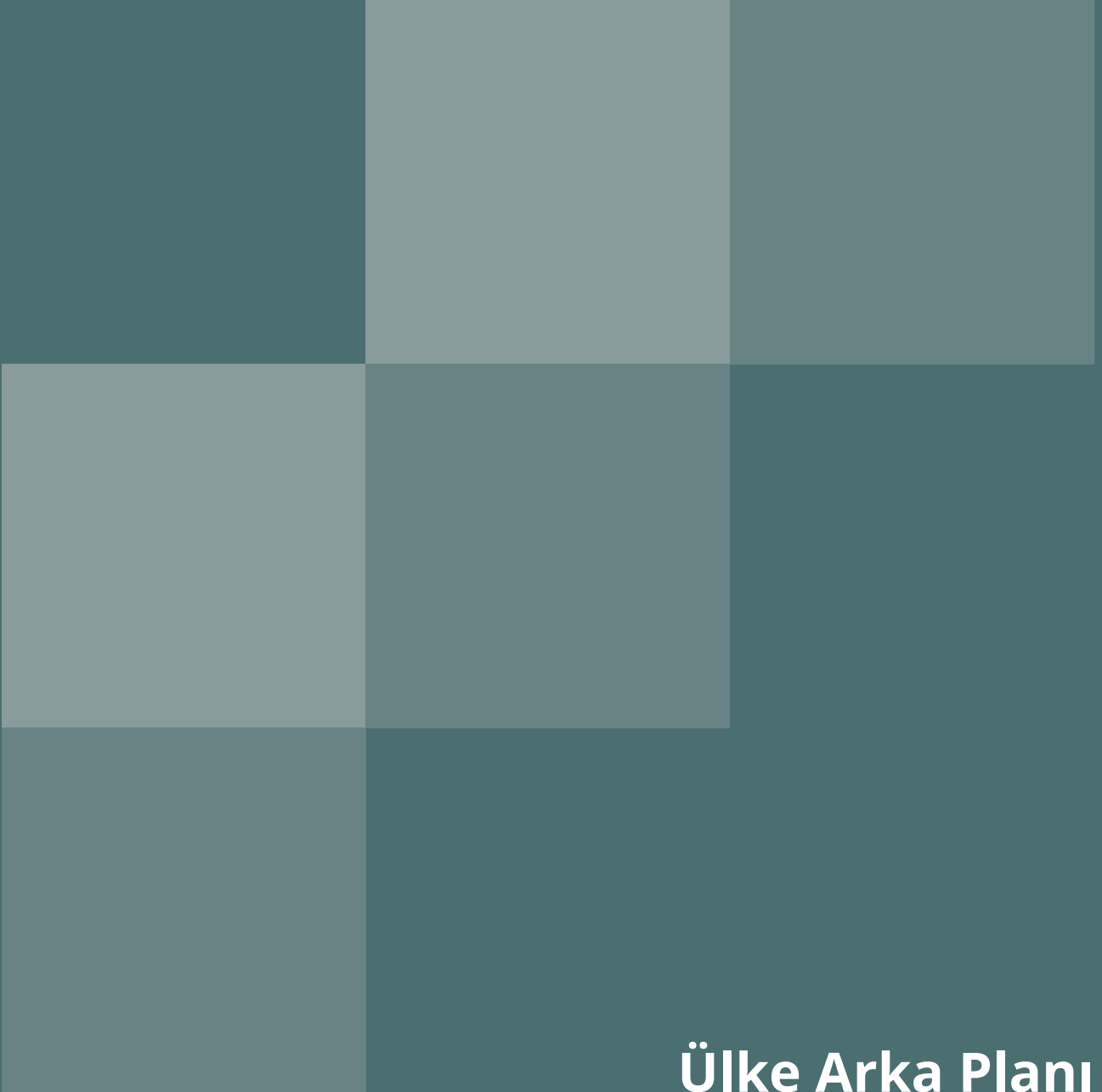
Saha araştırması bulguları, faktör analizleri sonucu oluşturulan bu faktör değişkenleriyle analiz edilmiş ve elinizdeki raporda faktör değişkenlerine göre ayrıştırılmış grupların profilleri ve diğer sorulara verdikleri yanıtlara dair bilgilere yer verilmiştir. Böylece oldukça farklı özellikler taşıyan STK'lardan oluşan bir evrende, STK'ların tecrübe ve eğilimlerinin daha tutarlı biçimde ölçümü hedeflenmiştir.

Türkiye'de Örgütlenme Özgürlüğü Saha Araştırması'nın nitel aşamasında ise 23 Haziran-16 Eylül tarihleri arasında 48 derinlemesine görüşme ve iki odak grup çalışması yapılmıştır. Niceliksel yöntemin ele aldığı evren içindeki her kuruluş, araştırmanın odağındaki örgütlenme özgürlüğü, katılım hakkı, kamu kurumlarıyla ilişkiler gibi alanlarda deneyime sahip değildir ve örneklemin içinde araştırma sorusunun odağıyla ilişkili olmayan çok sayıda katılımcı mevcuttur. Bu da örneklemin araştırma sorularına cevap verirken sağladığı güvenilirlik ve geçerlilik açısından sorunlar yaratmaktadır. Bu konu niteliksel araştırmanın amaca uygun örneklem oluşturma olanağından faydalanarak aşılmıştır. Niteliksel araştırmada, örgütlenme özgürlüğü, katılım hakkı gibi konularda deneyimi olan, son 2 yılın getirdiği dönüşümleri yaşamış ve gözlemlemiş katılımcılar, amaçlı örneklem tekniği kullanılarak belirlenmiştir.

Derinlemesine görüşmelerde hak temelli STK'larla görüşülmüş ve STK'ların genel nitelikleri, üye ve gönüllü yapıları, finansal kapasiteleri ve mali sürdürülebilirlikleri, denetimler, savunuculuk, ifade özgürlüğü, yasal düzenlemeler ve STK'lara etkileri, diğer STK'larla ve kamu kurumlarıyla ilişkileri, katılım ve izleme ile Türkiye'de sivil toplumun etkinliği, ihtiyaçları, sınırlılıkları konu başlıklarındaki sorulara yanıt aranmıştır. Görüşmelerde altı ayrı ilden (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Diyarbakır ve Trabzon) ve on üç farklı faaliyet alanından (insan hakları ve demokrasi, kadın hakları, çocuk hakları, doğa, hukuk, savunuculuk ve politika, LGBTİ+ hakları, kent hakkı, basın, gençlik hakkı, mülteci hakları, insani yardım, yaşlı hakları) STK temsilcisiyle görüşülmüştür. Böylece hem bölgesel farklar hem de örgütlenme ve ifade özgürlüğü açısından farklı faaliyet alanlarındaki durumun, sınırlılıkların ve beklentilerin anlaşılması amaçlanmıştır. Ayrıca resmi olarak kayıtlı olmayan ağ/platform gibi yapılar ve basın alanından çatı kuruluşlarla yapılan görüşmelerde onlara özel koşullar araştırılmıştır.

Odak grup toplantılarında derinlemesine görüşmelerde ortaya çıkan tablo iki ayrı başlık altında daha detaylı sorgulanmıştır. Odak gruplardan ilkinde hak temelli çalışmalar yürüten kuruluşların finansal sürdürülebilirliği, fon kullanımı, bunlara bağlı olarak yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri; ikincisinde ise örgütlenme özgürlüğüne yönelik kısıtlamaların STK'ların savunuculuk faaliyetlerine etkisi ve STK'ların bu sınırları aşmak için neler yapabileceği konuları üzerine tartışma yürütülmüştür.

Raporlama aşamasında çözümler betimsel analiz yöntemi kullanılarak işlenmiş, bu amaçla, öncelikle tematik olarak sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Tematik sınıflandırma için soru kılavuzundan yola çıkılarak üst ve alt kategoriler belirlenmiştir. Ardından her bir çözümün içeriği uygun kategorilere göre ayrıştırılmış, o kategoriler içinde de gruplandırmalar yapılmıştır. Tema çalışmasının sonunda her bir kategori için bulgular açıklanarak yorumlanmış, gerektiğinde karşılaştırmalar yapılmıştır.

Ülke Arka Planı

Sivil toplumun çalışmalarını özgür ve bağımsız biçimde elverişli bir ortamda sürdürebilmesi için sivil toplumun faaliyet gösterdiği ülkedeki siyasi ve genel durum, ülkede meydana gelen olaylar ve dönüşümler (afetler, salgın hastalıklar, seçimler, kutuplaşma, AB müzakereleri vb.) önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, araştırma bulgularını paylaşmadan önce, Türkiye'deki gelişmelerin sivil toplum üzerindeki etkisini kısaca incelemek, paylaşılacak veriler için anlamlı bir zemin oluşturacaktır. 2020-2021 yıllarında Türkiye'de sivil toplumun faaliyet gösterdiği koşullar üzerinde belirleyici en önemli etkenler; Covid-19 pandemisi, ekonomide artan kırılganlık, başta 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine Dair Kanun'un kabulü başta olmak üzere mevzuattaki değişiklikler ve sivil alanın daralmasına neden olan siyasi gelişmeler olmuştur.

Dünyanın hemen her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de 2020-2021 yıllarında Covid-19 pandemisi kapsamında sokağa çıkma yasakları ve kapanma tedbirleri uygulanmış, sosyal ve ekonomik düzen kaçınılmaz şekilde sekteye uğramıştır. Salgın tedbirleri 2021 yaz aylarında kademeli şekilde azaltılmış, sosyal ve ekonomik hayatı durma noktasına getiren kapanmalar sona ermiştir. Covid-19 pandemisinin olumsuz etkileri karşısında sosyal ve ekonomik düzeni sürdürmeye yönelik olarak, ticari işletmelerin insan kaynağı kapasitelerini korumaları için kamu desteği (örneğin kısa çalışma ödeneği) gibi ekonomik teşvik paketleri açıklansa da STK'ların çoğu, faaliyet alanı sınıflandırmaları nedeniyle teşvik dışında kaldığından bu desteklerden yararlanamamıştır. 2021 Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'nda da Covid-19 pandemisiyle birlikte STK'ların kaynaklara erişim, istihdam kapasitesi, proje hazırlama, hibe kullanımı ve fon toplama gibi konularda sorun yaşadığı vurgulanmaktadır. 2019-2023 yıllarını kapsayan 11. Kalkınma Planı'nda ise STK'ları ilgilendiren mali alanlarda düzenlemeler yapılacağı belirtilmektedir. Fakat bu politika belgelerinde somut tedbirler tanımlanmadığından, kamu fonlarının STK'lara tahsisi için gerekli adımlar atılmamıştır. Bu durum neticesinde, STK'lar önemli ekonomik sorunlarla karşılaşmış, gönüllü faaliyetlerindeki azalmayla da birlikte birçok kurum faaliyetlerini kısıtlamak zorunda kalmıştır.

Ağustos 2020'de TÜSEV tarafından yapılan Covid-19 Salgınının Türkiye'de Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarına Etkisi Anketi II'ye katılan kuruluşların %78'i salgının seminer, konferans, gösteri gibi etkinliklerini etkilediğini belirtirken, %60'ı da eğitim faaliyetlerine olan etkisini aktarmıştır. Bunun yanı sıra katılımcıların %39'u kaynak geliştirme faaliyetlerinin, %38'i saha çalışmalarının durdurulması, hizmet merkezlerinin kapatılması gibi hizmet sağlama çalışmalarının, %16'sı ise savunuculuk faaliyetlerinin etkilendiğini belirtmiştir. Tüm faaliyetlerinin tamamen durduğunu belirten STK'ların oranı %16'dır.⁵ STGM tarafından hazırlanan Türkiye'de Örgütlenme Özgürlüğünün Genel Görünümü-II raporu, belirli faaliyet alanlarında veya belirli gruplarla çalışan STK'ların, pandemiden daha ağır biçimde etkilendiğini ortaya koymaktadır. Romanlar, LGBTİ+'lar, Suriyeli göçmenler, yoksullar, engelliler, kadınlar ve çocuklarla çalışan kuruluşlar bu grupların, ayrımcılık, toplumsal cinsiyete dayalı şiddet, yoksulluk gibi birbiriyle kesişen problemlerinin derinleştiğini ifade etmektedir. Bu kuruluşların çalışmalarına yönelik ihtiyaçlar artarken çalışma koşulları zorlaşmıştır.⁶

Diğer yandan, salgının olumsuz etkileri karşısında STK'lar faaliyetlerini sürdürmek için dijital araçların kullanımına ağırlık vermiş, faydalanıcılarına ve gönüllülere ulaşmak, kaynak bulmak için yeni yöntemler geliştirmiş ve yeni paydaşlarla iş birlikleri kurmuştur. Salgının etkilerini azaltmak başta olmak üzere alanlarında faaliyetlerini sürdürmeye çalışan önemli sayıda STK'ya yapılan bağış ve yardımlarda artış gözlemlenmiştir. Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik 2021 Raporu'na göre, 2021 yılında bireylere veya kuruluşlara yapılan kişi başı ortalama yıllık yardım ve bağış miktarı yaklaşık 983 TL olarak hesaplanmıştır. Raporda, 2019 yılı ile kıyaslandığında, enflasyon etkisi göz önüne alındıktan sonra dahi yardım ve bağış miktarlarında önemli bir artış olduğuna ve bu artışta salgın ve Türkiye'de yaşanan deprem, sel ve orman yangınları gibi büyük afetlerin rol oynadığına dikkat çekilmektedir.⁷

5 Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Covid-19 Salgınının Türkiye'de Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarına Etkisi Anketi - II Raporu*, Eylül 2020.

6 Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM). *Türkiye'de Örgütlenme Özgürlüğünün Genel Görünümü II*.

7 Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik 2021*.

Covid-19 pandemisini önlemek amacıyla alınan tedbirler, hak ve özgürlüklerin kullanımına ilişkin sınırlamalar da getirmiştir. Kapalı alanlarda yapılacak toplantı benzeri etkinliklerin yaklaşık bir buçuk yıl boyunca yasaklanması, STK'ların atölye, konferans, eğitim gibi çalışmalarının yanı sıra genel kurullar gibi idari açıdan zorunlu toplantılarını da ertelemelerine neden olmuştur. Bu süreçte, STK'lar tarafından organize edilen veya katılım gösterilen toplantı ve gösterilerin sayısında da önemli bir düşüş gözlemlenmiştir. Covid-19 salgınının başlamasından itibaren, toplantı ve gösterilerin yasaklanması ya da halihazırda icra edilen bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılmasında en sık karşılaşılan gerekçe, pandemi olmuştur.

2020-2021 yıllarında sivil alanda mevzuat ve uygulamalardan kaynaklı engeller varlığını sürdürmüştür. 2000'lerin ilk on yılında sivil toplum mevzuatında iyileştirmelerle birlikte mevzuattan kaynaklı sorunlar azalmış ve idari konularda görece rahatlama sağlanmış olsa da bu tarihten itibaren sivil toplum alanında kapsayıcı bir reform gerçekleşmemiştir. Dernekler ve Vakıflar Kanunu'nun yanı sıra, Türk Medeni Kanunu, Ceza Kanunu, Yardım Toplama Kanunu ve vergi düzenlemelerine ilişkin birçok farklı kanunda STK'ların faaliyetleri açısından caydırıcı ve engelleyici maddeler yer almaktadır. 2020-2021 yıllarında ise sivil toplumun tavsiye ve önerilerine rağmen sivil alanı sınırlandıran çeşitli düzenlemeler yürürlüğe girmiştir. 2020 yılında önce derneklere üyelerini bildirme zorunluluğu getirilmiş, sonrasında ise 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine Dair Kanun ile Dernekler Kanunu ve Yardım Toplama Kanunu başta olmak üzere sivil toplumu etkileyen birincil mevzuatta önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklik tasarıları hazırlanırken STK'larla anlamlı istişareler yapılmamış, düzenlemeler çok kısa sürede kanunlaşmış ve STK'ların eleştirisi ve itirazları dikkate alınmamıştır. Kâr amacı gütmeyen kuruluşların terörizmin finansmanı için kullanılmasının önlenmesine yönelik FATF tavsiyeleri, birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de idare tarafından STK'lar üzerindeki kamu denetiminin artırılması için kullanılmıştır. Tüm bu gelişmelerin sonucunda sivil toplumun elverişli bir ortamda faaliyet göstermesi, gelişmesi ve güçlenmesinin önündeki engeller artarken, kamu ile sivil toplum arasındaki güvensizlik de büyümektedir. Sivil topluma güvenlik eksenli bir yaklaşımın sonucu olarak ortaya çıkan düzenleme ve uygulamalar, örgütlenme özgürlüğünün kullanımı açısından kısıtlayıcı ve caydırıcı etkiler yaratmaktadır.

Mart 2021'de hükümet tarafından özgürlük ve güvenlik hakkı, adil yargılanma ve ifade özgürlüğü başta olmak üzere birçok alanda reformlar öngören İnsan Hakları Eylem Planı açıklanmışsa da temel hak ve özgürlükler alanında son yıllarda gözlenen gerileme devam etmiştir. Basın özgürlüğü ve medyada çoğulculuk idari, siyasi ve yargısal yollarla sınırlandırılmaktadır. Alternatif medya kuruluşları ve gazetecilerin, insan hakları kuruluşları, meslek örgütleri ve bunların temsilcilerinin siyasi otoriteler ve medya tarafından hedef gösterildiği birçok vakayla karşılaşmıştır. Milli güvenlik, kamu düzeni ve terörle mücadeleye ilişkin ceza kanunlarının ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğünü kısıtlayıcı ve geniş şekilde yorumlanması sonucunda, medya ve sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra, insan hakları savunucuları, öğrenciler, sanatçılar, avukatlar, yazarlar gibi toplumun pek çok farklı kesiminden kişilere karşı çok sayıda dava açılmış, bunların bir kısmı mahkûmiyetle sonuçlanmıştır.⁸ Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) raporlarına göre, 2020-2021 yıllarında Türkiye, Rusya'dan sonra AİHM'de hakkında en çok başvuru yapılan ikinci ülkedir ve 2021'de karar verilen 78 dosya içinde 31 ifade özgürlüğü, 29 özgürlük ve güvenlik hakkı ve 22 adil yargılanma hakkı ihlali tespit edilmiştir. Bazı AİHM kararlarının uygulanmaması da Türkiye'nin insan hakları temeline dayanan uluslararası sistemin bir parçası olma yönündeki tutumuna zarar vermiş ve tartışmalara neden olmuştur.⁹ Bu bağlamda bir diğer tartışma yaratan gelişme, kadın ve LGBTİ+'ları her türlü şiddete karşı korumak, şiddeti önlemek, kovuşturmak ve ortadan kaldırmak için taraf ülkelere çok kapsamlı yükümlülükler getiren, Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi'nden (İstanbul Sözleşmesi) Cumhurbaşkanı Kararı ile Türkiye'nin çekilmesidir.

8 Hafıza Merkezi. *Sessiz Kalma: Hak Savunucularına Yönelik Yıldırma Politikaları 2015-2021*.

9 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. *Selahattin Demirtaş v. Türkiye, B.N. 14305/17, K.T. 22.12.2020; Kavala v. Türkiye, B.N. 28749/18, K.T. 10.12.2019*.

Hem uluslararası kuruluşların hem de Türkiye'deki sivil toplum kuruluşlarının izleme raporları, Türkiye'de sivil alanın daraldığına işaret etmektedir. 2022 Bertelsmann Dönüşüm Endeksi'nde (BTI) Türkiye 137 ülke arasında 63. sıradadır ve hukukun üstünlüğü, kurumların güvenilirliği, ifade özgürlüğü ile diğer temel hakların kullanımında yaşanan sorunların Türkiye'nin geçirdiği dönüşümde belirleyici rolüne dikkat çekilmektedir. Sivil toplum faaliyetleri ile ifade özgürlüğü ve toplantı gösteri yürüyüşü hakkını kısıtlamaya yönelik güvenlik eksenli politikalar; mevzuat değişiklikleri ve uygulamalarda kendini göstermiştir.¹⁰ Avrupa Komisyonu 2022 Türkiye Raporu, "sivil topluma ilişkin konularda, ciddi gerilemenin devam ettiğini" ifade etmektedir. Raporun bulgularına göre, "sivil toplum kuruluşları artan baskıyla karşı karşıya kalmış ve ifade, örgütlenme ve toplanma özgürlüklerinin kısıtlanmasıyla özgür hareket etme alanı azalmaya devam etmiştir. Kitle imha silahlarının yayılmasının finansmanının önlenmesine ilişkin yeni kanun, sivil toplum kuruluşlarına ek kısıtlamalar getirmiştir."¹¹ CIVICUS Monitor, Türkiye'yi sivil toplumun baskı altında (repressed) olduğu ülkeler arasında sıralamaktadır ve ifade, toplanma ve örgütlenme özgürlüğünün kullanımı önünde siyasi otoritelerden kaynaklı ciddi engeller bulunduğunu tespit etmektedir.¹²

Bu dönemde, siyasi ve toplumsal gündemi şekillendiren önemli gelişmelerden biri de Türkiye'nin geçtiğimiz on yılda bir geçiş ülkesi ve göç alan ülke haline gelmesi ve dünyada göçmen, mülteci ve sığınmacı nüfusunun en fazla olduğu ülkeler arasında yerini almasıdır. Göç yönetiminin insani yardım, temel haklara erişimde yaşanan sorunlar ve göçmenlerin entegrasyonu kapsamında tartışıldığı önceki yıllardan farklı olarak, özellikle de 2019 yerel seçimleriyle birlikte göçmen gruplara yönelik ayrımcı söylemler hem siyasette hem de gündelik sosyal hayatta ve medyada yaygın şekilde yer bulmaya başlamıştır. Bu durum, hükümetin göç yönetimini de doğrudan etkilemiş, göçmenlerin ülke içinde ikamet ve dolaşımlarına getirilen sınırlamaları kampların kapatılması ve geri gönderme kampanyaları takip etmiştir.¹³ Göçmen karşıtlığını besleyen itibarsızlaştırma kampanyaları siyasette göç konusunun giderek ayrımcı bir yaklaşımla gündem olmasını ve göçmenlerin yaşadığı mahallelere saldırıları beraberinde getirirken, göç yönetiminin bir uluslararası ilişkiler meselesi olmanın yanında bir güvenlik meselesi olarak ele alınmasına neden olmaktadır.

STK'ların, demokratik karar alma süreçleri ile kamu politika ve hizmetlerinin geliştirilmesine katılımlarını destekleyecek bir kamu stratejisi bulunmaması, STK'lar için elverişli ortamın sağlanması önündeki temel engellerden biri olmaya devam etmiştir. Oluşturulan katılım mekanizmaları ise Türkiye sivil toplumunun çoğulcu yapısını temsil edememekte ve sivil alanın gelişmesi için çeşitlenen talep ve ihtiyaçların kamu politikalarında yer alması misyonunu yerine getirememektedir. Avrupa Komisyonu 2022 Türkiye Raporu'nda bağımsız sivil toplum kuruluşlarının, politika oluşturma süreçlerinin ve izleme faaliyetlerinin bir parçası olan istişarelerin çoğu zaman dışında tutulduğu tespit edilmektedir.

Sivil toplumun gelişimi için elverişli ortamı sağlamak açısından yasal ve mali reformların gerçekleşmemesinin yanı sıra, elverişli sosyokültürel bir zeminin varlığından bahsetmek de mümkün değildir. Türkiye'de yaygın olarak bağış yapma eğilimi gözlemlense de kurumlara yapılan bağışlar oldukça sınırlıdır. Dünya Bağışçılık Endeksi (World Giving Index) 2021 Raporu'nda¹⁴, Türkiye 114 ülke arasında, tanımadığı bir kimseye yardım etmede %59 oranla 48. sırada, sivil toplum kuruluşlarına yapılan bağışlarda %25 oranla 75. sırada ve gönüllülük için harcanan zamanda %10 ile 99. sırada yer almıştır. Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik 2021 Raporu¹⁵ bulgularına göre ise, yurttaşların çoğunluğunda ihtiyaç sahiplerine bağış ve yardımları ilgili bir kurum aracılığıyla vermek yerine doğrudan ulaştırma yönündeki eğilim devam etse de önceki yıllara kıyasla bağışlarını bir kurum aracılığıyla yapmayı tercih edenlerin oranında artış görülmektedir. 2015 ve 2019 raporlarında gözlemlendiği gibi, bağışlara aracılık etmesi için

10 Bertelsmann Stiftung. *BTI 2022 Country Report — Turkey*.

11 Avrupa Komisyonu. *2022 Türkiye Raporu*.

12 CIVICUS. *CIVICUS Monitor: Tracking Civic Space - TÜRKİYE [interaktif harita]*.

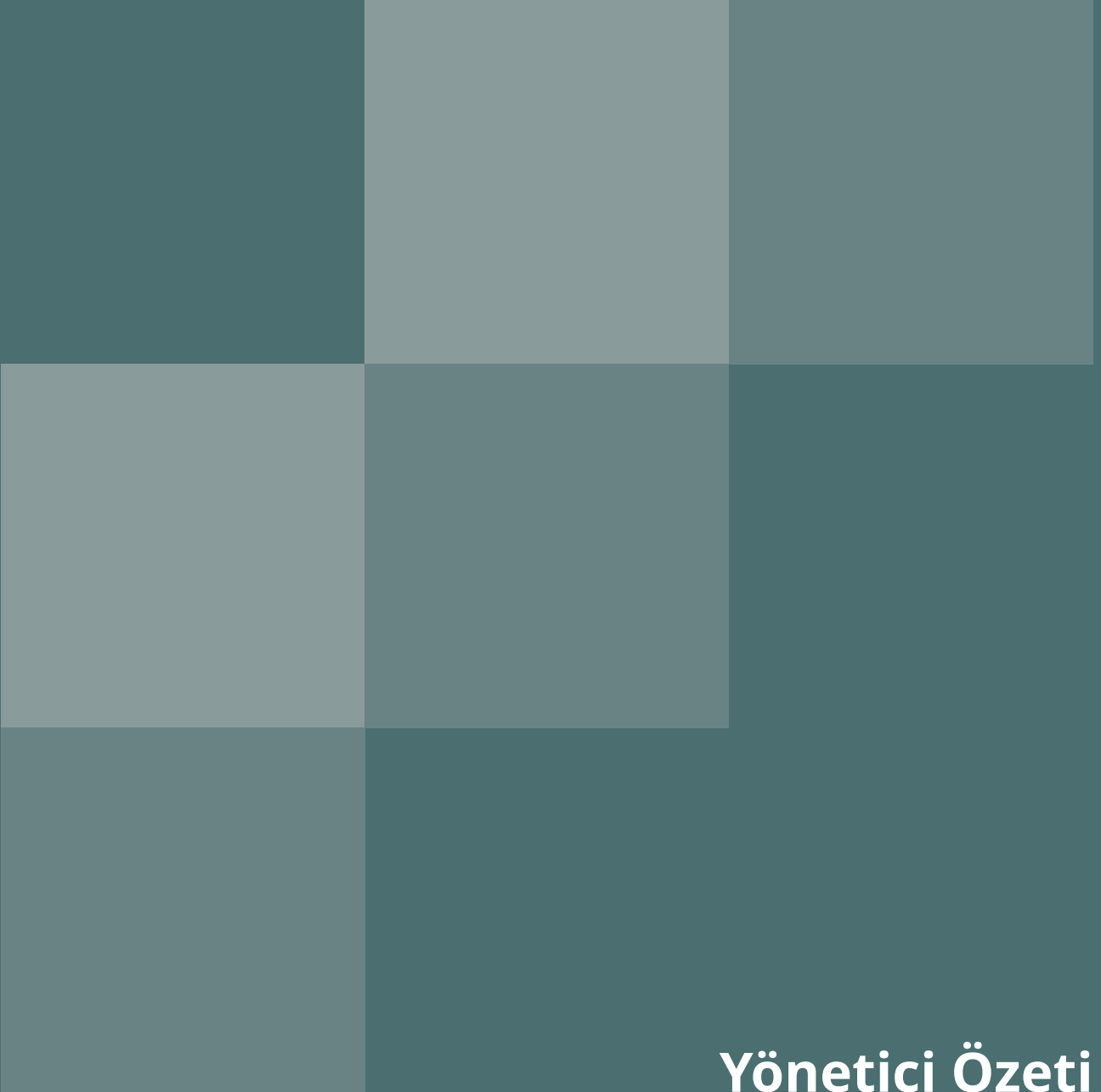
13 Göç Araştırmaları Derneği. *Suriye'den Göçün 10. Yılında Sivil Toplum: Aktörler, Süreçler ve Öngörüler*.

14 Charities Aid Foundation. *World Giving Index 2021 (Dünya Bağışçılık Endeksi 2021)*.

15 Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik 2021*.

bir kamu kuruluşunu tercih edenlerin oranı düşerken, sivil toplum kuruluşlarını tercih edenlerin oranındaki artış devam etmektedir. Ayrıca, yardımların kurumlar aracılığıyla yapılması yerine doğrudan yapılmasının en yaygın sebeplerinden birinin, yardımların düzensiz aralıklarla ve bir ihtiyaç sahibi ile karşılaşınca yapılması olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, STK'ların şeffaf ve güvenilir bulunup bulunmamasının, bireylerin STK'lara bağış yapma tercihleri kadar gönüllü faaliyetlerde yer almaları üzerinde de etkili olduğu ortaya çıkmaktadır. Bireyler için şeffaflık ve güvenilirliği tanımlayan kriterler arasında bağışların kullanımına ve faaliyetlere dair bilgilendirme ile STK'ların bağışçı ve gönüllüleriyle düzenli iletişim kanalları kurabilmesi önemli yer tutmaktadır. Bu bakımdan, önceki yıllara benzer şekilde STK'ların yeterince tanınmaması, bireylerin STK'larla ilgili itibar ve güven sorununun nedenleri arasında yer alsa da STK'ları tanımalarına rağmen güven duymadığını belirtenlerin oranındaki düzenli artışın, toplumun sivil topluma bakışında bir tutum değişikliğine işaret edip etmediğinin dikkatle takip edilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, 2020-2021 yıllarında meydana gelen salgın, ekonomik sorunlar, hak savunucularına yönelik kısıtlama ve cezalandırma yaklaşımı, sivil toplum faaliyetlerinin daha fazla denetimi önceleyecek biçimde mevzuattaki değişikliklerle sınırlandırılması, sivil alanı izlerken göz önünde bulundurulması gereken önemli faktörler olarak varlığını sürdürmektedir. Bununla birlikte, STK'lar bu alanda yürüttükleri izleme ve savunuculuk çalışmalarıyla sorunların kaynaklarına ilişkin önemli tespitler yapmakta ve çözüme yönelik öneriler sunmaktadır. Mevcut durumun açıklıkla tespit edilerek önerilerin geliştirilmesi, çözüme ortak olmanın ilk adımındır. Kamu ile sivil toplum arasında şeffaf ve katılımcı bir diyalog ortamının tesis edilerek sorunlar karşısında birlikte çözümlerin üretilmesi durumunda sivil alanın daha elverişli hale getirilmesi olanaklıdır.

Yönetici Özeti

Sivil Toplum Geneli Bakış

	2020	2021
Toplam dernek ve vakıf sayısı	121.501 dernek (21.11.2021) ¹⁶ Yeni kurulan dernek sayısı bilinmemektedir. 5.423 vakıf 123 yeni vakıf kurulmuştur.	121.987 dernek (30.11.2021) ¹⁷ Yeni kurulan dernek sayısı bilinmemektedir. 5.586 vakıf 205 yeni vakıf kurulmuştur.
Sivil toplumu ilgilendiren birincil mevzuat	Anayasanın ilgili maddeleri (No 2789, 18/10/1982) Türk Medeni Kanunu'nun ilgili maddeleri (No 4721, 22/11/2001) Dernekler Kanunu (No 5253, 04/11/2004) Vakıflar Kanunu (No. 5737, 20/02/2008), Yardım Toplama Kanunu (No 2860, 23/06/1983) Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu (No 2911, 06/10/1983) Ceza Kanunu (No 5237, 26/09/2004) Kabahatler Kanunu (No 5326, 30/03/2005) Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (No 4982, 09/10/2003) Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Vakıflara Vergi Muafiyeti Tanınması Hakkında Kanun (No 4962, 30/07/2003) Türk Ticaret Kanunu (No 6102, 13/01/2011) Gelir Vergisi Kanunu (No 193, 31/12/1960) Kurumlar Vergisi Kanunu (No 5520, 13/06/2006) Vergi Usul Kanunu (No 213, 04/01/1961) Emlak Vergisi Kanunu (No 1319, 29/07/1970) Damga Vergisi Kanunu (No 488, 01/07/1964) Katma Değer Vergisi Kanunu (No 3065, 25/10/1984) Bazı Dernek ve Kurumların Bazı Vergilerden, Bütün Harç ve Resimlerden Muaf Tutulmasına İlişkin Kanun (No 1606, 11/07/1972) Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşları ile İlişkilerine Dair Kanun (No 5072, 22/01/2004) Ekonomik ve Sosyal Konseyin Kuruluşu, Çalışma Esas ve Yöntemleri Hakkında Kanun (No 4641, 11/04/2001) Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında Kanun (No 3335, 26/03/1987) Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (No 5018, 10/12/2003) Terörle Mücadele Kanunu (No 3713, 12/04/1991) Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (No 6698, 24/03/2016) Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun (No 7262, 27/12/2020)	Anayasanın ilgili maddeleri (No 2789, 18/10/1982) Türk Medeni Kanunu'nun ilgili maddeleri (No 4721, 22/11/2001) Dernekler Kanunu (No 5253, 04/11/2004) Vakıflar Kanunu (No. 5737, 20/02/2008) Yardım Toplama Kanunu (No 2860, 23/06/1983) Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu (No 2911, 06/10/1983) Ceza Kanunu (No 5237, 26/09/2004) Kabahatler Kanunu (No 5326, 30/03/2005) Bilgi Edinme Hakkı Kanunu (No 4982, 09/10/2003) Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Vakıflara Vergi Muafiyeti Tanınması Hakkında Kanun (No 4962, 30/07/2003) Türk Ticaret Kanunu (No 6102, 13/01/2011) Gelir Vergisi Kanunu (No 193, 31/12/1960) Kurumlar Vergisi Kanunu (No 5520, 13/06/2006) Vergi Usul Kanunu (No 213, 04/01/1961) Emlak Vergisi Kanunu (No 1319, 29/07/1970) Damga Vergisi Kanunu (No 488, 01/07/1964) Katma Değer Vergisi Kanunu (No 3065, 25/10/1984) Bazı Dernek ve Kurumların Bazı Vergilerden, Bütün Harç ve Resimlerden Muaf Tutulmasına İlişkin Kanun (No 1606, 11/07/1972) Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşları ile İlişkilerine Dair Kanun (No 5072, 22/01/2004) Ekonomik ve Sosyal Konseyin Kuruluşu, Çalışma Esas ve Yöntemleri Hakkında Kanun (No 4641, 11/04/2001) Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında Kanun (No 3335, 26/03/1987) Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu (No 5018, 10/12/2003) Terörle Mücadele Kanunu (No 3713, 12/04/1991) Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (No 6698, 24/03/2016) Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun (No 7262, 27/12/2020)

16 İçişleri Bakanlığı. 2021 Yılı Bütçe Sunuşu, s. 332.

17 İçişleri Bakanlığı. 2022 Yılı Bütçe Sunuşu, s. 366.

	2020	2021
Yasal çerçevedeki değişiklikler	<p>7226 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile Dernekler Kanunu'nun 23. maddesinde yapılan yasa değişikliği 26.03.2020 tarihinde yürürlüğe girdi. Dernek üyeliğine kabul edilenler ile üyeliği sona erenlerin adı, soyadı, doğum tarihi ve T.C. kimlik numarasının kabul edilme ve sona erme tarihinden itibaren kırk beş gün içinde ilgili kamu kuruluşuna bildirilmesi zorunlu hale getirildi.</p> <p>01.04.2020 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik'te yapılan değişiklik ile proje karşılığı verilen finansal desteklerin kullanımını izleme ve değerlendirme prosedürleri iyileştirildi.</p> <p>09.07.2020 tarihinde Dernekler Yönetmeliği'nde yapılan değişiklik ile derneklerin kuruluş bildirimine ilişkin belgeler konusunda düzenlemeler yapıldı.</p> <p>12.09.2020 tarihinde Vakıflar Yönetmeliği'nde yapılan değişiklik ile eğitim yardımı ve yardımın kesilmesiyle ilgili düzenlemeler yapıldı.</p> <p>27.12.2020 tarihinde kabul edilen 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun ile Dernekler Kanunu ve Yardım Toplama Kanunu dahil olmak üzere 6 ayrı kanunda kapsamlı değişiklikler yapıldı. İnternet ortamında düzenlenen yardım toplama faaliyetleri, Yardım Toplama Kanunu kapsamına dahil edildi. Yardım Toplama Kanunu ve Dernekler Kanunu'nun ihlali nedeniyle verilen para cezalarının tutarı artırıldı. Dernekler tarafından yurt dışına yapılacak yardımların öncesinde bildirim yapılması zorunlu hale getirildi. Yardım toplama faaliyetlerini denetim ile görevlendirilenlerin bilgi ve belge isteme yetkileri artırıldı. Derneklere yönelik denetimin kapsamı da genişletildi ve denetimlerin, yapılacak risk değerlendirmelerine göre üç yılı geçmeyecek şekilde her yıl yapılması yasalaştı. Türkiye'de faaliyet gösteren ve merkezleri yurt dışında bulunan dernek ve vakıflar ile kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, Dernekler Kanunu ve Türk Medeni Kanununun hükümlerine tabi hale getirildi. Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun kapsamında yer alan suçlar ile uyuşturucu kaçakçılığı ve kara para aklama suçlarından hüküm giyenlerin, affa uğramış olsalar bile, derneklerin genel kurul dışındaki organlarında görev almaları yasaklandı. Bir derneğin genel kurul dışındaki organlarında görevli olanlar ve dernek çalışanları hakkında yukarıda sayılı suçlardan kovuşturma başlatılması halinde bu kişiler veya bu kişilerin görev yaptığı organlar için geçici bir tedbir olarak İçişleri Bakanı'na görevden uzaklaştırma yetkisi tanındı. Ek olarak İçişleri Bakanı'nın, derneği geçici olarak faaliyetten alıkoyma ve bu kararın onaylanıp ilgili derneğin kapatılması için yetkili asliye hukuk mahkemesine başvurabilme yetkisi düzenlendi.</p>	<p>27.01.2021 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce yapılan tebligat ile, 5737 sayılı Vakıflar Kanunu ve Vakıflar Yönetmeliği doğrultusunda yeni, mülhak, esnaf ve cemaat vakıflarına yıllık beyanname, şube açılış kapanış beyanname, iç denetim raporu verme ve yurt dışı yardım alma/yapma ve taşınmaz mallar, iktisadi işletme açma/kapama gibi konularda bildirimde bulunma yükümlülüğü getirildi.</p> <p>21.10.2021 tarihinde Dernekler Yönetmeliği'nde kapsamlı bir değişiklik yapıldı. Genel kurulların elektronik ortamda yapılması, yurt dışına yapılacak yardımların bankacılık sistemleriyle gerçekleştirilmesi ve ilgili kamu kuruluşlarına bildirilmesi ile yapılacak bildirim şekli hakkında detaylar düzenlendi. 2020 yılı sonunda yasalaşan 7262 sayılı Kanun uyarınca dernek denetimlerinin STİGM tarafından yapılacak risk analizine göre yapılmasına ilişkin detaylar belirlendi. Buna göre, STİGM'nin yapacağı risk analizi dernek denetimleri için esas hale getirilirken, risk analizi ve değerlendirme kriterlerinin her yıl yeniden gözden geçirileceği belirtildi. Derneklerin, suçtan kaynaklanan mal varlığı değerlerinin aklanması ve terörizmin finansmanı amacıyla kullanılmasına dair risklerin değerlendirilmesi sonucunda düşük, orta ve yüksek riskli olarak gruplandırılması öngörülmektedir. Orta ve yüksek risk grubundaki dernekler her yıl, düşük riskli dernekler ise adli ve idari mercilerden gelen talepler, diğer şikâyetler veya idari yükümlülükler doğrultusunda yapılan değerlendirmeler sonucunda gerekli görüldüğü durumlarda denetlenmektedir. Bu değişiklikler, denetimleri düzenleyen yasal çerçeveyi STK'lar için daha kısıtlayıcı ve muğlak hale getirdi.</p> <p>10.11.2021 tarihinde Yardım Toplama Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik'te değişiklik yapıldı. Bağış, yardım, yardım toplama faaliyeti gibi kavramlar yeniden tanımlandı ve gerçek ve tüzel kişilerin yardım toplama izni başvurularında ibraz etmesi gereken belgelerde değişiklik yapıldı. İnternette yardım toplama faaliyetleri Yönetmelik kapsamına alınarak, bir izin prosedürü tanımlandı.</p>

	2020	2021
Sivil topluma tahsis edilen kamu kaynağı	<p>Kamu bütçesinden STK'lara nakdi veya aynı yardımlar yapılabilmektedir. Ancak merkezi yönetim ve mahalli idareler bütçesinde sadece sivil toplum alanına özgülenmiş bir bütçe kalemi bulunmamaktadır. Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tekliflerinde yıllık olarak STK'lara aktarılması planlanan ve yıl sonunda STK'lara aktarılan kamu kaynağının tutarını tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Bununla beraber bütçe sınıflandırma kalemleri içinde kâr amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan cari transferler ve sermaye transferleri alt kalemleri içinde sivil topluma aktarılan kaynakların da dahil edildiği dernek, birlik, kurum, kuruluş, sandık vb. kuruluşlara transferler kalemi kesin bir sonuca varmayı sağlamamakla beraber yol göstericidir. 2020 yılında bu bütçe kalemi altında yapılan transferlerin toplamı 1.097.514.000 TL'dir.</p> <p>Sivil toplumun gelişimi ve STK'ların desteklenmesi amacıyla oluşturulan tek program İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Proje Destek Sistemi altında (PRODES) 2020 yılı içinde toplam 341 dernek projesine 30.000.000 TL kaynak aktarılmıştır.</p>	<p>Kamu bütçesinden STK'lara nakdi veya aynı yardımlar yapılabilmektedir. Ancak merkezi yönetim ve mahalli idareler bütçesinde sadece sivil toplum alanına özgülenmiş bir bütçe kalemi bulunmamaktadır. Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tekliflerinde yıllık olarak STK'lara aktarılması planlanan ve yıl sonunda STK'lara aktarılan kamu kaynağının tutarını tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Bununla beraber bütçe sınıflandırma kalemleri içinde kâr amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan cari transferler ve sermaye transferleri alt kalemleri içinde sivil topluma aktarılan kaynakların da dahil edildiği dernek, birlik, kurum, kuruluş, sandık vb. kuruluşlara transferler kalemi kesin bir sonuca varmayı sağlamamakla beraber yol göstericidir. 2020 yılında bu bütçe kalemi altında yapılan transferlerin toplamı 866.037.000 TL'dir.</p> <p>Sivil toplumun gelişimi ve STK'ların desteklenmesi amacıyla oluşturulan tek program İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Proje Destek Sistemi (PRODES) altında 2021 yılı içinde toplam 328 dernek projesine 42.000.000 TL kaynak aktarılmıştır.</p>
Çalışan ve gönüllü sayıları	<p>41.567 dernek çalışanı 17.278 vakıf çalışanı 36.303 dernek gönüllüsü Vakıf gönüllüsü sayısı bilinmemektedir.</p>	<p>42.784 dernek çalışanı Vakıf çalışanı sayısı bilinmemektedir. 33.981 dernek gönüllüsü 1.345.559 vakıf gönüllüsü (13.08.2021 tarihli VGM verisi)</p>
Kamu-STK iş birliğinden sorumlu kurumlar	<p>STK'larla diyalog halinde sivil toplumun sorunlarının çözülmesi ve gelişmesiyle ilgili çalışan ve yeterli bütçeye sahip ulusal düzeyde faaliyet gösteren bir kurum ya da iş birliği dairesi bulunmamaktadır. Ancak bazı bakanlıklar bünyesinde sivil toplumla ilişkilerden sorumlu genel müdürlük veya daire başkanlığı düzeyinde birimler vardır.</p> <p>1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 10.07.2018'de İçişleri Bakanlığı bünyesinde Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü (STİGM) kurulmuştur. Teşkilat yapısı ve görevleri hakkında çıkarılan yönetmelik ile bu kuruma sivil toplumla ilişkilere yönelik stratejilerin belirlenmesi ve geliştirilmesi, kamu ile sivil toplum kuruluşları arasındaki koordinasyon ile iş birliğinin sağlanması ve güçlendirilmesi görevi verilmiştir.</p> <p>STİGM'nin idari, düzenleyici ve denetleyici nitelikteki çalışmaları bazı istisnalar dışında derneklere yöneliktir. Vakıflar açısından sorumlu kamu kurumu ise Vakıflar Genel Müdürlüğüdür (VGM).</p> <p>Bu iki kamu kurumunun dışında bakanlıklar altında sivil toplumla ilişkilerden sorumlu birimler bulunabilmektedir ancak bu konuda standart bir yaklaşım ve uygulama mevcut değildir.</p>	<p>STK'larla diyalog halinde sivil toplumun sorunlarının çözülmesi ve gelişmesiyle ilgili çalışan ve yeterli bütçeye sahip ulusal düzeyde faaliyet gösteren bir kurum ya da iş birliği dairesi bulunmamaktadır. Ancak bazı bakanlıklar bünyesinde sivil toplumla ilişkilerden sorumlu genel müdürlük veya daire başkanlığı düzeyinde birimler vardır.</p> <p>1 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile 10.07.2018'de İçişleri Bakanlığı bünyesinde Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü (STİGM) kurulmuştur. Teşkilat yapısı ve görevleri hakkında çıkarılan yönetmelik ile bu kuruma sivil toplumla ilişkilere yönelik stratejilerin belirlenmesi ve geliştirilmesi, kamu ile sivil toplum kuruluşları arasındaki koordinasyon ile iş birliğinin sağlanması ve güçlendirilmesi görevi verilmiştir.</p> <p>STİGM'nin idari, düzenleyici ve denetleyici nitelikteki çalışmaları bazı istisnalar dışında derneklere yöneliktir. Vakıflar açısından sorumlu kamu kurumu ise Vakıflar Genel Müdürlüğüdür (VGM).</p> <p>Bu iki kamu kurumunun dışında bakanlıklar altında sivil toplumla ilişkilerden sorumlu birimler bulunabilmektedir ancak bu konuda standart bir yaklaşım ve uygulama mevcut değildir.</p>
Sivil toplumun karşılaştığı diğer zorluklar	<p>Sivil toplum alanında veri ve istatistikler çoğu zaman eksik ve yetersizdir veya STK'lara açık değildir. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü ve Vakıflar Genel Müdürlüğü internet sitelerinde dernek ve vakıflara ilişkin yayımlanan veriler standart, karşılaştırılabilir ve kullanıcı dostu değildir ve bu verilere dayanarak STK'ların ekonomik ve sosyal göstergelere katkısını ve etkisini ölçmek zordur. Birleşmiş Milletler Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Sınıflandırmasına (ICNPO) uygun bir sivil toplum veri tabanı halen oluşturulmamıştır.</p>	<p>Sivil toplum alanında veri ve istatistikler çoğu zaman eksik ve yetersizdir veya STK'lara açık değildir. Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü ve Vakıflar Genel Müdürlüğü internet sitelerinde dernek ve vakıflara ilişkin yayımlanan veriler standart, karşılaştırılabilir ve kullanıcı dostu değildir ve bu verilere dayanarak STK'ların ekonomik ve sosyal göstergelere katkısını ve etkisini ölçmek zordur. Birleşmiş Milletler Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Sınıflandırmasına (ICNPO) uygun bir sivil toplum veri tabanı halen oluşturulmamıştır.</p>

Temel Bulgular

Raporun Temel Bulguları

1	<p>Örgütlenme özgürlüğünün serbestçe kullanılmasını engelleyen mevzuat ve uygulamadan kaynaklanan engeller mevcuttur. Tüm STK'lar, bu durumdan aynı biçimde etkilenmemekte, hak temelli kuruluşlar, belirli gruplarla veya belirli bölgelerde çalışan dernek ve vakıflar daha ağır ve sık engellerle karşılaşmaktadır. Niceliksel araştırma bulgularına göre engellemeyle karşılaştığını ifade eden STK'ların oranı çok yüksek olmasa da yapılan faktör analizi sonucunda bu STK'ların önemli bir kısmının "hak temelli yaklaşımı güçlü olan" ve "örgütlenme/ ifade özgürlüğünde sorun yaşayan" kuruluşlar olduğu görülmekte, yapılan niteliksel araştırmanın sonuçları da bu bulguyu desteklemektedir.</p>
2	<p>Örgütlenme özgürlüğünün temeli olan dernek/vakıf kurma hakkının, herkes tarafından kolay ve zahmetsizce kullanılması gerekirken, niceliksel araştırma bulgularına göre, 2016 yılından sonra kurulan STK'ların önemli bir kısmı kuruluş aşamasında çeşitli sorunlarla karşılaştığını ifade etmektedir. STK'ların %20,8'i kayıt sürecinde tarafsız ve siyasi olmayan kriterler çerçevesinde davranılmadığını, %16,8'i yasal düzenlemelerden kaynaklı zorluklar yaşadığını, %11,5'i yasadaki dışarıda ek belgeler istendiğini ifade etmektedir.</p>
3	<p>Mevzuatta genel bir sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları tanımı yer almamaktadır. Dernekler ve vakıflar haricinde başka bir biçim ile herhangi bir STK veya kâr amacı gütmeyen şirket kurulabilmesi mümkün kılınmamıştır.</p>
4	<p>Türkiye'de STK'ların büyük bir çoğunluğunun kurumsal kapasitesi, finansal yeterliliği ve insan kaynakları oldukça sınırlıdır. Bu durum, STK'ları kendi temel faaliyetlerini yürütmeye yöneltmekte, üst kuruluş çalışmaları STK'ların gündeminde yeterince yer bulamamaktadır. Federasyon ve konfederasyonların kurulabilmesi için gerekli üye sayısının yüksek olması ve aynı amaca yönelik kuruluşların bir araya gelmesinin zorunlu tutulması da kısıtlayıcı bir faktördür. STK'lar ihtiyaç halinde çeşitli dayanışma ilişkileri geliştirerek farklı ağırlar etrafında bir araya gelseler de bu yapılar genellikle sürekli değildir. Nicel araştırmaya katılan STK'ların %79,4'ü hiçbir üst kuruluşla üye olmadığını belirtirken, %17,9'u ise yalnızca bir kuruluşla üyedir.</p>
5	<p>Yabancı STK'lar için izin süreci ile ilgili usul ve kriterler net tanımlanmadığından, Türkiye'de temsilcilik veya şube açarken ciddi bürokratik engellerle karşılaşmaktadırlar. 2020 yılında 143 yabancı STK'nın Türkiye'de faaliyet izni bulunmaktayken, STİGM'nin yayımladığı listeye göre, Ekim 2021 itibarıyla bu sayı 132'ye düşmüştür.</p>
6	<p>Covid-19 salgını, STK'ların kuruluş dahil olmak üzere birçok idari işlemi planlanan veya gereken süre içinde tamamlamasını engellemiştir. İçişleri Bakanlığınca, bir buçuk yıllık bir süre boyunca STK'ların genel kurul gibi idari toplantıları da dahil olmak üzere geniş katılımlı etkinlikleri genelgeler yoluyla ertelenmiş veya sınırlandırılmıştır. Genel Kurul toplantıları gibi idari yükümlülüklerin elektronik araçlarla gerçekleştirilmesi için gerekli altyapı hazır olmadığından STK'ların bu gibi faaliyetleri aksamıştır.</p>
7	<p>STK'ların denetimini düzenleyen yasal çerçeve sınırlayıcı, bürokratik ve muğlaktır; özgürlüklerine sınırlamalar üzerine yoğunlaşmakta, ceza ve yaptırımlar orantılılık ilkesine uymamaktadır.</p>
8	<p>Nicel araştırma bulgularına göre, denetim geçiren kuruluşların %15'i bu denetimlerin kuruluşun faaliyetlerinin, kayıtlarının ve işlemlerinin yasal düzenlemelere uygun olup olmadığını anlamak dışında bir amaçla yapıldığını düşünürken, yapılan denetimleri ölçsüz ve aşırı bulanların oranı da %15'tir. Kuruluşların %12'si denetimlerin kuruluşun çalışmalarını engelleme ve kuruluşu bezdirme amacıyla gerçekleştirildiğini düşünmektedir. Denetimler sonucu üyesi veya yöneticisi istifa eden kuruluşların oranı %8'dir. Görece sınırlı sayıda kuruluşun denetimlerden olumsuz etkilendiğini ifade ettiği görülse de araştırma, Türkiye temsili örneklerle yürütüldüğü için görüşülen kuruluşların çoğunun faal olmadığı ve bu nedenle detaylı denetimlerden geçmedikleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, finansal durumları iyileştikçe veya kapasiteleri arttıkça denetimleri ölçsüz ve aşırı bulan kuruluşların oranı artmaktadır. Diğer yandan örgütlenme/ ifade özgürlüğünde sorun yaşayan kuruluşların açık biçimde daha fazla denetime uğradığı görülmektedir. Bu kuruluşların 2020-2021 yıllarında %79'u denetlenmişken sorun yaşamayan kuruluşların %28'i denetlenmiştir. Benzer biçimde, örgütlenme/ ifade özgürlüğünde sorun yaşayan kuruluşlar, hak temelli yaklaşımı güçlü kuruluşlar ve kapasitesi yüksek kuruluşlar, sık ve oldukça ayrıntılı denetimlerle daha sık karşılaşmakta, denetimleri daha yüksek oranda ölçsüz ve aşırı bulmaktadır.</p>

9	Nitel araştırma kapsamında yapılan derinlemesine görüşmelerde ise STK'lar, denetimin gerekçeleri hakkında bilgi verilmemesi, bir yıl içinde birden çok defa geniş kapsamlı ve birkaç günlük olabildiği gibi bir ay da sürebilen denetimlerle karşılaşılması, denetimin kapsadığı dönemin on yıla kadar genişletilmesi, denetçiler tarafından uzun dönemleri kapsayan çok sayıda bilgi ve belgenin talep edilmesi, farklı kamu kuruluşlarından sivil toplum alanına hakim olmayan denetçilerin görevlendirilmesi, denetçilerin objektif olmayan taraflı tutumları ve bu sürecin, STK'ların işgücü ve zamanını denetimlere harcayıp rutin faaliyetlerini aksatmasına neden olması gibi sorunlara dikkat çekmektedir.
10	26 Mart 2020 tarihinde yürürlüğe giren mevzuat değişikliğiyle derneklerin yönetim kurulu üyelerinin yanı sıra tüm üyelerini mülki idare amirliğine ve Dernekler Bilgi Sistemi'ne (DERBİS) kaydetmesi zorunlu hale getirilmiştir. Nicel saha araştırmasına katılan derneklerin %16,6'sı üye bildirim zorunluluğu nedeniyle üyelerin istifa etmesi, yeni üye bulmakta zorlanma, mevcut üyelere ulaşamadığı için üyeliklerin düşmesi, bildirim zorunluluğunu yerine getirmediği için yaptırım gibi durumlarla karşılaşmıştır.
11	7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine Dair Kanun ile yapılan değişiklikler, denetimleri ve yardım toplama düzenleyen yasal çerçeveyi STK'lar için daha kısıtlayıcı hale getirmektedir. Derneklerin organlarında görevli kişilere verilecek cezaları arttırmakta ve yeni yaptırımlar tanımlanmaktadır. Derneklerin faaliyetten alıkonulması ve haklarında kapatma davası açılmasıyla ilgili düzenlemeler örgütlenme özgürlüğüne müdahalenin sınırlarını genişletmektedir.
12	7262 sayılı Kanun ile, derneklerin suçtan kaynaklanan mal varlığı değerlerinin aklanması ve terörizmin finansmanı amacıyla kullanıma risklerinin değerlendirilmesi sonucunda düşük, orta ve yüksek riskli olarak gruplandırılması ve risk durumuna göre farklı sıklıklarda denetlenmesi öngörülmüştür. Risk analizi yönteminin ve değerlendirme kriterlerinin belirlenmesinde STK'lar ile iş birliği yapılmaması ve yeni uygulama hakkındaki belirsizlikleri giderecek bilgilendirme ve rehberlik hizmetlerinin yetersizliği, STK'lar arasında denetimlerin örgütlenme özgürlüğünü sınırlayıcı şekilde kullanılacağı yönünde endişelere sebep olmuştur. 7262 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinin ardından yapılan denetimlerde büyük cezalar ve dernek yöneticilerinin görevden alınması gibi vakalar yaşanmasa da denetimlerin baskı aracına dönüştüğü düşünülmektedir.
13	Nicel araştırmada, 72 STK siyasetçiler ve/veya kamu görevlileri tarafından tehdit edilme veya hedef gösterilmeyle, 71 STK ise hükümet dışı aktörler (örneğin medya organları ve şirketler) tarafından yürütülen karalama kampanyalarıyla karşılaştığını ifade etmiştir. 16 STK, polis/jandarma baskınıyla, örneğin savcılık kararıyla arama yapılması gibi müdahalelerle karşılaştığını söylemiştir. İnternet ortamında baskıya maruz kalan kuruluşlar da mevcuttur. STK'ların 43'ü sosyal medyada kurulan gruplara, e-posta adreslerine, internet sitelerine yönelik taciz veya kısıtlamalarla karşılaştığını, 27'si ise kısmen karşılaştığını belirtmiştir.
14	Yardım toplamanın kanunla düzenlenmesi, STK'ların izne tabi tutulması ve bu iznin çok sayıda koşula bağlanması, STK'ların finansal sürdürülebilirliğini ve mali kaynaklara erişimini zorlaştırmaktadır. 7262 sayılı Kanun ile, internette yardım toplama faaliyetleri ve yurtdışına yapılacak yardımlar için izin alma zorunluluğu getirilmesi mevzuatı daha da sınırlayıcı hale getirmiştir. Yardım Toplama Kanunu günümüz ihtiyaçlarına yanıt vermemektedir.
15	Toplanan yardımın istenen miktara ulaşmaması veya artması durumunda söz konusu tüm yardımın veya artan meblağın izin veren makamlar tarafından uygun bulunan kuruluşlara devrettilmesini zorunlu kılan Yardım Toplama Kanunu'nun ilgili maddesi, bağışçıların iradesini ve STK'ların özerkliğini yok saymaktadır ve hem mülkiyet hakkına hem de örgütlenme özgürlüğüne aykırıdır.
16	Yurt dışından fon alan bazı STK'lar, karalama kampanyalarıyla karşılaşmaktadır. Sosyal medya veya bazı yayın organlarında suçlayıcı ve damgalayıcı bir dille STK listeleri yayımlanmakta, fon veren kuruluşlar, STK'lar, yöneticileri ve çalışanları "teröre destek verme", "casusluk" gibi ithamlarla hedef gösterilmektedir. Bu STK'ların hemen hemen tamamı insan hakları, kadın hakları gibi konulara yoğunlaşmakta veya LGBTİ+'lara, etnik gruplara, göçmenlere yönelik ihlaller ve ayrımcılık gibi alanlarda çalışmaktadır. Derinlemesine görüşmelerde, karalama kampanyaları sonrasında hedef gösterilen STK'lardan bazılarının denetimler geçirdiği ortaya çıkmaktadır. Bu uygulamalar neticesinde yurt dışı fon kaynaklarından faydalanma konusunda çekinceler artmakta ve yurt dışı fonları STK'lar üzerinde bir baskı unsuruna dönüşme tehlikesi taşımaktadır.
17	2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu (TGYK) ve ilgili ikincil mevzuat; gösteri ve yürüyüşlerin yeri, süresi ile ilgili sınırlamalar getirmekte, gösteri ve yürüyüş bildirim usulüne tabi tutulsa da bürokratik bir bildirim usulü öngörmekte ve idare ile güvenlik güçlerine geniş şekilde takdir yetkisi tanımaktadır. Uygulamada, her türlü toplantı için önceden bildirim yapılması zorunluluğu, kendiliğinden gelişen, önceden planlanmamış toplantıların yasadışı olarak değerlendirilmesi ve engellenmesine neden olmaktadır. Çok sayıda barışçıl gösteride, kolluk kuvvetlerinin orantısız güç kullandığı müdahaleler görülmektedir. Türkiye'de birçok ilde mülki idare amirliklerinin kararıyla her türlü eylem ve etkinlik birbiri ardında alınan kararlarla süresiz biçimde yasaklanmaktadır.
18	Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullanmak isteyen çok sayıda kişiye kanuna aykırı toplantıya/gösteriye katıldığı veya toplantı/gösteri düzenlediği gerekçesiyle Kabahatler Kanunu'na muhalefetten idari para cezası verilmekte veya TGYK'ya muhalefetten soruşturma ve dava açılmaktadır.

19	Covid-19 salgınının başlamasından itibaren, toplantı ve gösterilerin yasaklanması ya da halihazırda icra edilen bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılmasında en sık karşılaşılan gerekçe, pandemi olmuştur. 2020-2021 yıllarında gösteri, toplantı ve yürüyüşlerin engellendiği birçok olay meydana gelmiştir.
20	Gazetecilerin haber yapma özgürlüğünü engellemeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Nitel araştırmada, bağımsız medya kuruluşlarında çalışan gazetecilere basın kartı verilmemesi ve kolluk kuvvetlerinin görüntüsünün alınmasının engellenmesi, görüşmeciler tarafından öne çıkarılan iki konudur.
21	Avrupa Komisyonu Türkiye Raporları gibi uluslararası kurumlar tarafından hazırlanan raporlar ile İzleme Matrisi için yapılan masa başı ve saha araştırması, STK'ların giderek artan düzeyde baskıya maruz kaldığını ve sivil alanın daralmaya devam ettiğini ortaya koymaktadır. Milli güvenlik ve terörle mücadele ile ilgili ceza kanunlarının uygulanışı, artan baskılar ve kısıtlayıcı tedbirler, örgütlenme ve ifade özgürlüğünü olumsuz yönde etkilemiştir. Gazeteciler, insan hakları savunucuları, avukatlar, yazarlar, muhalif politikacılar, öğrenciler, sanatçılar ve sosyal medya kullanıcılarına karşı açılan ceza davaları ve mahkûmiyet kararları devam etmiştir.
22	İfade özgürlüğü; mevzuatın keyfi ve kısıtlayıcı biçimde yorumlanması ve eleştiri/protesto hakkını kullanan kişilere karşı açılan davalar ile sınırlandırılmaktadır. Diğer yandan, nitel araştırmada, kuruluşların yalnızca %3,5'i herhangi bir açıklamasını, ifadesini ya da raporunu hedef alan baskılarla karşılaştığını belirtmiştir. Otosansür uyguladığını düşünen kuruluşların oranıysa %6,5'tir. Nitel araştırma kapsamında görüşme yapılan kuruluşların çoğunun baskıya veya otosansüre konu olabilecek açıklama, ifade ve raporları bulunmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim, hak temelli kuruluşlarla yapılan derinlemesine görüşmeler ve odak grup çalışmasında, sansür konusunda anket bulgularının tam aksi yönde bir eğilim görülmektedir. Hak temelli kuruluşlarda sansüre uğradığını düşünenlerin oranının genel örneklemedeki orandan daha yüksek olması, baskı, hedef alma ve otosansür gibi daha açık ve doğrudan hak ihlallerinden, belirli gruplarla veya belirli bölgelerde çalışan hak temelli kuruluşların daha yoğun olarak etkilendiğini ortaya koymaktadır.
23	Nitel araştırma bulgularına göre, hak temelli çalışmalar yürüten kuruluşların büyük bir bölümü, faaliyetlerinin en azından bir aşamasında otosansür uygulamaktadır. Siyasi iklim, kanunlardaki değişiklikler ve diğer hak temelli kuruluşların karşı karşıya kaldığı baskılar, otosansürün nedeni olarak gösterilmiştir. STK'ları otosansüre yönelten etkenler arasında, kuruluşu, üyeleri ve yönetim kurulunu korumak başta gelmektedir.
24	Devlet kurumları ve özel şirketlerin neden olduğu hak ihlalleri üzerine çalışan kuruluşlarla, LGBTİ+ hakları, kadın hakları alanlarında ve Doğu ve Güneydoğu'da faaliyet gösteren STK'ların kamu görevlileri tarafından daha çok hedef gösterildiği tespit edilmektedir. Nitel araştırma bulgularına göre, STK'ların karşı karşıya kaldığı durumlar tüm kuruluşları etkilemekte, STK'ların büyük bir çoğunluğu faaliyetlerini daha kontrollü yürütmekte, sokak eylemleri yerine izleme ve raporlamaya ağırlık vermekte, sosyal medya paylaşımlarında otosansür uygulama eğilimi görülmektedir.
25	5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun, internette yayınlanan içerikler ile ilgili idareye ve yargı organlarına geniş bir sınırlama yetkisi vermekte ve hangi içeriklerin kaldırılacağı veya hangi içeriklere erişimin engelleneceğini net biçimde tanımlamamaktadır. Bu durum, keyfi uygulamalara yol açarak ifade özgürlüğünü önemli ölçüde olumsuz etkilemektedir.
26	Vergi teşviklerinin son derece sınırlı olması STK'ların iktisadi faaliyette bulunmalarını ve büyümelerini zorlaştırmaktadır. STK'ların tüm gelir getirici faaliyetleri vergilendirilmektedir; dernek ile vakıfların iktisadi işletmeleri ticari şirketlerle aynı vergi rejimine tabidir. Saha araştırması, vergi yükümlülükleri nedeniyle düşük ve orta kapasiteli STK'ların iktisadi işletme kurmaya sıcak bakmadığını, iktisadi işletmesi olanların çoğunluğunun ise kâr elde edemedikleri için iktisadi işletmelerini genellikle atıl durumda bıraktığını ortaya koymaktadır. Vergi teşviklerinin büyük çoğunluğundan yalnızca kamu kararı ve vergi muafiyeti statüsüne sahip az sayıda STK faydalanmaktadır. Saha araştırmasına katılan kuruluşların yalnızca yarısı STK'lara sağlanan vergi teşviklerinden haberdardır; haberdar olanların ise yalnızca %14'ü iki yıl içinde herhangi bir teşvikten yararlanmıştı.
27	Kamu yararı ve vergi muafiyeti statülerini kazanmak için aranan şartlar, dernek ve vakıflar için farklı olmakla birlikte sınırlayıcıdır. Bu statüyü elde etmek için uygulanan usul anlaşılır olmadığı gibi aranan kriterler de objektif değildir. Sınırlı sayıda STK'ya Cumhurbaşkanı Kararı ile kamu yararına dernek veya vergi muafiyeti tanınmış vakıf statüsü verilmektedir. Bu durum STK'lar arasında eşitsizliğe neden olmaktadır. Araştırma sonuçları STK'ların önemli bir kısmının aranan şartları karşılamadığını, şartları sağlayabilen pek çok STK'nın ise bu statülerin verilme prosedürünü objektif bulmadığını ve sonuç alamayacağını düşünerek hiç başvuru yapmadığını göstermektedir.

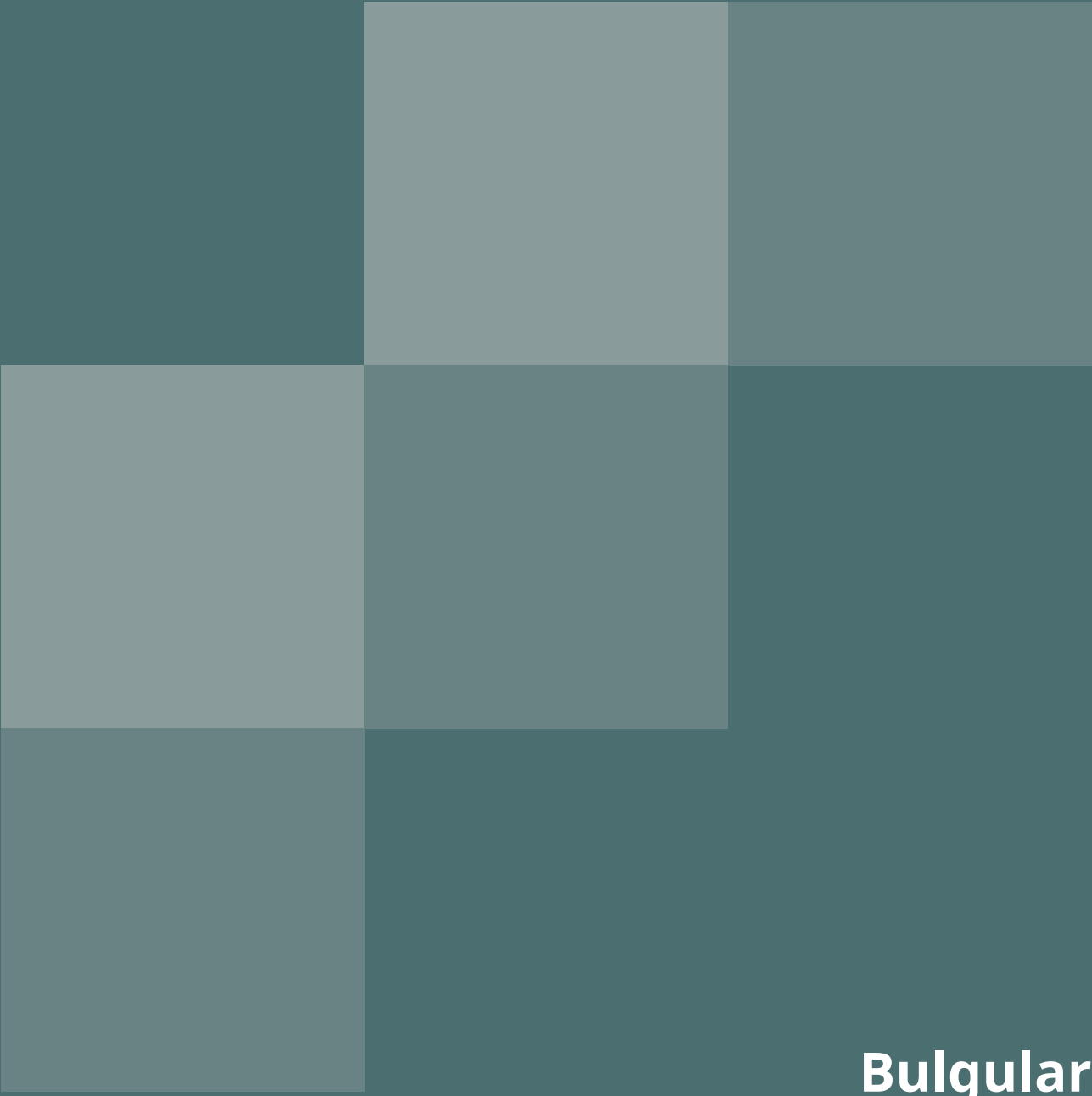
28	Etkin ve stratejik bağışçılığı teşvik edecek düzenlemeler bulunmamaktadır. Bireysel ve kurumsal bağışçıların vergi indiriminden yararlanmaları için öngörülen prosedür işlevsel ve elverişli değildir. Yalnızca vergi muafiyeti veya kamu yararı statüsüne sahip kuruluşlara yapılan bağış ve yardımların vergi matrahından düşürülmesi, vergi teşviki yoluyla kamu desteğinden belirli faaliyet alanlarında çalışan çok az sayıda kuruluşun yararlanmasına neden olmaktadır.
29	STK'ların kurumsal altyapılarını ve faaliyetlerini destekleyen, sektörün gelişmesi için stratejik olarak planlanan, düzenli ve sürekli bir kamu fonu mekanizması bulunmamaktadır. Bakanlıklar arasındaki koordinasyon eksikliği nedeniyle fonların planlanması, dağıtılması ve izlenmesinde ortak bir yaklaşım ve uygulama yoktur; süreçler açık ve şeffaf değildir ve konuya ilişkin normlar hesap verebilirlik içermemektedir. STK'lara ayrılan ve yıl içinde STK'lara sağlanan toplam kamu kaynağı tespit edilememektedir.
30	Kamu fonları sivil toplumun çeşitlenen ihtiyaçlarını karşılamamakta; belirli faaliyet alanları, projeler ve STK'lar daha fazla desteklenirken belirli faaliyet alanları ve STK'lar ise hiç desteklenmemektedir. Nicel araştırmaya katılan STK'lar arasında 2020-2021 yıllarında merkezi veya yerel kamu idarelerinden aynı veya maddi destek alan kuruluşların oranı %6'dır.
31	STK'ların çoğunluğu tam zamanlı ücretli çalışan istihdam edememektedir. Saha araştırmalarına katılan STK'ların %77'sinde tam zamanlı ücretli çalışan bulunmamaktadır. Kamunun STK'larda çalışmayı teşvik eden bir uygulaması mevcut değildir. Saha araştırmaları tam zamanlı çalışan olmayan STK'ların ekonomik faaliyetlerde bulunma, fon arayışı, idari işler gibi en temel faaliyetlerini dahi sürdürmekte zorluk yaşadığını ortaya koymaktadır.
32	Gönüllülük, gönüllü faaliyet veya gönüllü hizmetin hukuki çerçevesi olarak nitelendirilebilecek bir düzenleme mevcut değildir. STK'larda istihdam ve gönüllülük konularında uluslararası standartlara uygun karşılaştırılabilir veri toplanmamaktadır. Kamu politikaları gönüllülüğü afet ve acil durumlara müdahale, yardımlaşma gibi alanlarla sınırlı şekilde teşvik etmektedir.
33	Kamu-STK ilişkilerini düzenleyen ve kurumsallaşmasına katkı sağlamayı hedefleyen veya sivil toplumun gelişmesine özgülenmiş yasal bir çerçeve veya bağlayıcı bir politika belgesi mevcut değildir. Sivil Toplum Strateji Belgesi ve Eylem Planı hazırlık çalışmalarını devam ettirmektedir; ancak yayımlanan taslak belge, bu misyonu yerine getirecek somut kararlar içermemekte, sivil toplumun ihtiyaç ve taleplerine yeterli düzeyde yanıt vermemektedir.
34	VGM ve STİGM'nin amaçları arasında kamu-STK iş birliğini geliştirme ve sivil toplumun güçlendirilmesi hedefi tanımlanmıştır. Bazı bakanlıklar da sorumlu oldukları faaliyet alanlarında çalışan STK'larla iş birliğini geliştirmek amacıyla strateji belgesi oluşturmakta, danışma veya istişare birimleri kurabilmektedir. Ancak bu mekanizmaların hiçbirisi, kamu-STK iş birliğini sağlamasına, sivil toplum katılımının teşvik edilmesi, STK'larla diyalog halinde sivil toplumun sorunlarının çözülmesi ve gelişmesi amaçlarını tam olarak yerine getirememektedir.
35	Nicel araştırmaya katılan her dört STK'dan üçü merkezi veya yerel kamu kurumlarıyla iş birliği yapmak için bir girişimde bulunmadığını, kuruluşların %9'u ise iş birliği yapmak istese de yapamadığını belirtmektedir. 2020 veya 2021 yıllarında resmi bir kurumla iş birliği yapanların oranı ise %16'dır. Saha araştırmalarının bulguları, kamu-STK iş birliklerinin genellikle tek seferlik olduğuna, yapılandırılmış iş birliklerinin çok daha nadir ve büyük oranda yerel düzeyde kurulabildiğine işaret etmektedir. Yerel yönetimler bünyesindeki iş birliği mekanizmaları, STK'lar için, merkezi idare altındaki mekanizmalara göre hem daha bilinir hem de daha erişilebilirdir.
36	Geçmiş yıllara göre kamu ile hizmet temelli protokol yapmanın zorlaştığı araştırmada öne çıkan bir diğer bulgudur. Kamu kurumları arasında, STK'ların kamusal hizmetlerin sağlanmasına yönelik iş birliği tekliflerini kamunun bu hizmetleri zaten sunduğu gerekçesiyle reddetme eğiliminin arttığı görülmektedir.
37	Niteliksel araştırma sonucunda çeşitli alanlarda faaliyet gösteren birçok STK'nın önceki yıllarda kamu ile ortak çalışabilirken son yıllarda benzer iş birliklerini kuramadıkları tespit edilmiştir. AB ilerleme hedeflerinden uzaklaşılması, STK'larla diyalog kanallarını kalıcı ve sürdürülebilir kılmak mevzuat ve mekanizmaların eksikliği, ilişkilerin kişiler ve tanıdıklık üzerinden kurulması ve ilerletilmesi, sivil toplum alanına güvenlik eksenli politikaların hakim olması, bazı faaliyet alanlarının ve sivil toplum kuruluşlarının kamu nezdinde 'sakıncalı' olarak görülmesi ve hükümetin kendine yakın kuruluşlarla çalışmayı tercih etmesi, derinlemesine görüşmelerde bu durumun öne çıkan nedenleri olarak sıralanmıştır.
38	STK'ların karar alma süreçlerine katılımının önemini kabul eden, katılım süreçlerini tanımlayan veya teşvik eden bir kamu politikası veya stratejisi bulunmamaktadır. Mevzuat STK'ların bu süreçlere dahil edilmesinde idareye geniş bir takdir alanı bırakmıştır. Araştırma kamu-STK iş birliği ve karar alma süreçlerine sivil toplumun katılımını sağlamak için çaba harcayan ve sorumluluk alan tarafın kamu değil, STK'lar olduğunu ortaya koymaktadır.
39	İş birliği yapılan veya danışma ve istişare süreçlerine dahil edilen STK'ları konularındaki uzmanlıkları ve yetkinliklerine göre değil, kamu yararı/vergi muafiyeti statülerinin olup olmasına göre seçme eğilimi bulunmaktadır. Çeşitli izleme raporları gibi saha araştırmalarının bulguları da bağımsız ve hak temelli çalışan STK'ların bu süreçlerden dışlandığını tespit etmektedir. STK temsilcilerinin danışma kurullarında görüşlerini özgürce ifade edebilmeleri için elverişli koşulları sağlayacak tedbirler bulunmamaktadır. Sivil toplum-kamu iş birliğini düzenleyen resmi prosedürler ve kriterler olmadığından STK'ların politik yönelimlerinden bağımsız olarak danışma ve istişare süreçlerine dahil olması güvence altında değildir.

Temel Öneriler

Raporun Temel Önerileri

1	Örgütlenme özgürlüğünün herkes tarafından serbestçe kullanılması için bürokratik zorluklar getiren sınırlayıcı nitelikteki (asgari dernek kurucu sayısı, ilk genel kurulun yapılması zorunluluğuna dair sürenin kısıllığı, yönetim ve denetleme kurulları için belirlenen üye sayıları, muğlak gerekçelerle dernek kurmanın yasaklanması vb.) düzenlemeler gözden geçirilmeli; mevzuat tarafsız, keyfi ve siyasi olmayan kriterler çerçevesinde uygulanmalıdır. Örgütlenme biçimleri, dernek ve vakıflarla sınırlı tutulmadan platform, inisiyatif, sosyal girişim ve hibe veren vakıflar gibi farklı modelleri de içerecek ve toplumsal hareketleri dışlamayacak şekilde yapılacak sivil toplum tanımı, mevzuata ve ilgili politika belgelerine eklenmeli ve örgütlenme özgürlüğü konusunda denetleyici ve sınırlayıcı değil özgürlükçü bir yaklaşım izlenmelidir.
2	İdarenin sivil topluma müdahalesini olanaklı kılan mevzuat ve uygulamalar yeniden değerlendirilmeli, kamu denetimlerinin yasal çerçevesi açık hale getirilmeli ve böylelikle denetimlerin ayrımcılığa yol açmayacak ve nesnel biçimde yürütülmesi sağlanmalıdır. Hak temelli veya belirli gruplarla çalışan kuruluşların denetimlerde karşılaştıkları ayrımcılığın önüne geçilmelidir.
3	STK'lara yönelik sınırlayıcı ve sert denetim usulleri ve cezalar ortadan kaldırılmalıdır. Denetimlerin tüm STK'lar için eşit koşullarda yapılması amacıyla sıklığı, süresi ve denetçilere verilen yetkilerin çerçevesi açık bir şekilde mevzuata eklenmelidir.
4	STK'lardan talep edilen bilgiler, bürokratik engel yaratmayacak ve kısıtlayıcı olmayacak şekilde yalınlaştırılmalıdır.
5	Vakıfların ve derneklerin kapatılmasına veya faaliyetten geçici olarak menedilmesine gerekçe gösterilebilen ölçütler orantılı ve yaptırımlar aşamalı hale getirilmeli, vakıfların kuruluş amaçlarına dair Türk Medeni Kanunu'ndaki muğlaklıklar ortadan kaldırılmalı ve yasaklanan amaçlar nedeniyle vakıfların kapatılmasında takdir yetkisi sınırlandırılmalı, vakif ve dernekler için kapatma yaptırımı son çare olarak uygulanmalı ve mevzuat uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmelidir.
6	Derneklerin yönetim kurulu üyelerinin yanı sıra tüm üyelerini mülki idare amirliğine ve DERBİ'ye kaydetmesini zorunlu hale getiren düzenleme yürürlükten kaldırılmalıdır.
7	2020 yılında kabul edilen 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine Dair Kanun ve devamında yapılan ilgili yönetmelik değişiklikleri örgütlenme özgürlüğünü kısıtladığı için yürürlükten kaldırılmalı, iç hukuk uluslararası standartlara uygun hale getirilirken mutlaka sivil toplumla müzakere edilmelidir.
8	STK'lar, siyasetçiler, kamu görevlileri veya hükümet dışı aktörler tarafından hedef gösterilmeden veya karalama kampanyalarına maruz bırakılmadan özgürce faaliyet yürütebilmeli, bunun için STK'ları koruma amaçlı yasal ve idari önlemler alınmalıdır.
9	Dernek ve vakıfların ekonomik faaliyet yürütmeleri kolaylaştırılmalı ve teşvik edilmelidir.
10	STK'ların yardım toplama faaliyetleri Yardım Toplama Kanunu kapsamından çıkarılmalıdır. STK'ları da kapsayacak yardım toplama konulu özel bir kanunun gerekli olduğu düşünülüyorsa dahi izin şartından vazgeçilmeli, bildirim yeterli kabul edilmelidir.
11	Yardım toplama faaliyetleri, dernek ve vakıf beyannamelerinden takip edilmeli, STK'ların yurt dışından aldıkları her bağış ayrı ayrı bildirme zorunluluğu kaldırılmalı ve ilave denetim usullerinden vazgeçilmelidir. Ayrı bir denetim mekanizması gerektiği düşünülüyorsa, örgütlenme özgürlüğünü kısıtlayan yöntemler değil uluslararası standartlara uygun, özgürlükçü yöntemler belirlenmelidir.
12	STK'lar tarafından toplanan yardımın istenen miktara ulaşmaması veya artması durumunda toplanan tüm yardımın veya artan meblağın izin merci tarafından uygun bulunan kuruluşlara devrettilmesini düzenleyen Yardım Toplama Kanunu'nun ilgili maddesi yürürlükten kaldırılmalıdır.
13	STK'lara yönelik destekleri bağış ve yardım olarak ayırtırmak yerine, uluslararası standartlarla uyumlu biçimde tek bir kavram kullanılmalı ve yasal düzenlemeler buna uygun şekilde değiştirilmelidir.

14	Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, uluslararası standartlarla uyumlu olmayan çok sayıda madde içermesi sebebiyle yürürlükten kaldırılmalı ve özgürlük esas, sınırlama istisna olacak şekilde yeni bir toplanma özgürlüğü kanunu kabul edilmelidir. Bu kanun ile toplantı ve gösteri özgürlüğünün zaman ve mekan bakımından kısıtlama olmaksızın ve idarenin keyfi sınırlamalarına tabi olmadan kullanılması güvence altına alınmalıdır.
15	Kolluk güçlerinin toplantı ve gösterilere katılanlara yönelik orantısız şiddet uygulamasının önüne geçilmeli, orantısız güç kullanılan olaylarla ilgili etkili soruşturma yürütülmeli ve cezazıkk halleri ortadan kaldırılmalıdır.
16	Milli güvenlik ve terörle mücadele ile ilgili ceza kanunları, sivil toplumun faaliyetlerini engellemek için kullanılmalı, örgütlenme ve ifade özgürlüklerini olumsuz yönde etkileyen baskılar ve kısıtlayıcı tedbirler ortadan kaldırılmalıdır. Gazeteciler, insan hakları savunucuları, avukatlar, yazarlar, muhalif politikacılar, öğrenciler, sanatçılar ve sosyal medya kullanıcılarına karşı açılan ceza davaları ve cezai yaptırımlar son bulmalıdır.
17	STK'ların, faaliyetlerinde ve yayınlarında otosansür uygulamadan, haklarında soruşturma açılması veya idari ya da cezai yaptırım uygulanması tehdidi hissetmeden çalışmalarını sürdürebilmeleri için keyfi uygulamalara izin verilmemeli ve mevzuat uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmelidir.
18	5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun ve ilgili mevzuatta yer alan geniş kapsamlı gerekçelere dayanarak mahkeme kararıyla veya mahkeme kararı olmaksızın internetteki içeriklere erişimin engellenmesine ve içeriklerin kaldırılmasına olanak veren kanun maddeleri revize edilmeli ve uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmelidir.
19	STK'ların finansal sürdürülebilirliğini desteklemek amacıyla vergi mevzuatı bütüncül bir bakış açısıyla gözden geçirilerek vergi teşvikleri artırılmalıdır.
20	Kamu yararı statüsü ile ilgili net ve objektif kriterlere bağlı, kapsayıcı ve esnek bir tanım yapılmalıdır. Vakıf ve dernekler için öngörölmüş farklar asgariye indirilmeli, bu statüleri edinme şartları ve prosedürleri yeniden belirlenmelidir. Bu statüler belli şartları sağlayan STK'ların tamamına her kuruluşun kolayca ulaşabileceği, bağımsız bir kuruluş tarafından verilmelidir.
21	STK'ların kurumsal altyapıları ve faaliyetleri ile sivil toplumun mali sürdürülebilirliğinin desteklenmesi için somut ve sürekli bir kamu fonu mekanizması oluşturulmalıdır.
22	STK'lara yönelik kamu desteğinin planlanması, dağıtılması ve izlenmesi süreçleri için şeffaflık ve hesap verebilirliği sağlayacak açık ve öngörülebilir prosedürler oluşturulmalıdır. Mevzuatta bu yönde değişiklikler yapılmalı ve ulusal bir strateji geliştirilmelidir. STK'lar bu süreçlerin tümünde yer almalıdır.
23	STK'lara ayrılan yıllık finansman miktarı, hangi STK'ların ve faaliyetlerin desteklendiği ve kaynağın nasıl kullanıldığına ilişkin detaylı bilgiler, kamu kurumları tarafından her sene açıklanmalıdır.
24	STK'ların kurumsal ve finansal açıdan gelişmesi için kamu ve diğer fon veren kuruluşlar, sivil toplumda insan kaynağı kapasitesini güçlendirmek amacıyla hibe programlarını gözden geçirmeli ve çeşitlendirmelidir.
25	Ücretli emek ile gönüllülük arasındaki ayrımı açıkça çizecek, gönüllülüğün farklı biçimlerini kapsayacak şekilde, temelde koruyucu düzenlemelerden oluşan bir gönüllülük statüsü oluşturulmalı ve gönüllü ile STK arasındaki ilişkiyi denetlemeyi değil, gönüllülüğü teşvik etmeyi hedefleyen bir yasal düzenleme yapılmalıdır. Gönüllülerin bildirim, zorunlu gönüllülük sözleşmesi veya gönüllülere kayıt zorunluluğu gibi kişilerin gönüllü olmaktan çekinmesine yol açabilecek ve STK'ların özerkliği ilkesiyle çelişebilecek düzenlemelerden kaçınılmalıdır.
26	Kamu kurumları ile STK'lar arasındaki ilişkiyi düzenleyen, üzerinde uzlaşmış ilkeler, mekanizmalar ve sorumlulukları içeren çerçeve mevzuat ve politika belgeleri katılımcı şekilde hazırlanmalıdır.
27	Kamu-STK iş birliğini yürütecek ve sivil toplum katılımını teşvik edecek ulusal düzeyde bir kurum ya da mekanizma (iş birliği dairesi/birimi, bakanlıklarda iletişim noktaları vb.) oluşturulmalıdır.
28	Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te gerekli değişiklikler yapılarak STK'ların görüşlerinin alınması bağlayıcı hale getirilmeli ve verilen görüşler için geri bildirim mekanizmaları Yönetmelikte düzenlenmelidir. TBMM İçtüzüğü'nde gerekli değişiklik yapılarak STK'ların yasama çalışmalarına etkin ve etkili bir şekilde katılımı sağlanmalıdır. Adalet Bakanlığı tarafından yayınlanan Mevzuat Çalışma Komisyonları Hakkında Yönetmelik'te de benzer bir düzenlemeye gidilmelidir.
29	Kamu kurumları; çalışma planları, kanun tasarıları veya politikalar ile ilgili detaylı ve güncel bilgi ve belgeleri internet sitelerinde düzenli olarak paylaşmalıdır. Sivil toplumun görüş bildirebilmesi için gerekli mekanizmalar geliştirilmeli ve geri bildirimler için makul bir süre tanınmalıdır.
30	STK'ların ihtiyaç duydukları konularda, kapsamlı ve güncel bilgilere ulaşabilmesi için bilgi edinme hakkının kullanımını sınırlayan istisnalar ilgili mevzuattan kaldırılmalıdır.
31	Karar alma ve danışma kurullarında temsil edilecek STK'ların belirlenmesi usulü somut ve nesnel hale getirilmeli ve bu tür hükümlere yer veren diğer kanunlarda da bu yönde değişiklikler yapılmalıdır.
32	Sivil Topluma ilişkin veri ve istatistikler uluslararası standartlara uygun, güvenilir ve karşılaştırılabilir şekilde toplanmalı ve kamuoyuyla düzenli olarak paylaşılmalıdır.

Bulgular

Bölüm 1: Özgürlüklerin Temel Hukuki Güvenceleri

'Özgürlüklerin Temel Hukuki Güvenceleri' başlıklı bu ilk bölüm, sivil toplumun varlığını teşkil eden; herkesin bir araya gelme, yaşamlarını iyileştirme ve ortak hedefler yönünde çalışma gibi temel özgürlüklere yani örgütlenme özgürlüğüne işaret etmektedir. Örgütlenme özgürlüğü, STK'ların çalışmalarını herhangi bir engelleme olmaksızın sürdürebilme ve faaliyetlerini gerçekleştirmek için finansal kaynaklar bulabilmelerinin yanı sıra bireyler ya da grupların düşüncelerini ifade edebilme ve toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını etkin kullanabilmeleri ile doğrudan ilişkilidir. Bu bakımdan İzleme Matrisi, üç temel özgürlük olan örgütlenme, toplanma ve ifade özgürlüğünün güvence altına alınması ve herkes tarafından özgürce kullanılması gerekliliğinin altını çizer.

Alt Bölüm 1.1. Örgütlenme Özgürlüğü

1.1.1. STK'ların Kuruluşu ve Katılım

Mevzuat

Anayasa'nın dernekler ve vakıflara ilişkin 33. maddesi, örgütlenme özgürlüğünü güvence altına almaktadır. Bu madde uyarınca herkes, önceden izin olmaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir. Hiç kimse bir derneğe üye olmaya ve dernekte üye kalmaya zorlanamaz.

Türkiye'de fiil ehliyetine sahip gerçek ve tüzel kişiler STK kurma hakkına sahiptir. Türk Silahlı Kuvvetleri mensuplarına, polis, jandarma ve sahil güvenlik teşkilatına ve kamu görevlilerine uygulanan özel kanunlarda bazı kısıtlamalar bulunmaktadır. 15 yaşını bitirmiş, ayırt etme gücüne sahip çocuklar için özel düzenlemelere bağlı olarak ve yasal temsilcilerinin yazılı izni ile dernek kurma özgürlüğü kanunda tanımlanmıştır. Kanunlarda Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmayanlara yönelik kısıtlamalar mevcuttur.

Mevzuatta genel bir sivil toplum ve sivil toplum kuruluşları tanımı yer almamaktadır. Dernekler ve vakıflar haricinde farklı bir örgütlenme biçimiyle bir araya gelmiş tüzel kişiliği olmayan yapıların kurulması sınırlı bir çerçevede ele alınmıştır ve kâr amacı gütmeyen şirket kurulabilmesi mümkün kılınmamıştır. Dernekler ve vakıflar haricinde, yasalarda tüzel kişiliğe sahip olduğu kabul edilen istisnai kuruluşlar federasyon ve konfederasyonlardır. Tüzel kişiliği bulunmamakla birlikte bireyler ve STK'lar ortak bir amacı gerçekleştirmek üzere girişim, hareket ve benzeri adlarla platform çatısı altında bir araya gelebilirler.

Dernek ve vakıfların tescil işlemleri Türk Medeni Kanunu, Dernekler Kanunu ve Vakıflar Kanunu ile düzenlenir. Dernek kurmak için yedi vatandaşın ve/veya Türkiye'de yerleşme hakkına sahip yabancıların gerekli belgelerle birlikte Sivil Toplumla İlişkiler İl Müdürlüğüne başvurması gerekir. Kayıt ücreti yoktur. Dernek resmi başvurusunu yapar yapmaz, derneğin kurulmuş olduğu ve faaliyetlerine başlayabileceği kabul edilir. STİGM'nin başvurusunu incelemek için 60 günü vardır. İdare, belgelerin eksik olduğuna veya derneğin başvurusunun mevcut kanun ve yönetmeliklere aykırı olduğuna karar verirse, derneğe eksikliklerin giderilmesi için 30 gün süre verilir. Ancak yeni kurulan derneklerin Dernekler Kanunu'nun 62. maddesine göre yaptıkları yazılı bildirimini izleyen altı ay içinde en az 16 üyeye ulaşarak zorunlu organlarını (yönetim kurulu, iç denetim kurulu ve genel kurul) oluşturmaları gerekir. Kısa süre içinde asgari üye sayısına ulaşmak ve yönetim yapısını oluşturma gerekliliği örgütlenme özgürlüğünün kullanımı açısından zorluk yaratmaktadır.

Vakıfların tescili için derneklere göre daha karmaşık bir sürecin işlediğini söylemek mümkündür. Vakıf kurmak için, kurucular tarafından belirlenen vakfın amacına tahsis edilmiş mal varlığı (nakit, menkul kıymet ve tahviller dahil her türlü taşınmaz ve taşınır mallar ile ekonomik değeri olan haklar) bulunmalıdır. Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün en üst karar organı olan Vakıflar Meclisi, vakıf kuruluşunda uygulanacak asgari varlık değerini yıllık olarak belirler. 2020-2021 yılları için minimum değer 90.000 TL olarak belirlenmiştir. Vakıflar, mahkeme tarafından onaylanan bir resmî senetle kurulur. Resmî senette, vakfın adı, merkezi, amacı, faaliyetleri, amacını gerçekleştirmek için yapabileceği iş ve işlemler, vakfın kuruluş mal varlığı, organları ve işleyişine ilişkin idari ve mali prosedürler hakkında bilgiler yer almalıdır. Vakıf, mahkeme tarafından tescil edildiği takdirde tüzel kişilik kazanır.

STK'lar dernek tüzüğü ve vakıf resmî senedi gibi belgelerde amaçlarını ve gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetleri açıkça belirtmek zorundadırlar. Faaliyetlerinin kapsamını değiştirmeye karar veren STK'lar bir dizi formalite ve bürokratik adımı tamamlamak zorunda kalmaktadır.

Mevzuat, derneklere ve vakıflara yurtiçi ve yurt dışı iş birlikleri kurma serbestliği tanımaktadır. Yurtiçinde dernek ve vakıflar izne tabii olmaksızın federasyon ya da konfederasyon çatısı altında örgütlenebilir. Dernekler Kanunu'na göre, en az beş kuruluş bir araya gelerek federasyon, en az üç kuruluş bir araya gelerek konfederasyon kurulabilir. Ancak üye kuruluşların "aynı amaca" sahip olması gerekliliği sorunlu bir düzenleme olup üst kuruluş oluşturmanın önünde zorluk yaratmaktadır.

Yabancı kuruluşların Türkiye'de şube açması veya faaliyet yürütmesi için Dışişleri Bakanlığının görüşü alınarak İçişleri Bakanlığından izin alınması gerekir. Mevzuat, İçişleri Bakanlığının faaliyet izni başvurularına yanıt vermesi için bir süre sınırlaması getirmemektedir. STİGM tarafından yayımlanan kılavuza göre, yabancı STK'ların başvurularının sonuçlanma süresi, STK'nın faaliyet alanı, faaliyetlerin yürütüleceği bölge, merkezinin bulunduğu ülke ve uluslararası tanınırlığı gibi kısıtlara göre değişmektedir. Dernekler Kanunu'nda bu tür bir kısıtlama olmamakla birlikte Dernekler Yönetmeliği'nin 22. maddesine göre, yabancı vakıfların Türkiye'de şube ve temsilcilik açmaları karşılıklı şartına bağlı olup, uluslararası düzeyde iş birliğine elverişli görülen durumlarla sınırlıdır.

Uygulama

Türkiye'de internet üzerinden STK kurulmasına mevzuatta izin verilmemektedir. STK'ların faaliyet gösterebilmeleri için ilgili birimlere başvurarak kayıt yaptırımları zorunludur. 2021 yılı sonu itibarıyla derneklere üyelik işlemleri internet üzerinden yapılamamaktaysa da 2022 yılında üyelik başvurusu, üyelik sorgulama ve üyelikten ayrılma işlemleri internet (e-devlet sistemi) üzerinden yapılmaya başlamıştır. Ayrıca yönetim kurulu ve genel kurul toplantılarının online yapılabilmesine dair 2021 yılında düzenleme yapılmışsa da 2022 yılı sonuna kadar uygulamaya geçilmemiştir. Covid-19 salgını nedeniyle kısıtlama tedbirlerinin uygulandığı dönemde, genel kurul toplantıları gibi idari yükümlülüklerin elektronik araçlarla gerçekleştirilmesi için gerekli altyapı hazır olmadığından STK'ların bu gibi faaliyetleri aksamıştır.

Dernekler, kuruluş bildiri ve eklerini mülki idare amirliğine vermek suretiyle tüzel kişilik kazanır. Vakıflar ise mahkeme kararıyla tescil olunur. Vakıf kurma süresi mahkemelerin iş yoğunluğuna göre değişiklik göstermektedir. Yapılan saha araştırmasında 2016 yılından sonra kurulan STK'lara kuruluş süreçleriyle ilgili sorular yöneltilmiştir. Buna göre, kuruluşların %20,8'i kayıt sürecinde tarafsız ve siyasi olmayan kriterler çerçevesinde davranılmadığını, %20,5'i kuruluş işlemlerinin kolay ve hızlı biçimde tamamlanmadığını, %16,8'i yasal düzenlemelerden kaynaklı zorluklar yaşadıklarını ifade etmektedir. Katılımcıların %11'i idare veya mahkemenin tutumu nedeniyle kayıta zorluklar yaşadığını, %11,5'i yasa dışı olanlar dışında ek belgeler istendiğini belirtmiştir.

Grafik 1.1 2016 ve sonrası kurulan STK'ların kuruluş aşamasıyla ilgili değerlendirmeleri (%)

STGM tarafından hazırlanan Örgütlenme Özgürlüğünün Genel Görünümü II Raporu, kuruluş bildirim aşamasında görevli personelin tutumundan kaynaklanan zorluklar yaşandığı ve bildirimlerin kabul edilmediği örneklerle karşılaşıldığını ancak bu durumun tespitine ilişkin veri bulunmadığını kayda geçirmektedir.¹⁸

Kuruluş aşamasında vakıflar ve derneklerin farklılaştığı konular vardır. Vakıfların bu aşamada daha çok "zorlandıkları" söylenebilir. Örneğin derneklerin yaklaşık %90'ının kaydı yasal süre içerisinde tamamlanırken bu oran vakıflarda %78'dir. Yine derneklerin %80'nin kuruluş işlemleri kolay ve hızlı bir şekilde gerçekleşmişken bu oran vakıflarda %57'ye düşmektedir.

Örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan kuruluşlar grubundaki STK'lar ile diğerleri arasında anlamlı bir fark görülmektedir. Bu grubun %19'unun kuruluş kaydı belirlenen süre içerisinde tamamlanmamıştır (geri kalanlar için %8). %31'i işlemlerin hızlı ve kolay bir biçimde yapılmadığını belirtmiştir (geri kalanlar için %19). %26'sıysa işlemler sırasında idareden/mahkemeden yardım alması gerektiğini belirtmiştir (geri kalanlar için %19).

18 Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM). *Türkiye'de Örgütlenme Özgürlüğünün Genel Görünümü II*.

Dernek ve vakıf kurmak için yapılan yıllık başvuru sayısı, başvuru kabul ve ret sayıları, vakıfların tescil süresinin ortalama uzunluğu veya ret kararlarına yapılan itiraz sayısı gibi örgütlenme özgürlüğünün etkin kullanımına ilişkin temel veriler ilgili kamu kurumları tarafından açıklanmamaktadır. Yıllık kurulan dernek sayısına ilişkin kamuya açık veri bulunmazken, VGM'nin yayımladığı verilere göre 2020 yılında 123, 2021 yılında 205 vakıf kurulmuştur. STİGM ve VGM'ye TÜSEV tarafından yapılan bilgi edinme başvurularına verilen yanıtlarda istatistiki bilgi talepleri reddedildiğinden, Türkiye'de 2020-2021 yıllarında kurulan yeni dernek sayısı, tescil başvurusu reddedilen, faaliyeti durdurulan veya kapatılan dernek ve vakıf sayısı ile kaç kişinin vakıf veya derneklerin yönetim organlarında yer almasının engellendiği bilinmemektedir.

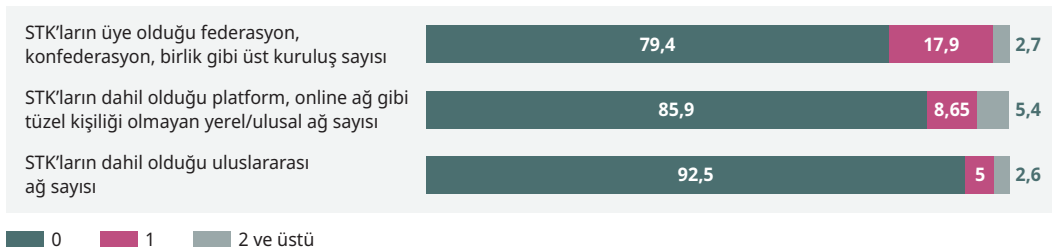
Mevzuatta, konut binalarında ofis açmak isteyen derneklerin, binada yaşayan tüm sakinlerden izin alması zorunlu tutulmamasına rağmen uygulamada bu tür bir zorunluluk getirilmeye çalışılmaktadır.¹⁹ Bu izinleri almak genelde mümkün olmadığı için dernekler ofis mekânı bulmakta zorluk yaşamaktadır. Ayrıca derneklerin başka bir tüzel kişi veya gerçek kişi ile ortak ofis kullanımına da izin verilmemektedir. Bu kısıtlamanın kanuni bir dayanağı bulunmamakla birlikte İçişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliğinin 2013 yılında yayınladığı "bir dernekle başka bir özel veya tüzel kişiliğin aynı adreste bulunmasının uygun olmayacağı" yönündeki yazılı görüşü nedeniyle derneklerin ofislerini başka kişi veya kurumlarla paylaşmalarına izin verilmemektedir.²⁰ Dernek kurmak isteyenlerin yüksek kiralar nedeniyle bağımsız bir ofis açmakta yaşadığı sorunlar, örgütlenme özgürlüğü önünde önemli engellerden birini oluşturmaktadır.

Anayasa uyarınca "dernek kurma hürriyeti milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hürriyetlerinin korunması sebepleriyle ve kanunla sınırlanabilir." Dernekler Kanunu, özellikle kayıt sırasında, STK'ların faaliyetlerine devlet müdahalesine imkân sağlayan belirsiz sınırlamalar (örneğin genel ahlak, kamu düzeni gibi kıstaslar) içermektedir. Türk Medeni Kanunu'nun 56. maddesine göre "Kanuna ve ahlaka aykırı bir amaç için dernek kurulamaz." Türk Medeni Kanunu'nun 101'inci maddesi ile "Cumhuriyetin Anayasa, Anayasal kurallar, yasalar, ahlak, milli bütünlük ve milli menfaatlerle tanımlanan özelliklerine aykırı veya farklı bir ırkı veya topluluğu desteklemek amacıyla vakıf kurulması" kısıtlanmaktadır. Derneklerin tüzüğü, vakıfların ise resmî senetleri mevzuata aykırılık açısından incelemeye tabidir.

STK'ların ulusal veya uluslararası iletişim ve iş birliği faaliyetlerinin önünde yasal bir engel yoktur. Federasyon ve konfederasyonların kurulabilmesi için gerekli üye sayısının yüksek olması ve aynı amaca yönelik kuruluşların bir araya gelmesinin zorunlu tutulması sebebiyle üst kuruluş sayısı azdır. 2020-2021 yıllarında kurulan federasyon ve konfederasyon sayıları kamuya açıklanmamaktadır ve TÜSEV tarafından yapılan bilgi edinme başvurusuna verilen yanıtta, konuyla ilgili bilgi paylaşılmamıştır. Türkiye'de STK'ların federasyon, konfederasyon ve birlik gibi üst kuruluşlara üyelikleri oldukça sınırlıdır.

Nicel araştırmaya katılan STK'ların %79,4'ü hiçbir üst kuruluşla üye olmadığını belirtirken, %17,9'u ise yalnızca bir kuruluşla üyedir. Platform, koalisyon inisiyatif ve online ağ gibi tüzel kişiliği olmayan yerel/ulusal ağlara üyeliklerin ise daha az olduğu görülmektedir: STK'ların %86'sı herhangi bir ağa üye değilken, %8,6'sı yalnızca bir ağa üyedir. Uluslararası ağlara üyeliklerle ilgili soru yöneltilen 1.003 kuruluşun 928'i hiçbir uluslararası ağa üye olmadığını belirtirken 50 kuruluş tek bir ağa üye olduğunu ifade etmiştir.

Grafik 1.2 Üst kuruluşlara katılım (%)

19 İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı. *Dernek Merkezleri Hakkında Genelge (2007/83)*.

20 İçişleri Bakanlığı Hukuk Müşavirliği. *97110469-045-4910 sayılı ve 10.04.2013 tarihli görüşü*.

Örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan kuruluşlar grubundaki STK'ların hem yurt içinde federasyon, konfederasyon gibi üst kuruluşlara ve tüzel kişiliği olmayan oluşumlara hem de uluslararası ağlara üyelik oranları sorun yaşamayanlara göre biraz daha yüksektir (sırasıyla %27 ve %20; %18 ve %13; %13 ve %7). Fakat genel olarak, Türkiye'de STK'ların büyük bir çoğunluğunun kurumsal kapasitesi, finansal yeterliliği ve insan kaynakları oldukça sınırlıdır. Bu durum, STK'ları kendi temel faaliyetlerini yürütmeye yönelmekte, üst kuruluş çalışmaları STK'ların gündeminde yeterince yer bulamamaktadır. STK'lar ihtiyaç halinde çeşitli dayanışma ilişkileri geliştirerek ağlar etrafında bir araya gelseler de bu yapıların genellikle sürekli olmadığı görülmektedir.

Yabancı STK'lar için kayıt süreci ile ilgili usul ve kriterler net tanımlanmadığından, Türkiye'de temsilcilik veya şube açarken ciddi bürokratik engellerle karşılaşmaktadırlar. 2020 yılında 143 yabancı STK'nın Türkiye'de faaliyet izni bulunmaktayken, STİGM'nin yayımladığı listeye göre Ekim 2021 itibarıyla bu sayı 132'ye düşmüştür.

Mart 2020'de başlayan Covid-19 salgını STK'ların kuruluş da dahil olmak üzere birçok idari işlemi planlanan veya gereken süre içinde tamamlamasını engellemiştir. İçişleri Bakanlığınca, bir buçuk yıllık bir süre boyunca STK'ların genel kurul gibi idari toplantıları da dahil olmak üzere geniş katılımlı etkinlikleri genelgeler yoluyla ertelenmiş veya sınırlandırılmıştır. Bunun yanında STK'ların bildirim, beyanname ve iç denetim raporlarını vermesi için tanınan süreler birden çok defa esnetilmiş ve son tarihler ertelenmiştir.

1.1.2. Devlet Müdahalesi

Mevzuat

Mevzuat, devlet müdahalesini engelleyecek güvenceler sağlamamaktadır. İdare sadece suç teşkil eden durumlarda değil, dernek ve vakıfların tüzüklerinde belirtilen amaçlara yönelik faaliyetler yürütüp yürütmediklerinin tespiti gibi kurumsal işleyişle ilgili konularda da denetim yapması için geniş yetkilere sahiptir.

27 Aralık 2020 tarihinde kabul edilen 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine Dair Kanun ile sivil toplumu etkileyen birincil mevzuatta önemli değişiklikler yapılmıştır. Kanunun temel gerekçesi, terörün finansmanı ve kara para aklama ile mücadelede Mali Eylem Görev Gücünün (FATF) 2019 raporu ve BM Güvenlik Konseyi (UNSC) kararları doğrultusunda iç hukukun uluslararası standartlara uygun hale getirilmesidir. 7262 sayılı Kanun ile dernek denetimlerinin kapsamı genişletilerek, yapılacak risk değerlendirmelerine göre, üç yılı geçmeyecek şekilde her yıl yapılması düzenlenmektedir. 10 Ekim 2021 tarihinde Dernekler Yönetmeliği'nde yapılan değişiklikle, STİGM'nin yapacağı risk analizi dernek denetimleri için esas hale getirilirken, risk analizi ve değerlendirme kriterlerinin her yıl yeniden gözden geçirileceği belirtilmektedir. Derneklerin suçtan kaynaklanan mal varlığı değerlerinin aklanması ve terörizmin finansmanı amacıyla kullanılma risklerinin değerlendirilmesi sonucunda düşük, orta ve yüksek riskli olarak gruplandırılması öngörülmektedir. Buna göre, orta ve yüksek risk grubundaki dernekler her yıl, düşük riskli dernekler ise adli ve idari mercilerden gelen talepler, diğer şikâyetler veya idari yükümlülükler doğrultusunda yapılan değerlendirmeler sonucunda gerekli görüldüğü durumlarda denetlenmektedir. Bu değişiklikler, denetimleri düzenleyen yasal çerçeveyi STK'lar için çok daha kısıtlayıcı ve muğlak hale getirmektedir. Risk analizi yönteminin ve değerlendirme kriterlerinin belirlenmesinde STK'lar ile iş birliği yapılmaması ve yeni uygulama hakkında belirsizlikleri giderecek bilgilendirme ve rehberlik hizmetlerinin yetersizliği, STK'lar arasında denetimlerin örgütlenme özgürlüğünü sınırlayıcı şekilde kullanılacağı yönünde endişelere sebep olmuştur.

İhlal durumunda uygulanmak üzere düzenlenen adli ve idari para cezaları öncesinde herhangi bir önleyici uyarı mekanizması tanımlanmamıştır. Çocuk dernekleri için mevzuatta bir istisna olarak önceden yazılı uyarı sonrası ihlalin tekrar edilmesi üzerine yaptırım uygulanması öngörülmektedir. Ayrıca 7262 sayılı Kanun ile 2021 yılı itibarıyla bazı durumlarda uygulanacak yaptırımlarda ceza artırımına gidilmektedir.

Dernek ve vakıfların kendiliğinden sona ermesi, faaliyetten geçici alıkoymaları ve feshedilmelerini düzenleyen tasfiye ve fesih işlemleriyle ilgili kanunda düzenlemeler bulunmaktadır. Dernek ve vakıfların tüzük ve işlemlerinde ulusal güvenliği ve kamu düzenini tehdit eden, suç unsuru taşıyan, sağlık ve ahlaki tehdit eden unsurlar var ise, dernek ve vakıfların kapatılması için dava açılabilir. Ayrıca 7262 sayılı Kanun ile Dernekler Kanunu'nun 27. maddesinde yapılan değişiklik, bir derneğin genel kurul dışındaki organlarındaki görevlileri veya çalışanları hakkında terörün finansmanı, kara para aklama ve uyuşturucu madde ticareti suçlarından kovuşturma açılması halinde, İçişleri Bakanı'na ilgili kişi veya organları geçici olarak görevden uzaklaştırma izni vermiştir. İçişleri Bakanı aynı zamanda derneğin faaliyetlerinin geçici olarak durdurulması veya derneğin kapatılması talebiyle mahkemeye başvurabilir. Belirli suçlardan hüküm giyen kişilerden dernek organlarında görev alanlara ve bu kişilerin görevlerini yazılı uyarıya rağmen yedi gün içerisinde sonlandırmayan dernek yöneticilerine 1.500 TL²¹ idari para cezası verilmesi, mülki idare amirliğinin yaptığı ikinci yazılı uyarıya rağmen otuz gün içinde bu kişilerin dernek organlarındaki görevlerine son verilmemesi halinde derneğin kapatılması için dava açılabilmesi, 2021 yılında yapılan düzenlemelerdendir.

Mevzuat, dernekler ve vakıflar için özel muhasebe standartları getirebilme yetkisini ilgili idarelere bırakmaktadır ve sadece işletme hesabı ve bilanço esasına uygun olmak üzere iki temel muhasebe standardı uygulaması vardır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin (AİHM) toplantı ve örgütlenme özgürlüğüne ilişkin rehberinde de belirtildiği üzere, örgütlenme özgürlüğünün etkin şekilde kullanılmasını güvence altına almak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS) 11. madde kapsamında devletlerin pozitif yükümlülükleri arasındadır.²² Sözleşmenin tarafı olması bakımından, devletin üçüncü tarafların örgütlenme özgürlüğünü kısıtlayıcı müdahaleler karşısında önlem alma ve koruma yükümlülüğü bulunmaktadır. Ancak ulusal mevzuatta STK'ları üçüncü tarafların karalama, tehdit, hedef gösterme veya yargısal taciz gibi müdahalelerinden korumaya yönelik özel bir düzenleme bulunmamaktadır. STK'lar bu gibi durumlarda Ceza Kanunu veya Medeni Kanun'dan doğan haklarını kullanabilir.

Uygulama

Dernek ve vakıflar için iç denetimin esas olduğu ilgili mevzuatta yer alsa da hem esasa (faaliyet amacı) hem de şekle (tutulan defterler vb.) yönelik denetim uygulanmaktadır. Derneklerin amaçları doğrultusunda faaliyet gösterip göstermedikleri, defterlerini ve kayıtlarını mevzuata uygun olarak tutup tutmadıkları İçişleri Bakanlığı veya en büyük mülki idare amiri tarafından denetlenebilir. İçişleri Bakanlığının 2020 ve 2021 yıllarına ait İdare Faaliyet Raporlarındaki verilere göre Sivil Toplumun Güçlendirilmesi ve Sivil Toplum Kamu İşbirliğinin Geliştirilmesi alt programı kapsamında 2020 yılında 10.307 dernek, 2021 yılında ise 18.747 dernek (2021 yılı için hedeflenen denetim sayısı 8.295) bakanlığa bağlı dernek müfettişleri veya Sivil Toplumla İlişkiler İl Müdürlükleri tarafından denetlenmiştir.²³ İçişleri Bakanlığının 2023 Yılı Bütçe Sunuşunda, 2020 yılında denetimler sonucunda 393 dernek için adli işlem, 1.012 dernek için idari işlem istendiği paylaşılmaktadır. 2021 yılında yapılan denetimler sonucunda ise adli işlem istenen dernek sayısı 486, idari işlem istenen dernek sayısı 2.089 olmuştur.²⁴

21 Belirtilen parasal hadler ve kanun maddelerine aykırı davranılması halinde uygulanan ceza tutarları, her yıl Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından belirlenen yeniden değerlendirme oranına göre artırılmaktadır. Raporla 2021 yılına ait ceza tutarları yer almaktadır.

22 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesine ilişkin Rehber*.

23 İçişleri Bakanlığı. *2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu*, s. 156. İçişleri Bakanlığı. *2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu*, s. 199.

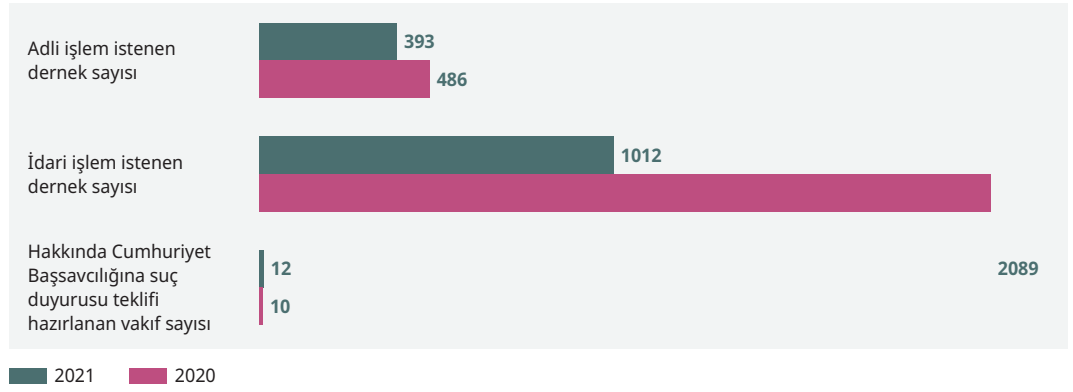
24 İçişleri Bakanlığı. *2023 Yılı Bütçe Sunuşu*, s. 457.

Grafik 1.3a Denetim sayıları

(Kaynak: Vakıflar Genel Müdürlüğü. 2021 yılı Faaliyet Raporu; İçişleri Bakanlığı. 2020 ve 2021 yıllarına ait faaliyet raporları)

Grafik 1.3b Denetimler sonucu hakkında adli ve idari işlem istenen STK sayısı

(Kaynak: İçişleri Bakanlığı. 2023 yılı Bütçe Sunuşu; Vakıflar Genel Müdürlüğü. 2021 yılı Faaliyet Raporu)

Vakıfların amaca ve yasalara uygunluk denetimi ile iktisadi işletmelerinin faaliyet ve mevzuata uygunluk denetimi VGM tarafından yapılır. VGM'nin 2021 yılına ait faaliyet raporunda son iki yılda denetlenen vakıf sayıları paylaşılmaktadır. 2020 yılında 289 vakıf denetlenmiş (83 incelemeli denetim ve 206 adet yıllık çalışma programı kapsamında denetim), teftiş raporlarında 12 adet Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusu teklifi hazırlanmıştır. 2021 yılında ise 535 vakıf denetlenmiş (120 incelemeli denetim, 356 yıllık çalışma programı kapsamında denetim ve 59 görüş ve değerlendirme), teftiş raporlarında 10 adet Cumhuriyet Başsavcılığına suç duyurusu teklifi hazırlanmıştır.²⁵

Saha araştırmasına katılan yaklaşık her üç dernek veya vakıftan biri 2020 veya 2021 yıllarında çeşitli kamu kurumları tarafından denetlendiğini belirtmiştir. Kuruluşların dörtte üçü bu süreçte bir kez denetlenmiştir. İki kez denetlenenlerin oranı ise %22'dir. Örneklemeye de paralel olarak bu denetimleri yapan kurumların başında Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü/İl Müdürlüğü (STİGM) yer almaktadır (%62). Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün belirtilme sıklığıysa %19'dur. Bu iki kurum dışında en sık denetleme yapanların Maliye Bakanlığı (%12) ve valilikler (%12) olduğu anlaşılmaktadır.

7262 sayılı Kanun ile Dernekler Kanunu'nda yapılan değişiklik sonucunda derneklere yönelik denetimlerin suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerinin aklanması ve terörizmin finansmanı ile mücadele kapsamında risk analizi temelinde yapılması düzenlenmiştir. Risk analizinin dayandığı kriterlerin STK'lara açıklanmaması²⁶, kamu idaresine tanınan yetkilerin herhangi bir açık standarda bağlanmaması 7262 sayılı Kanun ile yapılan düzenlemelerin, örgütlenme ve faaliyet özgürlüğünü

25 Vakıflar Genel Müdürlüğü. 2021 Yılı Faaliyet Raporu, s. 71.

26 Mart 2022'de bazı derneklere kara para aklama ve terörizmin finansmanı konusunda suistimale uğrama riski taşıdıkları gerekçesiyle öz düzenleme yaparak bunu raporlamaları yönünde valilikler tarafından yazı gönderilmiştir. Konuyla ilgili yeterli bilgi sunulmadığı için bu yazılar STK'lar arasında endişeye yol açmıştır. Bu gelişme üzerine Haziran 2022'de STİGM sivil toplum kuruluşlarına yönelik son mevzuat değişiklikleri ve risk analizi hakkında bilgilendirme toplantılarına başlamıştır. Bu toplantılarda, analizde temel alınan bazı kriterler hakkında bilgi paylaşılmıştır.

kısıtlama riskini getirmektedir.²⁷ Nitekim 7262 sayılı Kanun'un Aralık 2020'de STK'lar ile istişare edilmeksizin, toplumsal eleştiri ve öneriler dikkate alınmaksızın yasalaşmış olması da STK'ların tepkilerine yol açmıştır. Kanun teklifinin Meclis'e sunulmasından kanunlaşmasına geçen kısa sürede birçok STK, yasanın sakıncalarını açıklayan bilgi notları ve #siviltoplumsusturulamaz adlı ortak bir açıklama da dahil, yeni yasaya karşı eleştirilerini çeşitli biçimlerde kamuoyuyla paylaşmıştır.²⁸ Teklifin kabul edilmesini müteakip TÜSEV, Mali Eylem Görev Gücü Tavsiyelerinin Uygulanması ve Türkiye'de Sivil Topluma Etkilerinin İncelenmesi bilgi notunu yayımlayarak düzenlemenin içeriğini ve FATF standartlarıyla uyumunu incelemiş, Kanun'un STK'ların işleyişini ve faaliyetlerini kısıtlayıcı nitelikte olduğuna ve FATF tarafından sunulan iyi uygulamaların ve deneyimlerin ortaya koyduğu, temel hak ve özgürlükler ile sivil alanın korunması ilkesiyle çeliştiğine dikkat çekmiştir.²⁹

Mali Eylem Görev Gücü (FATF) 19-22 Ekim 2021 tarihlerinde gerçekleştirdiği genel kurul toplantısında kara para aklama ve terörün finansmanı ile mücadelede yeterli çabayı göstermediği için Türkiye'yi gri liste olarak bilinen daha sıkı izlenecek ülkeler arasına almıştır. Bu karar, 7262 sayılı Kanun değişikliği gerekçe gösterilerek Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yapılan yazılı açıklamada eleştirilmiştir.³⁰ FATF Başkanı Marcus Pleyer ise 7262 Sayılı Kanun'a atıfta bulunarak, Türkiye'nin kâr amacı gütmeyen kuruluşlara gerçek bir risk temelli yaklaşım uygularken sivil toplumu caydıracak veya yasal faaliyetlerini engelleyecek pratiklerden kaçınması gerektiğini vurgulamıştır.³¹

Kanun değişikliğinin akabinde çok sayıda hak temelli ve yurt dışından fon alan STK'nın 2021 yılı içinde birden fazla kez olmak üzere İçişleri Bakanlığının denetiminden geçtiği bilinmektedir.³² Saha araştırmasına katılan STK'ların %9,1'i 2020-2021 yıllarında ani denetimlerle karşılaştıklarını belirtmiştir. Ancak denetim öncesinde STK'lara tanınan hazırlık süresi zaten çok kısa tutulmuş olup, mevzuata göre ilgili kamu kurumunun yalnızca 24 saat öncesinde denetime gideceğini bildirmesi yeterli görülmüştür.

Denetim geçiren kuruluşların %15'i bu denetimlerin kuruluşlarının faaliyetlerinin, kayıtlarının ve işlemlerinin yasal düzenlemelere uygun olup olmadığını anlamak dışında bir amaçla yapıldığını düşünmektedir. Kuruluşların %46'sı denetimlerin 7262 sayılı Kanun kapsamında yapıldığını düşünürken, yapılan denetimleri ölçüsüz ve aşırı bulanların oranı %15'tir. Kuruluşların %12'si denetimlerin kuruluşun çalışmalarını engelleme, kuruluşu vazgeçirme, yıldırma, bezdirme amacıyla gerçekleştirildiğini düşünmektedir. Denetimler sonucu üyesi veya yöneticisi istifa eden kuruluşların oranı %8'dir. Benzer şekilde orta ve uzun vade gelirleri zarar gören kuruluşlar da vardır (%9). Ek olarak denetimin gerekçeleri hakkında bilgi verilmemesi, bir yıl içinde birden çok defa, geniş kapsamlı ve birkaç günlük olabildiği gibi bir ay da sürebilen denetimlerle karşılaşılması, denetimin kapsadığı dönemin on yıla kadar genişletilmesi ve denetçiler tarafından uzun dönemleri kapsayan çok sayıda bilgi ve belgenin talep edilmesi, derinlemesine görüşmelerde STK'ların dikkat çektiği sorunlardan bazılarıdır.

Örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan kuruluşlar yaşamayanlara göre çok daha fazla denetlenen kuruluşlardır (sorun yaşayanlar %79, sorun yaşamayanlar %28). Yapılan denetimlerde bu grupta hata tespit edilmeme oranı sorun yaşamayan gruba göre daha yüksektir (sorun yaşayanlar %49, sorun yaşamayanlar %37). Bu sonuç, bu kuruluşların denetimlere daha hazırlıklı olduğu, denetleme sırasında herhangi bir "açık" vermemek adına daha tedbirli davrandığı şeklinde

27 Amnesty International. *Türkiye: Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun, Daha Şimdiden Sivil Toplum Üzerinde 'Caydırıcı Etkiye' Yol Açtı - 7262 Sayılı Kanun'un Kâr Amacı Gütmeyen Örgütlere Etkisi.*

28 Ayrıntılı bilgi için bkz. 694 STK'nın imzaladığı 22 Aralık 2021 tarihli ortak açıklama, <https://siviltoplumsusturulamaz.org/>; Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun Teklifi Hakkında Açıklama*; Kaos GL Derneği. *Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun Teklifi Derneklerde Neler Getiriyor*; İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP). *Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun Teklifine Dair Değerlendirme.*

29 Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Mali Eylem Görev Gücü Tavsiyelerinin Uygulanması ve Türkiye'de Sivil Topluma Etkilerinin İncelenmesi.*

30 Anadolu Ajansı. *Hazine ve Maliye Bakanlığından Mali Eylem Görev Gücünün 'gri liste' kararına tepki.*

31 Bağımsız İletişim Ağı (Bianet). *Finance watchdog FATF 'grey lists' Turkey, Turkey denounces the decision.*

32 Hafıza Merkezi. *48 Hak Örgütü Perspektifinden Türkiye'de Daralan Demokratik Alan ve Covid-19 Salgını 2020-2021.*

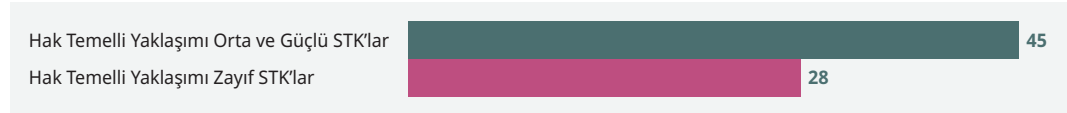
yorumlanabilir. Bir başka açıdan bakıldığında bu gruptaki kuruluşların kurumsal kapasitelerinin daha güçlü olması nedeniyle daha az "hata" yaptıkları yorumu da yapılabilir. Odak gruptaki tartışmalar da bu önermeyi doğrular niteliktedir. Hak temelli STK'lar, odak grup toplantısında kuruluşlarına zarar gelmemesi için idari ve finansal işler konusunda çok daha titiz davrandıklarını, denetimlere çok detaylı biçimde hazırlandıklarını ifade etmiştir. Denetimlerin içeriğine ve yapılaş şekline ilişkin birçok konuda iki grup benzer düşünürken örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan kuruluşlar, bu denetimlerin çalışmalarını engelleme, vazgeçirme, yıldırma, bezdirme amaçlı olduğu görüşüne sorun yaşamayan gruba göre daha fazla katılmaktadır.

Finansal durumu görece iyi kuruluşların daha çok insan çalıştırdığı, daha geniş bir bölgede faaliyet gösterdiği ve görece daha eski kuruluşlar olduğu görülmektedir. Finansal durumu çok zayıf kuruluşlar arasında denetimleri ölçsüz ve aşırı bulan neredeyse yokken (%2,1), durumu görece iyi kuruluşların %11,4'ü böyle düşünmektedir. Finansal durumu görece iyi olan her 10 kuruluştan ikisi ve zayıf olan her 10 kuruluştan biri denetimlerin kuruluşun çalışmalarını engelleme ve kuruluşu vazgeçirme, yıldırma, bezdirme amacıyla yapıldığını ifade etmiştir. Bu şekilde düşünen durumu çok zayıf kuruluş neredeyse yoktur. Finansal durumu görece iyi olan kuruluşların %10'u 7262 sayılı Kanun sonucunda kuruluşlarına yönelik denetimlerin sıklaştığını veya kapsamının genişletildiğini söylerken, bu şekilde görüş bildiren finansal durumu çok zayıf ve zayıf kuruluşların oranı %3'ten azdır.

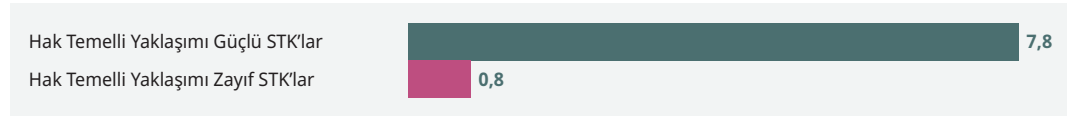
Hak temelli yaklaşımı güçlü olan kuruluşların denetimlere ilişkin tecrübesi diğer kuruluşlara göre olumsuzdur. Bu kuruluşlar aynı zamanda, yaklaşımı orta düzey olan kuruluşlarla beraber, 2020 veya 2021 yıllarında daha fazla denetlenmiştir. Yaklaşımı zayıf kuruluşların %28,5'i denetlendiğini belirtirken bu oran orta ve güçlü hak temelli kuruluşlar için yaklaşık %45'tir. Aynı zamanda hak temelli yaklaşımı güçlü kuruluşların %8'i denetimler nedeniyle çalışmalarını sekteye uğradığını dile getirmiştir. Bu oran yaklaşımı zayıf kuruluşlar için %1'den azdır. Yine sık ve çok ayrıntılı denetim yaşamamış yaklaşımı zayıf kuruluşlar %94 iken, bu oran yaklaşımı güçlü kuruluşlar için %87'dir.

Nicel Araştırma Bulgularına Göre 2020 veya 2021 Yılında Denetlenen STK'ların Özellikleri

Grafik 1.4a Denetlenenler (%)

Grafik 1.4b Denetimler nedeniyle çalışmalarını sekteye uğrayanlar (%)

Grafik 1.4c Sık ve Çok Ayrıntılı Denetim Yaşamamış STK'lar (%)

Çoğunluğu hak temelli çalışan STK'larla yapılan derinlemesine görüşmeler ve gerçekleştirilen odak grupta ise yakın aralıklarla birden fazla kez veya gereksiz yere ayrıntılı mali denetim gibi durumlar detaylı şekilde paylaşılmıştır. Denetim süreci her STK için aynı geçmemiştir. Kimi STK'lar geçirdikleri denetimi rutin olarak değerlendirmiş, mali konulara bakıldığını belirtmiştir. Bu tür denetimler esas olarak sorunsuz geçmiştir. Ancak denetimin maksadının denetçiler tarafından açıklanmadığı durumlarla da karşılaşılmaktadır. Bu denetimlerin 7262 sayılı Kanun kapsamında olduğunu belirtenler de vardır. Yüksek riskli olarak değerlendirilen ve bu nedenle denetlenen STK'ların en çok öne çıkan özellikleri yurt dışından fon almalarıdır. Bunun yanı sıra medyadaki karalama kampanyaları, "tehlikeli" bulunan fon veren kuruluşlardan kaynak kabul etme, Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezine (CİMER) şikâyet edilme gibi nedenlerin de bu

denetimlerde rol oynadığı anlaşılmaktadır. Kanun değişikliği sonrasında yapılan denetimler bazı kuruluşlar için uzun ve zorlu geçmiştir. Kimi STK'lara birden fazla denetim yapılmıştır. Ayrıca bu denetimlerde karar defteri gibi idari belgelerin yanı sıra, eğitim malzemeleri, proje materyalleri gibi belgelerin istendiği de olmuştur. Bir STK, genel kurul sonrası aldıkları kararlar nedeniyle kendilerine dava açıldığını ifade etmiştir. Derinlemesine görüşmelerde hak temelli çalışan STK'lar denetimlerin amacından saptırıldığını; sivil alanı baskılamayı ve kontrol etmeyi amaçladığını, eşit ve adil bir süreç olmadığını düşündüklerini ve bu konuda kaygı duyduklarını paylaşmıştır. Bu nedenle STK'ların iç denetimlerini artırdığı, savunuculuk faaliyetlerinde farklı yöntemler izlemeye çalıştıkları ve yer yer otosansüre başvurdukları gözlemlenmiştir.

Katılımcılarla geçirdikleri denetim süreci konuşulurken iki tip denetim olduğu ya da katılımcıların denetimleri iki farklı kategoride değerlendirdikleri anlaşılmıştır. Bunlar rutin ve 7262 sayılı kanunla bağlantılı denetimler olarak isimlendirilebilir.

Rutin denetim geçirdiklerini, gelen müfettişlerin de gerekçe olarak bunu ifade ettiğini belirten STK'ların denetim süreçlerinin görece daha sorunsuz geçtiği görülmektedir. Rutin denetimlerde finansal belgeler, üye defterleri gibi mali ve idari belgelere bakılmış, mevzuata aykırı bir durum olup olmadığı incelenmiştir. Para giriş çıkışı çok olan STK'ların denetimleri daha uzun sürmüştür.

Denetimde verilen bilgilerin daha sonra çeşitli medya mecralarınca paylaşıldığını ifade eden kurumlar olmuştur. Örneğin fon aldığı kuruluşların bilgilerini önceleri internet sitesinde yayımlayan ancak hedef gösterildikleri için kaldıran bir STK denetimden sonra aldıkları fon miktarının eksiksiz bir şekilde gazetede yayımlandığını belirtmiştir. Katılımcılar, bu bilgilerin zaten beyan edildiğini ve şeffaf biçimde kamuoyuyla paylaşılmasında bir sakınca bulunmadığını düşünmektedir. Fakat bu haberlerin STK'ları hedef gösteren biçimde yapıldığı ve yıpratmayı hedeflediği düşünülmektedir.

"Faaliyetlerimizi aslında etkilemiyor dedim ama tabii ki dolaylı olarak etkiliyor. Çünkü bu fon alma meselesi ortaya çıktıktan sonra mesela biz iki kere denetim gördük. Ve çok bürokratik bir sürece iki kere girmek tabii ki faaliyetlerimizi etkiledi. Yani zaten her şeyi onlara teslim etmiş olduğumuz için yayımlanmasına özel olarak gerek de kalmıyor bir noktada. Zaten birkaç hafta sonra bir haberde kullanıldığını görüyoruz. ... Zaten fon kaynaklarındaki şeffaflık, yani beyanname veriyoruz. Bunun yapıma biçimi ve taciz biçiminde yapılması ve bunun bir suç addedilmesi rahatsız edici olan. Yoksa yani herkes tabii ki beyan ediyor fon kaynaklarını ve faaliyetlerini nasıl yürüttüğünü. Ama yapılış biçimi yıpratıcı bence." **Dernek-Basın**

Özetle, katılımcılar sivil toplumun mali ve idari açıdan denetlenmesi gerektiğini düşünmektedir. Ancak bu denetimlerin bir ölçütü olması, belli kıstaslara göre yapılması ve en önemlisi de bu kıstasların her sivil toplum kuruluşu için aynı olması gerekliliğini vurgulamaktadırlar. Katılımcılara göre denetimler korkutmak, baskılamak ve ceza kesmek için değil rehberlik amacıyla yapılmalıdır. STK'lara yanlışları gösterilmeli, doğrusu anlatılmalı ve hemen ceza verilmeden düzeltmeleri için zaman tanınmalıdır. Ancak uygulamada denetim sonuç raporlarının yazılı olarak talep edilmesine rağmen STK'lara verilmediği örnekler de bulunmaktadır. Katılımcılar denetimlerin keyfiyete ya da siyasi konjonktüre göre değil; önceden belirlenen aralıklarla yapılması, talep edilecek belgelerin mali ve idari konularla sınırlı kalması ve denetimden önce hangi belgelerin isteneceğinin bilinmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bir katılımcı denetlemeye gelen görevlilerin kabul edilmemiş projelerin belgelerini dahi istediğini aktarmıştır. Bu oldukça keyfi bir uygulama olarak yorumlanmıştır. Hak ihlallerinin belgelenmesi üzerine çalışan bir STK, denetimlerin bağımsız bir kurum tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca denetlemeye gelen yetkilinin STK'nın çalıştığı alanı bilmesi, o alandaki çalışmalara, kullanılan dile, ulusal ve uluslararası mevzuata hakim olması gerektiği ifade edilmiştir.

Dernekler en az 6 defter tutmak zorundadır. Dernekler en çok bu defterlerin "usulüne uygun" bir şekilde tutulmaması ve zamanında yapılmayan bildirimler nedeniyle ceza almaktadır. Dernek defterleri konusundaki aşırı bürokratik yaklaşım hem mevzuatta hem de uygulamada devam etmektedir.

Ekim 2018'de yayımlanan Dernekler Yönetmeliği'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik ile derneklerin yönetim kurulu üyelerinin yanı sıra tüm üyelerini mülki idare amirliğine ve Dernekler Bilgi Sistemi'ne (DERBİS) kaydetmesi zorunlu hale getirilmiştir. Yönetmelik değişikliği ile yapılan bu düzenlemenin ancak bir kanun ile yapılabileceği ve örgütlenme özgürlüğüne müdahale anlamına geldiği, toplanan bilgilerin hangi amaçla kullanılacağına açık olmaması ve bu nedenle kişisel verilerin korunması hakkını ihlal ettiği gerekçeleriyle İnsan Hakları Derneği (İHD) ve Mülkiyeliler Birliği Derneği iptal davaları açmıştır. Ekim 2021'de Danıştay bu başvurular nezdinde yönetmelik değişikliğinin ilgili maddelerini iptal etse de 26 Mart 2020 tarihinde aynı düzenleme 7226 sayılı Kanun ile yapılan kanun değişikliği ile Dernekler Kanunu'na eklendiği için üye bildirim zorunluluğu devam etmektedir. Bu değişiklikle derneklere, üyeliğe kabul edilenler ile üyeliği sona erenlerin adı, soyadı, doğum tarihi ve T.C. kimlik numarasını kabul edilme ve sona erme tarihinden itibaren kırk beş gün içinde bildirme zorunluluğu getirilmiştir. Üyeliğe devam edenlerin ise adı, soyadı, doğum tarihi ve T.C. kimlik numaralarının altı ay içinde mülki idare amirliğine bildirilmesi zorunlu kılınmıştır. Aynı zamanda, bildirim yükümlülüğünü yerine getirmeyen dernek yöneticilerine idari para cezası verileceği belirtilmektedir.

Türkiye'de 2019 yılına kadar kamuya açık olan üye sayıları, bu düzenleme sonrasında STİGM'nin sitesinden kaldırılmıştır. 2020-2021 yılları için üye sayıları bilinmese de henüz verilerin açık olduğu tarihte Avrupa Konseyi Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Konferansı STK Hukuku Uzman Konseyi, değişikliğe ilişkin hazırladığı görüş metninde "Resmi verilere göre derneklerdeki toplam üyelik sayısı 2017'de 11.239.693 üyeden 2019'da ani bir düşüşle 7.374.281 üyeye inmiştir. Bu azalmayı açıklayacak çeşitli nedenler olabilir de 2018 yılında yürürlüğe giren üyelik bildirim yükümlülüğü kuşkusuz bu düşüşe belli bir katkı sağlamıştır" demektedir.³³

Nicel saha araştırmasına katılan derneklerin %16,6'sı üye bildirim zorunluluğu nedeniyle üyelerin istifa etmesi, üyelikten çıkarma, yeni üye bulmakta zorlanma, mevcut üyelerden bazılarının ulaşamadığı için üyeliklerin düşmesi ve bildirim zorunluluğunu yerine getirmediği için yaptırım gibi durumlarla karşılaştığını belirtmektedir. Yüksek kapasiteli kuruluşlar üye bildirim zorunluluğundan en çok etkilenen grup olmuştur. En büyük zorluğu da yeni üye bulma konusunda yaşamaktadırlar. Bu kuruluşların daha yüksek sayıda üyeye sahip olduğu varsayımından hareketle ve kurumsal yapısı en kuvvetli kuruluşlar olduğu düşünüldüğünde gerek kuruluşun gerekse üyelerin mevzuat konusunda daha bilinçli olmasından kaynaklanan iki taraflı bir çekince nedeniyle bu sonucun ortaya çıktığı düşünülebilir. Bir STK temsilcisi derneğe üye olarak gelmek isteyenlere üye bildirimleriyle ilgili bilgi verdiğinde üye olmaktan vazgeçenler olduğunu anlatmıştır.

"Bir de bu KHK'lar vs. birçok şey olunca insanlar bir şekilde hem çalışmak istiyordu ama bir yerde de böyle aktif, resmi pozisyonda üye vs. durumları çok da rahat yapamıyordu. Çünkü aynı zamanda sivil toplum örgütleri bir şekilde insanların algısında fişleme aracı gibi de oldu. Çünkü üye olduğunuz zaman yarın hiç beklemediğiniz bir anda karşınıza çıkıyor o üyelik ya da aktivizm süreciniz." **Dernek-Ruhsal Destek**

Yapılan görüşmelerde kamu kurumlarında çalışanlar, çalışmayı düşünenler ya da çalışma hayatına yeni başlayan gençlerin çoğunlukla hak temelli STK'lara üye olma eğilimi taşımadıkları, bunun yerine gönüllü olmayı tercih ettikleri görüşü paylaşılmıştır. Üniversite öğrencilerinin ise çoğunlukla stajyerlik yaptıkları anlatılmıştır. Üye olmak için gelen gençlere üye bildirim zorunluluğu açıklandığında gençlerin de üyelikten vazgeçtikleri aktarılmıştır. Sonuç olarak bu dönemde üyelik yerine gönüllülüğe yönelimin arttığı yorumu yapılabilir.

Bir başka katılımcı da aidatların anlamlı bir gelire dönüşebilmesi için bir üye tabanına sahip olunması gerektiğini ancak insanların STK'lara üye olmaktan korktuklarını ifade etmiştir. Özellikle üye bildirim zorunluluğu bu anlamda kişileri üye olmaktan uzaklaştırmaktadır. Dolayısıyla üye olmama eğiliminin STK'ların sürdürülebilirliğini de olumsuz etkilediği görülmektedir.

³³ Avrupa Konseyi Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Konferansı STK Hukuku Uzman Konseyi. *Türkiye'de Dernekler Kanunu'nda Yapılan Değişikliklerin Avrupa Standartlarıyla Uyumuna Dair Görüş*, s. 34.

“Özellikle hak temelli sivil toplum kuruluşlarına üyelik şu an artık Türkiye’de insanların gözünü korkutan bir şey. Ne zamandı hiç hatırlamıyorum yani İçişleri Bakanlığından bildirim zorunluluğu getirildi üyelere. Yani dolayısıyla devlete öyle bir bildirimde bulunuyorsunuz benim öyle bir siyasi yönelimim var, şu derneğe üye olarak da bunu gösteriyorum. İnsanlar durup dururken yapmak istemiyor. ...Aidatın da herhangi bir ciddiye alınacak bir gelir kalemine dönüşmesi için de üye tabanınızın olması lazım.” Dernek-Basın

Denetim ve cezalar söz konusu olduğunda bölgesel farklılıklar, orantısız idari ve adli uygulamalar görülmektedir. İlgili mevzuattaki tanım eksiklikleri STK’ların cezai uygulamalarla karşı karşıya kalmasına sebep olmaktadır. Saha araştırmasında mevzuata uymadığı için yaptırımla karşılaştığını belirten 42 kuruluşun yarısı sonuç alamayacağını düşündüğü için yaptırıma karşı idari veya adli yollarla itiraz hakkını kullanmadığını belirtmektedir.

Örgütlenme özgürlüğünün en önemli şartlarından biri, STK’ların devlet müdahalesi olmaksızın faaliyet gösterebilmeleridir. Yapılan saha araştırmasında, 72 STK siyasetçiler ve/veya kamu görevlileri tarafından tehdit edilme veya hedef gösterilmeyle, 71 STK ise hükümet dışı aktörler (örneğin medya organları ve şirketler) tarafından yürütülen karalama kampanyalarıyla karşılaştığını ifade etmiştir. Hükümet dışı aktörler tarafından hedef alınan kuruluşların yalnızca %16,9’u karalama kampanyaları karşısında devletin kuruluşlarını koruma amaçlı önlemler aldığını belirtmiştir. 16 STK, polis/jandarma baskısıyla, örneğin savcılık kararıyla arama yapılması gibi müdahalelerle karşılaştığını söylemiştir. İnternet ortamında baskıya maruz kalan kuruluşlar da mevcuttur. STK’ların 43’ü sosyal medyada kurulan gruplara, e-posta adreslerine, internet sitelerine yönelik taciz veya kısıtlamalarla karşılaştıklarını, 27’si ise kısmen karşılaştıklarını belirtmiştir.

Sonuç olarak, 2020-2021 yıllarındaki kanun değişiklikleri sonucunda büyük cezalarla veya yönetim organları ya da yönetimdeki kişilerin yerine kayyım atanması gibi uygulamalarla yaygın olarak karşılaşılmaya da bu değişikliklerin STK’lar üzerinde açık bir çekince yarattığı görülmektedir. STK’lara üye olmanın veya STK’ların yönetim kurullarında yer almanın risk barındırdığı görüşünün baskın hale geldiği paylaşılmaktadır. Diğer yandan STK’ların siyasetçiler veya basın kuruluşları tarafından hedef gösterilmesi ve belli alanlarda çalışan STK’lara yönelik karalama kampanyaları, sivil alanın daralmasına yol açmaktadır.

2020-2021 yıllarında gerçekleşen, sivil topluma ve toplumsal hareketlere yönelik devlet müdahalesi örnekleri:

- Nisan 2020 tarihinde Diyanet İşleri Başkanı tarafından hazırlanan Cuma Hutbesi’nde eşcinsellik ve “zina” konuları pandemiyle ilişkilendirilmiş; birçok STK ve meslek kuruluşu bu açıklamayla LGBTİ+’ları hedef alan ayrımcılık ve nefret söylemine tepki göstermiştir. Diyanet İşleri Başkanının LGBTİ+’ları ve HIV pozitif bireyleri hedef gösteren ifadeleri üzerine İHD Ankara Şubesi ile birlikte basın açıklaması yaparak suç duyurusunda bulunan Ankara Barosu Başkanı ve Yönetim Kurulu üyeleri hakkında “hakaret” davası açılmıştır. Açıklama hakkında suç duyurusunda bulunan Diyarbakır Barosu hakkında da soruşturma başlatılmıştır.
- Yoksulluk ve göç kaynaklı yoksunluklarla mücadele eden kişilerin güçlenmesi için çalışan Tarla başı Toplumunu Destekleme Derneği, 27 Haziran 2021’de Kaos GL Derneği ile birlikte planladığı “LGBTİ+ Öğrencileri Aile ve Okul Kiskacına Karşı Nasıl Korunmalı?” etkinliği, Milat Gazetesi ve A Haber televizyonlarında “Toplum merkezinde LGBT ve terör eğitimi” gibi haberlerle hedef gösterilmiş, Haziran-Eylül 2021 döneminde çeşitli denetimlerin ardından Tarla başı Toplumunu Destekleme Derneğine karşı “yokluğun tespiti” ve “fesih” için ayrı ayrı davalar açılmıştır. Davalar halen devam etmektedir.
- İnsan hakları aktivisti ve iş insanı Osman Kavala’nın tutukluluğu, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin serbest bırakılması yönündeki kararlarına rağmen devam etmiştir.³⁴ Osman Kavala’nın girişimleriyle kurulan ve kültür sanat alanında çalışan bir sivil toplum kuruluşu olan Anadolu Kültür A.Ş.’ye de Şubat 2021’de kapatma davası açılmıştır.

34 Osman Kavala hakkında; daha önce beraat ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince kesin olarak ihlal kararı verilmiş olmasına rağmen TCK’nin 312. maddesi uyarınca “Gezi Parkı Davasında” Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’ni ortadan kaldırmaya veya görevini yapmasını engellemeye teşebbüs suçundan ağırlaştırılmış müebbet hapis cezası ile cezalandırılmasına ve bu suçtan tutuklanmasına oy çokluğuyla karar verildi.

1.1.3. Finansal Kaynakların Güvence Altında Olması

Mevzuat

Türk Ticaret Kanunu, Dernekler Kanunu ve Vakıflar Kanunu'nun ilgili maddeleri STK'ların ekonomik faaliyetler yürütmesini düzenler. STK'lar için doğrudan ekonomik faaliyet yürütmek mümkün değildir. STK'lar bağış, yardım, kira ve hibe gibi gelirleri dışında ek gelirler elde etmek veya devamlılık arz eden bazı faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için iktisadi işletme kurabilirler.

Dernekler ve vakıflar bildirimde bulunmak şartıyla yurt dışındaki kişi, kurum ve kuruluşlardan aynı ve nakdi yardım alabilirler. Vakıflar yurt dışından banka transferi aracılığıyla gelen fon veya yardımı bir ay içinde bildirmekle yükümlüdür. Dernekler ve Türkiye'de faaliyet izni bulunan yabancı STK'lar ise yurt dışından banka transferi aracılığıyla gelen fon veya yardımı harcanmadan önce bildirmekle yükümlüdür. Miktarından bağımsız olarak gelen her bir yardımın/fonun ayrı ayrı bildirilmesi ve bunun için her seferinde sözleşme/protokol gibi yardımın amacını belirten belgelerle birlikte bildirim formunun doldurularak ibraz edilmesi zorunludur. Ancak, mevzuatta "yurt dışından alınan aynı ve nakdi yardımlar" açıkça tanımlanmadığından, yurt dışından alınan üyelik aidatları ya da bireysel bağışlar dahi bildirimde tabidir.

Yurt dışına yapılan yardımlar için bildirim zorunluluğu 7262 sayılı Kanun kapsamında getirilmiştir. Bu düzenlemeye göre STK'lar yurt dışına yapacakları yardımları göndermeden önce bildirmekle yükümlüdür. Yine Dernekler Yönetmeliği'nde Ekim 2021'de yapılan değişiklik neticesinde yardım gerçekleştirildikten sonra doksan gün içerisinde faaliyet sonuç bildirimini yapılması gerekmektedir. Mevzuat değişikliği ile Türkiye'de faaliyet izni bulunan yabancı STK'ların genel merkezlerine gönderecekleri tutarlar da bildirimde dahil edilmiştir.

Dernekler ve vakıflar tüzüklerinde/resmî senetlerinde yazılı amaçları gerçekleştirmek için, yurt içindeki şirketler, bireyler ve diğer kaynaklardan bağış ve yardım alabilirler. STK'ların merkezleri dışında gerçekleştirdikleri gelir getirici faaliyetleri (kamusal alandaki etkinlikler, kampanyalar, SMS ile bağış toplama vb.) yardım toplama faaliyeti olarak tanımlanır ve STK'ların her bir yardım toplama faaliyeti izne tabidir. İzin almak için toplanacak para miktarı, bunun nasıl kullanılacağı, faaliyetin zaman çerçevesi ve nerede yapılacağı gibi bilgileri içeren ayrıntılı bir başvuru yapmak gerekmektedir. Yardım toplamak için izin ve yetkisi, yardım toplanan bölgeye göre kaymakamlıklar veya valiliklerdedir. 7262 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik sonucunda internet ortamında yürütülen yardım toplama faaliyetleri de Kanun kapsamına alınarak izne tabi olmuştur. Aynı düzenleme ile internet ortamında izinsiz yardım toplama faaliyetlerinin sonlandırılması için yapılacaklar ve Kanunun ihlali durumunda öngörülen yaptırımlar da belirlenmektedir.

Kanundaki sınırlayıcı bir başka düzenleme, bir yardım toplama faaliyetinden sağlanan net gelirin izinde belirtilen amaç doğrultusunda ve verilen izin süresi içerisinde harcanması zorunluluğudur. Bu konuda STK'ların bildirim yükümlülüğü bulunmaktadır. Ayrıca Kanun, toplanan yardımın istenen/bildirilen miktara ulaşmaması veya bu miktarı geçmesi durumunda toplanan tüm yardımın veya artan meblağın yetkili makamın uygun bulunduğu ve izinde belirtilen veya benzeri bir amaç doğrultusunda çalışan kuruluşlara devrettirilmesini öngörmektedir. Bu düzenleme bağışçı iradesini ve STK'ların özerkliğini yok saymakta, mülkiyet hakkına aykırılık teşkil etmektedir.

Türkiye'de yardım ve bağış olmak üzere iki farklı kavram kullanılırken, 2021 yılına kadar mevzuatta iki kavram arasındaki farkın açıkça tanımlanmaması güçlükler neden olmaktadır. 10 Kasım 2021 tarihinde Yardım Toplama Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik'te yapılan değişiklikle bağış herhangi bir çağrı olmaksızın bir STK'ya yapılacak aynı ya da nakdi destek; yardım bir ihtiyacın giderilmesi amacıyla doğrudan veya dolaylı olarak talep edilmesi halinde karşılıksız veya ödünç olarak verilecek aynı ya da nakdi destek olarak tanımlandı. Bu bakımdan, kendiliğinden gelen bağışlar Yardım Toplama Kanunu'nun öngördüğü izin prosedürü dışındadır ve STK'ların, banka hesap numaralarını, kuruluşun kendi internet sitesinde yayımlamak için resmi bir izin almaları gerekmemektedir. Fakat STK'lar, izin olmaksızın, başka internet sitelerinde veya sosyal medya hesaplarında hesap numaralarını paylaşamaz, bağış çağrısı yapamaz veya bağış kampanyası başlatamazlar. Bu durum, STK'ların bağış toplamakta ve gelir getirici faaliyetler yürütmekte zorluk yaşamalarına neden olmaktadır. Diğer yandan, çok sınırlı sayıda STK Yardım Toplama Kanunu'ndan

muaftır. Muaf tutulan bu STK'ların bir kısmı kanunla kurulmuş ve devlet tarafından yönetilen kuruluşlardır. Hangi kuruluşların Yardım Toplama Kanunu'ndan muaf olduğu İçişleri Bakanlığının önerisi üzerine Cumhurbaşkanı tarafından belirlenip ilan edilir.

Yardım toplamanın kanunla düzenlenmesi ve çok sayıda koşul ile izne tabi tutulması STK'ların finansal sürdürülebilirliklerini ve mali kaynaklara erişimlerini zorlaştırmaktadır.

Uygulama

Ekonomik faaliyetlerde bulunmak için gerekli prosedürler STK'lar için oldukça zorlayıcıdır. İktisadi işletme kurabilmeleri için STK'ların tüzük veya resmî senetlerinde iktisadi işletme kurabileceğine ilişkin ibare bulunması zorunludur. Bu ibarenin bulunmadığı durumlarda, öncelikle tüzük veya resmî senette değişiklik yapılması gerekmektedir. VGM tarafından sağlanan son verilere göre 2020 yılında, vakıflara bağlı kâr amaçlı kuruluş/işletme sayısı 1.468 olmakla birlikte, yeni vakıfların gelirlerinin sadece %1,2'si iktisadi işletme gelirlerinden oluşmaktadır.³⁵ Yeni vakıfların yalnızca bir kısmının iktisadi işletmesinin bulunması ve diğer gelir kaynaklarına kıyasla iktisadi işletmeden gelen gelirlerin payının son derece az olması, STK'ların ekonomik faaliyette bulunmakta engeller yaşadığına işaret etmektedir. Nitekim nicel araştırmaya katılan kuruluşların yalnızca %6,5'i iktisadi işletmesi olduğunu belirtmektedir.

İktisadi işletme açmak ve devam ettirmek için genellikle öncesinde bir sermayeye ihtiyaç duyulduğundan birçok kuruluş için bu mümkün olamamaktadır. Aynı zamanda iktisadi işletme açılabilir bile bunu devam ettirebilmek ve mevzuatı takip edip, bürokratik işlemlerle ilgilenmek için de görece nitelikli iş gücüne ihtiyaç vardır. Çoğu dernek, böyle bir kurumsal kapasiteye sahip değildir; üyeler veya yönetim hem iktisadi işletmeyi sürdürmek hem de bürokrasiyle uğraşmak için kendi işlerinden vakit ayıramamaktadır. Bu anlamda vakıflar ile dernekler farklılaşmaktadır. Saha araştırması verilerine göre, her beş vakıftan birinin iktisadi işletmesi varken bu oran derneklerde sadece %3'tür. Vakıfların finansal yapısının farklı olması ve belirli bir sermayeyle kurulmuş olmaları, iktisadi işletme kurmalarını kolaylaştırmaktadır. Niteliksel görüşmelerde de benzer bir durumdan bahsedilmiştir. İktisadi işletmeye sahip birçok kuruluşun ürün tasarlama, üretme ve bunların takibini yapma gibi iş kalemlerinde zorlandıkları anlaşılmaktadır. Bunlar için sermaye ve personel gerekmektedir.

"Ürünün tasarımından üretimden işte yani satın almasından, onların nasıl satılacağından tutun da gerçekten bir kişinin yapabileceği bir iş de değil orası. Yani çok kapsamlı düşünülmesi gereken bir şey. Hele pandemiyle beraber bir de artan üretim maliyetleriyle beraber iyice işin içinden çıkılmaz hale geldi. Zamanında kurulmuş ve yani bir şekilde devam ettirmeye çalışıyoruz ama sürekli zarar."

Vakıf-Gençlik hakkı

"Ben çok bilgi sahibi değilim ama baş ağrısı olduğunu biliyorum...oraya özel insan kaynağı oluşturamadık. ...Zarar ediyor muyuz bilmiyorum? Kâr etmediğimizden eminim ama. Genelde işte binada oda kiralama oluyor, yayınevi var, kitap satışları oluyor faaliyet olarak. Ama dediğim gibi yani zaten böyle çok şey de para getirecek bir alan da değil, niye oraya yatırım yapıyoruz bilmiyorum."

Dernek-Basin

Bazı kuruluşların malzeme konusunda sponsorluk alabildiği görülmüştür. Fakat iktisadi işletmeye değil de STK'ya bağlılanan malzemeler işletmeye aktarılamamaktadır. Dolayısıyla malzemenin fatura değerini işletmenin kuruluşa ödemesi gerekmektedir. Bu süreçte ayrıca vergi de ödenmektedir. Fatura kesme konusunda da zorluk çıktığı anlaşılmaktadır. Örneğin ihtiyaç sahipleriyle birlikte üretim yapan bir kuruluş, bu kişiler fatura kesemediğinden, makbuz kesmek zorunda kaldığını ve bunun vergi yükünün daha da fazla olduğunu aktarmıştır. Bu durumda ürünlerin maliyeti artmakta, ürünler piyasaya göre daha pahalıya satılabilmekte, dolayısıyla tüketicilerin satın alma eğilimi düşmektedir.

35 Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Yeni Vakıflarla İlgili Seçilmiş Veriler- Vakıflara ait kâr amaçlı kuruluş/işletme sayısı.*

"Bir tane firma [derneğe] birkaç top kumaş bağışladı ...Sonra bize dediler ki siz bunu iktisadi işletmede kullanamazsınız. Bunu buraya alamazsınız. Nasıl alacağız yani bunu burada kullanmak için bize bağışladılar. Hayır siz çünkü başka bir kurumsunuz. Siz bu aynı desteğin işte fatura değerini belirlemelisiniz. İktisadi işletme sağ cebinden alıp sol cebine derneğe parasını vermeli ondan sonra o yapılabilir. Aradaki vergi vs. gibi şeyleri de zaten ödemiş oluyoruz." **Dernek-Mülteci hakları**

STK'lar çok az kâr ettiklerini, hatta bazıları iktisadi işletmelerinden zarar ettiklerini ifade etmektedir. Bunların yanı sıra iktisadi işletmelerle ilgili bahsedilen en önemli sorunlardan biri vergilerdir. Bu anlamda iktisadi işletmelerin bir şirketle aynı vergi yükümlülüğüne sahip olduğu aktarılmıştır. Bu konu vergi uygulamalarının ele alındığı bir sonraki bölümde detaylandırılacaktır.

Ancak nicel saha araştırmasında olduğu gibi niteliksel görüşmelerde de büyük kapasiteli kuruluşların özellikle de vakıfların bu anlamda başarılı olduğu, işletmelerinden iyi gelir elde ettiği, böylece sürdürülebilirliklerini destekleyebildiği görülmüştür. Hak temelli yaklaşımı zayıf kuruluşların %5'inin işletmesi varken, bu oran güçlü kuruluşlarda %11'dir. Niteliksel görüşmelerde ve odak grup toplantısında bazı STK'ların fon bulma sorununu aşmak ve öz kaynak geliştirerek finansal sürdürülebilirliği sağlamak için işletme kurmak istediği ya da anlamlı bir gelir elde edebilmek için var olan işletmesini geliştirmeye çalıştığı görülmüştür. Hak temelli savunuculuk yapan STK'lar fon kaynaklarına bağımlılıktan ve yurt dışından fon almaları nedeniyle hedef gösterilmekten kurtulmak için çözüm arayışında olduklarını belirtmektedir.

Yabancı fonların kullanımı izne tabii değildir, ancak ilgili mercilere bildirim yapılması gerekmektedir. Yurt dışından düşük meblağların bağışlandığı ya da üyelik aidatlarının ödendiği durumlarda bile bildirim zorunluluğu STK'ları orantısız bir iş yükü ile karşı karşıya bırakmaktadır. Türkiye'de STK'ların yurt dışı kaynaklardan nasıl ve ne ölçüde yararlanabildiğine ilişkin kamuya açık bilgi bulunmamaktadır. Bu nedenle, 2020-2021 yıllarında yurt dışından fon veya yardım alan, bildirim vb. yükümlülüklerdeki eksiklikler nedeniyle yaptırıma uğrayan ve çeşitli nedenlerle yurt dışı fon veya yardımlardan faydalanması engellenen STK sayısına dair STİGM, VGM ve Mali Suçları Araştırma Kuruluna (MASAK) bilgi edinme başvurusu yapılmış, ancak başvurulara gelen yanıtlarda bu sorulara dair herhangi bir bilgi paylaşılmamıştır. Bu bakımdan, saha araştırmasının sonuçları daha da önem kazanmaktadır. Araştırmanın nicel ayağına katılan STK'lar arasında yalnızca %6,2'lik bir kesim yurt dışı fon kaynaklarından faydalandığını belirtirken bu grubun %23,2'ü yurt dışı yardım/fon bildirim yükümlülüğünü karmaşık bulduğunu paylaşmıştır. Yurt dışından yapılan bireysel bağışların bildirimini düzenli yapabilmek için bağış hesaplarını sürekli kontrol etmek, bağış yapana ait çok sayıda bilgiyi derlemek gibi yükümlülükler özellikle küçük ölçekli ve az sayıda çalışanı bulunan STK'lar için zorlayıcıdır. Nitel araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde bu gibi nedenlerle bildirimleri eksik yapan veya zamanında yapmayan STK'ların denetimler sonucunda cezai yaptırımla karşılaştığına dair örnekler paylaşılmıştır.

Yurt dışından fon alan STK'ların karşılaştıkları bir diğer sorun son yıllarda sıkça karşılaşılan karalama kampanyalarıdır. Sosyal medya veya bazı yayın organlarında suçlayıcı ve damgalayıcı bir dille STK listeleri yayımlanmakta, fon veren kuruluşlar, STK'lar, yöneticileri ve çalışanları "teröre destek verme", "casusluk" gibi ithamlarla hedef gösterilmektedir. Bazı basın organlarının ve üst düzey hükümet yetkililerinin hedef aldığı STK'ların hemen hemen tamamı insan hakları, kadın hakları gibi konulara yoğunlaşmakta veya LGBTİ+'lara, etnik gruplara, göçmenlere yönelik ihlaller ve ayrımcılık gibi alanlarda çalışmaktadır. Nicel araştırmaya katılan ve yurt dışından fon alan 9 STK alınan hibeyle bağlantılı olarak hedef gösterildiğini aktarmıştır. Ayrıca, derinlemesine görüşmelerde karalama kampanyaları sonrasında bu STK'lardan bazılarının detaylı ve özellikle fon kaynaklarını ve finansal işlemlerini odağına alan denetimler geçirdiği ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan, siyasi iradenin tercihleri ve uygulamaları neticesinde yurt dışı fon kaynaklarından faydalanma konusunda çekinceler artmakta ve yurt dışı fonları STK'lar üzerinde bir baskı unsuruna dönüşme tehlikesi taşımaktadır.

Saha araştırmasında görüşülen katılımcıların büyük bir kısmı son yıllarda uluslararası fonlarda çeşitli değişiklikler yaşandığını belirtmiştir. Değişimlerin nedeni olarak, Türkiye'deki siyasi iklim ve sivil toplum üzerindeki baskılar gösterilmektedir. Aktarılanlara göre, Türkiye'deki yasalar fon verenleri de etkilediğinden bu kurumlar riske girmek istememektedir. Özellikle fon veren yabancı devlet ve uluslararası kuruluşlar, derneğin/vakfın kapatılmayacağından, dolayısıyla kendi kuruluşlarının bütçesinin boşa gitmeyeceğinden emin olmak istemektedir. Katılımcılara göre fon veren kuruluşlar,

tüm bu nedenlerden dolayı tavır değiştirmiş, fon prosedürleri ve dağıtım biçimlerini farklılaştırmıştır. Bu kuruluşlar, fon verdikleri kuruluşlar konusunda daha seçici davranmaya başlamıştır. Dolayısıyla artık daha önce çalıştıkları, bilinen, daha büyük kapasiteli ve daha fazla kriteri karşılayabilecek ve de idarenin politikalarına daha az eleştirel yaklaşan STK'lara öncelik verildiği ifade edilmektedir. Bu kriterleri küçük çaplı kurumların karşılaması zordur. Dolayısıyla desteklenen kuruluşların sayısının azaldığına dair görüşler paylaşılmıştır. Fon veren kuruluşların STK'ların güvenilirliğini teyit etmek için izledikleri prosedürlerin de ağırlaştığı belirtilmiştir. Prosedürlerin, STK yönetim kurulunda yer alan kişilerin incelenmesini de kapsayabildiği aktarılmıştır. Tüm bu baskı ve risklerden usanarak Türkiye'den çekilen kuruluşlar olduğu da aktarılmıştır.

"Mesela diğer haber internet siteleriyle karşılaştırıp onların günlük içerik sayısı bu kadar sizenin neden bu kadar gibi bir soruya maruz kalmak. Şimdi bunu cevaplamamız imkansız teknik olarak ...karşıdaki kurumun yapısını, böyle ana işini, ana hedefini görece biraz boşaltıp sanki ... sivil toplum örgütüyle çalışmıyormuş gibi bir şey hissediyorum ben beklentilerle gelen sorular üzerinden." **Vakıf-Basın**

"En son Büyükkada davasından sonra insan hakları örgütleri sanki "orada toplanmışlar, darbe yapmışlar" da... Buradan sonraki süreçte fon kaynakları da hem prosedürleri arttırdılar hem de biraz daha hükümetin rahatsız olmayacağı STK'lara öncelik verme konusunda bir eğilim ağır bastı."

Dernek-İnsan hakları ve demokrasi

"Derneği kapatıp parasına el koyarlarsa orada sonuçta AB'nin parasına el konmuş olacak. ... sanki risk yönetimi tarafı var. İkincisi sorgu suale çok maruz kalıyoruz. Ya size versek olabilir mi ki? ... Risk analizi yapar mısınız? Yapabiliriz risk analizi de yarın pat diye mesela kayyım atanmış olabilir değil mi? ... Yani senin bütün bu koşullar altında asla kapanmayacağına dair bir güvence bekliyor, emin olmak istiyor ki haklı, kamu parası harcanıyor. Bu AB için geçerli. Bir sürü kurumun kaçmasına neden olduğu, bezdirildi ve usandırıldı. ... Artı şöyle şeyler çıktı: size hiç para vermeyelim de faturaları biz ödeyelim türü konuşmalar..." **Dernek-İnsan hakları ve demokrasi**

Ayrıca son zamanlarda fon sağlayıcıların riskli görülebilecek konulara kaynak aktarmak istemediğini düşünenler de vardır. Bunun yanı sıra fon veren kuruluşlar proje çıktılarında sorun oluşturabileceği düşünülen bazı ifadelerin yer almamasını isteyebilmektedir. Örneğin katılımcılardan biri fon veren kuruluşun artık proje çıktılarında Kürtçe kullanılmasını istemediğini aktarmıştır.

"50 STK'yı destekliyorsa şimdi 20'ye düşürdüler ve bölüştürdükleri miktarı da azalttılar. Ve çalışma alanlarını da daralttılar bir şekilde. Daha yumuşak konuları çalışmaya başladılar. Muhtemelen onlar da o baskıyı üzerlerinde hissetmişlerdir; yani kapanma kaygısını, yargılama kaygısını, değiştiğini ve zayıfladığını görüyoruz tabii ki." **Dernek-Hukuk, savunuculuk ve politika**

"Birincisi bazıları artık yayınlarımızı Kürtçe çıkarmamızı istemiyorlar. O kuruluşlarla ilişkimizi kestik. Ya da postlarımızda, bütün sosyal medyada, web sitesinde onların desteklediği çalışmaların Kürtçe açıklamalarını kabul etmiyorlar. ...Bir de şöyle bir şey yeni türedi. Diyorklar ki, bize yönetim kurulunuzu göndereceksiniz ...Yani sonuçta eğer öyle bir suçlamayla bu dernek hakkında bir soruşturma başlatılırsa onlar bizi desteklediği için onlar da riske girmiş olacaklar. Kendilerini korumak için böyle bir yöntem geliştirdiklerini söylediler." **Dernek-Çocuk hakları**

Fonlarla ilgili bahsedilen bir diğer önemli nokta da Avrupa Birliği fonlarının dağıtım biçiminin değiştiğidir. Sivil topluma yönelik AB fonlarının artık kamu kurumları aracılığıyla değil, doğrudan AB Türkiye Delegasyonu veya Türkiye'de teknik ve finansal kapasitesi yüksek olan STK'lara fon verme ve onların bu fonu sivil topluma "alt-hibe" kapsamında dağıtması yoluyla sağlandığına dikkat çekilmektedir. Bu fonlar da daha çok kurumsal destek hibesi şeklinde verilmektedir. Kurumsal destek hibesi sivil toplum çalışmalarını rahatlatmakta ve güçlendirmektedir. Ancak bu alt-hibe stratejisi bazı açılardan tartışmalıdır. İlk tartışma konusu bu durumun sivil toplumu kendi içine döndürmesidir. Fonu kamudan alan STK'lar aynı zamanda kamuyla bu vesileyle gerilimli de olsa bir ilişki kurabiliyorken, güncel koşullarda artık kamuyla aradaki bağ kopmuş ve kamudan uzaklaşmıştır. Diğer konu ise sivil toplum içinde bürokratik ve hiyerarşik bir ilişki oluşmasıdır. Bu da sivil toplum ruhuna aykırı görülmektedir.

"... IPA III'ün başlangıcında ... Avrupa Birliği bir karar verdi ve dedi ki, ben kamuyu aradan çıkarıyorum. Bunun uluslararası siyasetteki karşılığı da şu oldu. Artık aday ülke değilsin, komşu ülkeler arasındasın. Çünkü Avrupa Birliği aday ülkelerini kendi kriterlerini angaje etmek için güçlendirirken komşu ülkelerinde sivil toplumu güçlendiriyor. ...Artık kamunun işin içinde olmadığı, örgütten örgüte bir fon dağıtma sistemine geçti Avrupa Birliği. ...Daha finansal ve teknik olarak yüksek kapasiteli bir örgüte veriyor o da sahadaki diğer örgütlere veriyor. ...Yani ben de biliyorum kamu iyi bir partner değil Avrupa Birliği için. ...Ama ne olursa olsun sivil toplumun mekanik olarak kamuyu etkilemek, değiştirmek, orayı yapı bozumuna uğratmak üzere kurgulu bir varoluşu var zaten. Kamuyu aradan çıkardığımızda ne olacak, nasıl etkileyeceğiz? Yani tüm kötü giden hikâyenin yanında, kamudan sivil topluma geçen fonların avantajı vardı. Kamuyla sivil toplumu çarpıştırıyordu ve bu değişime sebep oluyordu. Kimisi için yeterli, kimisi için yetersiz ama oluyordu. ...Avantajları da var. Evet güçlenmeye ve korunaklı alanlarda kalmaya ihtiyacımız var örgütler olarak ve bunu ancak böyle yapabiliriz, hayatımızı da böyle devam ettirebiliriz." **Dernek-Gençlik hakkı**

"Mesela işte STGM bunun için kuruldu. Sivil toplumu güçlendirici bir şeyi var. İşte onun kaynaklarını yaratmaya çalışıyor. Hibe programlarını oradan yönetmeye çalışıyor ama giderek ... bu amaçla kurulmamış olan örgütler alt hibe vermeye başladı. ...Ve sivil alan içerisindeki bence birbirine güven duyma, birbiriyle çalışma, ortaklık etme meselesini ortadan kaldıran bir şey. Bunu yapan dernekleri bürokratik örgütler haline getiriyor. Ve hegemonik bir ilişki kurulmaya başlıyor." **Platform-Hukuk, savunuculuk ve politika**

Bu eğilimin yalnızca AB fonları için değil, yabancı vakıflar için de geçerli olduğu paylaşılmıştır. Bir katılımcı STK'ların uluslararası vakıflara eskisi gibi rahat ulaşamadığını, ancak başka bir fon veren kuruluşun referansı ile başvurulabildiğini ya da fonların yine güvenilir başka uluslararası büyük kuruluşlar üzerinden dağıtıldığını anlatmıştır.

"Artık büyük vakıflar büyük uluslararası birtakım kuruluşlara veya birtakım özel birlikteliklere veriyor parasını ve oradan bize dağıttırıyor. Örneğin biz büyük bir kuruluştan doğrudan fon alırdık onlardan işte ... Şimdi mesela o kuruluş parasını başka kuruluşlara veriyor. Diyor ki, sen ortaklarına bunu benim kontrolümde dağıt. Yani fonunu kontrol ettirmiş oluyor. ...Bizim gibi ülkelerin kredisinin güvenilirliğinin düşmesiyle birlikte STK'lara olan güven de azaldı. ...Bizim artık uluslararası fonlara doğrudan erişimimiz de azaldı. Eskiden mesela ... atlar gıderdik İsviçre'ye, anlatırdık, bir sunum yapardık. Bir de davet ederdik. Sonra onlar gelirdi. Böyle bir ilişki başlardı. Şimdi ilişki ancak uluslararası başka bir fonla sizin ilişkiniz iyi olacak ki, o fon sizi esas fona tavsiye edecek ki size para gelsin." **Dernek-Doğa**

Birey, şirket ve diğer kaynaklardan fon/bağış alınmasının önünde yasal bir engel bulunmamaktadır. Nakit bağışların banka transferleri yoluyla yapılması zorunludur.

STK'lar, kısıtlayıcı ve bürokratik Yardım Toplama Kanunu nedeniyle bağış ve yardım toplama faaliyetlerinde ciddi sorunlarla karşılaşmaktadır. Yardım toplama izni, oldukça detaylı bilgilerin sağlandığı bir formun doldurulmasını gerektirmektedir. İzin başvurusunun değerlendirilmesi, olumlu ya da olumsuz sonuçlandırılması kamu idaresinin takdirindedir, değerlendirme kriterleri açık ve öngörülebilir değildir ve uygulamada farklılıklarla karşılaşmaktadır. İzin süreçleri başvurunun yapıldığı ildeki ilgili personelin tutumuna göre kolay ya da zor olabilmektedir. Yardım toplama izni başvurularının değerlendirilme süreci STK'lar için açık değildir ve izin almayı zorlaştıran bir aşama olarak değerlendirilmektedir. STİGM tarafından paylaşılan verilere göre, izin almadan yardım toplama hakkına sahip dernek ve vakıfların sayısı Ekim 2021 itibarıyla 34'tür. Araştırma kapsamında yardım toplama iznine başvuran sayısı, başvuruların kabul/ret oranları ve ret gerekçelerini öğrenmek amacıyla bilgi edinme başvuruları yapılmış fakat ilgili kamu kuruluşları tarafından bu veriler paylaşılmamıştır.

Yapılan derinlemesine görüşmelerde, izin almadan yardım toplama hakkının tüm STK'lara verilmesi ya da hiçbir kuruluşa verilmemesi yönünde görüşler öne çıkmıştır. Bu gibi statülerin verilmesine ilişkin şeffaf ve somut kriterler olmadığı için kararların siyasi iradeye göre şekillenmesi ve STK'lar arasında ayrıma sebep olması nedeniyle eleştirilmektedir.

Yardım Toplama Kanunu ile getirilen engeller ve prosedürler, STK'ların gelir getirici faaliyetlerini zorlaştırmakta ve örgütlenme ve mülkiyet hakkına yönelik ağır bir müdahale anlamına gelmektedir. Araştırmaya katılan kuruluşlar arasında 7262 sayılı Kanun sonrasında internetten yardım toplayan kuruluş çok azdır (%4). Vakıfların %8'i, derneklerinse %2'si 2021 yılındaki kanun değişikliği sonrası internetten yardım/bağış toplamıştır. Yardım toplayan derneklerin yarısından fazlası kanun değişikliği sonrası internetten yardım toplamanın zorlaştığı görüşünderken bu oran vakıflarda daha azdır (%43,5). Vakıfların hiçbirine İçişleri Bakanlığı tarafından yardım toplama içeriğinin kaldırılmasına yönelik bir bildirimde bulunulmamış, derneklerin ise %16'sı bu konuda bildirim aldığını belirtmiştir.

Bazı yasal boşlukların yeni kanunla kapatıldığını belirten bir katılımcı, bunun sonucunda artık internetten yardım kampanyası düzenleyemediklerini ve vakfın bu durumdan olumsuz etkilendiğini aktarmıştır. Bir örnek de yardım koşusuyla ilgili verilmiştir. Bazı STK'lar koşuya katılma ve yardım toplama konusunda sorun yaşamasa da bir vakfın bu konuda izin alamadığı görülmüştür. Bir LGBTİ+ derneği yetkilisi ise yaklaşık 16 defa izin başvurusunda bulduklarını ve hepsinin reddedildiğini belirtmiştir. Israrla başvurmaya devam ettiklerini, bu ret kararlarıyla ilgili de politik bir anlamı olacağını düşündükleri için ileride hukuki süreç başlatmayı planladıklarını aktarmıştır. Bazı STK'lar ise eskiden izin alabilmelerine rağmen artık başvurdukları yardım toplama izinlerinin verilmeyeceğini aktarmıştır. Ayrıca Yardım Toplama Kanunu'nda yapılan değişiklikten sonra cezaların arttığını söyleyenler de olmuştur.

"Toplayamıyoruz. Bize asla izin çıkmıyor valilikten. ...başvuruyoruz diyorlar ki sizin paranız var... Sizin böyle bir yardım toplamaya ihtiyacınız yok. Kendi öz kaynağınızdan yapabilirsiniz bu faaliyeti. Sonraki sene daha yüksek yardım toplamak için bir proje hazırlıyoruz mesela. Onda da biz kamu yararı göremedik diyorlar." **Dernek-Doğa**

Katılımcılardan biri ise yardım toplama konusunda transferlerin zorlaştığını aktarmıştır:

"Zaten bağış toplama alanı tamamen daraltıldı. İki, transferlerde bayağı güçlükler, sorunlar oluşmaya başladı bu yasalardan sonra. ... sivil toplum kuruluşlarının hem ulusal hem de uluslararası transferleri için banka hizmetlerine ulaşmasına kısıtlamalar getirildi. Çünkü hep bir şüpheli işlem gözüyle bakılıyor. Yani dünyada swift sistemi diye bir sistem var para dolaşımının sağlandığı ve bunları onlar kontrol ediyorlar yani muhabir bankalar aracılığıyla. Dünyada para nasıl dolaşır? Mal ve hizmet karşılığında dolaşır. Ama sivil toplum kuruluşları ne için para gönderiyor? Mal mı almış hizmet mi almış? Bu anlamda bunun dışında bakıldığı için hep bir şüpheli işlem. Acaba bu para niye gitti? Oradan kime ulaşacak? Terörü mü finanse edecekler? İşte bu yasaların karşılığını biz bu şekilde hissediyoruz. Yani muhtaçlara ulaştırma anlamında sıkıntılar yaşıyoruz. Şimdi bir yasa çıkıyor. Diyorlar ki sizi işte korumak için bunu yapıyoruz. Peki tamam bizi koruyun. Peki kendimizi nasıl koruyacağız? Bununla ilgili bir rehber, bir yönetmelik, bir yönerge, bir ilkesel veya standartları belirlenmiş bir denetim yapacak mısınız? Bunun cevabı yok. Yani tamam bu yasaları çıkaralım, sivil toplum alanlarını daraltmayalım. Ama bak transfer yapamıyorum, hiç kimse yapamıyor." **Vakıf-Yardım**

Sonuç olarak, Türkiye'de hem mevzuat hem de uygulamalardan kaynaklı olarak, ekonomik gelir getirici faaliyetlerde bulunma, çeşitli fon kaynaklarından faydalanma, bağış ve yardım kaynaklarını artırmakla ilgili STK'ların önünde ciddi engeller bulunmaktadır. Bu bakımdan STK'ların finansal sürdürülebilirliğinin güvence altında olduğunu söylemek zordur.

AB Rehberleri Bulguları

Bulgu 1.1.a Örgütlenme özgürlüğü, mevzuatta genel olarak uluslararası standartlarla uyumlu biçimde güvence altındadır. Ancak mevzuat çocuklara, yabancılara, sınırlı fiil ehliyetine sahip kişilere ve kamu personeline yönelik sınırlamalar içermektedir. Medeni Kanun'da yer alan "hukuka veya ahlâka aykırı amaçlarla dernek kurulamaz" ifadesi nedeniyle STK'ların kuruluş amaçları sınırlandırılmakta ve kamu makamlarına bu konuda geniş bir takdir alanı bırakılmaktadır. Mevcut yasal çerçeve, devletin STK'ların iç işlerine çeşitli şekillerde müdahale etmesine izin vermektedir ve bu tür müdahalelerin önlenmesi için mevzuatın yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Bulgu 1.1.b Anayasa'ya göre herkesin önceden izin almaksızın dernek kurma, bir derneğe üye olma, üyelikten çıkma hakkı vardır ve hiç kimse bir derneğe üye olmaya veya üyeliğini sürdürmeye zorlanamaz. Dernekler Kanunu'nda yapılan son değişiklikle birlikte dernekler, mevcut üyeleri ile üyeliğe kabul edilen ve üyeliği sona erenlerin kişisel bilgilerini (ad, soyad, T.C. kimlik numarası, meslek ve doğum tarihi) kamu makamlarına açıklamakla yükümlü kılınmıştır. Daha önce de bir yönetmelik değişikliği ile getirilmeye çalışılan bu düzenleme, devletin sivil aktörlerin bilgilerini kayıt altına alması nedeniyle eleştirilmektedir. Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine Dair Kanun, sürekli denetimlerin, ağır para cezalarının ve nihayetinde devletin derneklere doğrudan müdahalesinin bir aracı olarak görülmektedir.

Bulgu 1.3.a Mevzuatta taban örgütlenmelerine ilişkin herhangi bir düzenleme yer almadığı ve yalnızca derneklere yönelik ayrıntılı düzenlemeler bulunduğu için vakıflar ve kooperatifler ancak belirli bir düzeye kadar sivil toplum kuruluşu olarak değerlendirilmektedir ve serbestçe faaliyet gösterebilmek ve mali destek alabilmek için tescil zorunluluğu bulunmaktadır. Bununla birlikte, dayanışma ağları gibi, resmi olarak herhangi bir fon alamayan ve hatta üyelerinden aidat toplamayan birçok oluşum vardır.

Bulgu 2.1.a STK'lara ilişkin yasa ve yönetmelikler, STK'ların tabi olduğu mali kuralların genel hatlarını çizmektedir. Kurallar açık gibi görünse de çok detaylı olması kafa karışıklığı yaratmaktadır. STK'lar, bürokratik idari yüklerden ve mali denetimlerdeki keyfi uygulamalardan şikâyetçidir.

Bulgu 2.1.b Vergiler dahil olmak üzere STK'lar için finansal kurallar net değildir ve STK'ların ihtiyaçlarını karşılamak için kullanıcı dostu biçimde uyarlanmamıştır. Tüm STK'lar mali kayıtlarını belirli hesap defterlerinde tutarlar. Kamu yararı statüsüne sahip dernekler ile geliri 500.000 TL'den fazla olan dernekler, bilanço esasına göre defter tutmak zorundadır. Mali kurallarla ilgili tek değişiklik, dış finansman için ön bildirim daha ayrıntılı hale getirilmesidir.

Alt bölüm 1.2. Diğer Özgürlükler

1.2.1. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkı

Mevzuat

Türkiye’de toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı, Anayasa; 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu; Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun Uygulanmasına Dair Yönetmelik; 2559 sayılı Polis Vazife ve Takdirine Dair Kanun; 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu ve 5326 sayılı Kabahatler Kanunu ile düzenlenmiştir. Anayasa’nın 34. maddesine göre göre herkes önceden izin almaksızın toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir ancak, bu hak “milli güvenlik”, “kamu düzeni”, “suç işlenmesinin önlenmesi”, “genel ahlakın korunması”, “kamu sağlığının korunması” ve “başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması” gerekçeleriyle sınırlandırılabilir. Sınırlama için öngörülen bu amaçlar, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 11. maddesine uygun olsa da keyfi şekilde yorumlanabilmektedir.

2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu (TGYK), barışçıl toplanma hakkının kullanımını kapsamlı kısıtlamalarla önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Yabancıların toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemeleri, İçişleri Bakanlığının iznine bağlıdır. Ayrıca TGYK’nın 10. maddesine göre, tüm düzenleme kurulu üyelerinin toplantıdan en az 48 saat önce bir beyanname imzalaması ve mesai saatleri içinde toplantının yapılacağı yerin bağlı olduğu valilik veya kaymakamlığa teslim etmesi zorunludur. Aksi takdirde, toplantı, gösteri ya da yürüyüş yasalara aykırı sayılmaktadır ve hükümet toplantıyı dağıtmak için polis müdahalesi de dahil olmak üzere her türlü önlemi almaya yetkilidir. Bu nedenle yasanın kendiliğinden gelişen, önceden planlanmamış gösterileri yasakladığı söylenebilir.

TGYK, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının kullanılabilmesi için mekanları belirleme yetkisini kaymakamlıklara ve valiliklere vermesi bakımından kısıtlayıcıdır. TGYK’nın 6/2 maddesine göre mülki amirler tarafından belirlenen yerler dışında düzenlenen toplantılar kanuna aykırı hale gelmektedir: “İl ve ilçelerde toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergahı, kamu düzenini ve genel asayiş bozmayacak ve vatandaşların günlük yaşamını aşırı ve katlanılmaz derecede zorlaştırmayacak şekilde ve Kanunun 22. maddesinin birinci fıkrasında sayılan sınırlamalara uyulması kaydıyla Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunan siyasi partilerin il ve ilçe temsilcileri ile güzergahın geçeceği ilçe ve il belediye başkanlarının, en çok üyeye sahip üç sendikanın ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının il ve ilçe temsilcilerinin yazılı görüşleri alınarak her yıl Ocak ayında mahallin en büyük mülki amiri tarafından belirlenir. Kamu düzeni ve genel asayişin temini bakımından zorunluluk olan hallerde toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergâhı yıl içerisinde aynı usulle değiştirilebilir. İl ve ilçenin büyüklüğü, gelişmişliği ve yerleşim özellikleri dikkate alınarak birden fazla toplantı ve gösteri yürüyüşü yer ve güzergahı belirlenebilir.” Kanunun 22. maddesine göre kamuya açık çok sayıda yerde toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlenmesi yasaklanmıştır. Bunlar parklar, ibadethaneler, kamu hizmeti görülen bina ve tesisler ile bunların eklentileri ve TBMM’ye bir kilometre uzaklıktaki alanlardır. Sayılanların hepsi AİHM kararlarına göre toplanma özgürlüğünün kullanılabilmesi için alanlardır ve bu şekilde genel bir sınırlama doğrudan AİHS’nin ihlalidir.³⁶

Kanunun 17. maddesine göre “Bölge valisi, vali veya kaymakam, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlakın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla belirli bir toplantıyı bir ayı aşmamak üzere erteleyebilir veya suç işleneceğine dair açık ve yakın tehlike mevcut olması hâlinde yasaklayabilir.” Kanunun 18. maddesine göre ise, bu kurumların kararlarını 24 saat önceden düzenleme kuruluna bildirilmesi gerekmektedir. Yasak kararlarının bir diğer dayanağı 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu’dur. Kanunun 11. maddesinin c bendine göre, “İl sınırları içinde huzur ve güvenliğin, kişi dokunulmazlığının, tasarrufa müteallik emniyetin, kamu esenliğinin sağlanması ve önleyici kolluk yetkisi valinin ödev ve görevlerindedir. ... Bunları sağlamak için vali gereken karar ve tedbirleri alır.” Kamu otoritesi tarafından yapılan yasaklamalara karşı STK’ların başvurabileceği özel ve hızlı işleyen bir itiraz usulü mevzuatta düzenlenmemiştir.

36 Gökçeçay Ayata, Ulaş Karan. *Sivil Toplumda Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller, Öneriler*.

Hak ihlaline uğrayan bireyler ve STK'lar, diğer haklar ve özgürlükler için olduğu gibi toplanma özgürlüğü için de, insan haklarının korunması, ayrımcılıkla mücadele, işkence ve kötü muameleye karşı ulusal önleme mekanizmasının geliştirilmesi amacıyla kurulan Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumuna (TİHEK) ve idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını; insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde, hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak üzere kurulan Kamu Denetçiliği Kurumuna (KDK), idarenin toplanma özgürlüğünü ihlal eden her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarına ilişkin başvurabilmektedir. Söz konusu kurumlar, gelen başvuruları incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmakla görevlidir.

Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun 16. maddesine göre ise "Polis, görevini yaparken direnişle karşılaşması halinde, bu direnişi kırmak amacıyla ve kırarak ölçüde zor kullanmaya yetkilidir. Zor kullanma yetkisi kapsamında, direnmenin mahiyetine ve derecesine göre ve direnenleri etkisiz hale getirecek şekilde kademeli olarak artan nispette bedeni kuvvet, maddi güç ve kanuni şartları gerçekleştiğinde silah kullanılabilir." Bu kanun maddesi uyarınca, kolluk kuvvetlerine, bildirim yapılmamış veya mülki amirler tarafında ertelenmiş/yasaklanmış gösterileri dağıtma ve göstericilerin itirazı halinde fiziksel müdahale yetkisi verilmiştir. TGYK'nın bildirimsiz toplantı ve gösteri yürüyüşlerini hukuka aykırı kabul etmesi polisin çoğu zaman orantısız olan müdahalelerinin yolunu açmaktadır.

TBMM'nin Mart 2015'te çıkardığı ve yaygın olarak "İç Güvenlik Reformu Paketi" olarak anılan 6638 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, polisin herhangi bir kişiyi savcılığa danışmadan gözaltına alma yetkisini genişleterek, gösteriler sırasında polisin yetkilerini de güçlendirmiştir. Toplanma ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ve ilgili ikincil mevzuat; gösteri ve yürüyüşlerin yeri, süresi ve zamanı ile ilgili sınırlamalar getirmekte ve idare ile güvenlik güçlerine geniş şekilde takdir yetkisi tanımaktadır.

Uygulama

Uluslararası insan hakları hukukunda, insan hakları alanında çalışan kuruluşlar ve kişiler için toplanma özgürlüğüne yönelik sınırlamaların ancak zorunlu ve istisnai durumlarda uygulanmasına yönelik bir eğilim vardır. İnsan hakları savunucularının yer aldığı gösterilere yönelik saldırıların gerçekleşmesi durumunda saldırının hızla soruşturulması ve sorumlu olan üçüncü kişiler veya kolluk güçlerine disiplin cezası verilmesi veya diğer cezai yaptırımların uygulanması beklenmektedir.³⁷ Bu nedenle, bu vakaların tespit edilerek kamu görevlileri tarafından soruşturulması önem taşımaktadır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına dair bu araştırma kapsamında TÜSEV tarafından yapılan bilgi edinme başvurularına verilen yanıtlarda talep edilen bilgiler sağlanmamıştır. Fakat, İçişleri Bakanlığının 2022 ve 2023 bütçe sunuşlarında açıkladığı resmi rakamlara göre, 2020 yılında toplam 33.609 eylem/etkinlikten 265'ine, 2021 yılında ise 46.555 eylem/etkinlikten 278'ine müdahale edilmiştir.³⁸

2020-2021 yıllarında yapılan gösteri, toplantı ve yürüyüşlerin engellendiği önemli sayıda olay meydana gelmiştir (8 Mart Feminist Gece Yürüyüşü, LGBTİ+ Onur Haftası Etkinlikleri, Adana, Van, Şanlıurfa gibi birçok ilde çeşitli süreler için getirilen gösteri ve yürüyüş yasakları, avukatlar, öğrenciler, işçiler, ekoloji hareketi vb. pek çok grubun protestoları.)

³⁷ United Nations Human Rights Committee. *Argentina, ICCPR, A/56/40 vol. I (2001) 38, para. 74(13).*

³⁸ İçişleri Bakanlığı. *2023 Yılı Bütçe Sunuşu*, s. 175 ve s. 247.

Melih Bulu'nun 1 Ocak 2021 tarihinde Cumhurbaşkanlığı Kararı ile Türkiye'nin önde gelen üniversitelerinden olan Boğaziçi Üniversitesine rektör olarak atanmasına karşı rektörün seçimle belirlenmesini isteyen öğrenci ve akademisyenler 4 Ocak 2021'den itibaren protesto eylemleri düzenlemiş; fakat bu eylemlerin birçoğu kolluk güçlerinin müdahaleleriyle engellenmiştir. Müdahaleler sırasında üniversitenin kapısına polislerce kelepçe takılması, güvenlik görevlileriyle öğrenciler arasında arbede yaşanması, öğrencilerin ve öğretim üyelerinin kampüse girişinin engellenmesi gibi birçok olay yaşanmıştır. Protestolar devam ederken birçok öğrenci gözaltına alınmış, polis tarafından öğrencilerin evleri basılmış, öğrenci ve akademisyenlere disiplin cezaları verilmiş ve bazı akademisyenlerin işlerine son verilmiştir. Melih Bulu, 20 Ağustos 2021 tarihinde görevden alınmış, yerine Cumhurbaşkanlığı tarafından Mehmet Naci İnci atanmıştır. Öğretim üyelerinin protestoları, kampüs içerisindeki farklı eylemlerle devam etmektedir.

Toplantı, gösteri ve yürüyüşlere yönelik yasaklama kararlarının çoğunun dayanağı, toplanma öncesi, anı ve sonrasında gerçekleşmesi olası şiddet eylemleri olarak belirtilmektedir. Ancak Covid-19 salgınının başlamasından itibaren, toplantı ve gösterilerin yasaklanması ya da halihazırda icra edilen bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılmasının en sık karşılaşılan gerekçesi, pandemi olmuştur. 19 Temmuz 2018'de Olağanüstü Hal (OHAL) sona ermişse de birçok kentte toplantı ve gösteri yürüyüşü yasaklarının art arda 15 gün süreli kararlar alınarak kesintisiz ve süresiz hale geldiği görülmektedir.³⁹ Resmi verilerin yanı sıra, insan hakları kuruluşlarının toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkına ilişkin topladıkları veriler de bu alanda önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) Dokümantasyon Merkezinin derlediği verilere göre, 2020 yılının ilk 11 ayında; valilik ve kaymakamlıklar tarafından 35 ilde, en kısıası 1 gün, en uzununu ise 30 gün süreyle olmak üzere 115 kez tüm eylem ve etkinlikler yasaklanmış, en az 731 barışçıl toplantı ve gösteriye kolluk güçleri müdahale etmiştir.⁴⁰ 2021 yılının ilk 11 ayında ise; valilikler ve kaymakamlıklar tarafından 24 ilde ve 6 ilçede en kısıası 5, en uzununu 30 gün olmak üzere 101 kez tüm eylem ve etkinlikler yasaklanmış, en az 291 barışçıl toplantı ve gösteriye kolluk güçleri tarafından müdahale edilmiş, 88 etkinlik ise engellenmiştir.⁴¹

Saha araştırması bulguları, kayıtlı STK'ların çoğunluğunun faal olmayan, finansal durumu, hak temelli yaklaşımı, kapasitesi ve kamuyla iş birliği ve karar alma süreçlerine katılım düzeyleri zayıf kuruluşlardan oluştuğunu göstermektedir. Bu kuruluşların büyük bir kısmı hiç toplantı ve gösteri yürüyüşüne katılmamış veya düzenlenmemiştir. Ancak örneklem içinde bu hakkı kullanma konusunda daha aktif olan gruplar da bulunmakta ve belirli özellikleri taşıyan STK'ların bir bölümü toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı konusunda daha fazla sorun yaşadığını ifade etmektedir. Niteliksel görüşmeler de niceliksel araştırmada derlenen verilerle ortaya çıkan bu analizi doğrulamaktadır. Örneğin, örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan kuruluşlar, baskıya daha çok maruz kalmakta, daha çok denetlenmekte ve başka açılardan da idarenin "varlığını" daha çok hissetmektedir, buna rağmen bu grubun daha fazla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlediği ve bu etkinliklere katıldığı görülmektedir.

Saha araştırmasının bulgularına göre, görüşülen STK temsilcisinin, STK'nın ya da kuruluşun diğer üyelerinin, 2020 veya 2021 yıllarında barışçıl bir toplantıya/gösteriye katılma oranı %19,5'tir. Araştırma verileri analiz edilirken ortaya çıkan ve benzer özellikler taşıdığı için gruplandırılan STK'lar bu soruda birbirlerinden önemli düzeyde ayrılmaktadır. Örneğin, yüksek kapasiteli kuruluş temsilcileri arasında bu oran diğerler gruplara göre çok daha yüksektir (%48). Hak temelli yaklaşımı orta düzeyde ve güçlü olan kuruluşların barışçıl bir gösteriye katılma oranları da zayıf olanlardan önemli ölçüde ayrılmaktadır. Bu oran, yaklaşımı güçlü olan kuruluşlar arasında %40 iken zayıf olanlar arasında %10'dur. Örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan kuruluşlar için ise %34'tür.

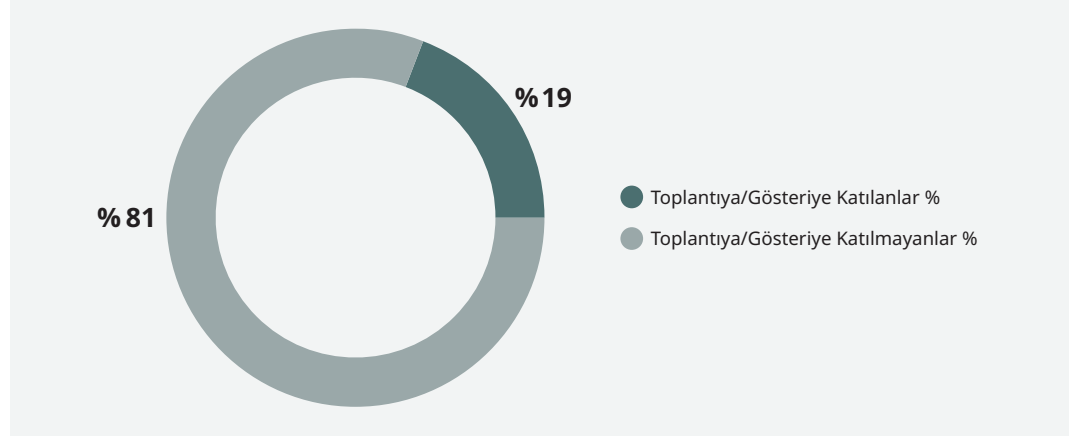
39 Eşit Haklar İçin İzleme Derneği ve Kısa Dalga. *Yasaksız Meydan 14: Van'da Neler Oluyor?*

40 Türkiye İnsan Hakları Vakfı. *Verilerle 2020 Yılında Türkiye'de İnsan Hakları İhlalleri.*

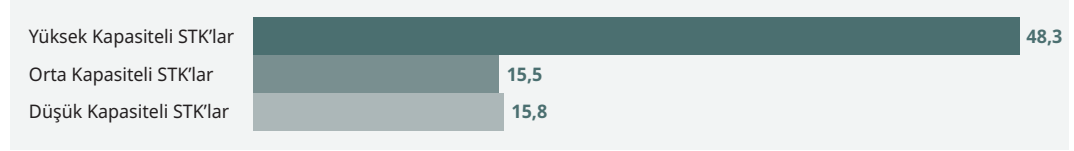
41 Türkiye İnsan Hakları Vakfı. *Verilerle 2021 Yılında Türkiye'de İnsan Hakları İhlalleri.*

Nicel Araştırma Bulgularına Göre 2020 veya 2021 yılında barışçıl bir toplantıya/gösteriye katılan STK'ların özellikleri

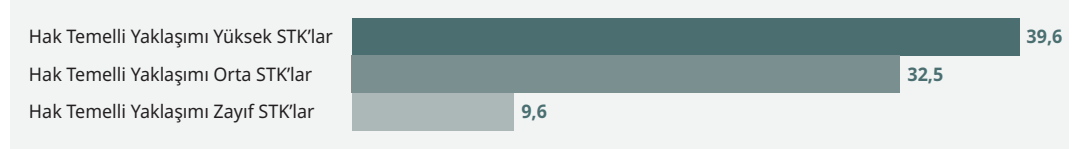
Grafik 1.5a Toplantıya/gösteriye katılanlar (%)

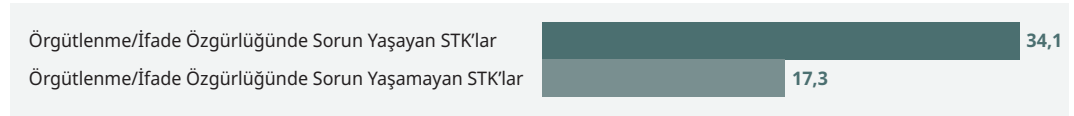
Grafik 1.5b Kapasitelerine göre toplantıya/gösteriye Katılanlar (%)

Grafik 1.5c Hak temelli yaklaşımlarına göre toplantıya/gösteriye katılanlar (%)

Grafik 1.5d Örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşama durumuna göre toplantıya/gösteriye katılanlar (%)

Finansal durumu görece iyi kuruluşların, kamuyla iş birliği ve karar alma süreçlerine katılım düzeyi yüksek olan ve katılım algısı olumsuz olan kuruluşların da diğerlerine göre daha yüksek oranda barışçıl bir toplantıya/gösteriye katıldığı görülmüştür.

Barışçıl gösterilere katılıma paralel biçimde gösteri düzenleme konusunda da yukarıda belirtilen gruplardaki kuruluşlar diğer kuruluşlardan önemli derecede ayrılmaktadır. Bu gruplar, diğer STK'lara göre daha fazla barışçıl gösteri düzenlemektedir.

Venedik Komisyonu, çoğulcu demokrasilerde toplantı ve gösteri yürüyüşleri için bildirim usulünü izin usulüne göre daha olumlu bir uygulama olarak değerlendirmektedir.⁴² Bu anlamda, mevzuatta toplantı ve gösterilerin izne değil bildirim tabi olması olumludur. Fakat, uygulamada her türlü toplantı için önceden bildirim yapılması zorunluluğu, kendiliğinden gelişen, önceden planlanmamış

42 European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR). *Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (3rd Edition, 2019)*.

toplantıların yasadışı olarak değerlendirilmesi ve engellenmesine neden olmaktadır. AİHM ise bildirim sisteminin amacını, toplantı veya gösterinin gerçekleştirilmesi konusunda, yetkililerin önlem olarak toplanma özgürlüğünün kullanımını etkin şekilde sağlaması olarak tanımlamakta, bildirim ya da izin düzenlemelerinin, toplanma özgürlüğüne gizli engel oluşturmaması gerektiğini vurgulamaktadır.⁴³ Mahkeme kararlarında, yurttaşların toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını etkili bir şekilde kullanmasını sağlama pozitif yükümlülüğünün devletlerde olduğunu da ifade etmektedir.⁴⁴ Anayasa Mahkemesinin (AYM) de barışçıl amaçlarla bir araya gelmiş kişi veya grupların şiddet içermeyen ve kamu düzeni açısından tehlike oluşturmayan eylemlerine devletin hoşgörü göstermesi gerektiği yönünde kararları mevcuttur.⁴⁵ Buna rağmen, toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullanmak isteyen çok sayıda kişi hakkında kanuna aykırı toplantıya/gösteriye katıldığı veya toplantı/gösteri düzenlediği gerekçesiyle Kabahatler Kanunu'na muhalefetten idari para cezası verilebilmekte ve TGYK'ya muhalefetten soruşturma ve dava açılmaktadır. Adalet Bakanlığı tarafından yayımlanan yıllık Adalet İstatistiklerine göre, 2020 ve 2021 yıllarında sırasıyla, Cumhuriyet Başsavcılıkları tarafından TGYK'ya muhalefetten 6.770 ve 7.704 kişi hakkında soruşturma başlatılırken, bunlardan 3.171 ve 3.575'i hakkında kamu davası açılmasına karar verilmiştir.⁴⁶

Bu tür engellemeler sadece yürüyüşler ve gösterilerle sınırlı kalmamakta, hak temelli STK'ların faaliyetlerini de içerecek şekilde genişletildiği örnekler bulunmaktadır. Derinlemesine görüşmelerde ve odak grup toplantılarında, STK'ların birçoğu sokakta barışçıl toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemediğini ifade etmiştir. Bir kısmı yürüttükleri faaliyete bağlı olarak, düzenleme ihtiyacı duymadıklarını belirtmiştir. Fakat, önceki dönemlerde savunuculuk faaliyetleri arasında sokak eylemleri ve basın açıklamalarını da sayan STK'lar, valilik yasakları ve polis engeli gibi nedenlerle artık bu yönetime çok başvurmadıklarını anlatmışlardır. Sokak eylemlerini hala sürdüren az sayıda STK vardır.

Katılımcılar arasında kendi kuruluşu düzenlemese de yapılmaya çalışılan eylemlere hala katıldığını söyleyenler olmuştur. STK temsilcilerinin son yıllarda katıldıkları eylemlerde, mülki amirliklerin yönlendirdiği alanlarda yapılan bazı eylemler dışında, kolluk kuvvetlerinin müdahale ettiği anlatılmıştır.

İzin verilen az sayıdaki yürüyüşte ise slogan atılması ya da pankart açılması yasaklanabilmektedir. Bazı durumlarda, polisin yürüyüşe izin vermesi, toplanan kalabalığa müdahale etmemesi için STK'lar örgütlenme özgürlüklerine müdahale olarak gördükleri halde slogan atmamayı seçebildiklerini ifade etmiştir. Yürüyüş öncesinde atılacak sloganların emniyet müdürüne bildirildiği, izin verilmeyen sloganların atılmadığı ve izin verilmeyen pankartların açılmadığı anlatılmıştır.

"Yani diyelim ki Emniyet Müdürü değişti. Biz Emniyet Müdürünü ziyarete gidiyoruz. ... Diyoruz ki biz alanda bunları bunları yapıyoruz, çalışmalarımız bunlar. İstanbul Sözleşmesi için de 25 Kasım'da da bu savunuculuğumuzu yapacağız işte bu da dile getirilecek. Ya da 8 Mart'larda ya da farklı zamanlarda eş zamanlı olarak bunları yapıyoruz... O anlamda şöyle bir şey geliyor bize. Diyor ki, pankartlarınızda İstanbul Sözleşmesi yazmayın, ama içerik olarak anlatmak istediğiniz her şeyi anlatabilirsiniz. Biz buna uyuyoruz." **Dernek-Kadın hakları**

"Yani bildirim yapıldı ve hatta şöyle söyleyeyim, zaman zaman bunu geri adım olarak nitelendiriyor da olsak biraz pragmatist yaklaştık. Hani şeyi söylediler: Konuşma metninde neler söyleyeceksiniz görmek istiyoruz. Ya da işte pankartları görmek istiyoruz. Şunu alıp almayacaklarına karar verecekler gibi, yani bunlar normalde toplantı ve gösteri hakkının özüne müdahaledir." **Sendika-Basın**

43 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. *Oya Ataman v. Türkiye*, B.N. 74552/01, 05.03.2007; *Samüt Karabulut v. Türkiye*, B.N. 16999/04, K.T. 19.11.2009.

44 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. *Nurettin Aldemir ve Diğerleri v. Türkiye*, B.N. 32124/02, 32126/02, 32126/02, 32132/02 ve 32138/02, K.T. 02.06.2008.

45 Anayasa Mahkemesi. *Ali Rıza Özer ve Diğerleri Başvurusu*, B.N. 2013/3924, K.T. 06.01.2015.

46 Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü. *Adli İstatistikler 2020; Adalet İstatistikleri 2021*.

Daha önce her yıl yapılan 8 Mart ve 25 Kasım yürüyüşleri ya da Onur Yürüyüşü gibi etkinliklerin son yıllarda engellemelerle karşılaştığı görülmektedir. Geleneksel olarak yürüyüş yapılan caddelerde yürümek yasaklanmıştır. Birçok şehirde de valilik kararlarıyla toplantı ve gösteri yürüyüşü yasakları uygulanmaktadır. Görüşmelerde Ankara'nın tamamını kapsayan uzun süreli yasaklar olduğu gibi belli ilçeleri ya da alanları kapsayan veya 8 Mart, 25 Kasım gibi eylemlerin olacağı tarihlere denk gelen yasakların da getirilebildiği anlatılmıştır.

"Van'da işte 6 yıldır biliyorsunuz eylem etkinliklere izin vermiyordu valilik. Sonra Anayasa Mahkemesi, Van'da açılan bir davayla ilgili bizim arkadaşların açtığı davanın lehine karar verdi ama şimdi şehir dışında 5 km ilerde bir yeri gösteriyor. Şimdi Ankara'da muhtemelen öyle bir şey yapacaklar."

Vakıf-İnsan hakları ve demokrasi

"...Son dönemde eylem de yapmadık yani. Zaten ciddi anlamda engelleniyor bu gibi şeyler. Mesela valilik bir karar alıyor. Atıyorum bir yıl boyunca işte basın açıklaması, gösteri, yürüyüş vs. yasak diye genelge yayımlıyor." **Dernek-İnsan hakları ve demokrasi**

Hükümetin politikalarını eleştiren toplumsal grupların bir araya geldiği çok sayıda barışçıl gösteride, kolluk kuvvetlerinin orantısız güç kullandığı müdahaleler görülmektedir. Toplantı ve gösterilerde kolluk kuvvetlerinin orantısız güç kullandığı olaylarla ilgili, Anayasa Mahkemesinin, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı ile kötü muamele ve insan haysiyetiyle bağdaşmayan muamele yasağının maddi ve usul boyutu itibarıyla ihlal edildiği yönünde kararları vardır.⁴⁷

"Ters kelepçe bu son iki yılda artık normal hale dönüştü. Yani herkes ters kelepçeyle gözaltına alınıyor. Aslında bu AİHM kararlarına göre bir işkencedir. Biz bu noktada bile artık bir savunuculuk faaliyeti yürütemiyoruz." **Dernek-Hukuk, savunuculuk ve politika**

Hala sokağa çıkmayı sürdüren STK'lar, sadece kendi üyelerinin katıldığı ve sınırlı katılımın olduğu eylemlere müdahale edilmediğini, bu eylemler kitleselleştiğindeyse mutlaka müdahale edildiğini anlatmıştır. Barışçıl sokak eylemleri dışında STK'ların düzenledikleri piknik gibi aktivitelere de müdahalelerin olduğu aktarılmıştır.

"Mesela çok yakında bir tane pikniğe katıldım... İşte 40-50 kişi parkta buluşuldu. Afiş asıldı. Afişte farklı dillerde iftarımıza hoş geldiniz diyordu. ... Biraz sonra bekçiler geldi, görüntüden rahatsız oldular o afişten. Neyse dedik rahatsız etmesinler, biz afişimizi kaldırdık. 5-6 bekçi sürekli bize bakıp fotoğraf çekince 40-50 kişi 20 kişiye düştü. İster istemez azalma oldu orada. 20 kişiden sonra benim fark ettiğim kadarıyla, dedim ki TEM şube bunlar. ... Bir piknik yapıyorsunuz ve siyasi şube geliyor."

Platform-Kadın hakları

Araştırmada kolluk kuvvetlerinin düzenleyicileri arayarak gösterinin yapılmamasını istediği, gözdağı verdiği örneklerle de az da olsa karşılaşılmıştır. Örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan kuruluşlar, yaşamayanlara göre bu türde bir muamele ile çok daha fazla karşılaşmıştır (sorun yaşayanlar %20, sorun yaşamayanlar %3). Benzer şekilde gösteri düzenleyen yüksek kapasiteli kuruluşların yaklaşık %20'sini polis/jandarma önceden arayıp gösterinin yapılmamasını istemiştir. Kolluk kuvvetlerinin bazı STK'ların faaliyetleri sırasında kurumun kapısında ya da toplantı salonunun önünde beklediği ifade edilmiştir. Bu tür uygulamalarda polisin, herhangi bir gözaltı çabası olmadan ya da faaliyeti engellemeye yönelik doğrudan girişimde bulunmadan, sadece varlığını hissettirmek, gözdağı vermek amacıyla hareket ettiği öne sürülmüştür. Bu durum, toplantıya gelenleri ya da faaliyete katılanları etkileyebilmektedir.

⁴⁷ Anayasa Mahkemesi. *Nuray Zencir Başvurusu*, B.N. 2018/3087, K.T. 2/2/2022; *Evren Köse Başvurusu*, B. N. 2017/35918, K.T. 30/6/2020.

"8 Mart öncesinde pankart atölyesi yapıyorduk. Direkt kapıya polis geldi ve biz sizi koruyoruz burada haberiniz olsun filan tarzında bir şey söyledi. Biz de gerek yok lütfen gidin falan dedik. Yani tabii ki koruduğunu falan düşünmüyoruz da. Gelip işte şey yapmak, korkutmak..." **Vakıf-Kadın Hakları**

"Mesela polis toplantıya gelip ne konuşuyorsunuz biz aşağıdayız bekleyeceğiz, yani her toplantıdan önce mutlaka bir ziyaret ederler yani biz buradayız diye kendilerini gösterirler yani orada herhalde söyleyişe gelen insanlara kötü hissettirmek için mi ya da biz buradayız demek için mi bilmiyorum." **Dernek-Hukuk, savunuculuk ve politika**

Bölgesel dağılım göz önünde bulundurulduğunda da anlamlı bir veri elde edilmektedir. Analiz edilen nitel ve nicel bulgulara göre, idarenin ve kolluk kuvvetlerinin eylemlere ilişkin yaklaşımları bölgesel olarak değişmektedir. Bazı bölgelerde, STK'ların faaliyetlerine idarenin uyguladığı baskı çok daha şiddetli olabilmektedir. Mesela İstanbul, Ankara gibi büyük illerde yapılan protesto gösterilerinde gözaltı sırasında çoğunlukla 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu hükümleri uygulanırken, Doğu ve Güneydoğu bölgelerindeki STK üyelerinin Terörle Mücadele Kanunu'yla suçlandıkları ifade edilmiştir.

"İstanbul'da, İzmir'de 2911'e, en fazla 2911'e sebep olacak eylem ve etkinliklerin burada Terörle Mücadele Kanunu'na tekabül ettiğinin de farkındayız... Mesela, ... cinsel istismar yasasındaki değişikliklerle ilgili bir kadın platformu tarafından yapılan bir kampanyaydı. Dolayısıyla da Türkiye'nin her yerinde eş zamanlı yapıldı o mor bir kurdeleyle birlikte. Yani Türkiye'nin her yerinde o gün o eylem yapılmış ve biz burada yapmışız mesela. Hiçbir yerde 2911'e bile tekabül etmemiş o eylem. Burada arkadaşların örgüt üyeliği dosyasının delili olarak yansımış. Mesela hangi örgütle bağladıklarını da çözemiyorlar..." **Dernek-Kadın hakları**

Trabzon'da ise kadın hakları alanında çalışma yürüten STK'ların faaliyetleri sırasında kamu görevlileriyle ilişkilerini sürdürebildikleri görülmüştür. Emniyete haber vererek ya da polisin izin vermediği durumlarda valiyle doğrudan iletişime geçerek eylemlerini yapabildiklerini anlatmışlardır.

"Biz böyle ilerliyoruz buradan geçiyoruz, bu çalışmada Emniyet de bizimle birlikte ...bütün savunuculuklarımızı yaptık, meydana basın açıklamamızı yaptık. Buna çok şaşırıldı doğal olarak tabii ki bir İstanbul, bir İzmir, nasıl olabilir diye. Biz de anlattık gayet rahat bir şekilde. Gerçekten de yanımızda oldular." **Dernek-Kadın hakları**

İzmir, İstanbul ve Ankara'da ise kolluk kuvvetlerinin toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahalesinin önceki yıllara göre arttığı gözlemlenmektedir. Büyük şehirlerde, uzun zamandır eylemlerin, basın açıklamalarının yapıldığı belli merkezlere, fiili yasak getirildiği görülmektedir. İstanbul'da Taksim Meydanı, İstiklal Caddesi ve Kadıköy'de Boğa Heykeli'nin çevresinde; Ankara'da ise Yüksel Caddesi'nde toplanmaya neredeyse hiç izin verilmemektedir.

"Eskiden çok kitlesel eylemler oluyordu, yürüyorduk. Şimdi bizi abluka altına alıyorlar. Danıştay önünde en son yapmak istediğimiz şeye hiç müsaade etmediler. En son Eğitim-Sen'in binasına sıkıştık. Ve ne bileyim böyle itekleme, ... bunlar zaten çok olan şeyler. Mesela 8 Mart'ta da böyle çok eziyet ettiler." **Vakıf-Kadın Hakları**

Basın açıklamalarının da fiili olarak engellendiği, daha önce basın açıklaması yapılabilen TBMM'nin kapısı ya da İstiklal Caddesi gibi yerlere artık izin verilmediği anlatılmıştır. Bu nedenle STK'lar daha çok kişiye ulaşabilecekleri yerler yerine, kendi merkezlerinin önünde basın açıklaması yapmak durumunda kalmaktadır. Diğer yandan, kapalı alanlarda yapılan açıklamalarda da kolluk güçlerinin açıklamanın yapıldığı binanın önünde beklediği aktarılmıştır.

"Sendikalar muhatap alacağı bir bakanlığın önünde açıklama yapamıyorlar çoğu zaman. Çoğu zaman kendi binalarından dışarı çıkarken bile engelleniyorlar yani. Oranın önünde açıklama okumak zorunda kalıyorlar." **Dernek-İnsan hakları ve demokrasi**

"Mesela bir kez sendikanın binasında, içinde, kapalı mekanda basın açıklaması yaptık. O zaman bile kapımız polis doluydu." **Dernek-İnsan hakları ve demokrasi**

Medyanın toplantılara ve yürüyüşlere katılma hakkı vardır. Ancak bu konuda teşvik edici bir düzenleme yoktur. Görüşmelerde son dönemde gazetecilerin haber yapma özgürlüğünü engellemeye yönelik düzenlemeler yapıldığı aktarılmıştır. Basın kartı verilmesine karşı engellemeler ve kolluk kuvvetlerini kaydetme yasağı en çok öne çıkan iki konudur. Basın Kartı Komisyonu üyelerini belirleme yetkisinin Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığına devredilmesinin ardından gazetecilere verilen sarı basın kartı, turkuaz basın kartına dönüştürülmüştür. Görüşmelerde, basın kartını yenilemek için yapılan başvuruların "incelemede" olduğu söylenip bekletildiği ve özellikle muhalif görüş taşıdığı düşünülen gazetecilere basın kartı verilmediği anlatılmıştır. Basın kartına sahip olmayan gazetecilerin haber takibi sırasında sorun yaşadıkları, engellendikleri de anlatılanlar arasındadır.

"Cumhurbaşkanlığına bağlı İletişim Başkanlığı diye bir şey kuruldu... Şimdi basın kartlarını yenileyeceğiz dendi. Aslında 15 Temmuz'dan sonra başladı bu süreç. Çok sayıda basın kartı iptal edildi. Yenilenecek dendi. Basın kartı olan herkes başvurdu yenilenmesi için... Yani sürekli basın kartı diye bir kart var. Ömür boyu onu taşıyorsunuz. Ben başvurdum. Hala daha incelemede deniyor ve verilmiyor bana basın kartı. Sadece bana değil bazılarına... Şimdi ne bileyim ...'nin [tanınmış gazeteci] basın kartını bile iptal ettiler."

Sendika-Basın

Görüşmelerde gazetecilerin sadece yasal düzenlemelerle değil, kolluk kuvvetinin keyfi uygulamalarıyla da engellendiği paylaşılmıştır. Kolluk kuvvetlerinin gazetecinin basın kartı olmasına rağmen, basının görüntü almasına izin verilen yerlere girmelerine ya da çekim yapmalarına izin vermedikleri belirtilmiştir. Bazı durumlarda gazetecilerin hakaret, engelleme ve hatta fiziksel şiddete maruz kaldıkları ve polis tarafından sorgulandıkları ifade edilmiştir.

"İstiklal caddesinde görüntü alıyor. İki tane polis geliyor işte basın kartını soruyorlar. Basın kartını çıkarıyor gösteriyor. Basın kartını görünce bir duraksıyorlar ama sonra birileriyle konuşuyorlar. Diyor ki amirim diyor süngerli mikrofonla burada çekim yapılmasını istemiyor. Yani şimdi bu kadar büyük bir keyfiyet yaşıyor. Sahada çalışanlar için. Yani örneğin 8 Mart'ta Onur Yürüyüşü vs. biliyorsunuz 1 Mayıs'ta İstiklal Caddesi'ni bariyerle çeviriyorlar. Kimsenin girmesine izin vermiyorlar. Basın kartı gösteriyorum ben mesela. Basın kartı da giremez, gazeteci de giremez diyor." **Sendika-Basın**

Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 27.04.2021 tarihinde yayımladığı toplumsal ve adli olaylarda kolluk personelinin görüntü ve ses kaydının alınmasının engellenmesi konulu genelgeyle birlikte eylemlerde görüntü almak isteyen gazetecilere müdahalenin başladığı da vurgulanmıştır. Bu genelge için Danıştay tarafından 2022 yılında durdurma kararı verilmesine rağmen kolluk kuvvetlerinin gazetecilere olan sert tavrının değişmediği öne sürülmektedir.

"Çekim alma yasağı kaldırıldı. Ama kollukta o fikir gitmedi yani. ...Örneğin birkaç hafta önce Cumartesi Annelerine zaten yasak var ya çıkmayı denediler. O zaman mesela polisin ilk yaptığı şey protestocuları, bütün Cumartesi Annelerini, Cumartesi İnsanlarını çevrelemek oldu medya görüntü alamazın diye."

Dernek-Basın

1.2.2. İfade Özgürlüğü

Mevzuat

Anayasa'nın 25. maddesine göre "Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz." Anayasanın 26. maddesinin ilk fıkrası ise fikirleri yayma hakkıyla ilgilidir: "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmi makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar." Fakat Anayasa'nın 26. maddenin ikinci fıkrasında düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünün "milli güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi" amaçlarıyla sınırlanabileceği belirtilmiştir. Anayasa'da düşünce ve ifade özgürlüğüyle ilgili maddeler, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ndeki düzenlemelerle benzerlik gösterse de Terörle Mücadele Kanunu ve Türk Ceza Kanunu gibi yasalarla ifade özgürlüğü sınırlandırılmaktadır. Türk Ceza Kanunu'nun "Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin kurum ve organlarını aşağılama" ile ilgili 301. maddesi, "Halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama" ile ilgili 216. maddesi, "Cumhurbaşkanına hakaret" ile ilgili 299. maddesi, "örgüte üye olmamakla birlikte, örgütü adına suç işlemek" ile ilgili 220. maddesi ve Terörle Mücadele Kanunu'nun "terör örgütünün propagandasını yapmak" ile ilgili 6. ve 7. maddeleri, ifade özgürlüğü hakkını sınırlayan düzenlemelerden bazılarıdır.

Uygulama

Türkiye'de ifade özgürlüğü, mevzuatın keyfi ve kısıtlayıcı biçimde yorumlanması, baskılar, işten çıkarmalar ve gazetecilere, yazarlara ve sosyal medya kullanıcılarına karşı sık sık açılan davalarla sınırlandırılmaktadır. İnsan hakları savunucuları, gazeteciler, akademisyenler, mülteci, kadın ve LGBTİ+ hakları savunucuları; tehdit, damgalama, adli taciz, keyfi gözaltı ve seyahat yasakları dahil olmak üzere çeşitli şekillerde ayrımcı muamelelere ve cezalara maruz kalmaktadır. Tüm bu kısıtlamalar, aktivistler açısından otosansüre yol açmakta ve bireyleri STK'lara katılmaktan ve sivil toplumda aktif olarak rol oynamaktan alıkoymaktadır. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu ile Adalet Bakanlığına ifade özgürlüğü ihlallerine ilişkin TÜSEV tarafından yapılan bilgi edinme başvurularında talep edilen bilgiler paylaşılmamıştır.

Bu konuda sınırlı da olsa bazı istatistikler Adalet Bakanlığı tarafından paylaşılmaktadır. Türkiye'de "Cumhurbaşkanına hakaret" suçundan yargılanıp hüküm giyenlerin sayısının önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Adalet Bakanlığının, yargı birimlerinden gelen verilere dayanarak hazırladığı Adalet İstatistikleri'ne göre, 2020 yılında "Cumhurbaşkanına hakaret" konulu 31.297 soruşturma açılmış ve 949 hapis, 249 adli ve idari para cezası, 697 güvenlik tedbiri, 3.325 mahkûmiyet verilmiştir. 2021 yılında ise "Cumhurbaşkanına hakaret" konulu 33 bin 973 soruşturma açılmış, bu soruşturmalardan 12 bin 667'si hakkında takipsizlik kararı verilmiştir.⁴⁸

Bir dizi rapor, Türkiye'de ifade özgürlüğüne yönelik kısıtlamaları belgelemektedir. Örneğin, AİHM'in 25 Ocak 2022'de yayımladığı yıllık faaliyet raporuna göre, Türkiye 2021'de ifade özgürlüğü ihlallerinde ilk sırada yer almıştır.⁴⁹ 5 Nisan 2022'de yayımlanan Avrupa Konseyinin 2021 Yıllık Ceza İstatistikleri incelendiğinde, Türkiye'nin en fazla hapisane nüfusuna sahip ve en fazla hapis cezası verilen ülkeler sıralamasında Rusya'nın ardından ikinci sırada olduğu görülmektedir.⁵⁰

48 Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü. *Adli İstatistikler 2020; Adalet İstatistikleri 2021*.

49 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. *Annual Report 2021 (2021 Yılı Raporu)*.

50 Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. *Analysis of Statistics 2021(2021 İstatistiklerinin Analizi)*.

TİHV'in Ocak 2022'de yayımladığı Türkiye'de İnsan Hakları Savunucularının Karşılaştığı Baskı, Engel ve Zorluklar bilgi notuna göre, 1 Eylül-31 Aralık 2021 tarihleri arasında 833 insan hakları savunucusu adli, 353 insan hakları savunucusu ise idari soruşturmaya maruz kalmıştır. 34 insan hakları savunucusu tehdit ve hedef göstermeye maruz kalırken, 46 barışçıl toplantı ve gösteri, müdahale ve engelleme ile karşı karşıya kalmıştır.⁵¹

Genel olarak insan hakları aktivistlerinin, gazetecilerin ve hatta parlamento üyelerinin tutuklanması ve yargılanmasının, Türkiye'deki hak temelli STK'ların savunuculuk ve izleme çalışmalarını kısıtlama konusunda ciddi sonuçları olmuştur.

Saha araştırmasında ise, kuruluşlara 2020-2021 yıllarında ifade özgürlüklerini kullanırken yaşadıklarına ilişkin bir dizi soru yöneltilmiştir. Kuruluşların yalnızca %3,5'i herhangi bir açıklamalarını, ifadelerini ya da raporlarını hedef alan bir baskıyla karşılaştığını söylemiştir. Kendilerine otosansür uyguladığını düşünen kuruluşların oranıysa %6,5'tir. İfadelerini ya da raporlarını hedef alan baskılarla karşılaştığını söyleyen 35 kuruluşun %36'sı devlet kaynaklı baskılarla karşı karşıya kaldığını belirtirken, fiziki saldırıya maruz kalanların oranı %14,5'tir. %28'i ise yaptırımla karşılaştığını bildirmiştir. Örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan, hak temelli yaklaşımı güçlü, kapasitesi ve kamuyla iş birliği ve karar alma süreçlerine katılım düzeyi yüksek kuruluşlar gibi gruplar içindeki kuruluşların daha yüksek oranlarda sorunla karşılaştıkları görüldü de çok az sayıda kuruluş bu yönde beyanda bulunduğu için anlamlı bir analiz yapmak mümkün görünmemektedir. Diğer yandan, hak temelli kuruluşlarla yapılan derinlemesine görüşmelerde ifade özgürlüğünde yaşanan sorunlar ve otosansür gibi konuların sıklıkla gündeme geldiği görülmektedir. Bu bulgular ışığında, nicel çalışmada soru formunu yanıtlarken görüşmecilerin sakıncalı gördükleri alanlarda yorum yapmaktan kaçınmış olabilecekleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

Nitel araştırma bulgularına göre, hak temelli kuruluşların büyük bir bölümü, faaliyetlerinin en azından bir aşamasında otosansür uygulamaktadır. Siyasi iklim, kanunlardaki değişiklikler ve diğer hak temelli kuruluşların karşı karşıya kaldığı baskılar, otosansürün nedeni olarak gösterilmiştir.

Bazı kuruluşlar, raporlarının dilinde değişiklik yapmazken, kamu kurumlarıyla bire bir görüşmelerinde otosansür uygulayabilmektedir. Kuruluşların çoğu, basın açıklaması metnini çok dikkatli yazdıklarını, hatta bir kısmı mutlaka bir hukukçuya danışarak metni yayımladıklarını ifade etmiştir. STK'ların organize ettikleri toplantılarda da seçici davrandığı gözlemlenmiştir. Bazı toplantılar kamuoyuna duyurulmamakta, kapalı gruplarda yapılmaktadır. Hatta bazı örneklerde, toplantı yapıldıktan sonra kamuoyuyla paylaşıldığı görülmektedir.

Görüşülen STK'ların çoğu, yaptığı basın açıklaması ya da faaliyeti nedeniyle davayla karşı karşıya kalmamış ya da hedef gösterilmemiştir. Doğrudan hedef gösterilmemeseler de diğer STK'ların yaşadığı deneyimin üzerlerinde sınırlayıcı etkisi olduğu gözlemlenmiştir. Bölgesel dağılım incelendiğinde ise, Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde faaliyet gösteren STK'ların diğer illerdeki benzer alanda faaliyet gösteren kuruluşlara göre daha çok hedef alındığı görülmüştür.

STK'ların kamuoyundaki bilinirlikleri kadar, üyelerine daha önceden dava açılıp açılmaması da faaliyetlerini baskılara rağmen aynı biçimde sürdürmeleri konusunda etkilidir. İnsan hakları alanında çalışan veya üyeleri daha önce de davayla karşı karşıya kalan kuruluşların faaliyetlerini daha az sınırladıkları, belli faaliyetlerini engellemelere hatta kapatılma ihtimaline rağmen sürdürdükleri görülmüştür. Yeni kurulmuş ve daha küçük STK'ların ise, hak temelli çalışmalar dahi, faaliyetleri sırasında daha çok otosansür uyguladığı tespit edilmiştir. Yeni kurulmuş olmasalar da dezavantajlı bireyler için çalışan STK'lar da faaliyetlerinin devamlılığı için otosansür uygulayabilmektedir.

51 Türkiye İnsan Hakları Vakfı. *Türkiye'de İnsan Hakları Savunucularının Karşılaştığı Baskı, Engel ve Zorluklara İlişkin Bilgi Notu, 1 Eylül 2021 - 31 Aralık 2021.*

Yargının tarafsız ve bağımsız işlediğine inancın azalması nedeniyle bazı STK'lar hem kendilerine veya üyelerine yönelik hak ihlallerinde yargıya başvurmamayı hem de herhangi bir şekilde yargıyla karşı karşıya kalmamak için faaliyetlerini sınırlamayı seçebildiklerini ifade etmiştir.

"Motivasyonumuzu da bozabiliyor bazen. Çünkü adalet ve özgürlük sorunu temelde ve demokratik ortamın olmayışı aslında insan hakları alanında çalışmanın o zeminini de fazlasıyla etkiliyor. İşte hatta son süreçte bazı sivil toplum örgütlerinin neredeyse çalışamaz hale geldiklerini biliyoruz. Biz de bu konuda kendi içimizde çok konuşuyoruz." **Dernek-İnsan hakları ve demokrasi**

"Mesela avukat orada bir şeye itiraz ettiğinde burada bir hata var, bu AİHM içtihadına aykırı ya da işte Anayasa Mahkemesi kararlarına aykırı bir şeye gittiğinde eskiden en azından usulen de olsa onu bir düzeltmeye... şu anda deliller bile umurlarında değil. Yani bu dosyaların hepsi eğer avukatlar tarafından götürülürse AİHM'den ihlal kararı alınacak dosyalar her biri." **Dernek-Kadın hakları**

STK'ları otosansüre yönelten etkenlerden biri, kuruluşu koruma eğilimidir. Görüşmeciler kuruluşun bir davayla ya da kapatmayla karşı karşıya kalmaması, faaliyetlerini sürdürebilmesi için kararların daha temkinli alındığını ifade etmektedirler.

"Yani bu kurumlardaki arkadaşlarımızın yıpranması, o alanların kapanması, hepimizi hizaya sokuyor. Yani çok açık ki ... bazı konulara değinmemeye dair daha fazla eğilim var. Yönetim kurulları, icra kurulları bu konuda daha temkinli ve temkinli olmalarının nedenini anlıyoruz yani. İşlere devam etmek istiyorlar; çünkü işlere devam etmek için bazı işleri bazen yapmamak, çok görünür olmamak, yüksek sesle söylememek, gerekiyorsa hiç dokunmamak..." **Vakıf-Çocuk hakları**

"Daha çok işte devletle başımıza bir şey gelmesin, devletle karşı karşıya gelmeyelim, elimizdekenden olmayalım ya da bireysel olarak işte hapse girmeyelim, tutuklanmayalım, gözaltına alınmayalım..." **Federasyon-Azınlık hakkı**

STK'ların otosansüre yönelmelerinin ikinci bir nedeni de üyelerini ve yönetim kurulunu korumaktır. Savunuculuk faaliyeti yürütenlerin karşı karşıya kaldıkları davalar ve cezaevlerindeki olumsuz uygulamalar buna gerekçe olarak gösterilmektedir. Özellikle kamu görevlisi olanların daha dikkatli olduğu görülmüştür.

"Özellikle ben devlet memuru olarak bu anlamda çok zorlanıyorum. Bazen hiç ilkelerime kendime yani uygun görmediğim, söylemekten bile imtina ettiğim şekilde birçok şeye susmak zorunda kalabiliyorum." **Dernek-Hukuk, savunuculuk ve politika**

"... kamuoyunda bilinen tüm arkadaşlarımızı riske atmamak için dilimize tekrar baktık. Kimi zaman da temel hakkımızı talep etmekten korkmayalım ve geri durmayalım diye de daha kapsayıcı ve daha açıklayıcı dili kendi içimizde de tartıştık, bir meselemiz haline getirdik." **Platform-Kent hakkı**

STK'ların çalışma alanları da buldukları yere, oradaki kamu kurumlarının ve toplumun tutum ve yönlendirmesine bağlı olarak sınırlanabilmektedir. Mesela bir STK isteseler de şehrin dinamikleri nedeniyle LGBTİ+'lar üzerine çalışma yapamadıklarını belirtmiştir. İzmir'de de mülteci çalışmaları için aynı sınırlılığın yaşandığı anlatılmıştır. İzmir'de mülteciler konusunda kapalı salon toplantıları haricinde açık alanda basın açıklamasında bile yerel halkın tepkisiyle karşılaşıldığı aktarılmıştır.

"Son zamanlarda olmadı. Ama bir LGBTİ+ için yürüyüş yapamazlar ne yazık ki burada. Zor. Devlet de izin vermez, halk hiç izin vermez. En zor çalıştığımız alan. Çalışamadığımız alan bile diyebilirim." **Dernek-Kadın hakları**

Sistematiik olarak hedef gösterilen kuruluşlar, faaliyetlerini otosansür uygulamadan sürdürmeye çalışma eğilimindedir. Bu kuruluşların üyelerine farklı nedenlerle uzun süredir davalar açılmakta, cezalar verilmektedir. Faaliyetleri nedeniyle yargılanabileceklerinin zaten farkında olduklarını belirtmekte, bu nedenle, faaliyetlerinde ve yazdıkları raporlarda belirli kavramları kullanmakta ısrar etmeyi sürdürmektedirler.

"Çalışmalarımıza devam ettik. Çünkü sistematiik olarak hedef gösterilebilecek bir grupla çalışıyoruz. Böyle bir sivil toplum örgütüyüz. Her an yarın çok asılsız bir haberle uyanıp günümüze aynı şekilde devam edebileceğimiz gerçeğiyle yüzleştığımız ve çalışmalarımıza bu şekilde devam ettiğimiz için aynı şekilde o an buna dair bir risk toplantısı gerçekleştirip neler yapabilirizi konuşup çalışmalarımıza kaldığımız yerden olduğu şekilde devam ettik." **Dernek-LGBTİ+ hakları**

Karşı karşıya kaldıkları risklere rağmen faaliyetlerini sürdüren kuruluşların başka bir ortak noktası, köklü ve kurumsal yapılarıyla kamuoyunda kendilerini kanıtlamış olmalarıdır.

"Çok daha köklü bir kurum. Uzun yıllardır zaten dediğim gibi devletle de ilişkisi olmuş şey olarak bütün o yasa yazma vs. süreçlerinde fikir alınmış bizden işte Yargıtay hakimlerine varana kadar eğitimler vermişiz. Dolayısıyla öyle bir şeyimiz var. Ve tabii asla geri durmayan şeyimiz de var her zaman. O yüzden bizim için biraz daha görece belki hani o bakımdan şeydir, kolaydır diyeceğim tırnak içinde."

Vakıf-Kadın hakları

Köklü kurumlarda çalışan STK temsilcilerinin bile, raporlarında otosansür uygulamasalar da kamu görevlileriyle karşı karşıya kaldıklarında ya da açıklama yaparken daha dikkatli bir dil kullanıldığı görülmüştür.

"Yani benim için çalıştığım kavramın adını değiştirmem söz konusu değil. Ama sohbet sırasında inadına sinir olduğunu bildiğim şeyi de... Dolayısıyla hani eğer üzüm yemek istiyorsan o teke tek iletişimde tabii ki biraz daha dilini karşındakini kızdırmayacak ya da karşındakini sonunda sana "he" diyecek şekilde formüle edebilirsin. O başka bir şey ama raporunun başlığını, esas konunun senin toplumsal cinsiyet, eşitlikçi politikalar falan filansa onu değiştirmek söz konusu değil." **Vakıf-İnsan hakları ve demokrasi**

STK'lara yönelik olmasa da hükümet yetkililerinin önyargı ya da ayrımcılık içeren beyanlarının, belirli konularda çalışan STK'lar üzerindeki toplumsal baskıyı artırdığı, bu nedenle de STK'ların faaliyetlerini daha korunaklı bir alanda yürütmeye, sosyal medya paylaşımlarında daha "dikkatli" olmaya başladıkları ifade edilmiştir.

"...Burada bir kahramanlık anlatısı gibi lütfen duyulmasın bu, ciddi riskler var ve herkes bu riskleri ne yazık ki göze alamıyor ve LGBTİ+ alanında sıkıştırıldıkça bu alanda çalışabilecek insan sayısı da gittikçe aslında azalabiliyor. Ama bir yandan da gittikçe açılan ve hizmet bekleyen bir LGBTİ+ kitlesi var... Basın açıklaması yapmaya çalışıyorsun. Polis seni çembere alıyor. Nasıl bağ kuracaksın ki LGBTİ+'larla ya da toplumla. Dernek açıyorsun ama tabela koyamıyorsun, adres paylaşamıyorsun falan. Güvenlik, gizlilik, nefret, fobi, şiddet tehdidi." **Dernek-LGBTİ+ hakları**

Görüşmelerde, faaliyetleri nedeniyle genellikle aynı STK'lara dava açıldığı ve yine bu kuruluşların basında ve sosyal medyada hedef gösterildiği ifade edilmiştir. Hükümet yetkililerince verilen beyanatlarda doğrudan adı geçen bu STK'lar, faaliyetlerini uzun süredir sürdüren ve kamuoyunda daha çok tanınan kuruluşlardır. Bu tür beyanların hak ihlalleriyle ilgili çalışmalar yürüten diğer STK'lar için de bir korku iklimi yarattığı, faaliyetlerini etkilediği ve sınırlandırdığı belirtilmiştir.

Belirli bir toplumsal kesimi güçlendirmeye yönelik faaliyetler yürüten, çocuklar ve gençler için eğitim çalışmaları düzenleyen STK'ların, savunuculuk faaliyetlerini, hak ihlallerini takip eden diğer kuruluşlara göre çok daha temkinli yapmaya başladıkları görülmüştür. Bu dönem sivil toplum için kendi kabuğuna çekilme ve varlığını sürdürmeye çalışma dönemi olarak anlatılmıştır.

Görüşmelerde kamu görevlileri tarafından daha çok hedef gösterilenlerin devlet kurumları tarafından yapılan hak ihlalleri üzerine çalışan STK'larla, LGBTİ+ hakları ve Doğu ve Güneydoğu'da faaliyet gösterenler olduğu gözlemlenmiştir. Hak temelli çalışan STK'lar, faaliyetleri nedeniyle hükümet yetkilileri tarafından doğrudan hedef gösterilmeler de diğer STK'ların karşı karşıya kaldıkları durumlardan etkilenmektedir. Bu nedenle de STK'ların büyük bir çoğunluğunun faaliyetlerini daha kontrollü yürüttüğü, sokak eylemleri yerine izleme ve raporlamaya ağırlık verildiği, sosyal medya paylaşımlarında otosansür uyguladıkları gözlemlenmiştir.

"Tweet atarken yani bunu düşünüyorsun, yazı yazarken bunu düşünüyorsun. Bir sürü şeyi düşünerek hareket ediyorsun..." **Dernek-LGBTİ+ hakları**

"Doğrudan mesela meclis kürsüsünde bütün derneğin kurumsal yapısını hedef aldı. ... Bunu bütün basın yazdı çizdi. Biz ondan sonra mesela ilk defa insan hakları örgütü olarak bütün şubelerimize şey gönderdik hani işte güvenlik talimatnamesi gibi bir şey gönderdik. İşte derneğe yalnız gitmeyin, güvenlik kamerası taktırın gibi, böyle riskli yerlerde özellikle milliyetçi hezeyanların doruk yaptığı yerlerde şubelerimizin çoğuna biz güvenlik kamerası taktırmak zorunda kaldık." **Dernek-İnsan Hakları**

Görüşmelerde hükümetin ve kamu görevlilerinin çeşitli yöntemlerle hak temelli çalışan sivil toplumu kısıtlamaya çalıştığı görülmüştür. Bu kısıtlamalar STK'ların finansmanına ilişkin düzenlemelerden, belli grupları hedef alan söylemlere, valiliklerin toplanma ve eylem yasaklarından, eylemlerdeki polis engeline ve STK'ların hak ihlalleri üzerine yayımladıkları raporları yalanlamaya kadar, çeşitlilik göstermektedir.

"Dediğim gibi bir sistem kurdular. Biz başvuru yapınca ya da basına haber yapınca tak diye bir açıklama geliyor bizi suçlayan. Sivil toplum da şöyle diyor ama yok öyle bir şey, her şey yolunda gibi... Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü... Bir sayfa oluşturdular. Öyle o yalan söyledi, bu yalan söyledi, şu yalan söyledi. İşkence yok nereden uyduruyorsunuz?" **Dernek-İnsan hakları ve demokrasi**

"Yani örgütlenme özgürlüğü alanında devletin kurduğu kısıt, her kesimi farklı etkiliyor. Yani üyeyi farklı etkiliyor, dernek yönetimini farklı etkiliyor, diğer sivil toplum örgütlerini farklı etkiliyor. Ama her kesim o kısıtın altında yani çerperinden bir tavır geliştiriyor... Yani sizden uzak duruyor diye ya da üyelikten istifa etti diye suçlayamazsınız." **Dernek-İnsan hakları ve demokrasi**

Bazı katılımcılar, hükümetin insan hakları siyasetinin değişmesinin, STK'ların hükümete yönelik eleştirilerini sınırlandırdığını, bugüne kıyasla eskiden eleştirilerini çok daha rahat yapabildiklerini anlatmıştır.

"İşte geçmişte işkence vardı, şunlar vardı, bunlar vardı, diyebiliyordunuz; ama şimdi bunları söylediniz mi devlet artık başka bir konsepte geçtiği için artık bunları söylemek biraz daha fazla bedel ödemekle yüz yüze kalabileceğinizi gösteren şeyler. Dolayısıyla hani geçmişte söylediğimizi bugün söylediğimizde farklı bir durumun ortaya çıkacağını bilmemizden kaynaklı bu özgür ifade ya da özgür iradeyi ortaya koyma noktasında bir sıkıntı var olduğunu söyleyebilirim." **Dernek-İnsan hakları ve demokrasi**

İdare kendi yazışmalarında ve kendilerine iletilen raporlarda belirli kavramları kullanmayı tercih etmemektedir. Görüşmelerde, idarenin bu tercihi uyanlar olduğu gibi idareye verdikleri raporlarda kavramı kullanmaya devam edenlerin de olduğu görülmüştür.

"Toplumsal cinsiyet meselesine kamunun bakışı yasak şu anda. Ben Aile Bakanlığı ile çalışıyorum, biz toplumsal cinsiyet diyemiyoruz. Yasak. Bunu kaldırdık. Giremiyorsunuz yoksa kapısından. Toplumsal cinsiyet demeyeceksiniz. O nedenle ve bu sınırlılıklar işte yasakçı zihniyet meselesi, daha dindar ve daha muhafazakâr bakış açısı kamunun yarattığı..." **Platform-Kadın hakları**

Yapılan görüşmelerin sonucunda, siyasi iklimin yarattığı sınırlılıklar ve çeşitli kesimlerin yaşadığı hak ihlallerindeki artışlar nedeniyle sivil toplumun izleme ve raporlama faaliyetlerine daha çok yöneldiğine ilişkin bir izlenim oluşmuştur. Bununla birlikte, kamu kurumlarınca getirilen fiili yasaklar sonucu, hak ihlali yaşanan bazı bölgelere yönelik izleme faaliyeti gerçekleştirilememektedir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu’da, izleme ve raporlamaya artık izin verilmediği anlatılmıştır. Bu nedenle izleme ve raporlama faaliyetlerinin de ancak belli sınırlar içinde yapılabilirdiği söylenebilir.

“Biraz daha izleme faaliyetlerine dair bir kayış var. Yani sokak eylemlerinden ziyade çünkü yapılamıyor ya da yapamıyorlar. Biraz daha izleme ne oluyor ne bitiyor ve özellikle Covid sürecinde yaşanan gençlik hakları ihlallerine yönelik işte özellikle barınma, istihdam konularında çok öne çıktı çünkü o süreçte.”

Dernek-Gençlik hakkı

“Özellikle göçmenler dil bariyeri olan ya da mahpuslar gibi o haklar meselesinde bir de iletişim araçlarının dışında kalan kitleler için ya da onlar yoluyla bilgi sağlayamayacağımız kitleler için izleme faaliyetleri çok önemli hale geldi.” **Dernek-LGBTİ+ hakları**

“Evet çünkü o kamusal sınırların aşılması giderek zorlaşıyor yani Van’da mesela sınırdan giriş izleyecek ama izlenemiyor.” **Dernek-LGBTİ+ hakları**

Görüşmelerin çoğunda, mevcut siyasi koşullar nedeniyle gelinen noktada, STK’ların idareyle doğrudan ilişki kurarak sorunlarını çözüme eğiliminde olmadıkları görülmüştür. İki görüşmede ise muhataplarla doğrudan ilişki kurulması önerilmiştir.

“Yani iletişimin önemli olduğunu düşünüyorum... İletişim kanalları kopunca karşılıklı önyargılar başlıyor. Bu ön yargılar karşılıklı bilgi eksikliğiyle birbirini suçlamaya dönüşüyor. Ve içinden çıkılmaz bir hal alıyor. Yani burada sivil toplumun kamuyla, ilgililerle iletişimi diyalogu açık olursa en azından oluşabilecek önyargıların, oluşabilecek kutuplaşmanın da bir anlamda bir nebze olsun önüne geçilmiş olacak.” **Vakıf-Yardım**

Son zamanlarda açılan soruşturmalarda önceki yıllara ilişkin basın açıklamaları, raporlar ya da telefon dinlemeleri de kanıt olarak sunulmaktadır. STK üyelerine sosyal medya paylaşımları nedeniyle de soruşturma açılabilir. Hatta bir başka kişinin Twitter’da paylaştığı bir metnin olduğu gibi yeniden paylaşılması dahi soruşturma için yeterli bulunabilmektedir.

“Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nin üç maddesini paylaştı diye bu Suriye krizi sırasında gözaltına alındı. Şimdi beraat etti, yurt dışı yaşağı vs. de her şey kalktı. Bir o var bir de bu LGBT çocuk tartışmaları üzerinden bundan iki sene önce bir çalışanımız, birinin şikâyeti üzerine ifade verdi LGBT çocuk çizimi üzerine.” **Dernek-LGBTİ+ hakları**

Kuruluşlarının faaliyeti nedeniyle gözaltına alınan ya da tutuklanan az sayıda STK üyesi olduğu görülmektedir. Yine de sayıca az olsa dahi, belirli STK’ların üyeleri sürekli davalarla karşı karşıya kalmakta veya gözaltı sırasında ya da iş başvurusu yaparken bu kuruluşlara üyelikleri nedeniyle olumsuz tutumlarla veya tehditlerle karşılaşabilmektedir.

“Bizden şu anda üç tane arkadaşımız var. [Tutuklu dernek yöneticilerinden bahsediyor] ... da üye gözaltına alındı tahliye oldu. Eskiden... yönetim kurulu üyesi olduğu için hakkında soruşturma açılıp gözaltına alınmış, tutuklanmış ama henüz davası sonuçlanmamış çok sayıda arkadaş var. Bunu söyleyebilirim. En yenileri mesela Van’daki arkadaşlar.” **Dernek-İnsan hakları ve demokrasi**

“Mesela gözaltına alınan bir arkadaşımıza senin gönüllü olarak çalıştığın yerin terörle ilişkisi var ... biliyoruz diyorlar. Ya da işte Halk Eğitime ücretli öğretmen için ücretli öğretmenlik için başvuru yapan bir arkadaşımızın CV’sinde ...’i görünce ya orayla ilişkisini keseceksin ya da seni ücretli öğretmen olarak atamayız diye sürekli arkadaşlarımızı tehdit ediyor.” **Dernek-Çocuk hakları**

Son dönemde STK üyeleri kamu kurumlarına yönelik eleştirileri nedeniyle ceza davalarıyla karşı karşıya kalabilmektedir. Savunuculuk faaliyetleri gereği dile getirmeleri gereken eleştiriler dahi dava konusu olabilmektedir.

“Eş direktörümüzün davası vardı ceza aldı. Yargıya hakaretten. Çünkü yargı bağımsız değildir demiş bir röportajda. Ama o zaman bizim müvekkillerin bazıları çok dikkat çekiyor. Yani herkes yargı bağımsız değildir diyor. Ama o ceza aldı.” **Dernek-Basın**

STK'lara, CİMER'e yapılan şikâyetler ya da basında çıkan hedef göstermeler sonucunda dava açılabilir. Odak grup toplantısında bu tür davaların sivil toplum üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Belirli konularda veya bölgelerde faaliyet gösteren STK'lara açılan davaların, hak temelli STK'lar arasında benzer uygulamaların kendilerinin de başına gelebileceği kaygısı yarattığı anlatılmıştır.

“Bir taraftan ama risk analizleri yapmaya itiyor aslında o küçük yerel yapılanmaları da ve işte alternatif başka bir derneği şimdiden kurmak lazım mı? Mesela bu gündemde masada olan sorulardan bir tanesi. Çünkü her an böyle bir şey yaşanabilir ve buradaki çalışmayı başka bir yere taşımak zorunda mıyız? Bunu nasıl yapabiliriz?” **Dernek-Gençlik hakkı**

1.2.3. Bilgiye Erişim

Mevzuat

STK'ların kamu politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasında paydaş olarak yer almasının ön koşulu, bilgiye erişim hakkıdır. Anayasanın 74. maddesine 2010 yılında yapılan değişiklikle getirilen ek fıkrada, “Herkes, bilgi edinme ... hakkına sahiptir” ifadesi yer almaktadır. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, bu konuyla ilgili hak, sorumluluk ve özgürlükleri detaylı biçimde düzenlemektedir.

Diğer yandan, herkes için haberleşme özgürlüğü ve haberleşmenin gizliliği, Anayasa ile garanti altına alınmıştır. Ancak 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun (İnternet Kanunu) ve genel yasal çerçeve, yürütmenin mahkeme izni olmaksızın çevrimiçi içeriği engellemesine imkân vermektedir. Mart 2018'de yapılan değişiklikle, Radyo ve Televizyon Üst Kurulunun (RTÜK) yetki alanı, yurt dışından yayın yapanlar da dahil olmak üzere, tüm çevrimiçi medya hizmet sağlayıcılarının ve platform operatörlerinin yayın hizmetlerini de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Değişikliklerle, Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna internet ortamında yapılan yayınlara yasak getirme yetkisi verilmiştir.

İlgili yasa uyarınca, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlık ve genel ahlakın korunması veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması sebeplerinden biri veya birkaçına bağlı olarak usulüne göre verilmiş hâkim kararı olmadıkça; haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz. İnternet Kanunu internette paylaşılan içerikler ile ilgili suçları net biçimde tanımlamamaktadır. Bu durum, keyfi uygulamalara yol açarak, ifade özgürlüğünü önemli ölçüde olumsuz etkilemektedir. OHAL kapsamında 671 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı kapatılmış ve internet üzerinde denetim yetkisi Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumuna (BTK) devredilmiştir. 24.10.2019 tarihinde yürürlüğe giren 7188 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile ihlale ilişkin içeriğe erişimin engellenmemesi durumunda internet sitesinin tümüne yönelik erişime engelleme kararı verilmesinin önü açılmıştır.

Uygulama

2021 yılı Freedom House İnternet Özgürlüğü Raporu'nda Türkiye, internetteki siyasi, sosyal ya da dini içeriklerin engellenmesi, hükümet yanlı yorumcuların internet üzerinde yürütülen tartışmaları manipüle etmesi, bilişim ve iletişim teknolojisi kullanıcılarının ya da blogcuların tutuklanması, gözaltına alınması ya da muhaliflere karşı teknik saldırıda bulunulması gibi sebeplerle "özgür olmayan ülkeler" arasında yer almıştır.⁵²

Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV) tarafından yayımlanan 2020 Türkiye İnsan Hakları Raporu'na göre 2020 yılında 11 kişi sosyal medya paylaşımları nedeniyle tutuklanmıştır. Ayrıca en az 72 gazeteci ve bir yazar gözaltına alınırken, 41 gazeteci toplam 173 yıldan fazla hapis ve 34.160 TL (yaklaşık \$1830) para cezasına çarptırılmıştır. En az 1.079 haber kaynağı, 97 internet sitesi, 635 internet adresi, 10 sosyal medya hesabı ve 301 internet sitesine erişim mahkeme kararları ile engellenmiştir.⁵³

Medya ve Hukuk Çalışmaları Derneğinin 2021 Yıllık Raporu'na göre, mahkemeler 2021'de 22 davada 34 gazeteciyi mahkûm etmiştir. Mahkeme kararlarıyla en az 11.050 alan adı, haber URL'si ve sosyal medya içeriği engellenmiştir. Haber ajanslarına, gazetelere veya internet haber platformlarına ait 49 internet sitesine de 2021'de en az bir kez erişim yasağı getirilmiştir. Raporda, engellenen haber içeriklerinin 838'inin Cumhurbaşkanı, ailesi ve iktidar partisinin belediye başkanları veya yetkilileri hakkında olduğu belirtilmiştir.⁵⁴

İfade Özgürlüğü Derneğinin hazırladığı ve toplam rakamların derlendiği 2021 EngelliWeb Raporu'na göre ise, 2021 sonu itibarıyla şimdye kadar 789 farklı kurum (mahkemeler ve yetkili kurumlar) tarafından verilen 504.700 farklı kararla Türkiye'den 574.798 internet sitesine erişim engellenmiştir. Dahası, rapor kapsamında tespit edildiği kadarı ile 2021 sonu itibarı ile 150.000 URL adresine, 8.350 Twitter hesabına, 55.500 tweete, 13.500 YouTube videosuna, 9.500 Facebook içeriğine ve 9.000 Instagram içeriğine de 5651 sayılı Kanun ve diğer hükümlere istinaden yaptırım uygulanmıştır.⁵⁵

Basın özgürlüğüyle ilgili raporlar incelendiğinde ise, Sınır Tanımayan Gazeteciler'in 2021 Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi'nde Türkiye'nin, 180 ülke arasında 153. sırada olduğu görülmektedir.⁵⁶ Gazeteciler Cemiyeti tarafından Mart 2022 sonunda yayımlanan Mesleki Memnuniyet Araştırması Raporu'na göre, 2021 yılında Türkiye'de 241 gazeteci yargılanmış ve 28 gazeteci ceza almıştır.⁵⁷

5651 sayılı İnternet Kanununda Değişiklik Yapan Kanun 31 Temmuz 2020'de yürürlüğe girmiştir. Günlük trafiği 1 milyondan fazla yabancı sosyal medya sitelerinin, içeriklerin Türkiyeli yetkililer tarafından daha kolay denetlenebilmesi veya içeriğin kaldırılmasının kolaylaştırılması için 2 Kasım 2020 tarihine kadar Türkiye merkezli temsilciler ataması zorunlu hale getirilmiştir. Facebook, YouTube, Twitter, Instagram ve TikTok başta olmak üzere, sosyal medya platformlarına temsilci atamadığı için önce 10 milyon TL, bu kararın tebliğinden 30 gün sonra, yani 3 Aralık 2020'de ise 30 milyon TL para cezası verilmiştir. 30 günlük ceza süresinin bitmesinin ardından hala temsilcilik açmayan sosyal medya platformları için reklam yasakları gelmiştir. Bir sonraki aşamada ise bant genişliğinin %50 daraltılması planlanmış; fakat sosyal medya kuruluşları faaliyetlerini sürdürebilmek için cezaların ardından temsilci atadıkları için o güne kadar kesilen cezaların %75'inden muaf tutulmuştur.⁵⁸ Medya Araştırmaları Derneği,

52 Freedom House. *Freedom on the Net 2021 (İnternet Özgürlüğü Türkiye 2021 Raporu)*.

53 Türkiye İnsan Hakları Vakfı. *Türkiye İnsan Hakları Raporu 2020*.

54 Medya ve Hukuk Çalışmaları Derneği. *2021 Yıllık Rapor*.

55 İfade Özgürlüğü Derneği. *Engelliweb 2021: Üst Düzey Kamu Şahsiyetlerinin İncinen İtibar, Onur ve Haysiyet Yılı*.

56 Reporters Without Borders (Sınır Tanımayan Gazeteciler). *2021 World Press Freedom Index (2021 Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi)*.

57 Gazeteciler Cemiyeti. *Gazetecilerin Mesleki Memnuniyeti 2021 Araştırması Sonuç Raporu*.

58 TRT Haber. *Sosyal medya devleri Türkiye temsilcilerini atadı*.

<https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/sosyal-medya-devleri-turkiye-temsilcilerini-atadi-566084.html>

Ekim 2020'de yürürlüğe giren düzenlemelerin basın özgürlüğünü nasıl etkilediğine dair Eylül 2021'de bir rapor yayımlamıştır. 658 sansürlü haberin incelendiği bu rapora göre, sansür talep edilen konular arasında “yolsuzluk ve usulsüzlük” ile “görevin kötüye kullanılması” önemli yer tutmaktadır. En çok sansür talep edenler iş insanları, bakanlar ve üst düzey bürokratlardır.⁵⁹

Sosyal medya platformlarının paylaştığı veriler de bu alanda önemli kaynaklardır. Facebook Şeffaflık Raporu'na göre, Ocak-Haziran 2021 arasında Facebook, devletten 7.801'i yasal işlem talebi, 24'ü acil bilgi talebi olmak üzere toplam 7.825 talep almıştır. Ayrıca 9.227 kullanıcı/hesap bilgisi talep edilmiştir. Facebook'un hükümetin taleplerinin tamamını veya bir kısmını yerine getirme oranı %59'dur.⁶⁰ Twitter Şeffaflık Raporu'na göre, Ocak 2015 – Aralık 2020 arasında, kolluk kuvvetleri ve diğer devlet kurumları, hesap bilgilerine yönelik acil⁶¹ ve rutin⁶² yasal talepler dahil olmak üzere toplam 4.952 bilgi talebinde bulunmuştur.⁶³ Ocak 2012–Aralık 2020 arasında Twitter'a içeriğin kaldırılması veya erişime engellenmesi yönünde 49.425 yasal talep gelmiştir. Bu taleplerde belirtilen hesap sayısı 107.221'dir. Twitter ise taleplere yanıt olarak, 12.317 tweet ve 2.527 hesabı engellemiştir. Twitter tarafından 2020'de yayımlanan son verilere göre, içeriklerin kaldırılmasına yönelik küresel yasal talep hacminin %94'ü yalnızca beş ülkeden gelmiştir (azalan sırayla): Japonya, Hindistan, Rusya, Türkiye ve Güney Kore.⁶⁴

Ağustos 2021 TÜİK verilerine göre, Türkiye'de 16-74 yaş grubundaki bireylerde internet kullanım oranı 2020'de %79, 2021'de ise %82,6'dır. İnternet kullanım oranı cinsiyete göre incelendiğinde; 2021'de bu oranın erkeklerde %87,7 ve kadınlarda %77,5 olduğu görülmektedir.⁶⁵

İzleme matrisi kapsamında yürütülen saha araştırmasının nicel bulgularına göre ise, çeşitli internet mecralarında taciz veya kısıtlamalara uğradığını belirten kuruluşların oranı %7'dir. Hedef kitlelerinin, azınlıklar, basın çalışanları, çevre, engelliler, etnik ve kültürel gruplar, insan hakları ihlali mağdurları, işçiler, kadınlar, LGBTİ+'lar, mahpuslar, mülteciler/göçmenler veya STK'lar olduğunu söyleyen kuruluşların ise internet mecralarında taciz ve kısıtlamalara maruz kalma oranı daha yüksektir (%13,1). Örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan gruptaki kuruluşların ise %36,5'lik önemli bir bölümü bu tür durumlarla karşılaştığını ifade etmiştir.

59 Medya Araştırmaları Derneği. *Sosyal Medya Yasasının Basın Özgürlüğü Üzerine Etkileri İzleme Araştırması Genişletilmiş Tarama, Ekim 2020/Ekim 2021.*

60 Facebook. *Facebook Şeffaflık Merkezi Raporu, Kullanıcı Verileri için Hükümet Talepleri.*

61 Twitter, geçerli bir “acil durum talebine” yanıt olarak, bir kişiye yönelik ölüm veya ciddi fiziksel yaralanma tehlikesi içeren yakın bir tehdidin bulunduğu iddiasını destekleyecek yeterli bilgi sağlandığı takdirde, hesap bilgilerini kolluk kuvvetlerine verebilir.

62 “Rutin talepler” (acil olmayan talepler olarak da isimlendirilir), Twitter'dan kullanıcıların hesap bilgilerini isteyen hükümet veya kolluk kuvvetleri tarafından düzenlenen yasal taleplerdir (örneğin mahkeme celpleri, mahkeme emirleri).

63 Twitter. *Türkiye Şeffaflık Raporu.*

64 Twitter. *Twitter Şeffaflık Raporu, İçerik kaldırma Talepleri 2020.*

65 Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2021.*

AB Rehberleri Bulguları

Bulgu 1.1.a. Anayasa'nın 34. maddesi, toplantı veya gösteri yürüyüşü yapmak için önceden izin alınmasına gerek olmadığını açıkça belirtmektedir. Ancak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu kamu makamlarına somut sebepler olmaksızın herhangi bir toplantı veya protestoyu yasaklama hakkı vermekte ve bu durum, toplanma özgürlüğüne önemli sınırlamalar getirmektedir. Kanuna göre toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemek için önceden izin almak gerekmemektedir; fakat bildirim zorunlu kılınmıştır. Uygulamada bildirim zorunluluğu, fiilen izin sürecine dönüşmektedir ve uluslararası standartlar dikkate alınmaksızın hakkın kullanımına fiili kısıtlamalar getirilmektedir. İdari mercilerin hakkın kullanılmasını kısıtlamaya yönelik kararları karşısında yürütmenin durdurulması için mahkemeye başvuru hakkı bulunmaktadır.

Anayasa, ifade özgürlüğünün kullanımını güvence altına almaktadır. Fakat, Türk Ceza Kanunu'nun birçok maddesi, İnternet Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu ile birlikte, neredeyse tüm ifade özgürlüğü ihlallerine zemin oluşturmaktadır.

Bulgu 1.1.b. Kamu makamlarının herhangi bir toplanmayı belirli şartlar ve somut sebepler olmaksızın yasaklama hakkı nedeniyle toplantı özgürlüğü, uygulamada önemli ölçüde sınırlandırılmaktadır. Toplantı özgürlüğünün kullanımı, Covid-19 pandemisiyle birlikte halk sağlığı düzenlemelerinin araçsallaştırılmasıyla fiilen daraltılmıştır. Kamu yetkililerinin, sokağa çıkma kısıtlamalarının uygulandığı günlerde bile bazı halka açık toplantılara müsamaha gösterirken, eleştirel toplantılara sert tepki göstermesinden, bu kısıtlamaların keyfi olarak uygulandığı görülmektedir.

Pandemi, zaten sorunlu olan ifade özgürlüğünün kullanımının daha da gerilemesine neden olmuştur. Yüzlerce yurttaş ve gazeteci hakkında, hükümetin Covid-19 krizine yeterli ve etkili bir şekilde yanıt vermediğini veya resmi sağlık istatistiklerini manipüle etmeye çalıştığını iddia ederek eleştiren sosyal medya paylaşımları nedeniyle dava açılmış, hatta bu kişilerin bazıları gözaltına alınmıştır.

Medya üzerindeki artan baskılar, gazete ve televizyon kanallarının keyfi para cezalarına maruz kalması, ifade özgürlüğünün kısıtlandığının bir başka göstergesidir.

Bölüm 2: STK'ların Finansal Kapasitesi ve Sürdürülebilirliği İçin Çerçeve

Sivil toplum kuruluşları faaliyetlerini sürdürebilmek için çeşitli kaynaklara ihtiyaç duymaktadır. İzleme Matrisi, STK'lar tarafından kullanılan kaynakları, mali yardımlar (vergi avantajları, gelir getirici faaliyetler, bağışlar, hibeler ve kamu desteği) ve insan kaynağı (çalışanlar ve gönüllüler) olarak sınıflandırmaktadır. Bu bölümdeki izleme standartlarına göre, STK'ların gelir oluşturma ve yerel kaynakları harekete geçirme becerisinin desteklenmesi için, STK'lar ve bağışçıları teşvik edici vergilendirme uygulamalarının hayata geçirilmesi önem taşımaktadır. Kamu desteği verilmesi durumundaki temel standart, bu kaynakların şeffaf bir biçimde dağıtılması ve açıklanabilir şekilde kullanılmasına ilişkindir. Üçüncü standart ise, istihdam ve gönüllülük yoluyla STK'larda sürdürülebilir insan kaynağının geliştirilmesini teşvik edecek ve kolaylaştıracak kamu politikalarının ve hukuki koşulların gerekliliğini vurgulamaktadır.

Alt Bölüm 2.1. STK'lar ve Bağışçılar için Vergisel/Mali Uygulamalar

2.1.1. Vergi Avantajları

Mevzuat

STK'ların kâr amacı gütmeyen faaliyetlerini desteklemek amacıyla aldıkları hibeler ve bağışlar vergiden muaftır. Bunun yanı sıra tüm STK'lar kurumlar vergisinden muaf tutulmaktadır. Ancak STK'ların ekonomik faaliyetlerde bulunabilmek üzere kurdukları iktisadi işletmeler, ticari şirketlerle aynı vergi rejimine tabidir ve tüm gelir getirici faaliyetleri vergilendirilmektedir.

Vakıf ve derneklerin gayrimenkullerinden kira, iştirak hisselerinden ve hisse senetlerinden temettü, tahvil, TL ve döviz yatırımları üzerinden elde ettiği faiz gelirleri Gelir Vergisi Kanunu'na göre stopaj yoluyla vergilendirilir. Vakıf ve dernekler, iktisadi işletmelerinden elde ettikleri kâr payı için gelir vergisi stopajını kendileri yapar.

STK'lar için vergi avantajlarından yararlanmanın en önemli aracı Kamu Yararına Çalışan Dernek veya Vergi Muafiyeti Tanınan Vakıf statülerine sahip olmaktır. Bu statüler Cumhurbaşkanlığı Kararı ile kamuya yararlı faaliyetleri desteklemek amacıyla sınırlı sayıda kuruluşa verilmekte ve beraberinde bazı vergi istisnaları getirmektedir. Bu statülere başvuru şartları, statülerin kazanılması ve kaybedilmesi gibi usul ve esaslar, dernekler ve vakıflar açısından fark göstermekte ve mevzuatın farklı bölümlerinde düzenlenmektedir.⁶⁶ Mevcut durumda çok az sayıda STK'nın faydalandığı bu statüler, bağış yapanların bağışlarını belirli limitlerle veya limitsiz vergi matrahlarından düşmelerine imkân tanımaktadır. Bu statüler yoluyla bağışçılara sağlanan teşvikler bir sonraki alt bölümde ele alınacaktır. Ek olarak, özel kanunlarla kurulan vakıf ve derneklerin tamamına çeşitli vergi avantajları tanınmaktadır. Bu vakıflara ve derneklere yapılan bağış ve yardımların herhangi bir sınıra tabi olup olmadığı, bazılarının kuruluş kanununda yazılıdır. Yazılı olmayanlar için Kurumlar Vergisi ve Gelir Vergisi Kanunlarında belirlenen genel oranlar geçerlidir.

⁶⁶ Kamu yararına çalışan dernek statüsü için bkz. Dernekler Kanunu, Dernekler Yönetmeliği. Vergi muafiyeti tanınan vakıf statüsü için bkz. 4962 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Vakıflara Vergi Muafiyeti Tanınması Hakkında Kanun, Vakıflara Vergi Muafiyeti Tanınması Hakkında Genel Tebliğ (Seri No: 1).

STK'lar için genel bir katma değer vergisi (KDV) muafiyeti söz konusu olmasa da kamu yararı statüsü bulunan derneklerin ve vergi muafiyeti tanınan vakıfların eğitim, kültür ve sosyal amaçlı bazı mal ve hizmet alımları için istisnalar bulunur. Ek olarak, Türkiye ve Avrupa Birliği arasında imzalanan Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-accession Assistance - IPA) Çerçeve Anlaşması kapsamındaki sözleşmelerde yapılan harcamalar için STK'lara KDV muafiyeti tanınır. KDV muafiyetinden yararlanmak için STK'ların öncelikle ilgili kamu kurumlarına başvurarak Katma Değer Vergisi İstisna Sertifikası alması gerekir.

Mevzuat, kuruluşların ana varlık oluşturmasına izin verir. STK'lar, ana varlık bağışlarında veraset ve intikal vergisi ile kurumlar vergisinden muafır.

Tanımlanan vergi avantajlarının son derece sınırlı olmasının yanı sıra gelir getirici faaliyetlerin tamamının vergiye tabi tutulması, sosyal fayda yaratmak için kurulan ve topluma hizmet eden vakıf ve derneklerin faaliyette bulunmalarını ve büyümelerini zorlaştırmaktadır.

Uygulama

STK'ların aldıkları hibeler ve bağışlar vergiden muafır ve uygulamada herhangi bir gizli vergilendirme söz konusu değildir.

Kurumlar Vergisi Kanunu'nda vakıf ve derneklerin iktisadi işletmeleri ile ilgili düzenlemeler oldukça kısıtlayıcıdır. STK'ların amaçlarını gerçekleştirmek için yaptıkları bazı faaliyetler iktisadi işletme kurmalarını gerektirmekte ancak bu işletmeler genellikle kâr etmemekte, vakıf veya derneğin mali desteği olmadan faaliyetlerini sürdürememektedir. Saha araştırmasında, vergi yükümlülükleri nedeniyle düşük ve orta kapasiteli STK'ların iktisadi işletme kurmaya sıcak bakmadığı, iktisadi işletmesi olanların çoğunluğunun ise kâr elde edemedikleri için iktisadi işletmelerini genellikle atıl durumda bıraktığı ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bir katılımcı STK'nın bir parçası olan işletmeden kuruluşu para transferi yapılmasının da zor olduğunu ve bunun denetimlerde açıklanması gerektiğini belirtmektedir. Bu konuda düzenlemeler yapılması önerilmiştir.

"İktisadi işletmeden ödediğimiz stopajlar, vergiler o kadar yüksek ki ... bizden vergi alınıyor olmasını, herhangi bir işletmeymişiz gibi, çok haksızca buluyorum ... hatta kapatsak mı noktasındayız. ... Türkiye'de perakende satışta hem zaten maliyetlerin çok artmış olması bir de üstüne gelirimizin ciddi bir kısmının vergiye gidiyor olması bizi çok zorluyor." **Dernek-Doğa**

Vergi avantajlarının yok denecek kadar az olması ve faydalanma koşullarının son derece kısıtlı olması (özel kanunla kurulmuş olmak veya kamu yararı/vergi muafiyeti statüsüne sahip olmak) STK'lar arasında vergi düzenlemelerinin, teşviklerden çok zorlukları nedeniyle gündeme alınmasına neden olmaktadır. Saha araştırmasına katılanların da belirttiği gibi ideal olan STK'ların gelir getirici faaliyetlerinin vergiden muaf tutulması ya da en azından bazı teşviklerle desteklenmesidir.

"...İktisadi yatırımlarda bazı avantajlar sağlanması gerekiyor. Yani kâr yapsın, yaptığı kârdan vergi alınmasın. ...Mesela çalışan işçilerde sigorta işveren payının devlet tarafından karşılanması gerektiğini söylüyoruz. Çünkü ben aslında devlete çalışıyorum, kamuya çalışıyorum. ...Sosyal devlete destek veriyorum ben. Ama benim çalıştırdığım işçiyle ilgili de benden işveren payı alıyorsun. Bunu alma. Eğer bunlar yapılabilirse bu anlamda sivil toplumun üstünden idari anlamda yük alırsa devlet, yani bunu paylaşabilirse bizimle, biz daha çok hizmet üretebiliriz diye düşünüyorum." **Vakıf-Yardım**

Nicel araştırmaya katılan kuruluşların yalnızca yarısı STK'lara sağlanan vergi teşviklerinden haberdardır ve haberdar olanların ise %14'ü iki yıl içinde herhangi bir vergi avantajından yararlanmıştır. Araştırmada dernekler ile vakıfların kurumsal ve finansal kapasiteleri karşılaştırıldığında vakıflar lehine ortaya çıkan fark, vergi mevzuatına hakimiyet konusunda da geçerlidir. Vakıfların bu konudaki farkındalığı ve vergi avantajlarından yararlanma oranları derneklere göre daha yüksektir. Herhangi bir avantajdan faydalanabilmenin ön koşulu, belli bir

kurumsal kapasiteyi ve finansal yeterliliği sağlamak olduğundan, vergi sistemi mevcut haliyle yeni STK kurmayı teşvik etmemekte, sektörün büyümesinde rol oynamamakta ve sektör içinde eşit ve dengeli bir gelişime engel olmaktadır.⁶⁷

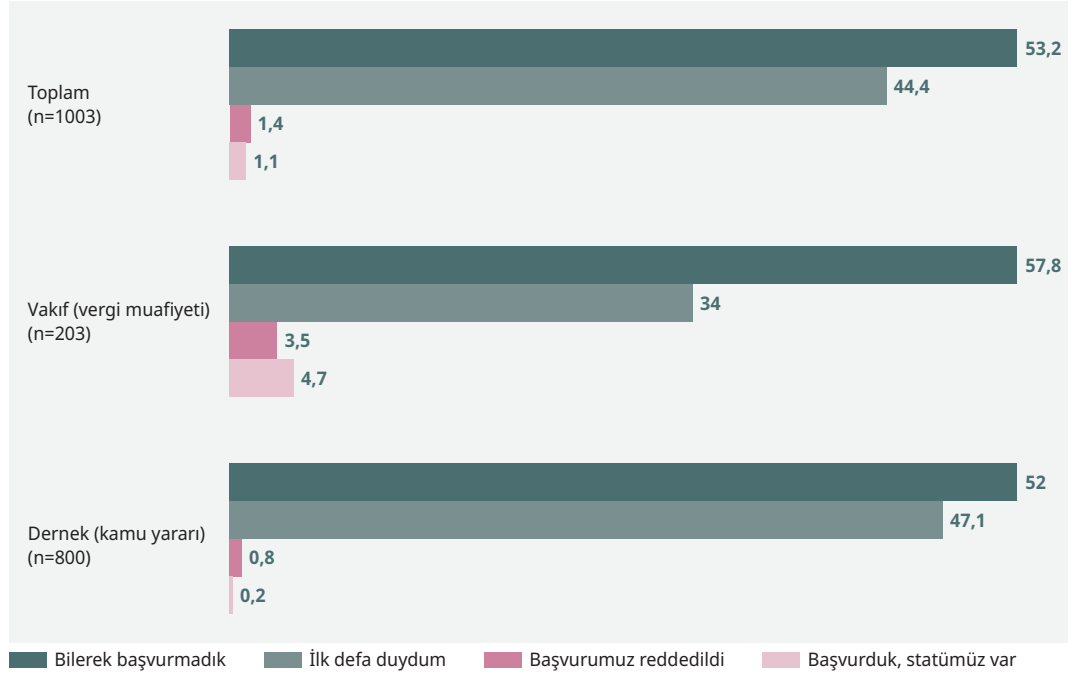
Türkiye'de kısıtlı da olsa belli avantajlar tanınan STK sayısı, toplam faal dernek ve vakıf sayısının %0,5'ine tekabül etmektedir. VGM'nin yayımladığı verilere göre 2021 sonu itibarıyla 5.586 yeni vakıf arasında, vergiden muaf vakıf sayısı 300'dür. Vergi muafiyetine sahip vakıfların toplam yeni vakıf sayısına oranı önceki yıllarda olduğu gibi %5'le sınırlı kalmaktadır. Aynı dönemde raporlanan verilere göre, kamu yararı statüsüne sahip 362 dernek, toplam 121.987 faal derneğin yalnızca %0,3'ünü oluşturmaktadır.

Dernekler ve vakıflar için iki ayrı kamu yararı tanımı ve farklı statüler mevcuttur. Bu statüler için aranan şartlar da farklılık göstermektedir. Vergi muafiyeti statüsü alabilecek vakıfların çalışma alanları sağlık, sosyal yardım, eğitim, bilimsel araştırma ve geliştirme, kültür ve çevre koruma ile ağaçlandırmayla sınırlandırılmıştır. Ayrıca, ülke genelinde faaliyet göstermeyen, sadece belirli bir yöre veya belirli bir kitleye hizmeti amaçlayan vakıflar vergi muafiyeti statüsüne başvuramazlar. Derneklerin kamu yararı statüsü elde edebilmeleri ise kamu yararı tanımı net olmadığından, başvuruları değerlendirmeye yetkili kamu görevlilerinin takdir yetkisine kalmakta ve bu durum subjektif uygulamaları beraberinde getirmektedir. Bu statülerin Cumhurbaşkanı tarafından verilmesi, Cumhurbaşkanlığının ulaşılması güç ve siyasi bir makam olması sebebiyle, az sayıda kuruluşun bu statülerden yararlanmasına, karar alma sürecinin bürokratik ve uzun olmasına sebep olmaktadır. Başvuru ve onay süreci bu kadar zorlayıcı olmasına rağmen bu statüler yoluyla kazanılan imtiyazlar sınırlı kalmakta ve STK'ların mali sürdürülebilirlikleri için finansman kaynakları oluşturmalarında yeterli kolaylığı sağlamamaktadır.

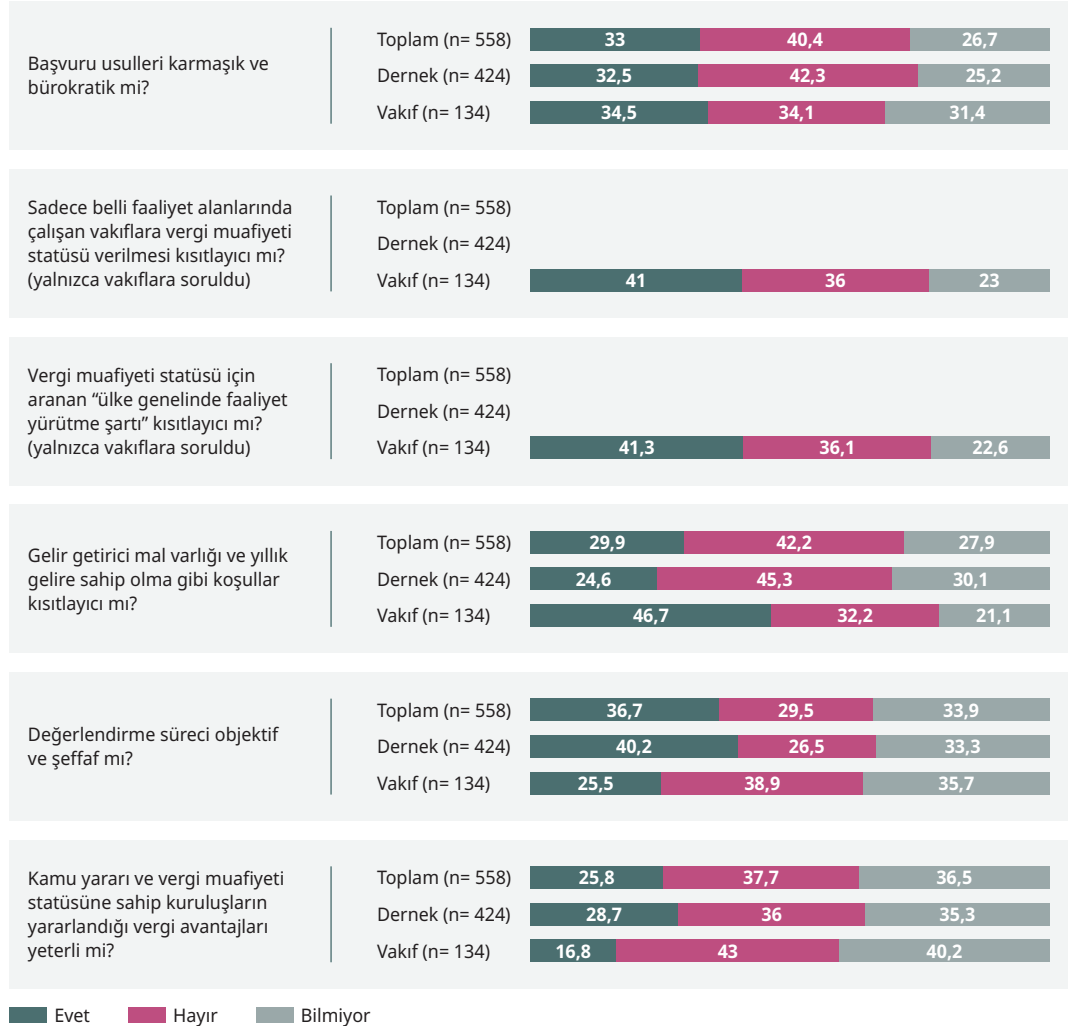
Saha araştırmasına katılan kuruluşlara kamu yararı/vergi muafiyeti statüleri hakkında bilgi sahibi olup olmadıkları, bu statüler için başvuru yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Katılımcıların %44'ü bu statüler hakkında bilgi sahibi olmadığını, %1,1'i başvurup aldığını (tümü vakıf), %1,4'ü başvurunun reddedildiğini, %53'ü ise hiç başvuruda bulunmadığını belirtmiştir. Bu statüleri duymuş olanlar arasında bile bu statüleri edinmek için gereken şartlar ve değerlendirme kriterleri hakkındaki bilgi düzeyi görece düşüktür. Bilgi sahibi olanlar arasında bu statülere sahip olmak için gerekli olan başvuru usullerini karmaşık bulan kuruluşların oranı %33'tür. Vakıfların yaklaşık %40'ı sadece belirli alanlarda faaliyet gösteren vakıfların bu statüye sahip olabildiğini ve ülke genelinde faaliyet yürütme şartını kısıtlayıcı bulmaktadır. Vakıfların %47'si, derneklerin ise %25'i gelir getirici mal varlığı ve yıllık gelire sahip olma koşulunun kısıtlayıcı olduğunu belirtmektedir. Değerlendirme süreçlerini objektif ve şeffaf bulanların oranı vakıflarda %25, derneklerde ise %40'tır. Hem dernekler hem de vakıfların çoğunluğu bu statülerin sağladığı vergi avantajlarının yetersiz olduğunu düşünmektedir: Derneklerde yaklaşık %70 olan bu oran, vakıflarda %83'e çıkmaktadır.

67 Detaylı bilgi için bkz. *Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). Vakıf ve Dernekleri İlgilendiren Vergi Uygulamaları ve Kamu Yararı Statüsü: Mevcut Durum ve Öneriler.*

Grafik 2.1a STK'ların vergi muafiyeti/kamu yararı statülerine başvuruları (%)

Grafik 2.1b STK'ların vergi muafiyeti/kamu yararı statüleri hakkında değerlendirmeleri
(“hiç başvurmadık, ilk defa duydum” diyenler dışındakilere sorulmuştur.)

■ Evet ■ Hayır ■ Bilmiyor

Araştırma kapsamındaki derinlemesine görüşmelerde, STK temsilcileri yalnızca kamu yararı/vergi muafiyeti statülerine sahip STK'lara sağlanan vergi avantajlarının tüm STK'lara sağlanması ve vergi avantajlarının artırılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Ancak bu konuda bir düzenlemenin olmadığı durumda bu statülerin STK'lar arasında yarattığı eşitsizlikler nedeniyle tamamen kaldırılmasının daha doğru olacağı görüşünde olanlar da vardır:

"...Kamu yararına çalışan derneklerin bir tanımlaması var. Onun ortadan kalkması gerektiğini düşünüyorum. Yani çok sübjektif bir şey. O zamanki iktidara göre işte karar verilmiş birtakım kurumlar. İşte iktidar değişiyor. O kurumlar da değişiyor. Yani dolayısıyla sivil toplum arasında ayrıma yol açıyor."
Vakıf-Gençlik hakkı

"Şöyle biz kamu yararına çalışan vakıflar arasındayız yani makbuzumuz karşılığında bir vergi indirimini kullanabiliyoruz. Kurumlar tarafından da sorulan bir şey. O nedenle tabii ki bence de bu alanda çalışan tüm sivil toplum örgütlerinin uygulaması gereken de bir şey."
Vakıf-Sağlık hakkı

STK'lar pasif yatırımlarda bulunabilir; ancak farklı vergi uygulamaları söz konusudur. Ana varlık oluşturmak vakıflar için zorunludur. 2020-2021 yılları için yeni vakıfların asgari kuruluş mal varlığı limiti 80.000 TL olarak belirlenmiştir.

Türkiye'de AB fonlarından yararlanıp, Türkiye - Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) Çerçeve Anlaşması kapsamındaki sözleşmelerin tarafı ve proje uygulayıcısı olan STK sayısı sınırlıdır. Saha araştırmasında tüm katılımcıların %6'sının AB hibeleri dahil yabancı fonlardan, bunlar içinde ise yalnızca %17'sinin (yaklaşık 12 kuruluşun) KDV muafiyetinden faydalandığı sonucuna ulaşılmıştır. KDV muafiyetinden yararlanma koşulunu sağlayan az sayıda STK arasında, Katma Değer Vergisi İstisna Sertifikasını almakta zorluk yaşayanlar olduğu görülmektedir. Önceki yıllarda bu belgeyi almakta zorlanmayan bazı STK'lara, 2020-2021 yıllarını kapsayan dönemde Maliye Bakanlığının ilgili birimine yapılan ısrarlı başvurulara rağmen bu belgenin sağlanmadığı örnekler bulunmaktadır. Saha bulguları bu sorunu yaşayanların insan hakları ihlallerine odaklanan ve hak temelli çalışan STK'lar olduğuna işaret etmektedir.

Dünyanın hemen her yerinde olduğu gibi Türkiye'de de 2020-2021 yıllarında Covid-19 pandemisi kapsamında sokağa çıkma yasakları ve kapanma tedbirleri uygulanmış ve sosyal ve ekonomik düzen kaçınılmaz şekilde sekteye uğramıştır. Pandeminin yarattığı özgün koşullar pek çok ülkeyi gerçek ve tüzel kişilerin vergisel sorumluluklarını dönemsel olarak hafifletmeyi amaçlayan adımlar atmaya zorlamıştır. Bu kapsamda Türkiye'de uygulanan mali tedbirlerin çoğu, şirketleri veya hane halkını rahatlatmayı hedeflemiştir. Bu dönemde STK'lara yönelik özel bir düzenleme yapılmamışsa da genel düzenlemelerden STK'lar da kısmen faydalanabilmiştir. Muhtasar beyanname ile ödenmesi gereken vergilerin, KDV ve sigorta prim ödemelerinin 6 ay ertelenmesi ve gecikmelerde cezai işlem uygulanmaması bu kapsamda değerlendirilebilir. Ancak ekonomik teşviklerin ticari işletmeleri hedeflemesi nedeniyle, STK'ların çoğu, kamu bütçesinden sağlanan ekonomik teşvik ve yardımlardan faydalanamamıştır.

2.1.2. Bireysel ve Kurumsal Bağışlar için Teşvikler

Mevzuat

Gerçek ve tüzel kişiler için vergi teşvikleri yalnızca vergi muafiyeti tanıyan vakıflar ile kamu yararı statüsü bulunan derneklere yapılan bağış ve yardımlarda geçerlidir. Bağış ve yardımlar nakdi veya ayni olabilir. Tüzel kişiler ve yıllık geliri 2021 yılı için 650.000 TL'nin üzerinde olan ve gelir vergisi beyannamesi veren gerçek kişiler⁶⁸ bu statülere sahip STK'lara yıl içinde yaptıkları bağış ve yardımları beyanname üzerinde göstermek şartıyla indirebilirler. İndirilebilecek tutar,

68 7 Aralık 2019 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanan 7194 sayılı Kanun ile 1 Ocak 2020 tarihinden itibaren 2020 hesap döneminde 600.000 TL'yi aşan ücret gelirlerinin %40 vergi oranı ile vergilendirilmesi ve elde edilen ücret gelirlerinin tamamı için yıllık gelir vergisi beyannamesi verilmesi zorunluluğu getirilmiştir. Bu tutar 2021 yılında 650.000 TL olarak güncellenmiştir.

bağış ve yardımların amaçları ile bağış ve yardım yapılan kuruluşa bağlı olarak, o yıl gelirinin %5'i (kalkınmada öncelikli bölgeler için %10'u) ile sınırlı olabilir veya tamamı gider olarak vergi matrahından indirilebilir. Bordrolu/ücretli çalışan gerçek kişiler tarafından yapılan bağışlar için ise özel bir vergi indirimi uygulaması yoktur.⁶⁹

Bu düzenlemeler dışında devletin, STK'ların ihtiyaçlarını gözeten bütüncül bir Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) politikası ya da stratejisi bulunmamaktadır.

Uygulama

Yalnızca vergi muafiyeti veya kamu yararı statüsüne sahip kuruluşlara yapılan bağış ve yardımların vergiden düşülmesi, vergi teşviki yoluyla kamu desteğinden belirli faaliyet alanlarında çalışan çok az sayıda kuruluşun yararlanmasına neden olmaktadır. İnsan hakları, gençlik, kültür sanat gibi faaliyet alanlarının veya hak ve özgürlüklerin kullanımını izleyen kuruluşların desteklenmesine yönelik özel bir politika olmadığı gibi, bu tip kuruluşlar, kamu yararı statüsü almakta özellikle zorlandıklarını veya başvursalar da alamayacaklarını ifade etmektedir.

Mevcut vergi rejimi, etkin ve stratejik bağışçılığı teşvik edecek düzenlemeler içermemektedir. Bireysel ve kurumsal bağışçıların vergi indiriminden yararlanabilmesi için öngörülen prosedür işlevsel ve elverişli değildir. Gelir vergisi beyannamesi düzenleyemeyen (örneğin 2021 yılı geliri 650.000 TL'den düşük) gelir sahipleri için bağış ve yardımlarını gider yazabilmek ve vergi istisnalarından yararlanmak söz konusu değildir. Türkiye'de vergi teşviklerinden yararlanan bireysel ve kurumsal bağışçı sayıları ile yıl içinde vergiden düşülen bağış ve yardım tutarı hakkında açık kaynaklarda bilgi bulunmazken, bu konuda ilgili kamu kurumlarına yapılan bilgi edinme başvurularına verilen yanıtlarda veri talebi karşılanmamıştır.

Türkiye'de kurumsal bağışçılık kültürünü yaygınlaştırıp sivil toplumun desteklenmesini hedefleyen kurumsal sosyal sorumluluk ile ilgili özel bir düzenleme veya teşvik mekanizması bulunmamaktadır. 2020 Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'nda gerçek ve tüzel kişilerin STK'lara yapacakları desteğe yönelik vergisel düzenlemelerin sosyal ve ekonomik faydayı artıracak şekilde diğer ülke örnekleri incelenerek yeniden değerlendirileceği belirtilse de iki yıllık periyotta bu konuda herhangi bir düzenleme yapılmamıştır.

AB Rehberleri Bulguları

Bulgu 2.2.a. Mevcut vergi düzenlemeleri STK'ların ihtiyaçlarını karşılamakta yetersizdir. Kurumsal bağışçıları teşvik edecek düzenlemeler sınırlıdır. Kurumsal bağışçılara kıyasla bireysel bağışçılar için teşviklerden yararlanmak daha zordur. 2020 yılında, pandemi süresince ekonomik koşulların genel olarak kötüleşmesi nedeniyle STK'ların bağış toplamakta zorlandıkları görülmüştür. STK'lara yapılan yıllık kurumsal ve bireysel bağış tutarları hakkında kamuya açık güvenilir veri yoktur. Yardım Toplama Kanunu'ndaki değişiklikler STK'lara yeni kısıtlamalar ve yaptırımlar öngörmektedir.

Bulgu 2.2.b. STK'lar kurdukları iktisadi işletmeler vasıtasıyla ekonomik faaliyette bulunabilirler. Ancak bu işletmeler özel şirketlerle aynı vergi mevzuatına tabidir. Sadece kamu yararına çalışan derneklerin ve vergi muafiyeti statüsü bulunan vakıfların iktisadi işletmeleri belirli vergi avantajlarından yararlanabilir, ancak bu avantajlar çok sınırlıdır.

69 Detaylı bilgi için bkz. Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *STK'ların Bağış Toplama Faaliyetleri: Yasal Mevzuat Açısından Uluslararası Standartlar*.

Alt Bölüm 2.2. Kamu Desteği

2.2.1. Kamu Fonlarına Erişim

Mevzuat

Türkiye’de STK’ların kurumsal gelişimi için kamu desteğine olanak sağlayan bütüncül bir mevzuat veya ulusal politika belgesi bulunmamaktadır. Kamu idareleri bütçelerinde öngörülmüş olmak kaydıyla, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu gereği ve Dernek, Vakıf, Birlik, Kurum, Kuruluş, Sandık ve Benzeri Teşekküllere Genel Yönetim Kapsamındaki Kamu İdarelerinin Bütçelerinden Yardım Yapılması Hakkında Yönetmelik kapsamında STK’lara yardım yapabilmektedir. İlgili bakanlıklar (İçişleri, Gençlik ve Spor, Kültür ve Turizm Bakanlıkları, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına Bağlı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı vb.) bu yönetmeliği esas alarak, bütçelerinden dernek ve benzeri kuruluşlara yardım yapılması hakkında yönetmelikler ve yönergeler hazırlamışlardır.

STK’lara yönelik kamu fonlarının planlanması ve dağıtımından sorumlu merkezi bir organ veya mekanizma bulunmamaktadır. Kamu yardımları, bakanlıklar, kalkınma ajansları veya mahalli idareler tarafından protokol, proje ortaklığı ve faaliyet bazlı iş birliği mekanizmaları aracılığıyla dağıtılmakta olup, nadiren hibe tahsisi veya hizmet sözleşmeleri aracılığıyla sağlanmaktadır. Kamu kuruluşları, STK’lara sağlanacak kaynakların programlanmasında, ilgili yönetmelikler uyarınca kendi iç yönerge ve rehberlerini oluşturmaktadır. Kamu kuruluşları arasında genel bir koordinasyon olmadığı gibi, üzerinde ortaklaşılan bir uygulama veya anlayış da bulunmamaktadır. Bu durumun sonuçlarından biri, sivil toplumun bir bütün olarak çeşitlenen ihtiyaçlarını hesaba katarak güçlenmesini hedefleyen destek programlarının bulunmaması ve mali desteklerin yalnızca belli alt sektörlerle aktarılmasıdır.

AB tarafından finanse edilen programlar çerçevesinde dağıtılan hibelerin AB idari usullerine uygun ve etkin kullanımı ise Türkiye ve Avrupa Komisyonu arasında imzalanan IPA II (2014-2020) ve IPA III (2021-2027) Çerçeve Anlaşmaları ile bağlayıcı mevzuatı esas alarak 2019 yılında yayımlanan AB’den Sağlanacak Katılım Öncesi Fonların ve AB Birlik Programlarına Katılımın Yönetimi hakkındaki 2019/20 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi tarafından düzenlenmektedir.

Mevzuata göre Avrupa Birliği tarafından sağlanan katılıma yönelik mali yardımların programlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesinden sorumlu ulusal koordinasyon merci, Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığıdır. Yanı sıra, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (21 Nisan 2021 tarihi itibarıyla Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı⁷⁰) AB ve Mali Yardımlar Dairesi Başkanlığı, Merkezi Finans ve İhale Birimi (MFİB) gibi kurumlar teşkilat kanunları uyarınca ve Avrupa Komisyonu tarafından verilen akreditasyon ile, Türkiye’de AB tarafından finanse edilen programlar çerçevesinde dağıtılan hibelerin uygun biçimde kullanılmasından sorumlu tutulmuştur. 2017 yılına kadar STK’lara yönelik hibelerin programlanması ve uygulanmasında ikili bir yöntem izlenerek hem ilgili kamu kuruluşlarının hem de AB Türkiye Delegasyonunun sözleşme makamı olduğu bir uygulama benimsenmiştir. 2017 yılı sonrasında ise kamu kuruluşlarının rolü azalmış ve sivil topluma yönelik hibelerin programlanması ve uygulanmasında AB Türkiye Delegasyonu esas sorumlu kurum haline gelmiştir.⁷¹

70 21 Nisan 2021 tarihli 31461 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 73 Nolu Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ikiye ayrılmış ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı olmak üzere iki ayrı bakanlık kurulmuştur.

71 Detaylı bilgi için bkz. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM). *IPA III Döneminde Sivil Toplum Ne Bekliyor?*

Merkezi yönetim ve mahalli idarelerin bütçelerinde, sadece sivil toplum alanına özgülenmiş bir bütçe kalemi bulunmamaktadır. Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tekliflerinde yıllık olarak STK'lara aktarılması planlanan ve yıl sonunda STK'lara aktarılan kamu kaynağının tutarını tam olarak tespit etmek mümkün değildir. Bununla beraber bütçe sınıflandırma kalemleri içinde kâr amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan cari transferler ve sermaye transferleri alt kalemleri içinde sivil topluma aktarılan kaynakların da dahil edildiği dernek, birlik, kurum, kuruluş, sandık vb. kuruluşlara transferler kalemi, kesin bir sonuca varmayı sağlamamakla beraber yol göstericidir.

Mevzuata göre, mahalli idarelerin STK'lara doğrudan hibe desteği sağlaması mümkün değildir. Ancak Belediye Kanunu'nun 60. maddesi ile İl Özel İdaresi Kanunu'nun 43. maddesi mahalli idarelerin STK'larla iş birliği ve ortak proje yapmasına imkân sağlamaktadır. Ortak hizmet sağlama, eğitimlerde ve planlama süreçlerinde STK'ların uzmanlık ve deneyimlerinden faydalanma gibi iş birlikleri çoğunlukla yapılan protokoller çerçevesinde ilerlemektedir. Ancak bu iş birliklerinin ve kaynak aktarımının hangi şartlarda ve hangi kriterlere göre yapılacağı konusunda standart bir düzenleme olmadığı gibi, yıl içinde aktarılan mali kaynağı izlemeyi sağlayacak şeffaflık ve hesap verebilirlik standartları da oluşturulmamıştır. Merkezi idarelerde olduğu gibi, mahalli idarelerin bütçelerinde de sivil toplumla iş birliği kapsamında yapılacak giderlere özgülenmiş ayrı bir bütçe kalemi bulunmadığından, yıl içinde STK'lara aktarılan kamu kaynağı tam olarak tespit edilememektedir. Bu konuda ilgili kamu kuruluşlarına yapılan bilgi edinme başvurularına verilen yanıtlarda talep edilen bilgiler paylaşılmamıştır.

Kamu harcamalarını izleyen STK'ların kadına yönelik şiddetle mücadele, doğal kaynakları koruma gibi çok çeşitli alanlara ayrılan kamu finansmanını izlemek için gösterge bulmakta zorlandıkları görülmektedir. Aynı sorun STK'ların kapasitesinin güçlenmesi ve faaliyetlerini sürdürebilmesi için ayrılan kamu finansmanını tespit etmekte de yaşanmaktadır. Bu zorluğu aşmak için benimsenen yollardan biri merkezi yönetim bütçesi içinde kâr amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan cari transferleri izlemektir. Ancak bu bütçe kalemi altında dernek ve vakıflara yapılan transferler dışında, vakıf üniversiteleri, siyasi partiler, kamu işveren sendikaları gibi başka kuruluşlara yapılan transferler ile çok sayıda kamu görevlisinin görev yaptığı bazı bakanlıkların bu kalem altındaki bütçesinin tamamını oluşturan memurların öğle yemeğine yardım gibi ödemeler de bulunmaktadır.⁷² Bu bakımdan veri yetersizliği nedeniyle kimi durumlarda gösterge olarak kabul edilse de kâr amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan cari transferler kalemini alt kalem giderlerini incelemeksizin tek başına gösterge olarak kabul etmenin sakıncaları bulunmaktadır.

STK'ların kamu fonlarını planlama, değerlendirme ve izleme gibi aşamalarda yer almasıyla ilgili özel düzenlemeler mevcut değildir. Yalnızca, Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) kapsamında yapılan finansman desteklerinin yönetimini düzenleyen 2019/20 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesi'nde tanımlanan, fonların etkin ve amacına uygun kullanımını temin etmekle yükümlü Sektörel İzleme Komitelerinde gerekli görülen hallerde STK temsilcilerinin yer alabileceği belirtilmektedir. Ancak burada da STK'ların katılımı, ilgili kamu idarelerinin takdirine bırakılmıştır.

Uygulama

2020 Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'nda finansman ve fon yaratma eksikliği STK'ların temel yapısal sorunları arasında sıralanmaktadır. Ek olarak, 2021 Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı'nda Covid-19 pandemisiyle birlikte STK'ların kaynaklara erişim, istihdam kapasitesi, proje hazırlama, hibe kullanımı ve fon toplama gibi konularda sorun yaşadığı vurgulanmaktadır. 2019-2023 yıllarını kapsayan 11. Kalkınma Planı'nda ise STK'ları ilgilendiren mali alanlarda düzenlemeler yapılacağı belirtilmektedir. Fakat bu politika belgelerinde somut politikalar/tedbirler tanımlanmamakta, kamu fonlarına ya da kamu fonlarının aktarılmasından sorumlu düzenleyici mekanizmaların geliştirilmesine ilişkin atılması gereken temel adımlara yer verilmemektedir.

72 Kâr amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan transfer kaleminin kapsadığı alt kalemler/kuruluşlar hakkında detaylı bilgi için bkz. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. *Analitik Bütçe Sınıflandırmasına İlişkin Rehber*.

Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan Merkezi Yönetim Konsolide Bütçe Giderleri tablosuna göre Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlara Yapılan Transferler başlığı altında dernek, birlik, kurum, kuruluş, sandık vb. kuruluşlara yapılan cari transferler ve sermaye transferlerinin toplamı 2020 yılında 1.097.514.000 TL, 2021 yılında 866.037.000 TL'dir. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının her yıl yayımladığı Genel Faaliyet Raporlarında ise dernek, vakıf, birlik ve benzeri teşekküllere yardım amacıyla 2020 yılında toplam 969 milyon TL⁷³, 2021 yılında ise toplam 770 milyon TL⁷⁴ cari transfer ödemesi yapıldığı belirtilmektedir. Aynı raporlara göre dernek, vakıf, birlik ve benzeri teşekküllere yardım amacıyla yapılan sermaye transferlerinin toplamı ise 2020 yılında 129 milyon TL, 2021 yılında 96 milyon TL'dir.

İçişleri Bakanlığı Derneklere Proje Desteği

Merkezi idare tarafından STK'lara kurumsal destek sağlama amacıyla oluşturulmuş tek kamu finansmanı programı İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. 2017 yılında yayımlanan İçişleri Bakanlığı Bütçesinden Derneklere Yardım Yapılması Hakkında Yönerge uyarınca, dernekler, her yıl bakanlık tarafından belirlenen konularda proje hazırlayarak Proje Destek Sistemi (PRODES) üzerinden elektronik olarak başvurularını yapabilmektedir. STİGM sitesinde başvuru ilanı ve başvuru rehberi yıl boyunca erişilebilir durumdadır. Projeler kapsamında nakdi ve aynı destekler talep edilebilir. Desteklenecek faaliyet alanlarının belirlenmesinde STK'ların herhangi bir şekilde dahil yoktur. Başvuruların değerlendirilmesinde Yönerge doğrultusunda uzman kişi ve kuruluşlardan yararlanılabileceği belirtilmişse de bu sürece sivil toplumun katılımını güvence altına alan bir düzenleme ve yaklaşım mevcut değildir. Başvurusu kabul edilen dernek ile kayıtlı olduğu ilin valiliği arasında protokol yapılması zorunludur. Projelerin usule göre uygulanmasını izlemek ve denetlemekten sorumlu kamu idaresi valiliklerdir ve bu süreçlere STK'ların katılımına yönelik bir düzenleme veya fiili uygulama bulunmamaktadır. İçişleri Bakanlığı, Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından yapılan değerlendirme sonrası 2020 yılında 341 dernek projesine toplam 30.000.000 TL, 2021 yılında ise 328 dernek projesine toplam 42.000.000 TL yardımda bulunmuştur.⁷⁵ Kasım 2021 itibarıyla Türkiye'deki toplam faal dernek sayısının 121.987 olduğu düşünüldüğünde, bu programa ayrılan bütçenin son derece yetersiz ve kısıtlı olduğu ve yalnızca sınırlı sayıda derneğin bu kaynaktan yararlandığı görülmektedir. İlgili mevzuatta proje karşılığı desteklerden faydalanan derneklerin isimleri, desteklenen faaliyetlerin amacı, kapsamı ve yardım tutarlarının, izleyen yılın şubat ayı sonuna kadar bakanlığın internet sitesinde açıklanacağı belirtilmişse de İçişleri Bakanlığı ve STİGM'nin sayfalarından bu konuda detaylı bilgiye ulaşılamamaktadır. Yalnızca İçişleri Bakanlığı Yıllık İdare Faaliyet Raporlarında desteklenen projelerin tematik alanlara göre dağılımı ve faaliyetlerin genel kapsamı hakkında veri bulunmaktadır. Açıklanan verilere göre insan hakları, cinsiyet eşitliği gibi konularda çalışan STK'ların ve hak temelli savunuculuk ve izleme çalışmalarının neredeyse hiç desteklenmediği, kaynağın çoğunluğunun sosyalleşme, kültürel tanıtım ve çeşitli konularda bilinçlendirme faaliyetlerine ayrıldığı görülmektedir.

73 Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. 2020 yılı Genel Faaliyet Raporu, s. 33.

74 Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. 2021 yılı Genel Faaliyet Raporu, s. 31.

75 İçişleri Bakanlığı. 2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu, s. 116-117.

STK'ların kurumsal altyapılarının, faaliyetlerinin ve mali sürdürülebilirliğinin desteklenmesi için somut, sürekli ve yeterli kamu fonu mekanizması bulunmamaktadır. Merkezi idare tarafından STK'lara kurumsal destek sağlama amacıyla oluşturulmuş tek kamu finansmanı programı İçişleri Bakanlığı Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Bunun yanı sıra bakanlıklar çeşitli çalışma alanları kapsamında proje karşılığı hibe programları oluşturabilmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından 2020-2021 yıllarında STK'ların da başvurabildikleri Gençlik Projeleri Destek Programı kapsamında gönüllülük, çevre ve hayvanları koruma, kişisel gelişim gibi sekiz farklı faaliyet alanına yönelik 774 projeye toplam 90.000.000 TL destek verilmiştir.⁷⁶ Ancak bu kapsamda programdan faydalanan STK sayısı ve STK'lara aktarılan yardım tutarı hakkında ayrıştırılmış veri bulunmamaktadır. Bakanlıklar STK'lara dolaylı yollarla da kamu finansmanı sağlayabilmektedir. Vergi Muafiyeti Tanınan Vakıf ve Kamu Yararına Çalışan Derneklere Ait Yükseköğrenim Yurtlarında Barınan Öğrencilere Yapılacak Beslenme ve Barınma Yardımına Dair Yönetmelik kapsamında Gençlik ve Spor Bakanlığı, bütçe ödeneği tutarı ile sınırlı kalmak kaydıyla, vergi muafiyeti tanınan vakıflar ve kamu yararına çalışan derneklere ait yüksek öğrenim yurtlarında kalan öğrencilere, barınma ve beslenme yardımı olarak bütçeden ödeme yapabilmektedir. 11 Ocak 2022 tarihi itibarıyla ülke genelinde faaliyet gösteren 18 vakıf ve derneğe ait 82.336 kapasiteli 475 yurttan 52.769 öğrenciye günlük 19 TL beslenme ve aylık 280 TL barınma yardımı yapıldığı belirtilmektedir; ancak toplam finansman tutarına açık kaynaklardan ulaşılamamaktadır.⁷⁷ STK'lara iş birliği veya proje karşılığı kaynak sağlayan bir diğer birim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığına bağlı Kalkınma Ajanslarıdır; fakat 2020-2021 yıllarında ülke genelinde faaliyet gösteren 26 kalkınma ajansının sağladığı toplam finansmandan STK'ların ne oranda yararlandığı ayrıca açıklanmamaktadır.

STK'lara yönelik kamu finansmanına dair kamuya açık veriler son derece kısıtlıdır. Bu konuda bakanlıklara ve ilgili kamu kuruluşlarına yapılan bilgi edinme başvurularından veri elde edilememiştir. Masa başı araştırması sonucunda ise merkezi yönetim bütçesindeki dernek, birlik, kurum, kuruluş, sandık vb. kuruluşlara yapılan cari transferler ve sermaye transferleri kalemleri altındaki toplam tutar ile İçişleri Bakanlığı ve Gençlik ve Spor Bakanlığının proje destekleri için ayırdıkları tutarlara ulaşılabilmektedir.

Tablo 8

2020-2021 yıllarında merkezi yönetim bütçesindeki dernek, birlik, kurum, kuruluş, sandık vb. kuruluşlara yapılan cari transferler ve sermaye transferleri toplamı	1.963.551.000 TL
2020-2021 yıllarında İçişleri Bakanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığının proje destekleri toplamı	167.000.000 TL

İki yıllık süre zarfında STK'lara yönelik yapılandırılmış kamu desteği tutarı 167 milyon TL'dir. Yukarıda belirtilen kâr amacı gütmeyen kuruluşlara yapılan cari transferler ve sermaye transferleri toplamı ise STK'ların yanı sıra vakıf üniversiteleri, siyasi partiler, kamu işveren sendikaları gibi başka kuruluşlara yapılan transferleri de kapsadığından, STK'ların bu bütçe kaleminden hangi oranda faydalandığı tespit edilememektedir. Bu tablo yapılandırılmış bir kamu desteğinin bulunmadığını ve kamu finansmanını izlemenin zorluğunu ortaya koymaktadır.

⁷⁶ Gençlik ve Spor Bakanlığı. *2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu*, s. 15.

⁷⁷ Gençlik ve Spor Bakanlığı. *2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu*, s. 222.

STK'lara tahsis edilecek kamu kaynağının miktarı, kamu fonlarının dağıtım koşulları ve şekilleri, ilgili idareler tarafından ayrı ayrı tanımlanmaktadır. Bakanlıklar ve mahalli idareler tarafından STK'lara aktarılacak yıllık kamu finansmanı çoğunlukla önceden planlanmamaktadır. Fon miktarlarının belirlenmesinin bakanlıklarda bakanın, diğer idarelerde ise kurumun en üst yöneticisinin inisiyatifine bırakıldığı ilgili yönetmelikte açıklanmaktadır. Fon tahsisi ile ilgili yöntemler ve STK'lara aktarılan kaynak yıldan yıla değişiklikler göstermektedir. STK'ların kapasitelerini ve faaliyetlerini desteklemek için kamu finansmanı mekanizmalarına ilişkin standart bir yaklaşım, davranış kuralları veya mevzuat olmaması, aktarılan kaynakların hangi alanlara yoğunlaştığını, nasıl kullanıldığını ve ne ölçüde fayda sağladığını izlemeyi zorlaştırmaktadır. Sonuç olarak yıllık kamu finansmanının toplam miktarına, hangi faaliyet alanlarında hangi amaçlara yönelik ve hangi STK'lar tarafından kullanıldığına ilişkin veri bulunmamaktadır. Bu konuda bakanlıklara ve STİGM'ye yapılan bilgi edinme başvurularına verilen yanıtlarda talep edilen veriler paylaşılmamıştır.

Bakanlıklar arasında genel bir strateji ve koordinasyon eksikliği vardır. Bu durum STK'lara sağlanan desteklerdeki çakışmaların ve boşlukların tespit edilememesine yol açmaktadır. Bunun sonucunda kaynaklar hem sivil toplumun çeşitlenen ihtiyaçlarını karşılamamakta hem de belli faaliyet alanları, projeler ve STK'lar daha fazla desteklenirken belli faaliyet alanları ve STK'lar hiç desteklenmemektedir. Yine ortak bir stratejinin benimsenmemesi, fon alma yeterlilik kriterlerinde bir standardın oluşmamasına, başvuru ve değerlendirme kurallarının kurumdan kuruma farklılaşmasına neden olmaktadır. Şeffaflık ilkesinin etkin şekilde uygulanmasının önünde engel oluşturan bu durum, tarafsızlık, eşit muamele, serbest ve adil rekabet koşullarının oluşmasını da tehlikeye atmaktadır. Projelerin uygulanması, değerlendirilmesinde ortak hesap verebilirlik anlayışının benimsenmemesi ise STK'ları farklı raporlama ve izleme yükümlülükleri ile karşı karşıya bırakabilmektedir.

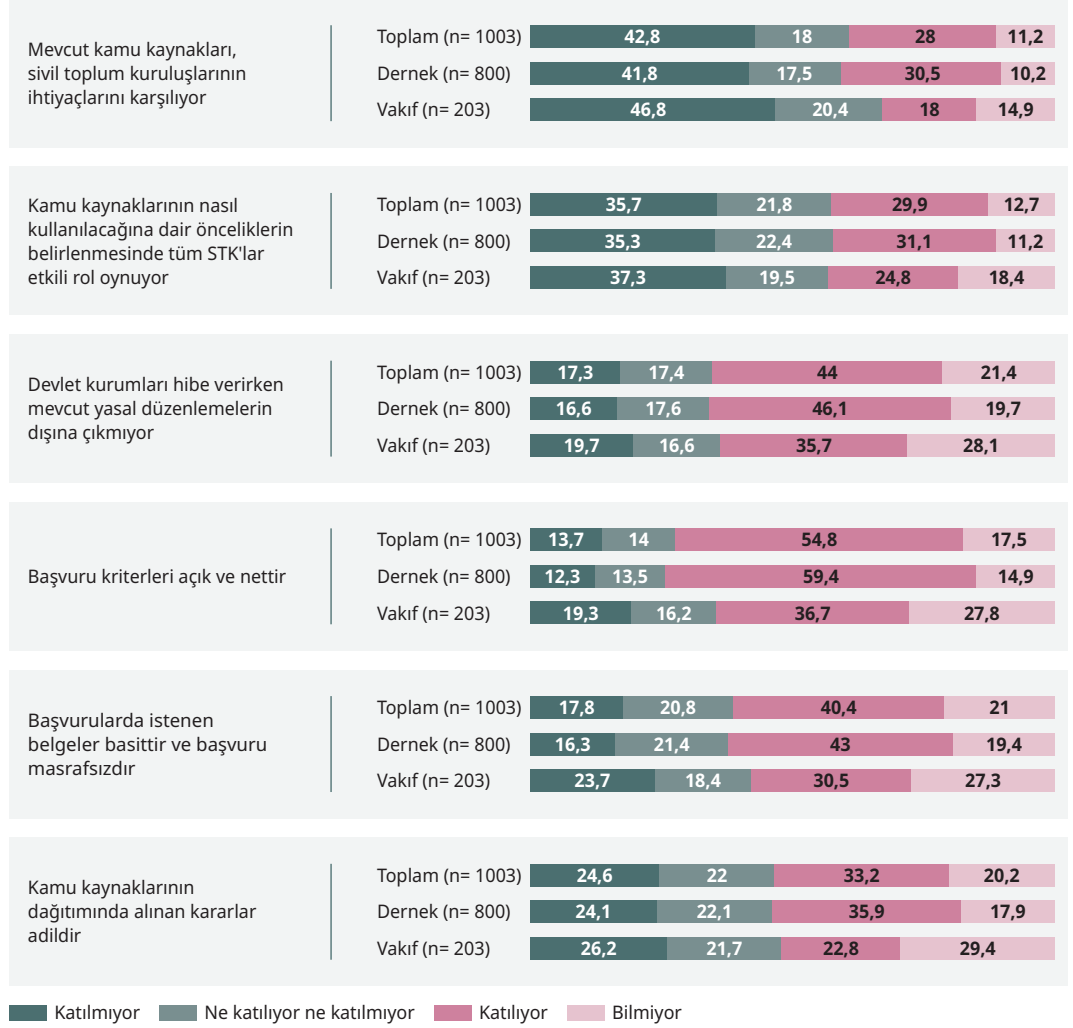
STK'lar için kamu finansmanını denetleyen özel bir yapı olmamakla birlikte fon sağlayan kurumlar izleme ve denetleme sürecini yürütmekten sorumludur. Genel bütçe denetimi Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sayıştay ve TBMM tarafından yapılmaktadır.

Kamu fonlarının programlanması ve dağıtımına STK'ların katılımını düzenleyen ve güvence altına alan kurallar tanımlanmamıştır.

Sivil topluma yönelik yapılandırılmış kamu finansmanının eksikliği saha araştırmasında da tespit edilen bulgulardan biridir. Nicel araştırmaya katılan STK'lardan 2020 veya 2021 yıllarında merkezi veya yerel kamu idarelerinden aynı veya maddi destek alan kuruluşların oranı yalnızca %6'dır. Kamu desteği alan kuruluşların %67'si belirli bir proje veya faaliyet karşılığı, %28'i hizmet tedarik sözleşmesi karşılığı kaynak aldığını belirtmektedir.

Nicel araştırmada STK temsilcilerinden sivil topluma yönelik kamu finansmanını değerlendirmeleri istenmiştir. Bu amaçla yöneltilen sorularda katılımcıların yaklaşık %35'inin konu hakkında değerlendirme yapmadığı veya yeterince bilgi sahibi olmadığı görülmektedir. STK'ların %43'ü kamu kaynaklarının sivil toplumun ihtiyaçlarını karşılamadığı görüşünderken, karşıladığını düşünenler %28'dir. Devlet kurumlarının hibe verirken mevcut yasal düzenlemelere uyduğunu ifade edenler %44 iken, düzenlemelerin dışına çıktığını düşünenlerin oranı %17'dir. STK'ların yarısından fazlası başvuru kriterlerini açık ve net, %40'ı ise başvuruda istenen belgeleri basit ve masrafsız bulmaktadır. Her üç kuruluştan sadece biri bu kaynakların nasıl kullanılacağına belirlenmesinde STK'ların önemli bir rol üstlendiği görüşündedir.

Grafik 2.2 Sivil toplum kuruluşlarına yönelik kamu kaynaklarına ilişkin değerlendirmeleri

STK'ların kamu finansmanı hakkındaki değerlendirmeleri finansal ve kurumsal kapasitelerine göre ayrıca analiz edilmiş; STK'ların finansal ve kurumsal kapasiteleri iyileştikçe kamu kaynaklarına dair değerlendirmelerinin olumsuz yönde değiştiği saptanmıştır.

Kamu kaynaklarına erişimde her STK eşit koşullara sahip değildir. Kurumsal ve finansal kapasitenin yanı sıra STK'nın hedef kitlesi, amacı veya çalışma alanı gibi hususların kamu finansmanına erişimde belirleyici olduğu görülmektedir. Nicel araştırmaya katılan STK'lar arasında azınlıklar, basın çalışanları, çevre, engelliler, etnik ve kültürel gruplar, insan hakları ihlali mağdurları, işçiler, kadınlar, LGBTİ+'lar, mahpuslar, mülteciler/göçmenler veya STK'lara yönelik çalışmalar yürütenlerin kamu kaynaklarının yeterliliği ve kullanım biçimlerine dair değerlendirmeleri genel tablodan farklılaşmaktadır. Bu kuruluşların %54'ü kamu kaynaklarının STK'ların ihtiyaçlarını karşılamadığını, %43'ü kaynakların nasıl kullanılacağına dair belirlenmesinde STK'ların etkili rol oynamadığını düşünmektedir.

Nitel araştırmaya katılan STK temsilcilerinin paylaşımları, belirli alanlarda ve belirli gruplarla çalışan STK'ların görüş ve deneyimlerinin sivil toplumun genelinden neden olumsuz yönde ayrıştığını açıklar niteliktedir. Sivil toplumun varlığı ve işlevinin devlet içinde tam anlamıyla anlaşılmadığı, STK'ların çoğu zaman gerekli bir paydaş olarak kabul edilmediği, kamunun her alanda kendisinin faaliyet göstermek istediği paylaşılan görüşler arasındadır. Bu nedenle kamu, bazı faaliyet alanlarında, sivil topluma kaynak aktarmak yerine faaliyetleri kendi yürütmeyi tercih etmektedir. Ayrıca LGBTİ+ hakları gibi bazı faaliyet alanlarına ise kaynak aktarmama yönünde bir siyasi irade olduğu da vurgulanmaktadır.

"[Başvurmuyoruz.] Bize yönelik herhangi bir başvuru çağrısı açmıyorlar çünkü." **Dernek-LGBTİ+ hakları**

"Kamu fonu göç alanında yok zaten. Kızılay'ın açtığı fonlar var ama bu aynı destek fonları. Yani mesela eğitim projesini yapmak istiyorsa Millî Eğitim Bakanlığı zaten kendi yapmayı tercih eder. Ve bunu çoğunlukla da Birleşmiş Milletler üzerinden yapmayı tercih eder. Tüm dernekler üzerinden bunu zaten tercih etmiyor." **Dernek-Basın**

Derinlemesine görüşmelerde kamu fonlarına başvurularının kabul edilmediğini belirtenler de bulunmaktadır.

"İçişleri Bakanlığının sivil topluma verdiği bir fon vardı. Bir de Gençlik ve Spor Bakanlığının vardı. Onlara başvurduk. Onlar da kabul edilmedi. Onlarda sonuç bile bildirilmedi. Genelde öyle oluyor onlar."

Dernek-Kent hakkı

"... Kalkınma Ajansına başvurmuştuk ama ret almıştık. Zaten %90 ihtimal alamayacağımızı biliyorduk. ... Daha güzel başvurular olduğunu, daha uygun bir başvuruyu kabul ettiklerini söylemişlerdi."

Dernek-Hukuk, savunuculuk ve politika

"İçişleri Bakanlığının. Çok enteresan bir cevaptı. ...Dediler ki bize, projeleri gözden geçiren kişiler çok az olduğu için geri dönüş için de hiç kimsemiz olmadığı için olumlu ya da olumsuz geri dönüş alamıyorsunuz. Çoğu projeleriniz de okunmuyor." **Dernek-Kadın hakları**

Devlet kaynaklı hak ihlallerini belgeleyen, kamu hizmetlerini izleyen STK'lar arasında, faaliyet alanları ve amaçları nedeniyle başvursalar da kamu fonu alamayacaklarını ve bu nedenle başvurmadıklarını belirtenler bulunmaktadır. Kamu fonundan yararlandığı takdirde baskı ve müdahale göreceğini, dolayısıyla başvuru yapmadıklarını söyleyenler de vardır. Bu tür fonlara başvuran ve ardından kamunun sınırladığı, müdahale ettiği örnekler de gösterilmiştir. Prensip olarak kamu fonlarına başvurmadığını ifade edenler de vardır. Bu STK'lar kurumun bağımsızlığını korumak adına kamu finansmanından yararlanmayı tercih etmemektedir. Katılımcıların STK'nın bağımsızlığı ile kamu fonları arasında kurdukları negatif ilişki çoğunlukla merkezi idare tarafından sağlanan hibeler hakkında olsa da bazı katılımcılar için bu durum belediyeler söz konusu olduğunda da geçerlidir. Ancak yerel yönetimlerle iş birliğine ya da çeşitli aynı destekler almaya daha sıcak bakılmaktadır. Ayrıca kamunun zaten sınırlamak istediği STK'lara fon vermeyeceği görüşü yaygındır.

"Sivil toplum örgütlerinin kuruluş amacı iktidarı baskılamak ...İnsan hakları ve özgürlükler temelinde bunu sınırlandırmak. Dolayısıyla hükümetten veya işte kamu kurumlarından fon talebini vakıf olarak doğru bulmuyoruz." **Vakıf-İnsan hakları ve demokrasi**

"Yani belediyelerle de iş birliği evet ama fon ya da para ya da bir şey almak o konuda bence özellikle araya mesafe koymak lazım." **Dernek-İnsan hakları ve demokrasi**

"Belediyeler de bir kamu, yasal bir kamu olarak geçiyor. Ama onlardan mesela yerel belediyelerden olsun, işte dernekler il müdürlüğünden olsun, devletin diğer kurumlarından olsun fon talebimiz hiç olmadı, bakanlıklardan olsun talebimiz olmadı." **Dernek-Hukuk, savunuculuk ve politika**

"...talep eden STK'lar oldu gördük. Yani neredeyse ne konuşacaklarına ne çalışacaklarına kadar müdahale edildi. Bizim zaten geçmişte böyle gözlemlerimiz olduğu için hiç başvurmadık bile. Bir de başvursak ne diyeceğiz yani. Bizim başvurularımızda beş kere feminizm geçiyor, on kere toplumsal cinsiyet... Zaten vermezler. Hiç denemedik bile." **Vakıf-Kadın**

"Biz de devletten ya da kamu kurumlarından herhangi bir fayda göremiyoruz. Gerekçesi çok uzun açıklamama zannediyorum gerek yok. Çalışma alanımız LGBTİ+'lar." **Dernek-LGBTİ+ hakları**

Kamudan fon almanın doğru yöntemler kullanılırsa bağımsızlığa etki etmeyeceğini ve bunu başardıklarını belirten bir katılımcı da olmuştur. Ona göre alınan fon şeffaf bir şekilde ne kadar fazla paydaşa bölünürse kuruluşlar o ölçüde bağımsız kalabilmektedir.

“(AB fonunun kamu kurumları aracılığıyla verildiği bir örnekten bahsediliyor) Türkiye’ye başvuruyorsan Ankara’ya başvuruyorsan Brüksel parayı Hazine Bakanlığına veriyor. Bakanlıktan sana geliyor. Dolayısıyla sen de tabii ki faaliyet raporunda bunu böylece yazmak zorundasın. ...Vay maliyeden, hazineden (vakfa) şartlı 1 milyon verildi falan ne yapacak acaba bu parayla (vakıf)? ...Çünkü o parayı veren kamu olmuş oluyor bu anlattığım örnekte. ...Bizim de zaten ciddiye almadığımız ama takip ettiğimiz haberler de çıkıyor. Ama bir yandan da kamu da kendi çıkarına bakıyor yani senin yaptığın onun işine yarayacak bir şeyse tabii ki seninle çalışmaya devam ediyor. ...Bir sürü kamunun hoşuna gidecek sonuçlar yazan düşünce kuruluşları var. Ama onların raporlarının yanında bizim raporlarımız okunuyorsa daha ciddiye alınıyorsa bunun da bir nedeni var. Yani senin metodun işte. Her projenin farklı ortağının olmasıyla zaten bağımsızlığını sağlamış oluyor. ...10 liranı 6’ya 7’ye bölüyorsun. Hiçbiriyle özel bir ilişkin olmadığı zaten çıkıyor ortaya. O işte tarafsızlık, kullanılan metotlar, uzmanların kalitesi falan filan doğru kamuyla hiç böyle bir nedenle ilişkimizin şey olduğu olmadı.” **Vakıf-İnsan hakları ve demokrasi**

Bazı katılımcılar ise demokratik bir toplumda, normal şartlarda, kamunun sivil toplumu desteklemesi gerektiğini düşünmektedir. Onlara göre sivil toplum bir kamu işi yapmaktadır.

“Kamu kurumlarının sivil topluma belli bir vergi diliminden para ayırması ve onların da aslında kamusal fayda için çalıştıklarını dikkate alarak finanse etmesi gerektiğini düşünüyoruz. O noktada buna karşı değiliz. Bunun olması gerektiğini düşünüyoruz ama şu anki objektif durumda herhangi bir kamu kuruluşundan destek almanın, ürettiğimiz bilgi ya da yaptığımız iş üzerinde olumsuz etki doğurabilme riski olduğu için hiç başvurmadık.” **Dernek-İnsan hakları ve demokrasi**

2.2.2. Kamu Fonlarının Dağıtımı

Mevzuat

Bakanlıkların STK'lara fon tahsisine ilişkin oluşturdukları yönetmelik ve yönergelerde fonların dağıtımını düzenleyen usul ve esaslara yer verilmektedir. Dernek, Vakıf, Birlik, Kurum, Kuruluş, Sandık ve Benzeri Teşekküllere Genel Yönetim Kapsamındaki Kamu İdarelerinin Bütçelerinden Yardım Yapılması Hakkında Yönetmelik'in 8. maddesine göre kamu kurumları, yardım yapılan kuruluşların isim listesini, bilgilerini, yardımın amacını, konusunu ve yapılan yardım tutarlarını, izleyen yılın şubat ayı sonuna kadar açıklamakla yükümlüdür. Ancak, yönetmeliğin ilgili maddesinde kamuoyu ile bu bilgilerin hangi yöntemle paylaşılacağı düzenlenmemiştir.

İlgili bakanlıkların bazıları tarafından proje başvuru kılavuzları yayımlanmakta ve bu belgelerde seçim kriterleri yer almaktadır. Ancak uygulamaya ilişkin usul ve esasları belirlenmesinde inisiyatif, ilgili kamu idarelerindedir ve değişkenlik göstermektedir.

Bakanlıklar tarafından kamu fonlarının dağıtılmasına ilişkin mevzuatta seçim kriterlerinden doğan anlaşmazlıklara dair detaylı düzenlemeler bulunmamaktadır. Örneğin, İçişleri Bakanlığı anlaşmazlık durumunda başvurucuların faydalanacağı bir itiraz mekanizması tanımlamazken, Gençlik ve Spor Bakanlığı Proje Yönetmeliği'nde, mevzuatın uygulanmasından doğacak tereddüt ve eksikliklerin giderilmesi sorumluluğu bakanlığa verilmektedir.

Uygulama

Bakanlıklar ve diğer ilgili kamu idareleri tarafından sivil topluma tahsis edilen fonlar için toplam bütçe, seçim kriterleri ve değerlendirme koşulları çoğu zaman belirtilmemektedir.

AB finansmanı dışında kalan bakanlık fonları için ortak uygulamalar bulunmamaktadır. Toplam ayrılan ve dağıtılan bütçe ilan edilse bile, komisyon kararları, fon almaya hak kazanan projelerin bilgisi ve bütçeleri ile değerlendirme puanlarına/sonuçlarına ilişkin bilgiler, başvuran STK'lar veya kamuoyu ile paylaşılmamaktadır. Bu bakımdan STK'lara kaynakların ne şekilde dağıtıldığını izlemek de son derece zordur.

Bakanlıkların STK'lara mali destek vermesi konusunda ortak bir anlayış ve uygulama oluşmamıştır. Bakanlıkların bazıları doğrudan proje desteği verirken, bazıları STK'larla imzalanan protokoller çerçevesinde iş birliği esasına göre çalışmaktadır. Özellikle protokol esaslı iş birliklerinde protokol yapılacak konuların ve STK'ların seçiminde izlenen yol ve kriterler konusunda standart bir yaklaşım veya işleyiş yoktur. Saha araştırması kapsamında ilgili kamu idarelerine yapılan bilgi edinme başvurularında, proje başvuru ve seçim prosedürlerinin uygulanmasında sorun yaşamış ve bu konuda resmi bir şikâyetle bulunmuş STK olup olmadığı da sorulmuştur ancak verilen yanıtlarda bu konularda bilgi sağlanmamıştır.

Kamu fonlarına başvurmak STK'lar için ek bir maliyet yaratmaz. Başvuru koşulları değişiklik gösterebilir. İçişleri Bakanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığının destek programlarına elektronik ortamdan başvurmak mümkündür.

Saha araştırmasında, kamu kaynaklarının dağıtımında kararları adil bulanların oranı %33 ile sınırlıyken, STK'ların %25'i ise kararların adil olmadığını ifade etmiştir. Ancak bu konuda herhangi bir görüş bildirmeyen veya yeterli bilgi sahibi olmayanların oranının olumlu veya olumsuz görüş bildirenlerle neredeyse eşit (%45) olması STK'ların kamu finansmanının dağıtımında yeterli bilgiye erişimde ciddi sorunlar yaşadığına işaret etmektedir. Nitekim masa başı araştırma sonucunda hem merkezi yönetim birimlerinin hem de yerel yönetimler ve diğer mahalli idarelerin STK'lara aktardıkları kaynakları izlemek amacıyla faaliyet raporları gibi resmi dokümanlar taranmış ve yeterli bilginin paylaşılmadığı görülmüştür.

Yapılan derinlemesine görüşmelerde STK'lar arasında kamu fonlarının adil ve şeffaf dağıtılmadığı görüşünün hâkim olduğu ortaya çıkmaktadır. Devlete eleştirel yaklaşan, hak savunuculuğu yapan STK'ların kamu desteği almadığı veya alamadığı, genellikle, siyasi iradenin çizdiği sınırlar içinde faaliyet gösteren STK'ların desteklendiği düşünülmektedir. Bu durumun merkezi yönetim kadar mahalli idareler için de geçerli olduğu belirtilmektedir. Ayrıca fonların hangi kuruluşlara ve nasıl dağıtıldığının açıklanmamasının, bu süreçleri izlemeyi engellediğini belirten STK'lar da bulunmaktadır. Bir katılımcı eskiden verilen fonların açıklandığını ancak son yıllarda bundan vazgeçildiğini belirtmiştir.

"... şöyle söyleyeyim 15-20 yıldır ... Türkiye toplumu kutuplaşmış ve kamu politikalarına muhalefet yapan, eleştirel yaklaşanların kamudan fon alabilme, bir projeye destek verebilme ihtimali sıfırın altında sıfır. ...Bunun örneklerini yerel yönetimlerden görmek mümkün. ...Örneğin yerel yönetim işte büyük şehirlerin projelerini kimler alıyor? Oradan kimler destek alıyor? Yani iktidara yakın olmayan herhangi bir sivil toplum örgütü ya da muhalif herhangi bir sivil toplum örgütü destek alabilir mi? Çok büyük oranda alamıyor." **Vakıf-İnsan hakları ve demokrasi**

"2010, 2012'de falan değişti diye hatırlıyorum. Gençlik ve Spor Bakanlığı hibe verirdi başvuran projelere. Sonra da o hibeleri açıkladı. Hangi STK'lar hibe aldı diye görürdük. Yani yanlış olmasın 2011-2012'de bir karar aldılar. Dediler ki bu bir devlet sırrıdır. ...Dolayısıyla şeffaflaşma için de bizce bir mevzuata ihtiyaç var." **Vakıf-Çocuk hakları**

Bir katılımcıya göre ise şeffaflık ve liyakat sorunu olsa da aynı zamanda bir tedirginlik de hakimdir. Kamu çalışanları belli konulara ve STK'lara kaynak vermeyi riskli görmekte ve çekinceli davranmaktadır. Bu durum STK'larla iş birliği veya sivil toplumdan gelen uzmanların kamu projelerinde istihdamı için de geçerli olabilmektedir.

“... ineğin tarımdaki verimini çalışırsam [kamu desteği] alırım herhalde diye düşünüyorum. Ama bir hak ihlali çalıştığım zaman, ana dil politikası çalıştığım zaman, çatışma nasıl biter ya da bunda işte kadınlar ne kadar etkileniyor konusunu çalıştığım zaman hoşlarına gitmeyecektir. Kamu da kendini riske etmek istemiyor yani. Benim yani kamuda çalışan biri olarak anlayabildiğim bir şey. Yani o korkuların üzerinden kalkması lazım ki insanlar özgürce bu anlamda iyi projeyi, kötü projeyi, iyi fikri kötü fikri ayırt edebilsin. ...XX kurumları kesin olarak verilmeyecek kurumlardır, diğer kurumlarla beraber çalışılabilir, çalışılabilecek kurumlardan da tanıdığımızı veririz, bize döner yani ... hem şeffaflık bir problem, liyakat bir problem, ama tedirginlik de başka bir boyutu yani işin.” **Dernek-Hukuk, savunuculuk ve politika**

Birçok bakanlığın sivil toplum için fon açtığını, bu fonların da ayırım yapılmadan birçok sivil toplum kuruluşuna dağıtıldığını belirten bir katılımcı da çıkmıştır. Katılımcının aktardığına göre çevrelerinde bildikleri birçok sivil toplum kuruluşu bu fonlardan yararlanmaktadır.

“Kamu fonları var. Mesela Gençlik ve Spor Bakanlığı sivil toplum kuruluşlarına özellikle fonlar verebiliyor. Özellikle bazı sektörlerde çalışmalar yapıyor. ...İçişleri Bakanlığı da veriyor. ...Çok var etrafımızda bu anlamda fon alan, Türkiye’de de fon alan sivil toplum kuruluşları var. Ben bir ayrımcılık olduğunu düşünüyorum. Olabilir mi? Suistimaller olabilir. Ayrımcılık olabilir mi? Kismen de olsa olabilir ama ben verildiğini görüyorum, sahada da görüyorum. Birçok derneğe veriliyor.” **Vakıf-Yardım**

Katılımcılara kamunun nasıl fon dağıtması gerektiği de sorulmuştur. Öne çıkan görüş öncelikle zihniyetin ve yaklaşımın değişmesidir. Dolayısıyla tanımlanan sorunların çözümü mevzuat kadar uygulamaların değişmesiyle de ilgilidir. Demokrasinin, çoğulculuğun, sivil toplumun ve insan haklarının gelişmesi için devletin pozitif yükümlülüklerini yerine getirmediği belirtilmektedir. Katılımcılara göre öncelikle bu yaklaşım değişmeli, her kuruluşu ve her konuyu kapsayan, sistematik olarak ayrımcılık gören grupların desteklendiği, şeffaflığın ve hesap verebilirliğin sağlandığı, sivil toplumdaki güvensizliği ortadan kaldıracak adil bir yaklaşım gereklidir. Kamu fonlarının dağıtımına ilişkin çözülmesi gereken sorunlar; kaynakların etkin ve şeffaf şekilde dağıtılması, STK’ların ihtiyaçlarını karşılaması, kaynak aktarılan faaliyet alanlarının çeşitlendirilmesi ve mevcut ayrımcı yaklaşımın ortadan kaldırılması şeklinde tanımlanmaktadır. Görüşmelerde kamu fonlarının dağıtımındaki sorunların çözümüne dair öneriler de paylaşılmıştır. Proje başvurularının bağımsız denetleyiciler tarafından değerlendirilmesinin bir standart haline gelmesi, kamu fonlarının dağıtımından sorumlu mekanizmalar içinde sivil toplum temsilcilerinin yer alması bu önerilerden bazılarıdır.

“Mesela işte diğer AB projelerinde falan bağımsız değerlendiriciler görev alıp onlar projeyi inceleyip puanlıyorlar. Ama kamuda kurumun kendi içinde görevlendirdiği kişiler yapıyor. Yani dolayısıyla işte şu derneğe bu sene fon verin dediklerinde o dernekten ne proje gelmişse çok içeriğine de bakmadan verebiliyorlar, veriyorlar. Çok ciddi incelenmediğini düşünüyorum.” **Dernek-Kent hakkı**

“Kamu fonları her sivil toplum örgütünü, her alanı, her çalışma alanını kapsayacak, yıl içerisinde dediğim işte çalışma alanlarını belirli çeyreklere göre dağıtarak ... çoğu kurumu ve alanı geride bırakmayacak şekilde eşit bir biçimde dağıtılarak çağrıya çıkılması, değerlendirilirken de Türkiye’nin politik gündeminde politik gündemine ters düşen çalışma alanlarına da herhangi bir art niyetli davranışta bulunmayarak o çağrılarının değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyorum.” **Dernek-LGBTİ+ hakları**

2.2.3. Kamu Fonlarının Hesap Verebilirliği, İzlenmesi ve Değerlendirilmesi

Mevzuat

STK’lara kamu fonu sağlayan kamu idarelerinin her biri, ilgili mevzuat doğrultusunda hazırladıkları yönetmelik, yönergeler ve başvuru kılavuzları yoluyla hesap verebilirlik, izleme ve değerlendirme usullerini kendileri belirler ve duyurur. Bu konuda genel bir düzenleme ve ortak bir yaklaşım bulunmamaktadır. Kaynağın kötü kullanımında alınması gereken tedbirler de yine bu çerçevede ilgili mevzuata aykırı olmayacak şekilde ilgili kamu idareleri tarafından düzenlenmektedir. Bu durumlarda uygulanacak tedbirler ihlallerle orantılıdır.

İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan İçişleri Bakanlığı Bütçesinden Derneklere Yardım Yapılması Hakkında Yönerge (03.03.2017), desteklerin amacına uygun kullanılması için belli düzenlemeler getirmiştir. Proje karşılığı desteklenen dernekler kaynağın nasıl kullanıldığını gösteren bilgi, belge ve kayıtlar ile gelişme raporlarını protokolde belirtilen süreler içinde valiliğe iletmek zorundadır. Gerekli görüldüğü hallerde projelerin gelişimini bilimsel, teknik, idari ve mali açılarından izlemek ve denetlemek üzere proje izleyicisi veya denetleyicisi atanabilir. İzleme, değerlendirme ve hesap verilebilirlik prosedürlerini uygulamaktan sorumlu kuruluş valiliklerdir ancak uygulamadaki boşlukları doldurma ve gerekli gördüğü hususları başvuru kılavuzunda düzenleme konularında STİGM yetkili kılınmaktadır. Ayrıca mevzuat çerçevesinde gerekli görülen hallerde doğrudan bakan oluru ile yardım yapılması da mümkündür. Kaynağın kötü kullanılması durumunda yardımın durdurulması, projenin iptali ve usule uygun yapılmayan harcamaların iadesi öngörülmektedir.

Gençlik ve Spor Bakanlığının sağlayacağı desteklerin izlenmesi ve değerlendirilmesi ise Gençlik ve Spor Bakanlığı Proje Yönetmeliği ile düzenlenmektedir. Yönetmeliğe göre sözleşmenin imzalandığı tarihten itibaren proje kapsamında yapılan faaliyetler ve projenin geldiği aşamayı gösteren gelişme raporları, üçer aylık dönemler halinde proje yürütücüsü tarafından Proje ve Koordinasyon Genel Müdürlüğüne sunulmalıdır. Projenin sonuçlanması içinse, proje bitiş tarihinden itibaren iki ay içinde harcama bilgi ve belgeleri ile faaliyetlerin yapıldığını gösteren belgelerin de dahil edildiği proje sonuç raporunun bakanlığa teslim edilmesi gerekmektedir. İçişleri Bakanlığı prosedürlerinden farklı olarak, başvuruların değerlendirilmesi, projelerin seçilmesi, izlenmesi ve denetiminden sorumlu organların ve kişilerin nitelikleri ve görevleri, Yönetmelikte ayrıca detaylı olarak tanımlanmaktadır. Kaynağın usule uygun kullanılmadığı ve raporlama süreçlerine uyulmadığı takdirde önce projelerin durdurulması, hataların giderilmeyeceğinin tespiti üzerine ise iptal edilmesi ve usule göre harcanmayan tutarın iade edilmesi söz konusudur.

Kültür ve Turizm Bakanlığının hazırladığı Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik'te 2020 yılında yapılan değişikliklerle verilen hibelerin usule uygun şekilde harcanmasını kontrol etmek amacıyla yeni tedbirler tanımlanmıştır. Buna göre projelerin izlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla raportörlerin görevlendirilmesi, destek faydalanıcısı tarafından projenin harcama ve faaliyetlerine ilişkin tüm bilgi, belge ve kayıtların da ibraz edildiği bir proje sonuç raporunun ve il müdürü ile projeyi izlemekten sorumlu raportörün birlikte hazırladığı, projenin bütün olarak değerlendirildiği bir etkinlik raporunun hazırlanması gerekmektedir. Yönetmelik detaylı olmamakla birlikte, başvuruları değerlendirecek komisyon, değerlendirme ölçütleri ve proje uygulama süreçlerinde usule uygun olmayan durumların ortaya çıkması halinde uygulanacak tedbirler hakkında da düzenlemeler içermektedir.

Uygulama

Saha araştırması kapsamında, kuruluşların ulusal veya yerel makamlardan aynı veya maddi destek olarak yürüttükleri projelerin fon sağlayan kamu kuruluşları tarafından izlenmesi konusunda bir dizi soru yöneltilmiştir. Buna göre kamu finansmanından faydalananlar arasında, proje uygulama sürecinde ilgili kamu kuruluşu tarafından izlemeye tabi tutulduğunu belirtenlerin oranı %47'dir. Bu kuruluşların yaklaşık yarısı izleme süreçlerinin önceden tanımlanmış kriterlere göre yapıldığını ve izleme ziyaretlerinin önceden duyurulduğunu söylemiştir. Dernekler ve vakıflar arasında bu hususta bir farklılık vardır; kamu finansmanından faydalanan her iki dernekten biri projenin izlendiğini belirtirken bu oran vakıflarda daha düşüktür (%34).

Bazı kamu idarelerinin yıllık faaliyet raporlarında fonların hangi faaliyet alanlarında ne tür faaliyetlere harcılandığına ilişkin genel bilgiler bulunmakla birlikte, kamu fonlarının kullanımına ilişkin etki değerlendirme raporları kamuya açık değildir.

2.2.4. Nakdi Olmayan (Ayni) Destekler

Mevzuat

Kamu idareleri tarafından STK'lara nakdi destek sağlanmasını düzenleyen mevzuat ayni destek sağlama imkânı da tanımaktadır. Bu desteklerin şeffaf ve objektif kriterlere göre dağıtılmasını güvence altına alacak bir düzenleme bulunmamaktadır.

Uygulama

Kamu idareleri tarafından STK'lara sağlanan ayni destekler son yıllarda önemli bir gündemdir. Özellikle belediyelerin STK'lara faaliyetlerini yürütmek için ofis, bina veya benzeri mekanları tahsis etmesi, ekipman ve araç sağlanması veya bakanlıkların ortak projeler/çalışmalar kapsamında STK'larla yaptıkları protokoller bu kapsama girmektedir. Kamunun STK'lara sağladığı ayni destekleri takip etmek, nakdi destekleri takip etmekten çok daha zordur. Açık kaynaklardan bu konuda bilgi edinilemediği gibi ilgili kamu idarelerine yapılan bilgi edinme başvurularına gelen yanıtlarda veri talebi reddedilmiştir. Desteklerin, kamuoyunun izleme ve denetimine son derece kapalı koşullarda dağıtılması ve desteklenecek STK'ların ve faaliyet alanlarının belirlenmesinde objektif kriterlerin olmaması ayni desteklerin sağlanmasında eşitsiz muamelenin önüne geçmeyi zorlaştırmaktadır.

Saha araştırmasına katılanların yalnızca %6'sı kamudan nakdi ve/veya ayni destek aldığını belirtirken bu STK'ların %42'si etkinlikler veya iş için ofis alanı, ücretsiz eğitim, ekipman sağlanması veya proje/çalışma kapsamında kamu idaresiyle protokol yapılması gibi maddi niteliği olmayan devlet desteğinden faydalandığını ifade etmiştir. Bu oran nakdi destekler gibi ayni desteklerin de son derece yetersiz olduğuna işaret etmektedir.

Araştırmada yer alan tüm kuruluşlardan 2020 veya 2021 yıllarını göz önünde tutarak nakdi olmayan devlet desteğine ilişkin bir dizi önermeyi değerlendirmeleri istenmiştir. Her dört kuruluştan biri nakdi olmayan desteklere erişimin zor olduğunu düşünmektedir, kolay olduğunu düşünenlerin oranıysa %32'dir. STK'ları ticari işletmeler, spor kulüpleri gibi kuruluşlara göre ayni desteklere erişmekte daha avantajlı bulanların oranı ise %37'dir. Hükümete eleştirel yaklaşan kuruluşların bu desteklerden faydalanabildiğini ve alınan kararların adil olduğunu düşünenlerin oranı yaklaşık %30 iken, tersi yönde görüş bildirenlerin oranıysa yaklaşık %22'dir. Fakat nakdi kamu destekleri için söz konusu olduğu gibi ayni kamu desteklerine ilişkin bilgi sahibi olmayanların veya görüş belirtmeyenlerin oranı da son derece yüksektir (%45). Bu oran ayni desteklere erişimin kıstasları, yani hangi kriterlere göre dağıtıldığı, kimlerin ne ölçüde faydalanabildiği gibi konularda sivil toplumda ciddi bir bilgi eksikliği olduğuna işaret etmektedir. Katılımcılar kurumsal ve finansal kapasitelerine göre ayrıca gruplandırıldığında, düşük kapasiteli STK'lar ayni desteklerden hiç faydalanmalarına rağmen daha olumlu değerlendirme yaparken, kapasite arttıkça değerlendirmeler negatif yönde değişmektedir. Düşük kapasiteli STK'ların finansal ve idari sürdürülebilirliğe ilişkin değerlendirmeleri daha çok duyum veya algıyla şekillenirken, yüksek kapasiteli STK'ların değerlendirmelerinin çoğunlukla deneyime ve veriye dayandığı sahanın bulguları arasındadır.

AB Rehberleri Bulguları

Bulgu 4.2.a. Pandemiyle birlikte 2020 yılında, STK'lar için finansal sürdürülebilirliği sağlayacak araçlar ve fırsatlar önemli ölçüde azalırken, sivil topluma kamu finansmanı konusunda herhangi bir değişiklik olmamıştır. Kamu finansmanı son derece sınırlıdır ve şeffaflık ölçütleri hala sağlanmamıştır. Toplam kamu finansmanına ilişkin veri yoktur. Desteklenecek kuruluşların ve projelerin seçim kriterleri hala belirsizdir ve yönlendirici standartların yokluğu idareye geniş bir takdir yetkisi vermektedir. Finansman sağlanan projelere bakıldığında, hükümete eleştirel yaklaşan hak temelli kuruluşların nadiren desteklendiği görülmektedir. STK'lara kamu finansmanını ve dağıtımını düzenleyen mevzuatın uygulanmasına ilişkin prosedürleri açıkça tanımlayacak ve standart hale getirecek, şeffaflık ve hesap verebilirliği sağlayacak hem merkezi hem yerel yönetimler için bağlayıcı bir ulusal strateji yoktur.

Bulgu 2.4.b. STK'lara kamu finansmanını düzenleyen genel ve nesnel bir çerçeve veya mekanizma yoktur, ancak farklı kamu idareleri tarafından yönetilen belirli programlar yoluyla STK'lara nakdi veya aynı destek sağlanabilmektedir. İçişleri Bakanlığının STK'lara finansman sağladığı özel bir programı (PRODES) vardır ve 2021 yılında bakanlık bütçesinin %0,5'i bu program altında STK'lara aktarılmak üzere ayrılmıştır. Desteklenecek projelerin seçimine ilişkin bakanlıkça yayımlanan bir yönerge bulunmakla birlikte, nihai kararlar değerlendirme raporları ile gerekçelendirilmemektedir. Desteklenen projelerin içeriği, bütçeleri, yararlanıcıları veya sonuçları hakkında detaylı ve kesin bilgiler bulunmamaktadır. Kamu fonları, sivil toplum alanına dair somut ve kamuya açık verilere dayanarak, net bir şekilde planlanmalı, şeffaf bir şekilde dağıtılmalı ve sistematik olarak izlenmelidir. Projelerin esnek ve etkili bir şekilde uygulanabilmesi ve STK'ların kurumsal gelişimi için (çok yıllık) kurumsal kapasite desteği sağlanmasına ihtiyaç vardır.

Alt Bölüm 2.3. İnsan Kaynakları

2.3.1. STK'larda İstihdam

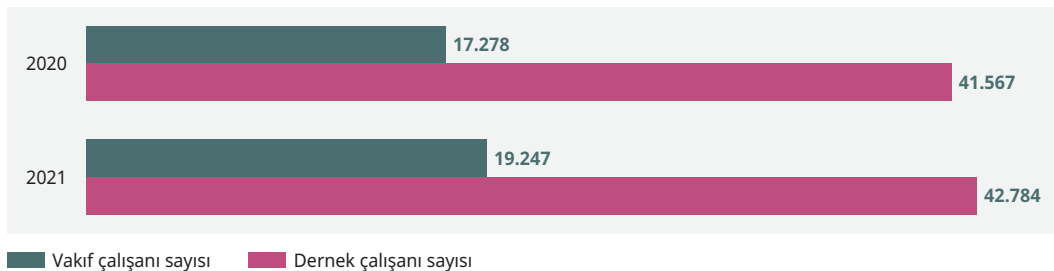
Mevzuat

STK'lar, diğer tüm işverenler gibi İş Kanunu'na tabiidir. STK'ların çalışanlarına yönelik özel bir yönetmelik ya da uygulama yoktur.

Uygulama

STK'lar istihdam prosedürlerinde diğer işverenle aynı standartlara tabi tutulmakta; ancak sektöre yönelik istihdam teşvikleri ve programlar bulunmamaktadır. 2020-2021 yıllarında Covid-19 pandemisinin olumsuz etkileri karşısında sosyal ve ekonomik düzeni korumaya yönelik açıklanan ekonomik teşvik paketleri içinde ticari işletmelerin insan kaynağı kapasitelerini korumalarına yönelik kamu desteği (kısa çalışma ödeneği vb.) açıklanmıştır. Ancak STK'ların çoğu, faaliyet alanı sınıflandırmaları teşvik dışında kaldığı için bu desteklerden yararlanamamıştır. Sivil toplumda istihdam verileri STİGM ve VGM tarafından tutulmaktadır. VGM'nin verilerine göre vakıfların istihdam ettiği toplam personel sayısı 2020 yılında 17.278 kişi, Ağustos 2022 itibarıyla ise 19.247 kişidir. STİGM'nin yayımladığı verilere göre derneklerde toplam ücretli çalışan sayısı 2020 yılında 41.567, 2021 yılında ise 42.784 kişidir. 2020 yılında toplamda 77.870 ücretli çalışan ve gönüllünün dernek faaliyetlerinde yer alma sürelerine göre dağılımı ise, tam zamanlı 40.830, yarı zamanlı 4.580 ve proje zamanlı 32.460 kişidir. 2021 yılında ise 42.797 kişi tam zamanlı, 6.561 kişi yarı zamanlı, 27.407 kişi proje zamanlı olmak üzere toplam 76.765 kişi dernek faaliyetlerinde ücretli çalışan ve gönüllü olarak yer almıştır.⁷⁸ Ancak farklı çalışma süreleri altındaki ücretli çalışanlar ve gönüllülerin dağılımı bilinmemektedir. Dernek başına düşen çalışan sayısı ortalaması ise 2,8'dir. Bu yıllara ait ülke genelinde toplam istihdam edilen kişi sayısı dikkate alındığında, STK'lar tarafından istihdam edilenlerin oranı yalnızca %0,15'tir.

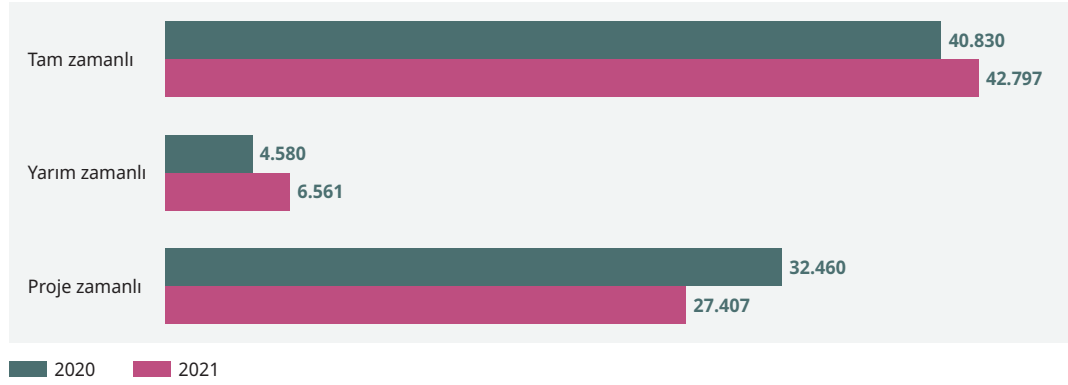
Grafik 2.3a Dernek ve vakıflarda ücretli çalışan sayıları

(Kaynak: Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. Sivil Toplum İstatistikleri; Vakıflar Genel Müdürlüğü. Vakıf İstatistikleri.)

78 Sivil toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. İllere göre derneklerin çalışan ve gönüllü sayıları.

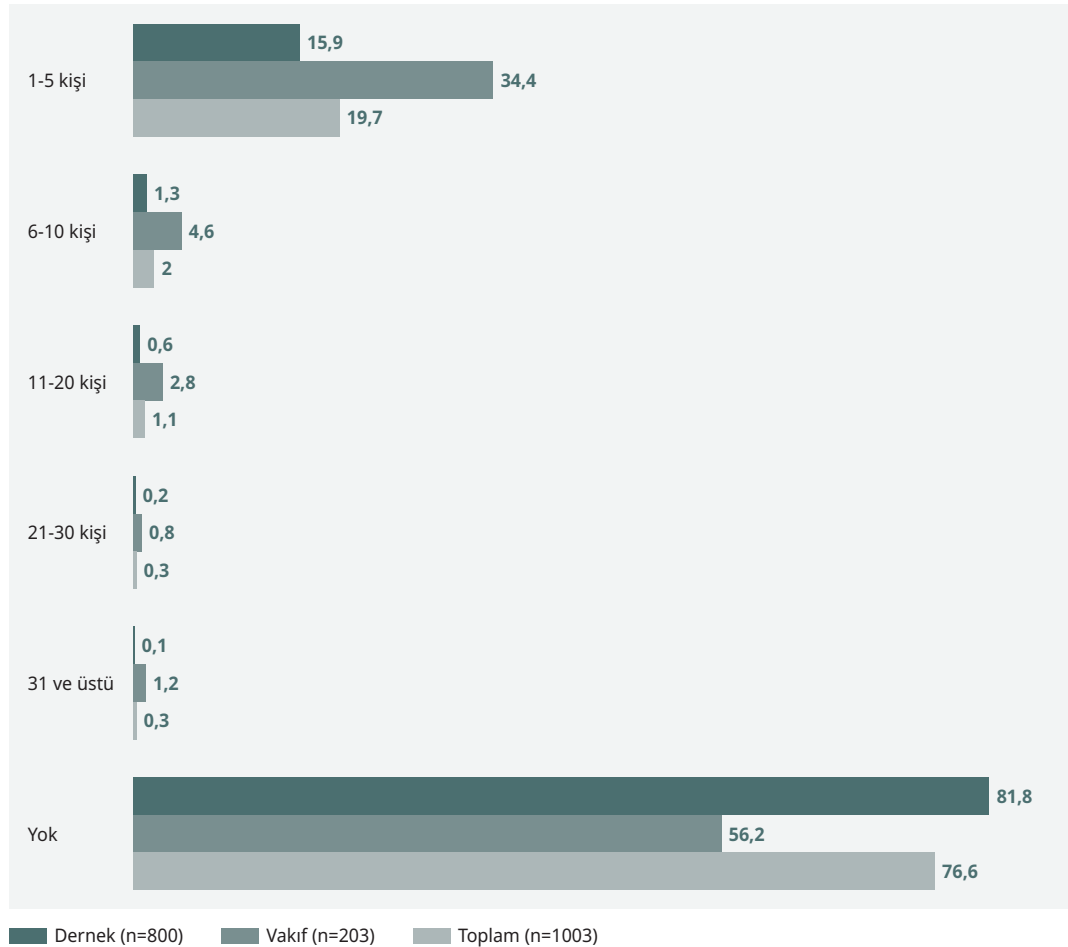
Grafik 2.3b Ücretli çalışanların ve gönüllülerin dernek faaliyetlerinde yer alma sürelerine göre dağılımı

(Kaynak: Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. Sivil Toplum İstatistikleri.)

Türkiye’de STK’ların idari ve finansal sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkileyen konulardan biri, düzenli ücretli çalışan istihdam edememeleridir. Saha araştırmasına katılan STK’ların %77’sinde tam zamanlı ücretli çalışan bulunmamaktadır. Ortalama çalışan sayısı ise 1’dir. Yarı zamanlı ücretli çalışan sayısı daha da az olmakla birlikte, kuruluşların %93’ünde yarı zamanlı çalışan yoktur. Her dört kuruluştan üçü dışarıdan ücret karşılığı hizmet almadığını belirtmiştir. Vakıflar derneklere göre daha fazla sayıda tam zamanlı ücretli çalışan bulundurmaktadır. Bu konuda dernek ortalaması 0,7’yken, vakıflarda ortalama ücretli çalışan sayısı 2,5’tir. Bunun bir başka yansıması ücretli çalışan bulundurmama oranlarıdır. Derneklerin %82’sinde tam zamanlı çalışan yokken bu oran vakıflar için %56’dır.

Grafik 2.4 Tam zamanlı ücretli çalışan sayısı (%)

Bir tam zamanlı çalışanı olan kuruluşlarla iki veya daha fazla çalışanı olan kuruluşlar, tam zamanlı çalışanı olmayan kuruluşlara göre daha uzun süredir faaliyet göstermektedir. İki veya daha fazla tam zamanlı çalışanı olan kuruluşlar arasında 2000 veya öncesinde kurulanların oranı %30'dur, bu oran bir çalışanı olanlarda da az değildir (%23). Bu zaman aralığında kurulmuş tam zamanlı çalışanı olmayan STK'ların oranı ise %12'dir.

Tam zamanlı çalışan sayısı arttıkça hem yarı zamanlı hem de dışarıdan ücret karşılığı hizmet alınan kişi sayıları da önemli artış göstermektedir. İki veya daha fazla çalışanı olan kuruluşlarda dışarıdan ortalama 3,1 kişiden hizmet alınırken bu sayı tek çalışanı olan kuruluşlarda 0,5'e, tam zamanlı çalışanı olmayan kuruluşlarda 0,2'ye düşmektedir.

Tam zamanlı çalışanı olmayan kuruluşların yaklaşık %80'i semt/ilçe ve il düzeyinde faaliyet göstermektedir. Çalışan sayısı yükseldikçe kuruluşların faaliyet gösterdikleri coğrafi alan da genişlemektedir. Örneğin tam zamanlı çalışanı olmayıp Türkiye genelinde faaliyet gösteren kuruluşların oranı %15'ken, bu oran bir tam zamanlı çalışanı olanlarda %26,5'e, ikiden fazla çalışanı olanlarda %32'ye kadar çıkmaktadır.

Tam zamanlı çalışanı olmayan veya bir tam zamanlı çalışanı olan kuruluşların daha çok "Kültür, Eğitim ve Eğlence Faaliyetleri" alanında, buna karşılık iki veya daha fazla çalışanı olan kuruluşların daha çok "Sivil Toplum, Savunuculuk, Siyasi ve Uluslararası Faaliyetler" alanında çalıştığı görülmektedir. "Çevre Koruma ve Hayvan Refahı" alanı da tam zamanlı çalışanı olmayan kuruluşların diğer kuruluşlara göre daha çok yoğunlaştığı bir alan olarak dikkat çekmektedir.

Saha araştırmasının bulguları, STK'ların Finansal Kapasitesi ve Sürdürülebilirliği İçin Çerçeve Bölümü altındaki diğer alt başlıklarla bir arada düşünüldüğünde, profesyonel insan kaynağı bulundurmakta yaşanan sorunun, sivil toplumun gelişmesi önünde bir engel oluşturduğu açıkça görülmektedir. Düzenli çalışanı olmayan STK'ların ekonomik faaliyetlerde bulunma, fon arayışı, idari işler gibi en temel konularda dahi büyük ölçüde yönetim organlarında yer alan kişiler, üyeler ve gönüllülerin düzensiz emeğine bağımlı olması sürdürülebilirliği zorlaştırmaktadır. Araştırma kapsamında yapılan derinlemesine görüşmelerde çok sayıda STK temsilcisi bu soruna dikkat çekerek, STK'ların güçlenebilmesinin temel koşullarından birinin nitelikli kişilerin uzun vadeli istihdam edilebilmesi olduğunu belirtmektedir. Aksi takdirde öz kaynak yaratılmadığı için yeterli sayıda ve nitelikte kişinin istihdam edilemediği, yeterli insan kaynağı oluşturulamadığında ise alternatif finansal kaynaklara erişimin sağlanamadığı bir kısır döngü tarif edilmektedir. Görüşülen STK'ların bir kısmı çalışanların proje bazlı fonlar yoluyla istihdam edilmesini de bir sorun olarak tanımlamaktadır. Bu tip fonlarda insan kaynağına aktarılacak bütçenin katı sınırlarla belirlenmesi, proje çalışanlarının sınırlı süreler için istihdam edilmesi ve yoğunluklu olarak proje faaliyetlerine odaklanmak zorunda kalması, STK'ların proje harici strateji ve planlamalarını hayata geçirmekte zorlanmalarına veya proje çalışanlarından daha fazla beklenti içinde olmalarına yol açmaktadır.

2.3.2. STK'larda Gönüllülük

Mevzuat

Gönüllülük yapma, gönüllü faaliyet veya gönüllü hizmetin hukuki çerçevesi olarak nitelendirilebilecek genel bir düzenleme mevcut değildir.⁷⁹ İl Özel İdaresi Kanunu, Belediye Kanunu gibi bir takım kanun ve yönetmeliklerde kamu hizmetinin sağlanmasına gönüllülerin katılımı düzenlenmiştir.

2020-2021 yıllarında İçişleri Bakanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığının açtığı fonlarda gönüllülük, desteklenecek faaliyet alanları arasında yer almıştır. İçişleri Bakanlığı tarafından iki yılda gönüllülük üzerine toplam 18 proje desteklenmiştir.

STK ve gönüllüler arasındaki ilişkide karşılıklı hak ve yükümlülükleri tanımlayan özel bir düzenleme mevcut değildir. Bazı STK'ların kendi gönüllülük politikalarını geliştirdikleri bilinmektedir.

79 STİGM, Ağustos 2022'de gönüllülüğü ve STK-gönüllü ilişkilerini düzenlemeye yönelik bir taslak kanunu internet sitesinde yayımlayarak STK'ların, ilgili uzman ve akademisyenler ile kamuoyunun görüşlerine açmıştır.

STK'larda gönüllülüğü düzenleyen yasal bir çerçevenin olmayışı uygulamada STK'ları kısıtlayan ve finansal olarak zorlayan durumların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Ücretli emek ve gönüllülük arasında mevzuata dayalı açık bir ayrımın bulunmaması nedeniyle, sistematik olmamakla birlikte bazı STK'ların, denetimler sonrasında "sigortasız işçi çalıştırmak" gerekçesi ile mali cezaya çarptırıldığı örnekler bulunmaktadır.

STK'ların gönüllüleri için sağlanması gereken sağlık ve güvenlik önlemleri ve ilgili prosedürler tanımlanmamıştır. STK'ların özel ferdi kaza sigortası gibi uygulamalar ile bu yönde önlemler aldığı örnekler vardır.

Uygulama

11. Kalkınma Planı hazırlık sürecindeki istişareler doğrultusunda hazırlanan Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları Özel İhtisas Raporu'nda gönüllülük konusunda bir mevzuat çalışması gerektiği belirtilmişse de 11. Kalkınma Planı hedefleri, üniversite öğrencilerinin gönüllülük ve STK faaliyetlerine katılımı ile STK'larda staj imkanlarının kolaylaştırılmasının teşviki ile sınırlı kalmıştır. 2020 ve 2021 Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarında da gönüllülük alanında idari ve mali düzenleme yapılması bir ihtiyaç olarak tanımlanmıştır. Sivil toplum ve gönüllülük alanını güçlendiren, kapsayıcı bir çerçeve düzenleme yapılması, alınacak tedbirler arasında gösterilmiştir. Bu konuda idarenin çalışmaları devam etmektedir. Ayrıca STİGM, gönüllülük bilincinin artırılması ve gönüllülüğü teşvik amacıyla bilgilendirici kaynakların ve kamu spotlarının yer aldığı bir internet sitesi açmıştır.

Kamunun gönüllülük konusundaki politikaları, belirli faaliyet alanları ve hedef gruplarla sınırlıdır. Afet ve acil durumlara müdahale, sosyal hizmetler ve çocuklar, gençler, yaşlılar, engelliler gibi 'dezavantajlı' gruplara yönelik çalışmalar, yoksullukla mücadele ve sosyal yardım, öne çıkan faaliyet alanlarıdır. Gönüllülük faaliyetlerinin artırılması ve gönüllü koordinasyonundan sorumlu merkezi bir birim yoktur. Ancak tematik alanlara göre Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD), Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı ve mülki idarelerin çalışmaları bulunmaktadır. AFAD afet ve acil durumlarda gönüllülük yapmak isteyenlere yönelik ulusal çapta AFAD gönüllüsü eğitimleri düzenlemekte ve gönüllülük başvurusunu e-devlet sistemi üzerinden elektronik olarak almaktadır. İnsan haklarının gelişmesi ve savunulması gibi alanlar ise kamunun gönüllülüğü teşvik çalışmalarının dışında bırakılmaktadır.

Türkiye'de yaygın olarak gelişen bir gönüllülük kültürü bulunmamaktadır. Dünya Bağışçılık Endeksi (World Giving Index) 2021 Raporu'nda, Türkiye 114 ülke arasında, tanımadığı bir kimseye yardım etmede %59 oranla 48'inci sırada ve gönüllülük için harcanan zamanda %10 ile 99. sırada yer almaktadır. TÜSEV tarafından 2021 yılında toplanan verilerle güncellenen Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik 2021 Raporu'nda ise STK'larda gönüllülük faaliyetlerinde artış tespit edilmektedir. 2019 raporuna kıyasla 2021 raporunda tespit edilen bu artışı etkileyen önemli faktörlerden biri Mart 2020'de başlayan Covid-19 pandemisi ve 2021 yılının ortasına kadar devam eden, sosyal ve ekonomik hayatı derinden etkileyen kapanmalardır. Araştırma sahasının öncesinde Türkiye'de yaşanan çok sayıda afet (deprem, seller ve orman yangınları) toplumsal dayanışma motivasyonu yaratması da gönüllü faaliyetlere katılımı sağlayan artışı etkileyen bir diğer faktördür. Bu bulguya paralel olarak, STK'ların toplumsal meseleler arasında sağlık sorunları ve doğal afetlere müdahale konusunda etkili olduğunu düşünenlerin oranında yaşanan yükseliş de rapordaki önemli tespitler arasındadır.

Gönüllülük politikasının oluşturulması için 2012'de 35'ten fazla STK'yı bir araya getiren Ulusal Gönüllülük Komitesi (UGK), gönüllülük alanındaki güncel konularda yapılan toplantılarda ve STK'larda gönüllülük ilişkilerini düzenlemeye yönelik ön çalışmalarda yer almaktadır. UGK altında kurulan çalışma grubu 2021 yılında gönüllülük mevzuatına ilişkin kapsamlı öneriler yayımlamıştır. UGK, idareyi STK'ların aktif olarak katılacağı bir mevzuat hazırlık süreci yürütmeye davet etmektedir. Hazırlanacak mevzuatın, temel olarak gönüllülüğü teşvik etmeyi amaçlaması, gönüllüleri ve STK'ları koruyacak önlemlere odaklanması, ücretli çalışma ve gönüllülük arasındaki farkı tanımlaması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca gönüllülere kayıt zorunluluğu benzeri uygulamalardan kaçınılması gerektiğine de dikkat çekmektedir.

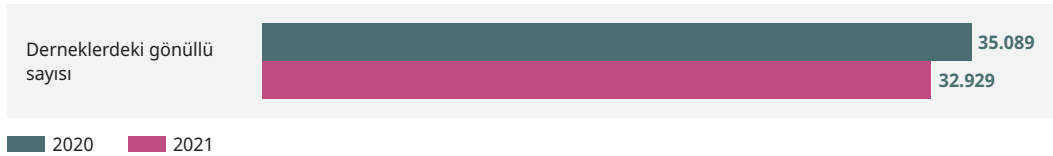
VGM'nin 13.08.2021 tarihinde açıkladığı verilere göre yeni vakıfların faaliyetlerinin yürütülmesine dahil olan gönüllü sayısı 1.345.559 kişi iken, Ağustos 2022 verilerinde bu sayı 361.071 kişiye düşmüştür. Bu ciddi azalmanın kaynağına dair açık kaynaklarda bilgi bulunmamakla birlikte, bu farkın, faaliyetlere katılan gönüllü sayısındaki düşüşten çok, veri toplama yöntemindeki değişimden kaynaklanması muhtemeldir. STİGM'nin verilerine göre, 2020 yılında 35.089, 2021 yılında ise 32.929 kişi dernek faaliyetlerinde gönüllü olarak yer almıştır.⁸⁰ Ancak bu verilerin nasıl toplandığı ve gönüllü kavramının nasıl tanımlandığı açık değildir ve Türkiye'de gönüllülüğe dair mevcut duruma ilişkin net bir tablo sunmamaktadır.

Grafik 2.5a Vakıfların faaliyetlerinin yürütülmesine dahil olan gönüllü sayısı

(Kaynak: VGM'nin 13.08.2021 tarihinde açıkladığı verilere göre yeni vakıfların faaliyetlerinin yürütülmesine dahil olan gönüllü sayısı.)

Grafik 2.5b Derneklerin faaliyetlerinin yürütülmesine dahil olan gönüllü sayısı

(Kaynak: Sivil toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. İllere göre derneklerin çalışan ve gönüllü sayıları.)

Araştırmanın hem nicel hem de nitel ayaklarında STK'ların gönüllü sayıları, gönüllüleriyle ilişkileri ve devletin gönüllülüğe yaklaşımına dair değerlendirmeleri de ele alınmıştır. Buna göre, ücretli çalışan sayılarının aksine araştırmaya katılan kuruluşların neredeyse tamamında gönüllüler yer almaktadır. Hiç gönüllüsü olmayanların oranı sadece %5'tir. Ortalama gönüllü sayısı 67'dir. Hiç gönüllüsü olmayan vakıfların oranı %9, derneklerin oranı %4'tür. Ortalama gönüllü sayısı açısından da dernekler vakıflardan ileridedir. Buna göre derneklerin ortalama 72 gönüllüsü varken, bu sayı vakıflarda 50'ye düşmektedir.

Gönüllü sayıları 100'den fazla olan STK'lar semt/ilçe düzeyinde daha az faaliyet göstermekte, yaklaşık yarısı çalışmalarını il düzeyinde, üçte biri de Türkiye genelinde sürdürdüğünü belirtmektedir. Bu kuruluşlar en çok "Kültür, İletişim ve Eğlence Faaliyetleri" alanında (%29), daha sonra da "Eğitim Hizmetleri" (%15) ve "Sivil Toplum, Savunuculuk, Siyasi ve Uluslararası Faaliyetler" (%12) alanlarında çalışmaktadır. Bu STK'ların %60'a yakını 2011 yılı sonrasında kurulmuştur. 100'den fazla gönüllüsü olan kuruluşların gelir düzeyleri çeşitlilik gösterse de yaklaşık dörtte birinin geliri 100.000 TL üzerindedir.

STK'ların gönüllü sayıları ve gönüllülerle kurdukları ilişki biçimi faaliyet alanına ve amacına göre değişmektedir. Saha araştırmasının gönüllü profiline dair bulguları, İstanbul Bilgi Üniversitesi Sivil Toplum Çalışmaları Merkezi ve Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi tarafından 2019 yılı sonunda yapılan Türkiye Gönüllülük Araştırması'nın bulgularıyla birçok noktada örtüşmektedir. Örneğin, her iki araştırmada da gençlere ve çocuklara ilişkin eğitim ve güçlendirme, arama kurtarma, insani yardım ya da doğal hayatı koruma konularında ulusal ve uluslararası düzeyde çalışan kurumlarda sayıca daha çok gönüllü bulunduğu tespit edilmiştir. Görüşmelere katılan STK'lar arasında, spesifik bir alanda çalışanların ise daha az gönüllüsü vardır. Faaliyetlerinin çoğu izleme ve araştırma yapmak olan kuruluşlarda gönüllüye ihtiyaç duyulmadığı ya da gönüllüler yerine stajyerlerle çalışma yürütüldüğü belirtilmektedir. Bazı STK'ların faaliyetleri gereği, belli konularda uzman gönüllülere ihtiyacı olmaktadır. Bu tür kurumlar gönüllü ağı oluşturmada ve ihtiyaç duyduklarında gönüllülerle birlikte çalışmaktadır.

80 Sivil toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. İllere göre derneklerin çalışan ve gönüllü sayıları.

"Bizim böyle bir gönüllü ordusuna zaten ihtiyacımız yok. Yaptığımız işten dolayı. Bizim mesela bazen bir proje bütün bir yıl çıktısı sadece bir rapor ... çünkü işte kamu politikası etkilemek bizim esas işimiz. ... Bize devamlı sizde staj yapalım lütfen diye şeyler geliyor. Biz bir de öyle çay kahve stajyeri de sevmiyoruz. Ciddin ihtiyaç varsa o sırada gelen şeylerden alıyoruz." **Vakıf-İnsan hakları ve demokrasi**

"Pandemi ve beraberindeki sonraki süreçte gönüllülük yapımız da değişti aslında. Mart 2022 ile birlikte o dijitalleşmenin öngörüldüğü süre zarfında Türkiye'nin ve dünyanın farklı coğrafyalarında yeteneklerini, bilgi birikimlerini, ...çocuklarıyla paylaşmak isteyen e-gönüllülerimizle birlikte bugün 1400'ü aşkın gönüllümüz var. Bunların ağırlığı 14-30 yaş aralığındaki kişilerden oluşuyor ve 7'den 70'e." **Vakıf-Çocuk hakları**

STK'ların gönüllülerle ilişkileri tanımlı, kurallara bağlı olabildiği gibi koşullara göre dönemsel olarak değişkenlik de gösterebilmektedir. Örneğin, kadına yönelik şiddet ya da çocuk hakları alanında çalışanların, gönüllülere yönelik eğitim çalışmaları düzenledikleri, hatta yıllık olarak alabilecekleri gönüllü sayısını sınırladıkları görülmüştür. Faaliyet alanı daha geniş olan kuruluşlarda ise gönüllü nitelikleri değişmekte, bazı işlere destek olmaktan bir faaliyeti yürütmeye çeşitlenmekte, gönüllü sayısı artıp azalmaktadır.

"Her il için 200 kişide sabitliyoruz... Zaten bizde gönüllü olabilmeyen ön koşulları var öncelikle farkındalık gruplarını tamamlamış olmaları lazım. Ondan sonra da gönüllülük konusunda bir mutabakat sağlamamız lazım. Ondan sonra devam ediyoruz." **Vakıf-Kadın hakları**

"Bir sayı veremem ama yaptığımız faaliyetlere göre gönüllü profilimiz de değişiyor. Bazen yaşanan bazı hak ihlallerinin özelinde daha çok farkındalığı olduğu konularda destek olan üye profillerimiz oluyor. Onlara göre de tabii ki yaptığımız çalışmalarda onları da işin içine katmaya çalışıyoruz." **Dernek-İnsan hakları ve demokrasi**

Birçok STK gönüllülerinin daha çok üniversite öğrencilerinden oluştuğunu anlatmıştır. Gençlerin görece küçük ölçekli, izleme ve araştırma yapan kurumlara, eğitim aldıkları alana bağlı olarak stajyer pozisyonunda geldikleri ya da STK'nın temel gönüllülük eğitiminden geçip gönüllü olarak faaliyetlere katıldıkları aktarılmıştır. Ayrıca gençler ve üniversite öğrencileriyle gönüllülük üzerinden kurulan bağın bir süre sonra sürekli bir ilişkiye dönüştüğü, bu kişilerin çalışan veya üye olarak STK bünyesinde yer aldıkları örnekler de bulunmaktadır. 2019 Türkiye Gönüllülük Araştırması'nın bulguları da eğitim durumlarına bakıldığında üniversite mezunlarının gönüllülük yapanlar arasında önemli yer tuttuğunu ve eğitim düzeyi yükseldikçe gönüllülük yapma oranının yükseldiğini, ayrıca sırasıyla en çok üniversite öğrencileri ile ücretli çalışanların gönüllülük yaptığını ortaya koymaktadır.

Derinlemesine görüşmelerde, uzman ve aktivist gönüllüler olarak iki farklı gönüllü grubu tanımlanmaktadır. Uzman gönüllüler avukat, psikolog, muhasebeci gibi bir uzmanlık alanında STK'ya gönüllü olarak destek verenlerdir. Aktivist gönüllüler ise STK'nın çeşitli faaliyetlerinde görev alanlardır. Aktivist gönüllülerle ilişkilerde, karşılıklı olarak zaman içinde birbirini tanımaya ve güvenmeye öncelik verilirken, uzman gönüllülerle ilişkilerde, bunların yanı sıra gönüllülerin uzmanlık alanı çerçevesinde STK'ya nasıl katkı sağlayabileceği de önem taşımaktadır.

Nicel araştırmaya katılan her beş kuruluştan sadece birinin gönüllülük sözleşmesi, gönüllülerle çalışma ilkesi gibi politika belgeleri vardır. Bu konuda kurum içi politika oluşturanlar, çoğunlukla kurumsal ve finansal kapasiteleri daha yüksek, hak temelli veya azınlıklar, basın çalışanları, çevre, engelliler, etnik ve kültürel gruplar, insan hakları ihlali mağdurları, işçiler, kadınlar, LGBTİ+'lar, mahpuslar, mülteciler/göçmenler veya STK'lar gibi hedef gruplarla çalışan kuruluşlardır. Nitel araştırma sonuçları da bu bulguyla örtüşmektedir. Derinlemesine görüşmelere katılan STK'ların çoğunun, gönüllüler ile ilgili hazırladıkları bir politika belgesi vardır. Bu belgelerde, kuruluşun ve gönüllünün sorumlulukları ile karşılıklı sınırlara yer verilmekte, ayrıca temel hak ve özgürlükler konusunda kuruluşun çatısı altında benimsenen tutum da yer alabilmektedir. Her iki tarafı da korumak amacıyla gönüllülerle sözleşme imzaladığını belirtenlerin yanı sıra, belgelerin resmi bir geçerliliği olmadığı, bu nedenle belge imzalatmak yerine sözlü olarak karşılıklı anlaşıldığını anlatanlar da olmuştur.

"...Gönüllü, politika belgesini imzalararken aslında bir şekliyle çocuk güvenliği politika belgesinin de bağlayıcılığını kabul etmiş oluyor. Çünkü o belgeyle birlikte sunuyoruz. Gönüllünün bağlayıcılığını ve sınırlılığını belgeleyen, sadece gönüllü politika belgesi değil toplumsal cinsiyet belgesi, çocuk güvenliği koruma belgesidir gibi gibi..." **Dernek-Çocuk hakları**

Nicel araştırmaya katılanlar arasında, kuruluşlarındaki gönüllü Sosyal Sigortalar Kurumu tarafından sigortasız işçi olarak nitelendirildiği için yaptırıma uğrayanların oranı %2'dir. Kazalar karşısında gönüllüleri koruyacak bir sigortanın olmaması nedeniyle sorun yaşadığını belirten kuruluşların oranı %5'tir. Her dört kuruluştan biri gönüllü kazanmada, kuruluşların %13'ü ise kendisine başvuran gönüllüleri yönetmede zorluk yaşadığını aktarmıştır. Yaklaşık her üç kuruluştan biri gönüllülerle ilişkiler, gönüllü bulma gibi konularda pandeminin olumsuz etkisi olduğunu ifade etmektedir. Derinlemesine görüşmeler, bazı STK'ların pandemi nedeniyle gönüllülerle ilişkilerini yönetmede zorluk yaşamasına rağmen gönüllü sayılarında ciddi bir düşüş olmadığını, hatta bazı STK'ların gönüllü ağını genişlettiğini göstermektedir. Pandemi sürecinde birçok faaliyetin çevrimiçi düzenlenmesinin veya siyasal, sosyal ve ekonomik gelişmeler karşısında oluşan toplumsal tepkilerin, bu artışta payı olduğunu belirtenler olmuştur. TÜSEV'in Eylül 2020'de yayımladığı Covid-19 Salgınının Türkiye'de Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarına Etkisi Anketi – II Raporu'nun sonuçlarına göre, yapılan ankete katılan kuruluşlar içinde, gönüllüsü olduğunu beyan edenlerin %16'sı salgın döneminde gönüllü sayılarının arttığını, %27'si gönüllü sayılarında azalma olduğunu belirtmiştir. Anketi yanıtlayan kuruluşların %57'si ise gönüllü sayılarında herhangi bir değişiklik olmadığını aktarmıştır. Pandemi sürecinde dezavantajlı grupların güçlenmelerine yönelik çalıştığını belirtenlerin ise %21'inin gönüllü sayısı artmıştır. Henüz pandeminin erken bir döneminde yapılan bu araştırmada, STK'ların %28'i gönüllülük esaslı faaliyetlerini yürütmek için yeni yöntemler denediklerini aktarmıştır ve gönüllü sayısının arttığı belirten STK'ların yarısı bu grup içinde yer almaktadır. Raporun sağladığı veriler, ilerleyen süreçte daha çok STK'nın gönüllülerle ilişkilerini, e-gönüllülük gibi yöntemler ve çevrimiçi faaliyetler yoluyla sürdürbildiği bulgusunu güçlendirir niteliktedir.⁸¹

Nicel araştırmaya katılan STK'ların %82'si gönüllülük alanında yasal düzenleme olmamasının çalışmalarını olumsuz etkilemediğini belirtmektedir. Nitel araştırmada ise katılımcılar, bu konuda bir mevzuat bulunmamasının olası etkileri ve mevzuat hazırlık çalışmalarına ilişkin değerlendirmelerini paylaşmıştır. Görüşülen STK temsilcilerinin çoğu, kamu kurumlarının gönüllülük üzerine mevzuat hazırlığı yaptığından habersizdir. Gönüllülerin haklarını koruyacak çerçeve bir yasanın gerekli olduğu görüşüne katılmakla birlikte, bu konuda uluslararası standartlarla örtüşecek bir düzenleme yapılması için gereken siyasal koşulların mevcut olmadığının altı çizilmiştir. Son yıllarda STK'ları ilgilendiren mevzuat değişikliklerinin bir gösterge olduğu, bu dönemde hazırlanacak bir kanunun, gönüllüleri zorunlu olarak kayıt altına almak gibi özgürlükleri kısıtlayıcı düzenlemeler içerebileceği ve sivil alanı daraltma riskini taşıyacağı görüşünü paylaşanlar olmuştur. Görüşmeciler, dernek üyeliğinin çoğunlukla prestijli bulunmadığına, hatta bir derneğe üye olmanın kamu kurumlarında ya da özel sektörde iş bulurken sorun olarak kişilerin önüne çıkabildiğine dikkat çekmektedir.

"Alanımızla ilgili olarak gerontoloji öğrencilerinin ya da gerontolojik konularda özelleşmek isteyen sosyoloji, sosyal bilim öğrencilerinin dernekte gönüllü olarak çalışmasını istiyoruz. Bu gönüllü çalışma adı altında olabilir, staj olabilir... Bunlarla ilgili düzenleme yok. Düzenleme olmamasının getirdiği sorunlar olabiliyor. Sigortası konusunda örneğin ya da onlara para ödenecek mi ödenmeyecek mi gibi konularda. Türkiye'de maalesef böyle konular bir kanuni düzenleme yapılmadan çözülemiyor."

Dernek-Yaşlı hakları

"Nasıl ki biz işveren ve işçi ilişkilerinde işçilerin haklarının korunması için belli kurallar ve belgeler koyabiliyorsak gönüllüler için de benzer bir süreç işletilebileceğini düşünüyorum demokratik bir ülkede." **Dernek-İnsan hakları ve demokrasi**

81 Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). Covid-19 Salgınının Türkiye'de Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarına Etkisi Anketi – II Raporu, Eylül 2020.

Devletin STK ile gönüllü arasındaki ilişkiye müdahale etmesinin doğru olmadığını, bu alanın sivil toplumun inisiyatifine bırakılması gerektiğini düşünenler de vardır. Gönüllülerin özlük hakları ya da yaşadıkları hak ihlalleri gibi konularda da sivil toplum bağımsız olarak çözüm bulmalıdır. Gönüllü ile STK arasında sözleşme yapılmasının yeterli olacağı ancak sözleşme yapmanın devlet tarafından bir zorunluluğa dönüştürülmemesi gerektiği belirtilmektedir.

"Kurum değiştirirken bile güvenlik soruşturmasına takılacağını düşünen, hala o kaygıları taşıyan insanlar var yani. Bu yüzden bir gönüllü ile kurum arasındaki ilişkiyi düzenleyecek, yasal bir statü kazandıracak özel bir çabaya girilmesini açıkçası çok normal karşılamıyoruz yani. [Gönüllülerin çalışma saatlerini belirleme gibi konular] tamamen STK'ların kendi inisiyatifine bırakılması gerekir. Devlet düzenlemesiyle halledilebilecek bir mesele olduğunu düşünmüyorum. ...Yani yukarıdan bir müdahale ile hukuki bir statü kazandırılacağını pek sanmıyorum açıkçası." **Dernek-İnsan hakları ve demokrasi**

Gönüllülük mevzuatıyla ilgili çalışmaların içinde yer alan üç STK temsilcisiyle de görüşülmüştür. Aktarımlarına göre bu çalışmalar, Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından 2019 yılının gönüllülük yılı ilan edilmesiyle başlamıştır ve gönüllülüğün yaygınlaştırılmasını hedeflemektedir. Bu anlamda ilk düşünülen uygulamalardan biri, üniversitelere gönüllülük konusunda bir ders konulmasıdır. Bu dersin nasıl anlatılması gerektiği, işin sahadaki teorik ve pratik kısımlarının dersin içeriğine yansıtılması gibi konular üzerine Ulusal Gönüllülük Komitesi (UGK) üyeleriyle ortaklaşa bir çalışma yürütülmüştür. İlk katılımcı, bu içerikte bir mevzuat değişikliğine destek verdiklerini belirtmiştir. İkinci katılımcı ise geliştirilmek istenen mevzuatta bir sistem oluşturulmak istendiğini, bu sisteme tüm kuruluşların etkinliklerini kaydedeceklerini, gönüllülerin de katılmak istedikleri etkinliğe buradan kaydolacaklarını anlatmıştır. Katılımcı bu sistemin devletin sakıncalı gördüğü etkinlikleri ve katılımcıları fişlemesine zemin hazırlayacağını düşündüğünden katıldıkları toplantıda buna karşı çıktığını paylaşmıştır.

"Bizim orada sorduğumuz tek soru vardı. Tamam peki işte kuzey ormanlarını savunuyoruz eyleminde ben oraya etkinlik açacağım ve birkaç gönüllü oraya kaydolacak ve siz onları fişlemeyeceksiniz öyle mi? Mümkün değil bu yani. Sonra dedi ki, siz bizi etiketlemeyle mi itham ediyorsunuz? Sonra hiçbir toplantıya çağırılmadık bunu sorduğumuzdan..." **Dernek-Gençlik hakkı**

Bu toplantılara katılan üçüncü STK temsilcisi ise mevzuat değişikliğiyle ilgili düzenlemeyi gönüllülerin sigortalanması açısından faydalı gördüklerini ama devlet eliyle gönüllü verisi oluşturulmasını da riskli bulduklarını anlatmıştır. Ayrıca aynı katılımcı, bakanlığın gönüllülük tanımı yapmak istediğine; ancak gönüllülüğün tanımlanabilir bir şey olmadığına ilişkin görüşlerini bakanlığa ilettiklerini de belirtmiştir.

"Bunu bir miktar riskli görüyoruz. Bu kadar bilginin, datanın tek bir yerde toplanması, insanların önce bir havuza gelmesi, sonra tercihlerini yapması, tercih etmediğimiz, olmasını istemediğimiz ve biraz bastırduğumuz bir konu. Dolayısıyla bununla ilgili UGK üzerinden STK'lar el sıkışarak bir yazı, bir bildiri yayımlamıştık. Orada evet sağlık sigortası tamam bunu yapabiliriz, nasıl yapacağımızı konuşalım. Ama yani bu kadar tekele almayın." **Vakıf-Çocuk hakları**

Arama kurtarma faaliyeti de yürüten bir STK temsilcisine göre, hem gönüllünün gönüllülük faaliyetleri sırasında haklarını koruyacak hem de gönüllüye ihtiyaç duyulduğunda, onun, çalıştığı iş yerinden gelir kaybı yaşamadan izin almasını sağlayacak bir yasaya ihtiyaç vardır. Katılımcı bu yasal düzenlemenin, STK'ların haklarını koruması gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü şu anki uygulamada, gönüllünün bir kaza geçirip vefat etmesi durumunda STK'ya kamu davası açılmaktadır.

"... bir sıkıntı meydana geldiğinde çünkü arama kurtarma faaliyeti yapıyorsunuz, eğitim yapıyorsunuz. Gönüllü düşüyor hayatını kaybedebiliyor veyahut da yaralanabiliyor. Size kamu davası açılıyor mesela tamam mı? Şimdi burada gönüllü sözleşmesinin sizi rahatlatması lazım. Onun da karşılığı olmuyor. Bu her zaman bir risk barındırıyor yani bunun net olarak çözülmesi lazım... Kurumun da gönüllüyü çalıştırırken ilgili tedbirleri yani iş güvenliği anlamında, iş sağlığı anlamında gerekli tedbirleri almış mı almamış mı onların net olması lazım. Yani karşılıklı sorumlulukların netleşmesiyle birlikte aslında bu iş çözülebilecek bir şey. Ama o netleşmediği için gönüllülük sözleşmesini yapıyorsunuz." **Vakıf-Yardım**

STK'ların %76'sı ise kamunun gönüllüğü teşvik etmeye yönelik herhangi bir uygulamasından faydalanmadığını belirtmektedir. Bu durumun bir sebebi gönüllülüğü teşvik etmeye yönelik bütüncül bir politika bulunmaması iken bir diğeri ise, gönüllülerle ilişkilerin STK'ların iç politikası olarak değerlendirilmesi ve kamunun gönüllülük alanındaki çalışmalarının STK'lar tarafından takip edilmemesidir. Nitel araştırma bulguları, görüşme yapılan STK'ların çok azının kamu kurumlarının gönüllülüğe yönelik programlarından ve verdiği teşviklerden haberdar olduğunu göstermektedir. Haberdar olan katılımcılardan bazıları ise kamu finansmanı dahilindeki teşviklerin objektif ve adil dağıtılmadığını veya toplumsal cinsiyet eşitliği gibi hükümet politikalarıyla örtüşmeyen konularda çalıştıkları için teşviklerden yararlanamayacaklarını düşünmektedir.

Kamu idarelerinin gönüllülerle ilgili çalışmalarını bilen, hatta politika geliştirme sürecinde birlikte hareket ettiklerini aktaran az sayıda görüşmeci de olmuştur. Böyle bir çalışmada aktif yer alan bir katılımcı, kamunun politika oluşturmasını bu alanın gelişmesi açısından önemli bulunduğunu ifade etmiştir. Görüşülen STK'lardan bir diğeri ise bu konuda bakanlıklardan doğrudan, bilgilendirici e-postalar aldıklarını ve ihtiyaç duyduklarında da bunlardan yararlandıklarını anlatmıştır.

"Bu zamana kadar 76 ildeki deneyimimizi buna göre yaptık. ...Özellikle işte gönüllülüğün üniversitelerde bir ders olarak entegre edilmesi, işte gönüllülüğün teşvik edilmesi, bakanlıkların bu noktada yapmış oldukları çalışmaları desteklemek... Bu arada ulusal gönüllülük komitesi olarak mevzuatları ve içerikleri web sitemizde de yayımladık. Dolayısıyla orayı takip ediyoruz." **Vakıf-Çocuk hakları**

"Zaten bilgilendirmeler geliyor Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığından, AFAD'dan işte ne bileyim İçişleri Bakanlığının, Dernekler Dairesinin genel müdürlüğünün devamlı mailler geliyor. Bizde şeyi var güzel bir şekilde gönderiliyor devamlı. Hani ne kadar sıklıkla, ne kadar yeterli? O tartışılır yani... İhtiyacımız varsa yararlanıyoruz kesinlikle." **Vakıf-Yardım**

AB Rehberleri Bulguları

Bulgu 1.2.a. Covid-19 kısıtlamaları ve sokağa çıkma yasakları nedeniyle STK'ların pek çok faaliyeti engellendiğinden, gönüllü veya ücretli insan kaynağında da düşüş yaşanmıştır. Derneklerin çalışan sayısı 2020 yılında, 2018 yılına göre %20'den fazla artsa da 2019 yılına göre %15'ten fazla azalmıştır. Derneklerde çalışanların çoğunu (%53) tam zamanlı çalışanlar oluştururken, yarı zamanlı çalışanların oranı %5 civarındadır. Çalışanlar arasında proje zamanlı çalışanların payı genel olarak %10 ile %20 arasında seyrederken, 2019-2020 döneminde %40'ın üzerine çıkmıştır. Nisan 2021'de Türkiye'deki toplam çalışan sayısı (28.083.000) dikkate alındığında, STK'lar tarafından istihdam edilenlerin oranı %0,28'e tekabül etmektedir. Bu oran geçmiş yıllara kıyasla çok küçük bir artış yaşandığını göstermektedir.

Bulgu 1.2.b. STİGM'nin dernekler tarafından yapılan beyanlara dayalı olarak yayımladığı verilere göre 2020 yılında derneklerde 35.967 kişi gönüllülük yapmıştır. 2019'a kıyasla derneklerde ücretli çalışan sayısı gibi gönüllü sayısı da azalmıştır. STİGM verilerine göre, önceki yıla kıyasla 2020'de, derneklerde gönüllü çalışma oranında yaklaşık %20'lik bir düşüş yaşanmıştır. 11. Kalkınma Planı'nda sivil toplumu ve gönüllülüğü güçlendirmeye yönelik kapsamlı düzenleme yapılması hedeflense de gönüllülüğe temel oluşturan bir mevzuat hala yoktur. Dolayısıyla gönüllülüğe ilişkin kamusal verilerin bulunması şarttır.

Bulgu 1.2.c. STK'larda istihdama ilişkin özel bir düzenleme yoktur. STK'larda gönüllülüğün yasal dayanağı bulunmamaktadır. İş Kanunu'nda, istisnalar arasında gönüllü çalışmadan söz edilmediği için gönüllülerin kaçak işçi olarak görülebildiği durumlarla karşılaşılabilir. Gönüllülüğü teşvik eden tek resmi program, 15 yaşından büyük tüm vatandaşların afet gönüllüsü olarak kaydedilebildiği Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Afet Gönüllüsü programıdır.

Bölüm 3. Kamu-STK İlişkisi

Üçüncü ve son bölüm, kamu kurumları ile STK'ların ilişkilerine odaklanmaktadır. Bu bölümdeki ilkeler, STK'ların merkezi idareyle ilişkisini temel alarak değerlendirilse de STK'ların parlamento ve yerel yönetimlerle ilişkilerine de uygulanabilmektedir. Üçüncü bölüm, üç alt bölüme ayrılmıştır. İlk alt bölüm, iş birliği için mevzuat ve uygulamaları ele almaktadır ve temel ilke, kamu-STK iş birliğine dayanak oluşturan ve sivil toplum kuruluşlarının gelişmesini hedefleyen, oturmuş bir stratejik yaklaşımın ve kurumsal mekanizmaların oluşturulmasına ilişkindir. İkinci alt bölüm, politika ve yasaların vatandaşlar ve STK'ların yoğun katılımıyla yapılmasının güvence altına alınmasına dikkat çekmektedir. Üçüncü alt bölüm ise, yeni bir alan olarak çeşitli hizmetlerin (örneğin sağlık, sosyal hizmetler, araştırma) ihale ve benzeri yollarla STK'lara delege edilerek STK'lar tarafından sağlanması ve artan iş birlikleri konularına yer vermektedir.

Alt Bölüm 3.1. İş Birliği için Çerçeve ve Uygulamalar

3.1.1. Kamu-STK İş Birliği ve STK'ların Kapasitesinin Güçlenmesi için Kamu Politikası ve Stratejisi

Mevzuat

Kamu-STK ilişkilerini düzenleyerek bu ilişkilerin kurumsallaşmasına katkı sağlamayı hedefleyen veya sivil toplumun gelişmesine özgülenmiş yasal bir çerçeve veya bağlayıcı politika belgesi mevcut değildir.

2019-2023 yıllarını kapsayan 11. Kalkınma Planı'nın hazırlık aşamasında ilk kez Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları Özel İhtisas Komisyonu kurulmuştur.⁸² Komisyon toplantılarında, kalkınma sürecinde STK'ların etkin rol alabilmesi için yasal ve mali altyapılarını güçlendirecek mevzuat değişiklikleri, yerel ve ulusal düzeyde karar alma mekanizmalarına katılımlarını teşvik edecek düzenlemeler yapılması gibi başlıklar da ele alınmıştır. 2018 yılında yayımlanan Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nda, kamu kurum ve kuruluşlarının kanunlarında, STK'larla ilişkilerin tanımlanması ve STK'ların gelişimi, güçlenmesi ve desteklenmesi için çerçeve mevzuat hazırlanması, uygulama stratejileri arasında yer bulmuştur. Fakat 11. Kalkınma Planı'nda, bu konular, sınırlı şekilde ele alınmış ve hayata geçirilmeleri için atılacak somut adımlara yer verilmemiştir.

11. Kalkınma Planı hedefleri doğrultusunda, bakanlıklar düzeyinde sivil toplumla ilişkileri düzenlemek ve sivil toplumun gelişmesine katkı sağlamak amacıyla politika belgeleri hazırlık çalışmaları yapılmaktadır. 2021 yılı içinde İçişleri Bakanlığı, 2023-2027 Sivil Toplum Strateji Belgesi ve Eylem Planı; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ise 2022-2023 Sivil Toplum Vizyon Belgesi ve Eylem Planı oluşturmak üzere faaliyetlerde bulunmuştur. İçişleri Bakanlığının çalışmaları, sivil toplumun genelini ilgilendiren amaç ve hedeflere odaklanırken, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı sosyal politikaların planlanması ve sosyal hizmetlerin sunumunda bakanlığın sorumluluk alanlarında faaliyet gösteren STK'larla iş birliğinin artırılması üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Mevzuat gereği, bu belgelerde; genel amaçlar doğrultusunda spesifik hedeflerin, her hedefe yönelik faaliyet ve tedbirlerin, bu hedeflere ait performans göstergelerinin ve hedefleri gerçekleştirmekle sorumlu kuruluşların yer alması gerekir. Fakat bu politika belgelerinin etkin uygulanması için kamu bütçesinden ayrılması planlanan pay açıklanmamaktadır.

82 12. Kalkınma Planı için Sivil Toplum İhtisas Komisyonu toplantıları Aralık 2022'de başlamıştır.

STK'ların karar alma süreçlerine katılımının önemini kabul eden, katılım süreçlerini tanımlayan veya teşvik eden bir politika veya strateji bulunmamaktadır. Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, STK'lara danışmayla ilgili hükümlere yer vermesine rağmen, STK'ların kanun ve politika yapım süreçlerine katılım haklarını güvence altına almamakta, inisiyatifli sorumlu kamu idaresine bırakmaktadır.

Uygulama

Hem İçişleri Bakanlığı hem de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı strateji belgelerinin hazırlık süreçlerinde, STK temsilcilerinin katıldığı istişare toplantıları düzenlemişse de bu toplantılar önceden duyurulmamış ve katılımcılar bakanlıkların davetiyle belirlenmiştir. Bu çalışmalarda bakanlıkların STK'larla kurdukları ilişkiler ve STK'ları sürece dahil ederken izledikleri yöntemler birbirinden son derece farklılaşmaktadır. Bu bakımdan, söz konusu çalışmalar, STK'ların karar alma süreçlerine katılımını düzenleyen herhangi bir bağlayıcı mevzuatın olmamasının sonuçlarına örnek oluşturmaktadır.

İçişleri Bakanlığına bağlı STİGM'nin Sivil Toplum Strateji Belgesi ve Eylem Planı hazırlık sürecinde, üyeleri tümüyle İçişleri Bakanı tarafından belirlenen Sivil Toplum İstişare Kurulu ile bir toplantı düzenlediği bilinmektedir. Bu kapsamda yapılandırılmış başka istişare süreçleri olup olmadığı tespit edilememektedir. Fakat İzleme Matrisinin ele aldığı yıllar içinde olmasa da STİGM'nin Ağustos 2022'de Sivil Toplum Strateji Belgesi ve Eylem Planı Taslağı'nı internet sitesinde yayımlayarak, STK'ların, ilgili uzman ve akademisyenlerin ve kamuoyunun görüşüne açması son derece önemli bir gelişmedir.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Sivil Toplum Vizyon Belgesi ve Eylem Planı hazırlık çalışmaları kapsamında 215 sivil toplum temsilcisinin de katılımıyla "kadın, çocuk, göç ve insani yardım, engelli ve yaşlı, şehit yakınları ve gaziler" temalarında Ankara, İstanbul, Hatay ve Batman'da "Sivil Toplum Buluşmaları" adıyla beş ayrı toplantı düzenlemiştir. Ancak bu toplantılara katılan STK'ların listesi, toplantıların raporları ve istişarelerden çıkan öneriler kamuoyuna duyurulmamış, bu bilgileri derlemek üzere bakanlığa yapılan bilgi edinme başvurusuna verilen yanıtta ise yeterli bilgi edinilememiştir. Buluşmaların yanı sıra STK'ların görüşlerini almak amacıyla çevrimiçi anket çalışması yapıldığı, bazı STK temsilcileri ve kamu personeliyle mülakatlar gerçekleştirildiği ve saha çalışması sonucunda "Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Görev Alanı Kapsamında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşları ile İş Birliğinin ve Koordinasyonun Güçlendirilmesi Bağlamında Durum Değerlendirmesi Raporu" hazırlandığı bilinmektedir.⁸³ Ancak bu rapor kamuya açık değildir ve yüz yüze buluşmalara, çevrimiçi anket çalışmasına ve mülakatlara katılan kişi ve kurumların Türkiye sivil toplumunun çeşitliliğini ne derece yansıttığı, STK'ların görüş ve önerilerinin Sivil Toplum Vizyon Belgesi ve Eylem Planı'nda ne ölçüde yer bulduğu bilinmemektedir.

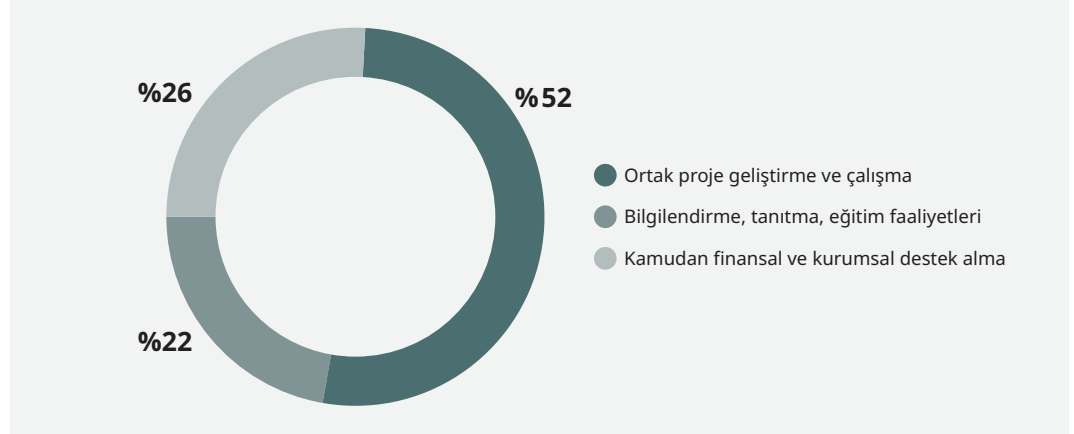
Bu strateji belgeleri, politika programları olarak kabul edilse de yasal olarak bir bağlayıcılığı bulunmamakta, uygulamada gereken özeni gösterme yükümlülüğü tümüyle ilgili bakanlıkların ve kamu personelinin inisiyatifine bırakılmaktadır. Ayrıca uygulamanın etki ve sonuçlarının izlemesine STK'ların nitelikli katılımını sağlayacak herhangi bir tedbir alınmamaktadır. Her iki belgenin de 2022 yılı ve sonrasında hayata geçirilmesi planlandığından, uygulama ve izleme aşamalarına dair henüz veri yoktur.

Nicel araştırmaya katılanlar arasında, 2020 veya 2021 yıllarında resmi bir kurumla iş birliği yapanların oranı %16'dır. Vakıfların derneklere oranla kamu ile daha fazla iş birliği yaptığı görülmektedir. Kamu ile iş birliği yapan kuruluşlar arasında finansal ve kurumsal kapasiteleri daha yüksek, hak temelli yaklaşımları daha güçlü olanların oranı daha fazladır. Ayrıca ifade/örgütlenme özgürlüğü konusunda çeşitli kısıtlamalar ve sorunlarla karşılaşan kuruluşların kamuya iş birliği yapma oranı da bu konuda sorun yaşamayanların üzerindedir. Nitel araştırma da bu verileri doğrulayacak bulgular sunmakta, özellikle hak temelli çalışan STK'ların, kamu tarafından politika geliştirme süreçlerine dahil edilmemesi de bu süreçleri yakından izledikleri, politika ve uygulamaları izleyerek görüş ve öneriler hazırladıkları ve bunları kamuoyuna açıkladıkları görülmektedir.

83 Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. *Sivil Toplum Vizyon Belgesi ve Strateji Planı*.

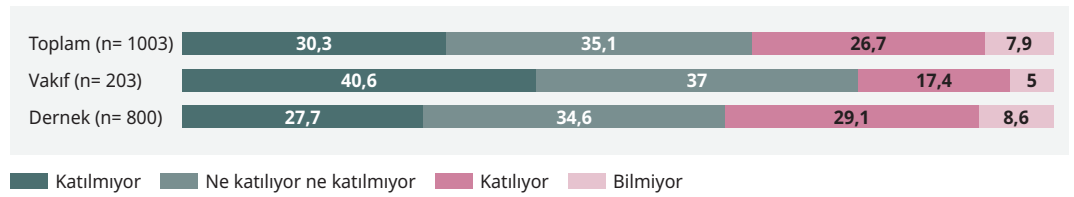
Nicel araştırmaya katılanların kamuyla yaptıkları iş birliklerinin kapsamına bakıldığında en çok öne çıkan başlık proje geliştirme ve ortak çalışmadır (%52). Bilgilendirme, tanıtma, eğitim faaliyetlerinde iş birliği yanıtını verenlerin oranı %22,5 iken, katılımcıların geri kalanı kamudan aldıkları kurumsal veya finansal destekleri kamu-STK iş birliği olarak tarif etmiştir. Her dört kuruluştan üçü, kamu kurumlarıyla iş birliği yapmak için bir girişimde bulunmazken, kuruluşların %9'u iş birliği yapmak istese de yapamadığını belirtmiştir. İş birliği amacıyla yapılan başvurulara kamu kurumları tarafından geri dönüş yapılmaması, pandemi koşulları, taleplerin reddedilmesi bunun başlıca nedenleri arasındadır.

Grafik 3.1 Kamu-STK iş birliği alanları (%) (Yalnızca iş birliği yapanlar yanıt vermiştir. n=164)

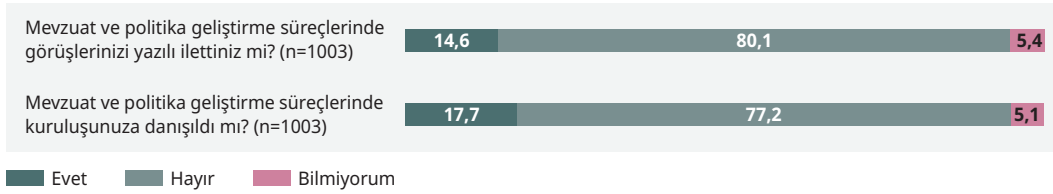
Nicel araştırmada "kamu kurumlarının kararları STK'ların tavsiye ve katkılarına dayanır" ifadesine katılmayanların oranı %30, katılanların oranı %27'dir. Katılımcıların %43'ü ise bu konuda arada kaldığını veya bilgi sahibi olmadığını söylemiştir. Bu oranın son derece yüksek olması, sivil toplum ve kamu arasındaki diyalog ve bilgi akışının sınırlılığı göz önünde bulundurulduğunda beklenmedik değildir. Ek olarak, bu ifadeye katılmayanların oranı kamu ile iş birliği deneyimi daha fazla olan vakıflarda %41'e, kurumsal kapasiteleri daha yüksek STK'larda %51'e, hak temelli yaklaşımları daha güçlü olanlarda %42'ye ve ifade/örgütlenme özgürlüğü konusunda çeşitli kısıtlamalar ve sorunlarla karşılaşanlarda %43'e çıkmaktadır. Bu gruplar içinde de fikir belirtmeyen veya bilgi sahibi olmayanlar bulunurken, ifadeye katılanların oranı ise genelden daha düşük ve ortalama %22'dir.

Grafik 3.2 STK'ların "kamu kurumlarının kararları STK'ların tavsiye ve katkılarına dayanır" ifadesi hakkındaki değerlendirmeleri (%)

2020 veya 2021 yıllarında mevzuat ve politika geliştirme kapsamında kamu tarafından kendisine danışılan ve bu kapsamda düzenlenen toplantılara katılan kuruluşların oranı %18, bu süreçlerde görüşlerini yazılı bildirenlerin oranı ise %15'tir. Katılmama nedenleri arasında özellikle iki durum öne çıkmaktadır: STK'ların %41'i bu tür toplantılardan haberdar olmadıklarını, %30'u ise toplantılara çağrılmadıklarını belirtmiştir. Ayrıca mevzuat ve politika geliştirme süreçlerine tavsiye ve katkı sunanların oranı %35'tir. Bu %35'lik grubun dağılımı şöyledir: Yalnızca %3'ü görüş ve önerilerinin tümüyle dikkate alındığını, %11'i çoğunun dikkate alındığını, %10'u bir kısmının dikkate alındığını, %7'si hiç dikkate alınmadığını, %4'ü ise görüş ve önerilerinin dikkate alınıp alınmadığı hakkında bilgi sahibi olmadığını belirtmiştir.

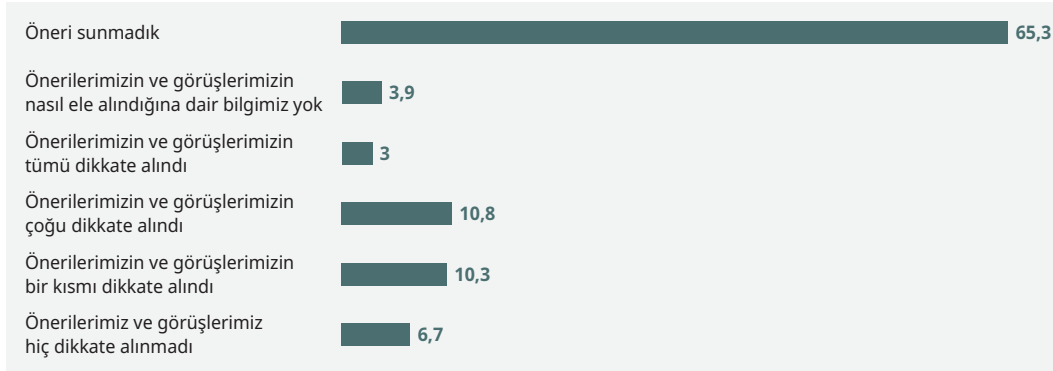
Grafik 3.3a Mevzuat ve politika geliştirme süreçlerinde görüş verme (%)

Grafik 3.3b STK'ların mevzuat ve politika geliştirme süreçlerine katılmama nedenleri (%) (Sadece katılmayanlara sorulmuştur. n=775)

Grafik 3.3c "Tavsiye ve katkılarınız kamu tarafından ne ölçüde dikkate alındı?" sorusuna verilen yanıtlar (%)

Araştırmanın nitel aşamasında, STK'lardan kamu ile iş birliği deneyimlerini paylaşmaları ve uygulamaları değerlendirmeleri de istenmiştir. Görüşmeciler bu konuyu bir süreç olarak ele almış ve yıllar içinde yaşanan değişime dikkat çekmiştir. Görüşmelerden çıkan en çarpıcı bulgu, 10 yıl öncesine göre kamu ile ortaklık kurmanın zorlaştığı, birlikte eğitimler düzenlemeyi, danışma ve istişare amacıyla bir araya gelmeyi, mevzuat ve politika çalışmaları yapmayı mümkün kılan diyalog kanallarının daraldığına yapılan ortak vurgudur. Çeşitli alanlarda faaliyet gösteren birçok görüşmeci, önceki yıllarda kamu ile ortak yürüttüğü çalışmalara atıf yapmış, ancak bugün benzer iş birliklerinin kurulmadığını belirtmiştir. Görüşmeciler bu dönüşümün nedenlerini farklı şekillerde açıklayabilmektedir: AB ilerleme hedeflerinden uzaklaşılması, STK'larla diyalog kanallarının kalıcı ve sürdürülebilir kılacak mevzuat ve mekanizmaların eksikliği, ilişkilerin kişiler ve tanıdıklık üzerinden kurulması ve ilerletilmesi, sivil toplum alanına güvenlik eksenli politikaların hakim olması ve bazı faaliyet alanlarının ve sivil toplum kuruluşlarının kamu nezdinde 'sakıncalı' olarak görülmesi ile hükümetin kendine yakın kuruluşlarla çalışmayı tercih etmesi öne çıkan görüşlerden bazılarıdır.

"Sivil toplum farklılaşmadı, devlet farklılaştı. Yani başta Avrupa Birliğinin ilerleme raporu ve ilerleme hedefleri doğrultusunda sivil toplumla iletişim kurmaları gerektiğini düşünüyorlardı. Sonra artık bence bu hedeften vazgeçtiler ve kendi sivil toplumlarını da oluşturdular." **Dernek-Hukuk, savunuculuk ve politika**

"Mesela hatırlıyorum, Ankara'da ... ekibi defalarca mecliste bakanlarla görüşebilirdi. Şu an çok absürt geliyor ama bu 10-15 sene önce olabilen bir şeydi. O zaman istenen düzeyde olmasa da iyi kötü bir katılım mekanizmasının bir parçasıydık, ulusal anlamda bir katılım mekanizmalarının bir parçası sayılabıldik. Ama şu an asla bence bir parçası değiliz. Hem sivil toplumun işleyişine, mevzuatına dair, hem de sivil toplumun kendisinin de oradan uğraştığı konulara dair, yani bu başlıkların hiçbirinde bize ne fikrimizi soran var ne ürettiklerimizi okuyup kale alan var." **Dernek-İnsan hakları ve demokrasi**

Kadın, çocuk ve gençlik alanındaki çalışmalarda, ulusal çapta bilinirliği olan ve toplumsal meşruiyeti güçlü kuruluşlarla, ortak eğitimler gibi faaliyetlerde iş birliği hala yapılabilmektedir. Kamu ile uzun süreli ilişki ve ortaklık deneyimleri, kurumsal kapasiteleri ve etki alanları yüksek, insani yardım veya 'siyaset-üstü' olarak tabir edilen çocuk, sağlık gibi konularda çalışan STK'lar tarafından dile getirilmiştir. Bu STK'ların uzun süreli iş birlikleri sayesinde kamu kuruluşları içindeki kilit personeli etkileyebildikleri, görüşlerini ve tavsiyelerini serbestçe dile getirebildikleri ve dikkate alınmayı başarabildikleri görülmüştür.

"Çözümü biz ürettik onlara götürdük de yasal düzenlemeleri zor yaptırıldı yani. ...En son çıkan dernekler yönetmeliğinde de bu çıktı. Bu bizim girişimlerimiz sayesinde olmuştur." **Vakıf-Yardım**

"Valla kamu kurumlarıyla tamamen ihtiyaç çerçevesinde hem bizim hem başışımızın hem gönüllümüzün hangi alanda ihtiyaç varsa herhangi bir kamu kurumuyla hemen irtibata geçebiliriz yani. Bu Çevre Şehircilik Bakanlığı da olabilir yani kurum ihtiyaçlarına binaen, gönüllü ihtiyaçları gönüllülerimiz hukuki anlamında belki İçişleri Bakanlığı ile de görüşmek gerekiyor, bu anlamda bütün kamu kurumlarıyla irtibata geçebiliyoruz." **Vakıf-Yardım**

"Bir ebeveyn programına tanık olmak ... yaklaşımını değiştiriyor oradaki kişinin, önemsiz dediğiniz bürokrat gerçekten çok önemli bir karar alabiliyor sonra, sizinle çalışmak, bir toplantıya davet etmek konusunda. Bizim galiba böyle bir işlevimiz var yıllardır süren. Bunun gibi kurumlar da var biz tek değiliz tabii ki. Bu alanda tek kurum. ... aslında meseleleri insan hakları meselesi olmayıp da çocuk, sağlık işte özel gereksinim gibi meselelere değdiği için [bazı kuruluşlar] partiler üstü olabiliyor."

Vakıf-Çocuk hakları

Yerel düzeyde bakanlıkların il/ilçe müdürlükleri veya belli konularda uzmanlaşmış hizmet sunan kamu kuruluşlarıyla iş birliği yaptığını aktaran STK'lar da olmuştur. Bu ilişkiler, eğitim ya da kurumsal kapasite geliştirme gibi faaliyetler temelinde kurulmaktadır. Fakat hem merkezi hem de yerel düzeyde, kamunun son yıllarda daha temkinli davrandığı, üst düzey yöneticiler tarafından onaylanacak STK'larla çalışmayı tercih ettiği ve protokol imzalamak, yazılı onay almak yerine sözlü izinler çerçevesinde ortaklık kurduğu anlaşılmaktadır. Görüşmeciler arasında, yerelde kurulan ilişkilerin merkezi yönetimle ilişki kurmayı kolaylaştırdığını belirtenler olduğu gibi merkezi yönetimle ilişkilerin yerelde çalışmayı kolaylaştırdığı örnekler paylaşılanlar da olmuştur.

"Yani Ankara ile araya birilerini sokmak gerekiyor. Ama il genelinde dernek üzerinden ilişki yürüyor. Mesela belediye başkanıyla, valiyle onlarla dernek üzerinden ilişki yürüyor. Onlardan randevu almada sıkıntı yaşamıyoruz. Ama Ankara olduğu zaman illa da buradan, yerelden bir siyasetçiyi kontak olarak bulmak gerekiyor." **Dernek-Doğa**

Görüşmeye katılan hak temelli STK'lar, yukarıda vurgulanan istisnai durumlar dışında kamunun kendilerini iş birliği ve karar alma süreçlerinin dışında bıraktığını aktarmıştır. Bu durumu, kamu ile iş birliği devam eden kuruluşlar da çeşitli biçimlerde doğrulamaktadır. Sivil toplum alanının güvenlik siyasetinin kapsama alanına dahil edilmesi sonucunda, STK'ların seçiminde politik duruşlarının etkili olduğu, mevzuat ve politikalar hakkında eleştirel tutum sergileyen STK'larla iş birliklerinin, kamu yetkilileri tarafından iptal edildiğini aktaran bir katılımcı da olmuştur.

3.1.2. Kamu-STK İş Birliği ve STK'ların Kapasitesinin Güçlenmesi için Kurumlar ve Mekanizmalar

Mevzuat

STK'larla diyalog halinde sivil toplumun sorunlarının çözülmesi ve gelişmesiyle ilgili çalışan, yeterli bütçeye sahip, ulusal düzeyde bir kurum ya da iş birliği dairesi bulunmamaktadır. Ancak bazı bakanlıklar altında, sivil toplumla ilişkilerden sorumlu genel müdürlük veya daire başkanlığı düzeyinde birimler vardır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde Cumhurbaşkanlığı bünyesinde; STK, akademi ve sektör temsilcilerinin karar alma sürecine katılımını sağlamak ve politika önerileri geliştirmek amacıyla dokuz kurul oluşturulmuştur. En az 3 kişiden oluşacak kurulların üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından 8 Ekim 2018 tarihinde belirlenmiş olmakla birlikte, bu kurulların kamu idareleriyle ve sivil toplumla çalışma şekilleri net bir şekilde tanımlanmamıştır.

Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Eylül 2018'de İçişleri Bakanlığı bünyesinde Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü (STİGM) kurulmuştur. Teşkilat yapısı ve görevleri hakkında çıkarılan yönetmelik ile, bu kuruma, sivil toplumla ilişkilere yönelik stratejilerin belirlenmesi ve geliştirilmesi, kamu ile sivil toplum kuruluşları arasındaki koordinasyonun ve iş birliğinin sağlanması ve güçlendirilmesi görevi verilmiştir.

STİGM'nin idari, düzenleyici ve denetleyici nitelikteki çalışmaları bazı istisnalar dışında derneklere yöneliktir. Vakıflardan sorumlu kamu kuruluşu ise Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı olarak çalışan Vakıflar Genel Müdürlüğüdür (VGM). Vakıflar Kanunu ve Vakıflar Yönetmeliği'ne göre VGM'nin en üst seviyedeki karar organı Vakıflar Meclisidir. Meclisin 15 üyesinden 10'u atanırken 5'i seçimle belirlenir. Bu üyelerden üçü yeni vakıflar tarafından seçilirken, mülhak vakıflar ve cemaat vakıflarının birer üye seçme hakkı bulunur. Vakıflar Meclisinin görevleri, büyük oranda, mazbut ve mülhak vakıflara ait taşınmazların değerlendirilmesi, yeni vakıfların kuruluşu için gerekli asgari mal varlığı miktarının belirlenmesi, kanunen gerekli hallerde vakıf yöneticilerinin görevden alınması için dava açılması, VGM'de sözleşmeli çalışanların ücretlerinin belirlenmesi gibi idari ve denetimsel işlem ve kararları yerine getirmektir. Ancak VGM ve vakıflarla ilgili tüzük ve yönetmelik tasarımları ile Genel Müdürlüğün gerekli gördüğü konular da Mecliste görüşülüp karara bağlanır.

Parlamento bünyesinde ise sivil toplumla ilişkilerden sorumlu herhangi bir yapı bulunmamaktadır.

Uygulama

Bağlayıcı bir mevzuat ile eşitlikçi, sürdürülebilir ve erişilebilir mekanizmalar bulunmadığı için STK'ların karar alma süreçlerine katılımı açısından bütüncül bir uygulamadan söz etmek mümkün değildir. STK'lar, yasama ve diğer karar alma süreçlerine nadiren katılmakta ve katıldıklarında da danışma süreci tek taraflı yürümektedir. 2020 ve 2021 Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarında, STK'ların kurumsal kapasiteleri ile yasal çerçeve ve idari yapılanmanın geliştirilmesi ve sivil toplum-kamu iş birliğinin artırılması temel amaçlar arasında sıralanmaktadır. Ancak, programda yer alan politika ve tedbirler incelendiğinde, STK'ların karar alma mekanizmalarına katılımları konusunda, kamu bünyesinde geliştirilmesi gereken mekanizmalara yer verilmediği dikkat çekmektedir. Belirtilen tedbirler; STK'lara yönelik eğitim ve atölye çalışmaları, farklı ülke örneklerinin ve ulusal mevzuatın incelenmesi, kamu kurumları arasında istişare toplantıları, ihtiyaç analizi çalışmaları ve STİGM'nin insan kaynağı kapasitesinin güçlendirilmesiyle sınırlı kalmıştır. Aynı zamanda, programda yer alan temel hak ve özgürlükler, adalet, kadın, çocuk ve gençlik gibi başlıklarda, STK'ların karar alma süreçlerindeki katkısına yer verilmemiş, ancak bazı faaliyetlerin uygulanmasında STK'larla iş birliği yapılması öngörülmüştür.

STİGM 11. Kalkınma Planı doğrultusunda sivil toplumun güçlenmesine yönelik çalışmalar yürütmektedir. Çoğunluğu derneklere yönelik olmak üzere bilgilendirme ve kapasite güçlendirme çalışmaları, STK'lara ziyaretler, belli konularda anket ve araştırmalar ile mevzuat hazırlık çalışmaları yapmaktadır. Ayrıca STİGM içerisinde, katılım açısından yeni bir mekanizma olarak Sivil Toplum İstişare Kurulu tanımlanmıştır. Sivil Toplum İstişare Kurulu Görev ve Çalışma Yönergesi, Kurulun yılda en az iki kez İçişleri Bakanının belirlediği gündemle toplanmasını düzenlemektedir. Yönerge, Kurulda yer alacak STK temsilcilerinin belirlenmesine ilişkin genel kriterler de getirmektedir: STK'nın bir statüsü olup olmadığı, üye sayısı, mali büyüklüğü, şube ve temsilcilik sayısı ile yerel ve ulusal düzeyde toplumun sorunlarına çözüm üretecek nitelikte olmasıdır. Bu genel ölçütler çerçevesinde STK'lar doğrudan bakan tarafından belirlenmektedir. Seçilen STK'lar ve Kurulun çalışmaları için bütçeden pay ayrılıp ayrılmadığı açıklanmamaktadır. Bu konuda yapılan bilgi edinme başvurularına verilen yanıtta ise talep edilen veri paylaşılmamıştır. Kurul 2020 ve 2021 yıllarında birer kez toplanmıştır. Kurulun oluşturulma aşamasına ve Yönergenin hazırlanmasına STK'ların dahil edilmemesi, çalışma biçimi üzerinde sivil toplumun hiçbir tasarrufunun bulunmaması dikkate alındığında, Sivil Toplumla İstişare Kurulunun sivil toplumun çeşitlilik arz eden yapısını temsil etmediği ve sivil toplumun gelişebilmesi için ihtiyaç duyulan istişare ve iş birliği misyonlarını yerine getirmediği sonucuna varılmaktadır.

Vakıflar Meclisinin bazı üyelerinin vakıflar tarafından belirlenmesi, vakıfların kendilerini ilgilendiren kararlara etki edebilmesi için sınırlı da olsa bir imkân sağlamaktadır. Ancak Meclis üyelerinin çoğunluğunu atanmış kişilerin oluşturması, Meclisin geniş katımlı istişareye açık olmaması, seçilecek üyelerde sivil alanla ilgili uzmanlık aranmaması gibi sebeplerle, Meclis uluslararası standartlarla örtüşen, etkili bir katılım ve iş birliği mekanizması işlevi taşımamaktadır.

AB Rehberleri Bulguları

Bulgu 3.1.b. Kamu-STK ilişkilerini sürdürmek üzere yapılandırılmış bir mekanizma veya birim yoktur. Ancak yerel yönetimler, anketler, çalıştaylar, kent konseyleri gibi katılım yolları oluşturmakta veya önceden mevcut olanları yeniden canlandırmaktadır. Sivil toplum ile kamu yönetimi arasındaki diyalog kurumsal mekanizmalardan çok kişiler üzerinden kurulduğu için, sürdürülebilirliği de kamu görevlilerinin tutumlarına bağlıdır. İş birliği mekanizmalarına dahil edilecek STK'ların seçimine ilişkin açık ve nesnel kriterler yoktur.

Alt Bölüm 3.2. Politika Geliştirme ve Karar Alma Süreçlerine Katılım

3.2.1. STK'ların Katılımı için Standartlar

Mevzuat

STK'ların karar alma süreçlerine katılımının önemini kabul eden, katılım süreçlerini tanımlayan veya teşvik eden bir politika ve strateji bulunmamaktadır. Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, mevzuat tasarımları hakkında STK'ların görüşlerinden faydalanılmasını öngörmektedir. Ancak yasama faaliyetlerine ve yasama dışı mevzuat ve politika çalışmalarına STK'ların etkin şekilde dahil edilip edilmeyeceği ilgili kamu idaresinin takdirindedir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçiş ile yasa yapım süreci değişikliğe uğramış olmasına karşın, 2021 yılı itibarıyla, mevzuat hazırlama süreci ve usul esaslarına ilişkin bir düzenleme yapılmamıştır.⁸⁴

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) İçtüzüğü'nde, sivil toplumun yasa yapım süreçlerine katılımını güvence altına alan ve istişare süreçlerini tanımlayan hükümler yoktur. Yalnızca Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu, İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu gibi kanunla kurulmuş meclis ihtisas komisyonlarının kuruluş kanunlarında, komisyon çalışmalarında STK'ların görüş ve katkılarından faydalanabileceğine ilişkin ibareler bulunmaktadır. Ancak Meclis İçtüzüğü ve ilgili diğer mevzuat, STK'ların meclis komisyonlarının faaliyetlerine dahil edilmesinde takdir yetkisini komisyon başkanlarına bırakır.

11. Kalkınma Planı'nda temel dönüşüm kararlarında STK'ların ve diğer bütün paydaşların katılımlarıyla toplumsal mutabakatın oluşturulmasına özel önem verileceği belirtilmekte ve karar alma süreçlerine STK'ların etkin katılımının sağlanmasının altı çizilmektedir. Ancak bu hedeflere ulaşmak için atılacak adımlar, STK'ların kurumsal, beşerî ve finansal kapasitelerinin güçlendirilmesiyle sınırlı kalmıştır. Kamu düzeyinde geliştirilmesi gereken mekanizma ve düzenlemelere ise yer verilmemiştir.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu uyarınca hazırlanan Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin 5. maddesi, stratejik planlama sürecinde uyulması gereken genel ilkeler arasına STK'ların katılımının sağlanması ve katkılarının alınmasını da dahil etmektedir.

⁸⁴ Yeni yönetmelik, 24.02.2022 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanmış ve 19/12/2005 tarihli ve 2005/9986 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik yürürlükten kaldırılmıştır. Ancak yeni düzenleme STK'ların mevzuat hazırlama süreçlerine katılımına ilişkin esastan değişiklikler getirmemiştir.

Belediye Kanunu'nun 13, 24, 41 ve 76. maddeleri yerel yönetimlerin karar alma ve politika yapım süreçlerine, sivil toplumun katılımını güvence altına almakta ve meclis komisyonları, kent konseyleri ve 50 bin nüfusun üzerindeki belediyelerin stratejik plan hazırlık süreçlerine STK'ların dahil edilmesini düzenlemektedir. Ayrıca bazı belediyeler strateji ve eylem planlarında sivil toplumla ilişki ve sivil toplumun desteklenmesine yönelik hedefler benimseyebilmekte, bu konuya özgü politika belgeleri ve mekanizmalar oluşturabilmektedir. Ancak standart bir yaklaşım ve yaygın bir uygulamadan bahsedilemez.

Uygulama

Kamu-STK ilişkileri süreklilik arz etmemektedir ve uygulamalar tek taraflı şekilde ilgili kamu kurumlarının, özellikle de üst düzey yönetici ve siyasetçilerin yaklaşımına bağlı olarak belirlenmektedir. Karar alma süreçlerine STK katılımını düzenleyen, taraflar için belirli, sürekliliği olan ve sivil toplumun farklılıklarının temsil edilmesini garanti altına alan, erişilebilir mekanizmalar bulunmamaktadır. Sivil toplum-kamu iş birliğini düzenleyen resmi prosedürler ve kriterler olmadığından STK'ların politik yönelimlerinden bağımsız olarak danışma ve istişare süreçlerine dahil olması güvence altında değildir. Avrupa Komisyonu 2021 Türkiye Raporu'nda bağımsız sivil toplum kuruluşlarının, politika oluşturma süreçlerinin ve izlemenin bir parçası olan istişarelerin çoğu zaman dışında tutulduğu tespit edilmektedir.

Mevzuat Hazırlama Usul ve Esaslarını düzenleyen Yönetmelik, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve STK'ların mevzuat taslaklarına 30 gün içinde görüş verebileceğini, aksi takdirde olumlu görüş verilmiş olacağını belirtmektedir.⁸⁵ (Bu süre 2022 yılında Yönetmelikte yapılan değişiklik ile 15 güne indirilmiştir.) Ayrıca, uygulamada görüş istendiği nadir durumlarda, STK'lara mevzuatta öngörülenden çok daha kısa süre tanındığı örnekler bulunmaktadır. Danışma süreçlerine dair geri bildirim, müzakere ve birlikte çalışma yöntemlerini belirleyen nesnel prosedürler ve mekanizmalar yoktur. Bakanlıklar ve bağlı kamu idarelerindeki genel eğilim, yönetmelik ve benzeri mevzuat çalışmalarına STK'ları dahil etmemek yönündedir, belli bir politika alanına özgü strateji ve eylem planlarının hazırlık süreçlerinde STK'ların görüşlerine başvurulması ise görece daha yaygın bir uygulamadır. TBMM'de kanun tekliflerinin değerlendirildiği Komisyon görüşmelerinde STK'ların görüş bildirdiği sınırlı sayıda örnek bulunmaktadır; ancak bu durumlarda da kanun teklifinin TBMM'ye sunulmasından Komisyonda görüşülmesine kadarki zaman aralığı çoğunlukla çok kısa tutulmakta ve görüşmelere katılmayı talep etmesine rağmen birçok STK dışarıda bırakılmaktadır. Bakanlıklar, ilgili kamu idareleri ve TBMM Başkanlığına yöneltilen bilgi edinme başvurularında, 2020-2021 yılları içinde yürürlüğe giren kanun ve yönetmeliklerin kaçınının hazırlık sürecinde STK'ların görüşlerinin alındığı sorusuna yanıt alınamamıştır.

Geri bildirim ve bilgilendirme mekanizmaları bulunmadığından istişare süreçleri tek yönlü ve istisnalar dışında tek seferlik bir faaliyet olarak gerçekleşmektedir. İstişareler sonucunda ilgili kamu kuruluşları iç raporlama çalışmaları yapabilmekte ancak bunlar kamuoyuyla ve paydaşlarla paylaşılmamaktadır. STK'lara görüş ve önerilerinin ne ölçüde dikkate alındığı hakkında herhangi bir yazılı bildirim yapılmamaktadır.

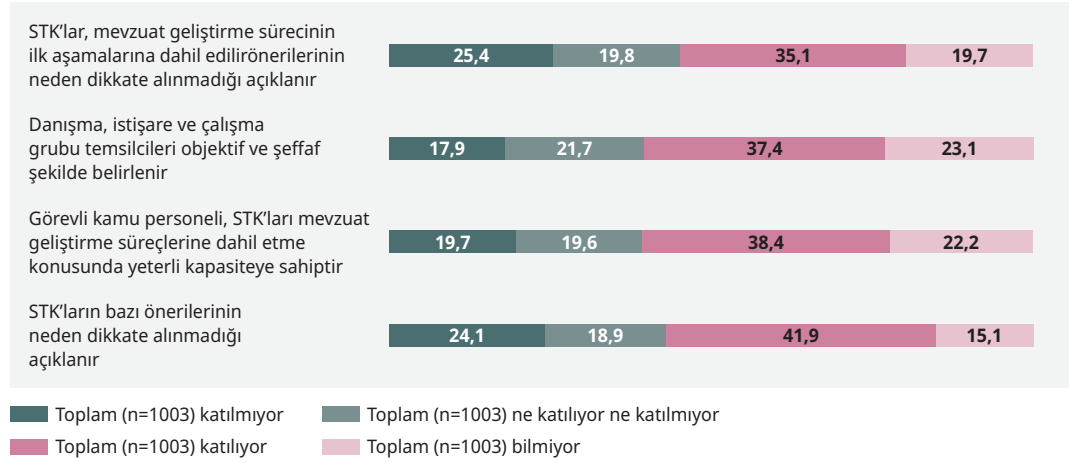
İlgili bakanlık ve kamu kuruluşları, strateji belgelerinin hazırlanma süreçlerinde kamu personeline çeşitli eğitimler vermektedir. Bilgi edinme başvurularında, bu eğitimlerin detayları ve 2020-2021 yıllarında kaç personele bu konuda eğitim verildiğine ilişkin sorulara bakanlıklar tarafından yanıt verilmemiştir.

85 2022 yılında Yönetmelikte yapılan değişiklikle taslaklara görüş bildirme süresi 30 günden 15 güne indirilmiştir. Ayrıca daha önce sivil toplum kuruluşlarının, taslakların yanı sıra düzenleyici etki analizini de inceleyerek, analizde belirtilen hususların yerinde olup olmadığını değerlendirmesine yönelik hüküm bulunurken, yeni yönetmelikte bu ibare tümüyle kaldırılmıştır. 2007/6 sayılı Düzenleyici Etki Analizi Çalışmaları hakkındaki Başbakanlık Genelgesi'nde düzenleyici etki analizi çalışmalarında danışılacak paydaşlar arasında sivil toplum kuruluşlarına doğrudan yer veriliyordu. 04.06.2022 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanan Düzenleyici Etki Analizinin Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar hakkında Cumhurbaşkanı Kararı'nda ise sivil topluma yapılan atıf tümüyle kaldırılarak, düzenleyici etki analizi çalışmalarının ilgili paydaşlarla yapılacağı belirtilmekte ancak bu paydaşların kimler olacağı muğlak bırakılmaktadır. İlgili mevzuattaki bu değişiklikler, kamu kurumlarının STK'ları karar alma süreçlerine dahil etmekte kullanacakları takdir yetkisini genişletmekte ve STK'lar için zaten sınırlı olan katılım olanaklarını daraltmaktadır.

Kamu personelinin katılımcılık ve sivil toplumu karar alma süreçlerine dahil etmekle ilgili kapasite eksikliği olduğu yönünde genel bir kabul bulunmakla birlikte, bu konuda özel bir veri bulunmamaktadır. Bilgi edinme başvurularında, bakanlıklara sivil toplum, katılımcılık ve benzeri konularda eğitim almış personel sayıları sorulmuş ancak yanıt alınamamıştır.

Nicel araştırmada, STK'lardan karar alma süreçlerine katılım standartlarını değerlendirmeleri istenmiştir. Katılımcılar arasında bu konuda yöneltilen sorular karşısında görüş beyan etmeyen ve fikir sahibi olmadığını belirtenlerin oranı hayli yüksektir (%34 ile %45 arası). Bu veri, danışma ve istişare süreçlerine katılanların oranının düşük olmasıyla birlikte düşünüldüğünde, sivil toplum içinde önemli bir kesimin, politika geliştirme ve karar alma süreçlerinin dışında kaldığı bulgusunu güçlendirmektedir. Öte yandan, bir istişare sürecinde yer alıp almamasından bağımsız olarak, kuruluşların %42'si mevzuat geliştirme süreçlerine STK'ların dahil edildiği, %24'ü ise edilmediği görüşündedir. Derneklere oranla vakıflar arasında bu hususlarda olumsuz düşünenlerin oranı daha yüksektir. Görevli kamu personelinin bu süreçleri yönetmede yeterli bulma oranı ise %38'dir. Danışma, istişare ve çalışma grubu temsilcilerinin objektif ve şeffaf şekilde belirlendiğini düşünenlerin oranı %37, bu görüşe katılmayanların oranı %18'dir. Önerilerinin neden dikkate alınmadığının kamu tarafından kendilerine açıklandığını belirten STK'ların oranı %35, aksi yönde görüş bildirenlerin oranı %25'tir. Ancak katılıma ilişkin diğer soruların yanıtlarında olduğu gibi bu sorularda da kamu ile iş birliği deneyimi olan, danışma ve istişare yollarını kullanmış kuruluşlar arasında olumsuz düşünenlerin oranı genele göre daha yüksektir. Bu durum, katılımcıların önemli bir kısmının bu süreçler hakkında yeterli bilgi ve deneyime sahip olmadığını, ancak kamunun uygulamaları hakkında olumsuz görüş paylaşmama yönünde dolaylı bir eğilimin olabileceğini de akılda tutmayı gerektirir.

Grafik 3.4 "Sivil toplum kuruluşlarının mevzuat ve politika geliştirme süreçlere katılımına ilişkin sayacağım ifadelerine ne ölçüde katılıyorsunuz?" sorusuna verilen yanıtlar (%)

Araştırmanın nitel ayağına katılanlara karar alma süreçlerine katılım deneyimleri sorulmuştur. STK'ların çoğu bu süreçlerde büyük ölçüde yer alamadıklarını ancak kendi çalışma alanlarıyla ilgili mevzuat ve politika çalışmalarını ve kamu uygulamalarını düzenli olarak izlediklerini aktarmıştır. Bazı STK'lar politika geliştirme süreçlerinde toplantılara davet edildiklerini, bazıları ise bu görüşmelere katılabilen platform benzeri çatı örgütlenmeler yoluyla karar alma süreçlerinden haberdar olabildiklerini paylaşmıştır.

"Genelde Sağlık Bakanlığı pek çok toplantıya davet eder. Yani Sağlık Bakanlığının kendi personelinin biz çok eğittik. Direkt kendileri bizden eğitim istediler. Aile Hekimlerini eğittik, yine adolesan sağlığında kendi uzmanlarını hekimleri psikologları hemşireleri hepsini eğittik ve kendileri talep etti. [Dolayısıyla orada böyle bir ilişki olduğu için zaten bilgilendirme de yapılıyor.] Evet." **Dernek-Çocuk hakları**

"Şimdiki politik pozisyonumuz gereği Türkiye'deki herhangi bir gençlik tartışmasında genelde masada yer alıyoruz bu arada. ...Oralarda da şey yani bir sonraki sefere çağrılmak için daha kavgacı bir pozisyon bulduk kendimize. Ya bir sonraki toplantılarda kamusal olarak işaret ediyoruz bakın bizi çağırmadınız diye. Herkesin duyabileceği biçimde. Ya da gerçekten yani o bilgi edinme mekanizmasını çalıştırıyoruz. Diyoruz ki biz çağrılmadık kim çağrıldı?" **Dernek-Gençlik hakkı**

“UGK bence bunun için önemli bir çalışma alanı yani birleşim alanı. Yani dolayısıyla orada bizim gibi benzer alanlara sahip STK'lardan sıklıkla zaten bu konuda destek görüyoruz ya da paylaşımlarda bulunuyoruz. Onun haricinde üye olduğumuz kuruluşlar uluslararası arenada da konuyla ilgili yapılan çalıştaylar, toplantılar olabildiğince bunlarda yer almaya çalışıyoruz. Ve tabii ki bakanların örnek veriyorum Millî Eğitim Bakanlığı 11. Kalkınma Planı'nda gönüllülüğe referans veren tekli eğitime referans veren gelişmeler neler, bakanlığın bundan sonra uygulayacağı politika gibi konuları olabildiğince takip etmeye çalışıyoruz.” Vakıf-Çocuk hakları

Görüşmecilerin çoğu eskiye göre zorlaşsa da kamu ile iletişimi farklı düzeylerde sürdürmeye çabaladıklarını aktarmıştır. Bu ilişkilerin kurulması için kamuyu ikna etmekte esas sorumluluk sivil toplumdadır. Kamu tarafından davet edilmese dahi STK'ların görüş ve tavsiyelerini çeşitli araçlarla kamuya paylaşmaya devam ettikleri, toplantılara katılmak için ısrarcı oldukları görülmektedir. Ancak kamu personeli içinde katılım süreçleri hakkında bilgi sahibi olan, alanı tanıyan kişiler sayesinde STK'lara alan açılabilmiş ve yetersiz de olsa bu alanlarda ortak çalışmalar yapılabildiğini söyleyenler olmuştur. Bazı STK'lar ise güçlü bir toplumsal tabanı temsil ettikleri için danışma istişare süreçlerine bazen 'göstermelik' de olsa çağrıldıklarını düşünmektedir. Bu etkinliklerde görüşlerini ancak çok kısa zaman aralığında iletebilmeleri, çift taraflı bir diyalog ortamının oluşmaması, bu 'göstermelik' tespitini destekler bulgulardır. Eskiden ulaşabildikleri mercilere, örneğin bakan yardımcılara ya da bakanlara, çoğu STK'nın artık ulaşamayacağını düşünmesi de bu tespiti güçlendirmektedir. Yine de çoğu STK, savunuculuğu en temel faaliyetlerinden biri olarak tanımladığından, politikaları etkilemek amacıyla araştırmalarını, tespitlerini ve görüşlerini rapor, bilgi notu vb. formatlarda kamu kurumlarıyla düzenli olarak paylaşmaya devam etmektedir. Bakanlıklar nezdindeki kurul benzeri yapılarda veya parlamentoda STK'ların görüş ve tavsiyelerinin dikkate alındığını düşünenler son derece azdır. Hatta bazı durumlarda, mevzuata aykırı uygulamaların belgelenecek kamuoyuyla veya doğrudan kamu kuruluşlarıyla paylaşılmasının ardından kötü uygulamaları meşru kılacak mevzuat düzenlemelerinin yapılması, kamuya rağmen politika ve mevzuat geliştirme süreçlerini etkilemeye çalışmanın olası risklerini ortaya koymaktadır.

“En son işte bu sansür teklifi görüşülürken komisyona [basın alanındaki çatı bir kuruluşun] temsilciler gitti. ...Bir komisyonda 5 dakika söz verdiler, birinde hiç konuşmadılar... Bu tür özellikle yasa teklifleri için ilgili STK'ların dinlenmesi geleneği son yıllarda neredeyse terk edilmiş durumda tamamen. Muhalefetin zorlamasıyla ilgili STK'lar gidip görüş verebiliyor...” Sendika-Basın

“... bazen biz de davet ediliyoruz. Yani 100 kişilik bir şeyin içinde biz de varız kurum listesinin içinde. ...Bu arada biz nasıl Avrupa Birliğinden fon alıp denetleniyorsak devlet de aldığı fonlar kapsamında denetleniyor dışardan. Bu anlamda görüş almak zorunluluğu da var raporlamalarda anladığım kadarıyla. ...Ama çağrıldıklarında onların görüşlerini ya da ortaya koydukları verileri ne kadar kendi politikalarına indiriyorlar?” Dernek-Çocuk hakları

Danışma ve istişare süreçlerine STK'ların seçiminde objektif kriterler olmadığını düşünenler büyük çoğunluktadır. Karar alma mekanizmalarının etkili çalışıp çalışmadığından bağımsız olarak, bunlar içinde yer alabilmenin koşulunun büyük ölçüde iktidarla uyumlu çalışmak ve 'göze batmamak' olduğu düşünülmektedir. Politik yaklaşımın temel kıstaslardan biri haline gelmesi sonucunda, alanda deneyim ve uzmanlık sahibi olmasa da bazı kuruluşların bu süreçlere dahil edildiği, karar ve politikalarından etkilenen pek çok toplumsal kesimin ise dışarıda bırakıldığı düşünülmektedir. Bu teamülü aşabilen hak temelli STK'lar olsa da özellikle insan hakları ihlallerini izleyen ve raporlayan, LGBTİ+ hakları, barış, azınlık hakları, Kürt sorunu gibi siyasal olarak tartışmalı görülen konular üzerine çalışan STK'ların hiçbir surette karar alma süreçlerinde yer alamadıkları belirtilmektedir. Bu koşullar altında STK'lar kamu kuruluşları için bağlayıcı uluslararası mekanizmaları takip etmek, ulusal düzeyde kamunun düzenlediği toplantıların sonuçlarını izlemek gibi yöntemlerle karar alma süreçlerini etkilemeye veya bu süreçler hakkında bilgi sahibi olmaya çalışmaktadır.

“Raporlama, uluslararası mekanizmalar, gölge rapor CEDAW, İstanbul Sözleşmesi, AİHM gibi süreçlere aktif katıldığımız için biz de ısrarla ve tekrar tekrar oralarda bizim olmadığımızı, çağrılan örgütlerin yapısını, çalışma alanlarını vs. söylüyoruz.” Vakıf-Kadın hakları

“Onlar bir şey söylüyor ben karşı çıkıyorum ya da hiç söz vermiyorlar sunum yapıyorlar işte biz bunu yaptık şunu yaptık. ...Hiçbir verimliliği olmayan, insanın kendini iyi hissetmediği, eski toplantılar öyle değildi. (Vakıf-Kadın hakları)”

“İstisnai belki bazı kadın örgütleri bir tık dahil edilmeye çalışılıyor ama o da çok göstermelik bir dahiliyet diye düşünüyorum. Orada da yani hani en azından bir davet geliyor ama hani oradan çıkacak sonuç, çıktı ve yarar konusunda kadın örgütlerinin sözünün çok dikkate alındığını zannetmiyorum. Ama LGBTİ+ örgütleri herhangi bir yere dahil edilmiyor yani. (Dernek-LGBTİ+ hakları)”

3.2.2. Politika Belgesi ve Mevzuat Taslaklarına Kamuoyunun Erişimi

Mevzuat

Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, kamuoyunu ilgilendirmesi halinde, ilgili kamu kuruluşları tarafından, hazırlanan taslakların internet, basın veya yayın aracılığıyla kamuoyunun bilgisine sunulabileceğine ve toplanan görüşlerin değerlendirilmesine dair hüküm içermekte ancak bunu bir zorunluluk olarak düzenlememektedir.

TBMM Başkanlığına sunulan kanun tekliflerinin tümü TBMM'nin resmi internet sitesinde yayımlanmaktadır. Bir kanun teklifinin ilgili komisyonda görüşülmeye başlamasından kısa süre önce görüşme takvimi açıklanmakta, kamuoyu bu bilgiyi çoğunlukla basın aracılığıyla edinmektedir. Ancak genel olarak bu süre STK'ların teklifleri incelemesi ve görüş hazırlaması için yeterli değildir.

Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, kişilerin bilgi ve belgelere erişimi ile ilgili esas ve usulleri düzenlemektedir. Kanunun 7. Maddesi, istenen bilgi ve belgeler ayrı bir özel çalışma, araştırma veya analiz gerektirdiği takdirde başvuruya olumsuz yanıt verilebileceğini düzenlemekte ve bilgi edinme başvurusunun reddi açısından kamu görevlilerine oldukça geniş bir takdir alanı tanımaktadır.

Bilgi edinme başvurusu reddedilen veya yasal süre içinde yanıt alamayan başvuruçular idari yargıya veya Bilgi Edinme ve Değerlendirme Kuruluna itiraz başvurusunda bulunabilmektedir. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu ceza hükümleri altında, kanunun uygulanmasında ihmali, kusuru veya kastı olduğu tespit edilen memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında cezai hükümler düzenlemiştir.

Uygulama

Cumhurbaşkanlığı, bakanlıklar ve bağlı kuruluşların mevzuat ve politika taslaklarını yayımladıkları ulusal bir portal veya kurumların internet sitelerinde bu konuya özgülenmiş ayrı bir elektronik sistem bulunmamaktadır. Taslaklar nadiren ilgili kuruluşların internet sitelerinde duyurulmakta ve görüşe açılmaktadır. Taslaklarla ilgili STK'lardan görüş ve değerlendirme alınacağı durumlarda çoğunlukla bakanlıklar tarafından belirlenen STK'larla kapalı istişare yöntemleri benimsenmektedir. Sık karşılaşılsa da bazı kamu kuruluşlarının politika taslakları oluşturmadan önce kamuoyunun veya STK'ların görüşlerini toplamak, ihtiyaçlarını tespit etmek amacıyla anket benzeri çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Bir istişare sürecinde yer alıp almamasından bağımsız olarak, nicel araştırmaya katılan tüm kuruluşlardan katılım süreçlerini değerlendirmeleri istenmiştir. Bu kapsamda yaklaşık her iki kuruluştan biri istişare toplantılarının zamanında duyurulduğunu, görüşlerin hazırlanması için yeterli süre tanındığını ve konuyla ilgili bilgi ve belgelerin erişilebilir olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte, kamu ile ilişki kurma deneyimine sahip, politika ve yasa yapım süreçlerini takip eden ve etkilemeye çalışan STK'lar arasında olumsuz değerlendirme yapanların oranı genele göre daha fazladır.

Parlamento tarafından kabul edilen kanunlar, cumhurbaşkanlığı kararnamelemleri, yönetmelikler vb. mevzuatın son halinin Resmî Gazete'de yayımlanması zorunludur ve tümüne çevrimiçi olarak ulaşabilmektedir.

Nitel araştırma kapsamında, görüşmecilere mevzuat ve politika geliştirme süreçlerini nasıl takip ettikleri sorulmuştur. STK'lar mevzuat ve politika taslakları olarak çoğunlukla kanun tekliflerinden bahsetmiş ve bunlarla ilgili gelişmeleri izledikleri ana kaynaklardan biri olarak hükümete yakın medya kuruluşlarına işaret etmiştir. Ayrıca bazı durumlarda konu özelinde çalışan akademisyenler, uzmanlar, meslek odaları veya muhalefet partilerine mensup milletvekillerinin bilgi sahibi olabildikleri ve bu bilgileri STK'larla paylaştıkları belirtilmektedir. Kanun teklifleri dışındaki yönetmelik, genelge, cumhurbaşkanlığı kararnameleri gibi mevzuat ve politika taslakları önceden ulaşılabilir değildir ve STK'lar bu düzenlemelerin nihai hallerine Resmî Gazete'den veya Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sisteminden ulaşmaktadır. Görüşmeciler arasında kamu kuruluşlarından talep ederek bu kaynaklara ulaşabilen STK ise yok denecek kadar azdır.

*"Teklif [kanun teklifi] komisyonlara gelmeden önce zaten ufak ufak iktidar medyasında içeriğine ilişkin bilgiler oluşmaya başladı. Biz de oradan öğrendik. Sonuçta biz de gazeteciyiz ve kendi kaynaklarımızdan öğreniyoruz. Sonra tabii teklif geldiğinde hepimiz gördük ve çok "şaşırdık." **Sendika-Basin***

*"Önce bir, Resmî Gazete'den... İki, spesifik bir konuya bir odak konusuyorsa o konuyu takip eden akademisyen, o konuyu takip eden aktivist, o konu özelinde çalışan meslek odası gibi öncelikle tabii ki buralardan bilgi geliyor. Zaman zaman özellikle muhalefet partilerinden öyle bir önden ve içeriden bir bilgi varsa, o bilgi de gelebiliyor." **Platform-Kent hakkı***

"İçerden yönetmelik ve benzeri değişikliklerse haberdar olamıyoruz yani o direkt kapalı kurumda bir araya geliyor, yönetmelik değiştiriyor. Ama yasal meclisten geçen bir süreçse o ilişkileri iyi kurduk. Anında yani yasa gündeme gelir gelmez bize milletvekilleri üzerinden bilgisi geliyor."

Dernek-İnsan hakları ve demokrasi

Resmi kanalları takip etmenin yanında sivil toplum için politika ve mevzuat geliştirme süreçlerini izlemenin en önemli yollarından biri bu konuda çalışmak üzere bir araya gelmiş platformlar, esnek ağlar oluşturmaktır. Birçok kuruluş politika ve mevzuat taslakları hakkında şemsiye örgütlenmelerin ve platformların çalışmaları yoluyla bilgi sahibi olduğunu aktarmaktadır. Belli faaliyet alanlarında çalışan STK'ların, uzmanların, akademisyenlerin, aktivistlerin bir araya geldiği, ulusal veya bölgesel düzeyde örgütlenen bu ağlar, kanun tekliflerini, yeni çıkan kanunları, kararnameleri ve yönetmelikleri takip edip inceleyen çalışma grupları oluşturmakta ve bu bilgileri savunuculuk yapmak amacıyla üye ve bileşenleriyle paylaşmaktadır.

*"... Platformu yine kadın kurumu. Yasal izleme yapan ve mesela Danıştay duruşmalarını örgütleyen, İstanbul Sözleşmesi'ne karşı şeyleri örgütleyen orada yer alan kadınların bir kısmı daha öncesinde ceza kanunu değişikliklerini de örgütleyen yani çok yaşça da daha geçmiş tecrübeleri olan kadınlar. Bunların hepsini takip ediyoruz biz..." **Dernek-Kadın hakları***

*"Özellikle ... Platformu üzerinden takip ediyoruz. ...Hem profesyonel arkadaşlarımız var hem dernek başkanlarının oluşturduğu bir yürütme kurulu var. Orada yeni yasa tasarılarını tartışıyoruz ve ne yapabiliriz tartışıp mutlaka ortak raporlama yapıyoruz." **Dernek-Hukuk, savunuculuk ve politika***

Gerçek ve tüzel kişiler bilgi edinme hakkı kapsamında CİMER sistemi yoluyla kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarına bilgi edinme başvurusu yapılabilir. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun 30. maddesi gereği, Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu yıl içinde yapılan başvurularla ilgili verileri Bilgi Edinme Genel Raporu adıyla TBMM Başkanlığına sunmaktadır. Bu raporlar TBMM tarafından yıllık olarak yayımlanmaktadır.

Tablo 9 - 2020-2021 yıllarında bilgi edinme hakkının kullanımı

	2020	2021
Toplam bilgi edinme başvurusu	2.043.467	2.006.608
Olumlu cevaplanarak bilgi veya belgelere erişim sağlanan başvurular	1.723.379	1.627.634
Kısmen olumlu cevaplanıp kısmen reddedilerek bilgi ve belgelere erişim sağlanan başvurular	166.978	150.256
Reddedilen başvurular	143.940	221.043
Gizli ya da sır niteliğindeki bilgiler çıkarılarak veya ayrılarak bilgi ve belgelere erişim sağlanan başvurular	9.170	7.675
Başvurusu reddedilenlerden yargıya itiraz edenler	2.628	1.306

(Kaynak: 2020 ve 2021 yıllarına ait TBMM Bilgi Edinme Genel Raporları)

Bilgi edinme başvurusu sahipleri, kamu kurum ve kuruluşlarınca verilen cevaplara karşı idari yargının yanı sıra Bilgi Değerlendirme Kuruluna da itiraz edebilmektedir. 2020 yılında Kurula 1.140 itiraz başvurusu yapılmıştır, önceki yıllarda yapılan başvuruların da içinde yer aldığı toplam 1.853 başvuru karara bağlanmış, ancak kararlar hakkında ayrıntılı bilgi paylaşılmamıştır. 2021 yılında ise Kurula yapılan itiraz başvurusu 1.314, Kurulca alınan karar sayısı 1.396'dır. Bu kararların 610'u ret, 321'i usulden ret, 222'i kısmen kabul kısmen ret, 181'i kabul, 4'ü usulden kabul ve 52'si incelemeye alma kararıdır. Mevzuatın ihlal edildiği durumlarda disiplin cezası öngörülmekte ancak bu uygulamalar ile ilgili veri bulunmamaktadır.

Bu veriler, bilgi edinme başvurularının yaklaşık %80'ine olumlu yanıt verilerek istenen bilgi ve belgelere erişim sağlandığına işaret etmektedir. Ancak İzleme Matrisinin hazırlık sürecinde, sivil toplumu ilgilendiren konularda bilgi ve belge talebiyle 22 kamu kurumuna yapılan bilgi edinme başvurularına ilgili kurumlarca geri dönüş yapılsa da yöneltilen sorunların neredeyse tamamı yanıtız bırakılmıştır. Kamu kuruluşları, soruları yanıtlamama gerekçesini açıkladıkları matbu yanıtlarda en çok 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nun 7. maddesindeki "...kurum ve kuruluşlar, ayrı veya özel bir çalışma, araştırma, inceleme ya da analiz neticesinde oluşturulabilecek türden bir bilgi veya belge için yapılacak başvurulara olumsuz cevap verebilirler" hükmüne atıf yapmıştır. Ayrıca başvurularda yoruma dayalı sorular sorulmamasına ve somut, veriye dayalı yanıtlar verilebilecek olmasına rağmen, bazı kurumlar tarafından kanunun 27. maddesine referans verilerek "tavsiye ve mütalaa talepleri bu Kanun kapsamı dışındadır" biçiminde yanıt verilmiştir. Bilgi edinme başvurularına yasa ile belirlenen süreyi geçirdikten sonra cevap verildiği ya da olumlu yanıtla paylaşılan bilgilerin yetersiz olduğu durumlarla da karşılaşmıştır. Yalnızca iki kurum yapılan başvurulardaki talepleri kısmen karşılamış ve kurum içerisinde birden fazla birim tarafından sağlanan verileri paylaşarak görece yönlendirici yanıtlar vermiştir. STK'ların başvuruları söz konusu olduğunda sorulara matbu yanıtlar verildiği, hakkın işlevsel biçimde kullanılmadığı başka örnekler de bulunmaktadır.

Karar alma süreçlerine etkin ve anlamlı katılımın, izleme ve savunuculuğun temel araçlarından biri olan bilgi edinme hakkının kullanımını, STK'lar açısından değerlendirebilmek amacıyla saha araştırmasında katılımcılara bu konuda sorular yöneltilmiştir. Araştırmanın nicel ayağına katılan STK'ların yalnızca %6'sı 2020 veya 2021 yıllarında bilgi edinme yollarını kullanmıştır.

Talepte bulunanların ise %61'inin talebi yanıtlanmış, dörtte birininki reddedilmiştir, bir kısmı ise başvurunun sonucu hakkında bilgi sahibi değildir. Başvurusunun yanıtlandığını belirtenlerin %82'si talep ettiği bilgiyi makul bir süre içerisinde alırken, bunların %71'i yanıtın anlaşılır ve gerekli bilgileri içerdiğini belirtmiştir. Talebi reddedilen kuruluşların sadece %20'sine ret kararına ilişkin bir açıklama yapılmış, sadece %19'u ret yanıtı sonrası itiraz yollarına ilişkin bilgilendirilmiştir. Talepte bulunup ret yanıtı alan 15 kuruluşun yarısı bu karara itiraz etmiş, altısı ilgili idare mahkemesine dava açmıştır.

Bu betimleyici oranlar, bilgi edinme hakkının yoğun ve işlevli kullanılmadığını göstermektedir. Bu bakımdan, bilgi edinme başvurusu yapan STK'ların yapmayanlardan nasıl ayrıştığını anlamak

önemlidir. Katılımcılar arasında başvuru yaptığını belirten STK'ların, hak temelli yaklaşımı daha güçlü ve kurumsal kapasitesi daha yüksektir. Bu grup aynı zamanda karar alma ve danışma/ istişare süreçleri hakkında daha bilgili, mevcut katılım mekanizmaları hakkında daha eleştirel ve bu mekanizmalar içinde daha çok yer almış STK'lardan oluşmaktadır. Ayrıca, bilgi edinme yollarını kullandığını belirten STK'ların hedef kitlelerine bakıldığında, yarısının azınlıklar, basın çalışanları, çevre, engelliler, etnik ve kültürel gruplar, insan hakları ihlali mağdurları, işçiler, kadınlar, LGBTİ+'lar, mahpuslar, mülteciler/göçmenler, STK'lara yönelik çalışmalar yapanlar olduğu görülmektedir ve başvuruları reddedilenlerin dörtte üçü de bu grup içindedir.

3.2.3. Sektörler Arası Kurullarda STK'ların Temsili

Mevzuat

Mevzuata göre bakanlıklar ve bağlı kamu kuruluşlarının altında, çeşitli faaliyet alanlarına yönelik sektörel iş birliğini ve koordinasyonu sağlamakla sorumlu mekanizmalar kurulabilir. Karar merci olmaktan çok belli bir konuda danışma işlevi gören bu yapılar, daimî veya geçici olarak görev yapabilmektedir. Kanunla veya yönetmelik, genelge, tebliğ gibi çeşitli idari düzenlemelerle oluşturulmuş kurul, konye ve çalışma grubu benzeri mekanizmaların bazılarında STK'ların katılımı da öngörülmüştür.

STK'lar ve vatandaşlar, yerel yönetimler bünyesinde, farklı düzeylerdeki katılım süreçlerine dahil olabilir. İlgili mevzuatta stratejik plan ve yıllık performans programının hazırlanması, kent konyeleri, mahalle yönetimleri, şehir planlarının hazırlanması, projelerin geliştirilmesi ve yönetilmesi alanlarında STK'ların katılımına ve görüşlerinin dikkate alınmasına atıf yapılmaktadır. Ayrıca STK temsilcileri, yerel düzeyde karar organları olan belediye meclisi, büyükşehir belediye meclisi ve il genel meclisi üyelerinin katılımıyla oluşturulan ihtisas komisyonlarında da yer alabilir. Ancak yerel düzeyde ilgili mevzuatta yer alan "görev ve faaliyet alanı" ölçütü nedeni ile STK'ların katılımı sadece faaliyet alanlarını ilgilendiren konuların görüşüleceği ihtisas komisyon toplantıları ile sınırlı kalmaktadır. Bununla birlikte, bir STK'nın birden fazla çalışma alanı olabileceği için görev ve faaliyet alanının tespiti her zaman mümkün olamamaktadır.

Sivil toplumun, bu yapılarda uygun ve eşitlikçi bir biçimde temsil edilebilmesini güvence altına alan genel bir düzenleme yoktur. Bazı düzenlemelerde oluşturulacak kurul benzeri yapılarda yer alacak STK'ların nasıl belirleneceğine, seçim kriterlerine, sayısına veya rollerine dair hiçbir ölçüt belirtilmemiştir.

Uygulama

Farklı bakanlıklar altında politika ve stratejik planlama çalışmaları kapsamında STK'ların da temsil edildiği daimî veya geçici kurullar veya çalışma grupları kurulabilmektedir. Fakat bu gibi kararlar çoğunlukla ilgili bakanlıkların inisiyatifinde olduğundan, danışma organı niteliği taşıyan kurul veya çalışma gruplarında yer alacak STK'ların belirlenmesinde ortak bir uygulamadan bahsedilemez. Merkezi idareler düzeyinde bakıldığında, genel yaklaşım açık çağrı yapmak yerine belli STK temsilcilerini doğrudan bu kurullara davet etmek yönündedir. Bakanlıkların internet siteleri incelendiğinde, hemen hiçbirinin bu türde kurulların kurulacağına dair ön bilgilendirme ve katılım için davet/başvuru duyurusu yayınlamadığı görülmektedir. Aynı zamanda, iş birliği yapılan STK'ları konularındaki uzmanlıkları ve yetkinliklerine göre değil, bu yapıların çalışma usul ve esaslarını düzenleyen yönergelerin çoğunda yer alan bir kıstas olarak kamu yararı/vergi muafiyeti statülerinin olup olmamasına göre seçme eğilimi vardır.

Sivil Toplumla İstişare Kurulunun ilgili Bakan Yardımcısı, Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürü, üniversite temsilcileri, kamu kurum ve kuruluş temsilcileri ve STK temsilcilerinden oluşacağı belirtilmiştir. Ancak, kurulduğundan bu yana Kurulun hangi üyelerden oluştuğu bilinmemektedir.

2021 yılında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı altında STK'lar, üniversiteler, uluslararası kuruluşlar, özel sektör gibi paydaşlarla iş birliği ve projeler geliştirmek ve uygulamak amacıyla, içinde STK temsilcilerinin de yer aldığı Sosyal Taraflarla İşbirliği Kurulu oluşturulmuştur. Sosyal Taraflarla İşbirliği Kurulu Görev ve Çalışma Yönergesine göre Kurulun yılda en az üç kez toplanması gerekir.

Kurulda yer alacak STK'lara, Kurulun bağlı olduğu Bakanlık altındaki Strateji Geliştirme Başkanlığı karar verir ve bakanın onayına sunar. STK'ların seçiminde göz önüne alınan ölçütler STK'nın bir statüsü olup olmadığı, üye sayısı, mali büyüklüğü, ulusal ve uluslararası fonları kullanarak yürüttüğü projelerin sayısı, şube ve temsilcilik sayısı ile yerel ve ulusal düzeyde toplumun sorunlarına çözüm üretecek faaliyetlerde bulunmasıdır. Ancak Kurula seçilen STK'ların listesi kamuoyuyla paylaşılmamaktadır. Kurul 2021 yılı itibarıyla henüz toplanmamıştır.

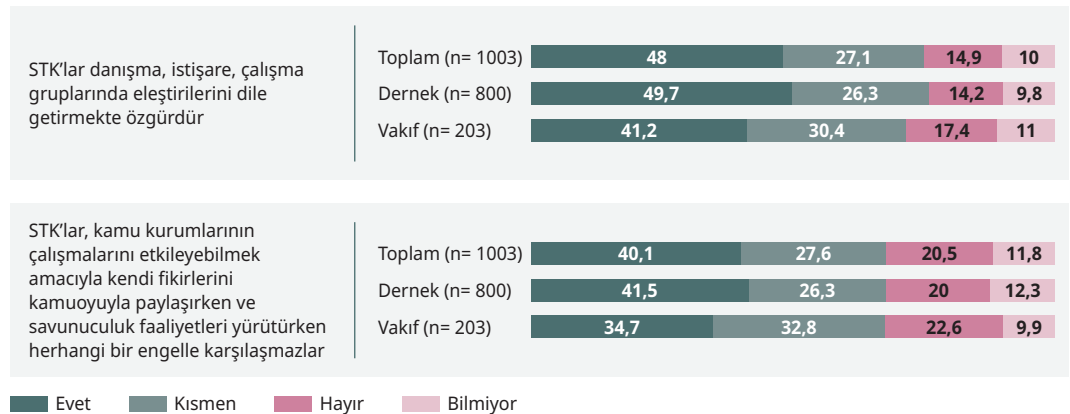
STK temsilcilerinin danışma kurullarında görüşlerini özgürce ifade edebilmeleri için elverişli koşulları sağlayacak tedbir ve güvenceler bulunmamaktadır.

Türkiye'de toplam 1.391 belediye bulunurken kent konseyi sayısı yaklaşık 400'dür.⁸⁶ Belediye sayısına oranla kent konseyi sayısı düşük kalsa da yerel yönetimler bünyesindeki iş birliği mekanizmaları, STK'lar için, merkezi idare altındaki mekanizmalara göre hem daha bilinir hem de daha erişilebilirdir. Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfının 2020'de yayımladığı Demokratik Kentsel Yönetişimde Güçlenen Sivil Toplum ve Etkin İş Birlikleri raporunda, ankete katılan STK'ların %81'inin kent konseyini bildiği ve %20'sinin üye olduğu paylaşılmaktadır.⁸⁷

İzleme Matrisi kapsamında yapılan nicel araştırmada da benzer bir sonuç ortaya çıkmaktadır. 2020 veya 2021 yıllarında kamu tarafından oluşturulan danışma, istişare veya çalışma gruplarından herhangi birinin faaliyetine katıldığını belirtenlerin oranı %13'tür. Olumlu yanıt veren STK temsilcilerine hangi kamu kuruluşlarının faaliyetlerine katıldıkları da sorulmuştur. Bu STK'ların bir kısmı en az iki kuruluştan bahsetmiş ve %42'si belediyeler yanıtını vermiştir. Bunu valilikler, Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü veya Vakıflar Genel Müdürlüğü, kent konseyleri ve bakanlıklar izlemektedir (hepsi yaklaşık %22).

Danışma, istişare veya çalışma gruplarının faaliyetlerine doğrudan katılıma bakılmaksızın araştırmaya katılan tüm kuruluşlara bu süreçlerle ilgili iki soru yöneltilmiştir. Buna göre her iki kuruluştan biri, STK'ların bu tür toplantılarda eleştirilerini dile getirmekte özgür olduğu görüşündeyken %27'si kısmen özgür olduğu, %15'i ise özgür olmadığı görüşündedir. STK'ların kamu kurumlarını etkilemek için yaptıkları savunuculuk faaliyetlerinde engelle karşılaşmadığını düşünenler ise daha azdır (%40). Bu soruya engelle karşılaşır ve kısmen karşılaşır yanıtını verenlerin oranı ise %48'dir (sırasıyla %20,5 ve %27,5). Derneklerin bu konudaki algısının vakıflara göre daha olumlu olduğu söylenebilir. Her iki dernekten biri, bu tür toplantılarda eleştirilerin özgürce dile getirilebildiği düşüncesindeyken bu oran vakıflarda %41'dir. Benzer şekilde kuruluşların savunuculuk faaliyeti yaparken herhangi bir engelle karşılaşmadığını söyleyen derneklerin oranı vakıflardan görece yüksektir (sırasıyla %41,5 ve %35). Öncelikli faaliyet alanını sivil toplum, savunuculuk ve siyasi faaliyetler olarak seçen, hak temelli yaklaşımı güçlü, kamu-STK iş birliği konusunda deneyimli kuruluşlar arasında olumlu görüş belirtenlerin oranı da daha düşüktür.

Grafik 3.5 Danışma, istişare veya çalışma gruplarının faaliyetlerine STK'ların katılımı hakkında değerlendirmeler (%)

86 Ankara Kent Konseyi. *Kent Konseyi Nedir*.

87 Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı. *Demokratik Kentsel Yönetişimde Güçlenen Sivil Toplum ve Etkin İş Birlikleri*.

Nitel araştırmada, merkezi düzeyle kıyaslandığında yerel düzeyde karar alma süreçlerine daha kolay dahil olabildiğini aktaran STK'lar olmuştur. Eylem planları, kent konseyleri, il koordinasyon kurulları gibi mekanizmalarda STK'lar görüşlerini, eleştiri ve tavsiyelerini daha kolay ve düzenli şekilde aktarabildiklerini ve etkili olabildiklerini paylaşmıştır. Bunda yürütme erkini temsil eden valilik, kaymakamlık gibi mülki idare amirliklerinin aksine belediyelerin seçimle belirlenmesi etkili olabilmektedir. Ayrıca yerel yöneticiler merkezi bürokrasiye göre hem daha ulaşılabilir hem de daha çok hesap verme ihtiyacı duymaktadır.

"Daha kolay. ...Belediye nasıl diyeyim bu işten kendisine bir reklam, görünürlük sağlayacağını bildiği için bu tip projelerde daha aktif oluyor ya da bu projelere daha olumlu bakıyor. Yani valiliğe gittiğinde valilik işte elinde bir sürü başka alanlardan talepler de oluyor. Onlar biraz daha şey oluyor yani ketum oluyor."

Dernek-Doğa

"Sen kendini ifade ederken, bir şeyi talep ederken yani farzı mahal bir kaldırım taşıyla ilgili konuşacaksam yerel bunu anlayabiliyor ama senin bunu merkeze anlatabilmen, onun neden o kaldırım taşıının neden eksik olduğunu, oradaki problemin aslında neden olduğunu anlatabilmen çok daha uzun zaman alıyor."

Dernek-Hukuk, savunuculuk ve politika

Ancak yerel yönetimlerin, bazı durumlarda mevzuat zorunlu tuttuğu için STK'ları davet ettiğini, katılım süreçlerinin yeterince anlamlı ve etkili olmadığını belirtenler de bulunmaktadır. Standart bir uygulama olmaması ve belediyelerin farklı siyasi partilerin yönetiminde olması tecrübelerin yerelden yerele farklılaşmasının önemli sebeplerindendir. Örneğin LGBTİ+ hakları alanında çalışan STK'lar, merkezi yönetimin hiçbir danışma istişare kurulunda yer alamazken, sınırlı da olsa bazı belediyelerin karar alma süreçlerine dahil olabildiklerini aktarmıştır. Merkezi yönetime kıyasla yerel yönetimlerin katılım mekanizmalarının daha etkili olduğu belirtilse de kurulan ilişkilerin düzenli, çift taraflı ve kişilere bağımlı kalmaksızın çalışabilir olmadığı, paylaşılan eleştiriler arasındadır.

"Ama sadece yerel eşitlik eylem planlarında dahil ediliyoruz. ...Onaylıyorlar aslında o planlar onaylanıyor valilik tarafından. Ama dediğim gibi yani çok yol alınmıyor. Çok yol alamıyoruz."

Dernek-Kadın hakları

"Bu kent meclisinin içindeyim. Birçok dernek başkanı da katılıyor, ben de. Kent konseyinde varız işte kadın meclisinde varım. ...Yerel eşitlik eylem planının oluşturulması üzerine bir çalıştay yapıldı."

Dernek-Kadın hakları

"Bireysel bir tanışıklık filan gerekiyor. Bence ama sivil toplum masası, sivil toplum dairesi müdürlüğü filan varsa belediyelerin, bunlar kendi iç çemberlerinin dışındaki sivil toplum örgütlerine de genişlemeli."

Dernek-İnsan hakları ve demokrasi

Belediyelerle ilişkilerin bölgesel olarak farklılık göstermesinin bir sebebi de 2019 seçimlerinden sonra Halkların Demokratik Partisinin seçildiği 3'ü büyükşehir, 5'i il, 33'ü ilçe ve 7'si belde belediyesi olmak üzere toplam 48 belediyeye İçişleri Bakanlığı tarafından kayyım atanmasıdır. Bu durumun bazı STK'ların bu belediyelerle ilişkilerini gözden geçirmesine neden olduğu, belediyelerle aktif bir iş birliği kurulmadığı aktarılmıştır. Yerel yönetimlerdeki katılım mekanizmalarına ilişkin bir başka eleştiriye kamunun yoğun temsiliyetine rağmen, ele alınan soruna ilişkin uzmanlığı olan STK'ların dahil edilmemesi, sivil toplumun sunacağı alternatif yaklaşım ve önerilerden faydalanmak için gayret gösterilmemesidir. Kurumsal bir yapı olmadığından hep aynı kuruluşlarla ilişkiler kurulduğu, dolayısıyla karar alırken daha sınırlı tartışmalar yürütüldüğü belirtilmektedir. Ayrıca merkezi düzeyde olduğu gibi yerel yönetimlerde de iş birliği ve karar alma mekanizmalarına katılım konusunda esas sorumluluğun sivil toplumda olduğu görüşü yaygındır. Görüşmeciler kendileri ilişki kurmak ve katılım mekanizmalarını kullanmakta ısrarcı olmadıkları durumlarda, belediyelerin görüş almak ve onları dahil etmek için çaba harcamadıklarını paylaşmıştır.

"Her tarafta da. Ancak uğraşırsanız tamam. İşte biz uğraşıyoruz bazı kurumlarla mesafe kat ediyoruz. Bir yere geliyoruz. Ama bir kapalılık var. Yani fert fert sorun yok ama herkes de kendinden korkuyor bir de öyle söyleyeyim. Yani kişisel olarak çok ilişki kurabileceğimiz insanlar bir bakıyorsunuz ben diyor zarar görebilirim diyor kapanıyor içine." **Dernek-Mülteci hakları**

AB Rehberleri Bulguları

Bulgu 3.1.a Karar alma süreçlerine STK'ların katılımına ilişkin resmi veri yoktur. Sivil toplum ile kamu arasında iş birliği söz konusu olduğunda, istişare ve danışma süreçlerinin sayısı ve kapsamı, anlamlı ve teşvik edici olmaktan uzaktır. 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Programı'nda kamu-STK ilişkilerinin ve sivil toplumun gelişmesi, güçlenmesi, desteklenmesi için paydaş kurumlarla birlikte ihtiyaç analizi yapılarak ikincil mevzuatta değişiklikler yapılması gerektiğine yer verilmektedir. Fakat 11. Kalkınma Planı ve Cumhurbaşkanlığı Programları, katılım mekanizmalarının geliştirilmesi gerektiğine dikkat çekse de 2020 yılında bu konuda önemli adımlar atılmamıştır. STK'ların karar alma süreçlerine katılımı konusunda yıllardır bir ilerleme kaydedilmediği gibi, bir daralma söz konusudur. STİGM, sivil toplum mevzuatını iyileştirme ve STK'ların kurumsal kapasitelerini geliştirme amacıyla bir proje yürütmüş ve bu kapsamda "davet ettiği" STK temsilcileriyle çeşitli toplantılar ve çalıştaylar düzenlemiştir. Sivil Toplumla İstişare Kurulu ilk toplantısını gönüllülük temasıyla Kasım 2020 tarihinde gerçekleştirmiştir. Yerel yönetimler, merkezi yönetimden farklı olarak karar verme süreçlerine katılımı artırmaya yönelik daha fazla imkan barındırmaktadır. Bazı belediyeler, katılımcı planlama ve karar yöntemleri geliştirmeye ve kullanmaya başlamıştır.

Alt Bölüm 3.3. Hizmet Sağlanmasında İş Birliği

3.3.1. Kamu Hizmetlerinde STK'ların Yeri ve Kamu İhaleleri için Rekabet Koşulları

Mevzuat

İlgili yasa ve yönetmelikler, STK'ların çeşitli alanlarda kamu ile iş birlikleri yürüterek hizmet sağlamasına izin verir. STK'ların hizmet sağlamasına dair özel hükümler ise mevzuatta bulunmamaktadır. İlgili yönetmeliklerdeki hükümler, STK'ların sağlayacağı ilave hizmetler açısından da bağlayıcıdır. İlgili mevzuat ve yönetmelikler, STK'lar ve diğer tüzel kişilikler arasında ayırım gözetmemektedir.

Uygulama

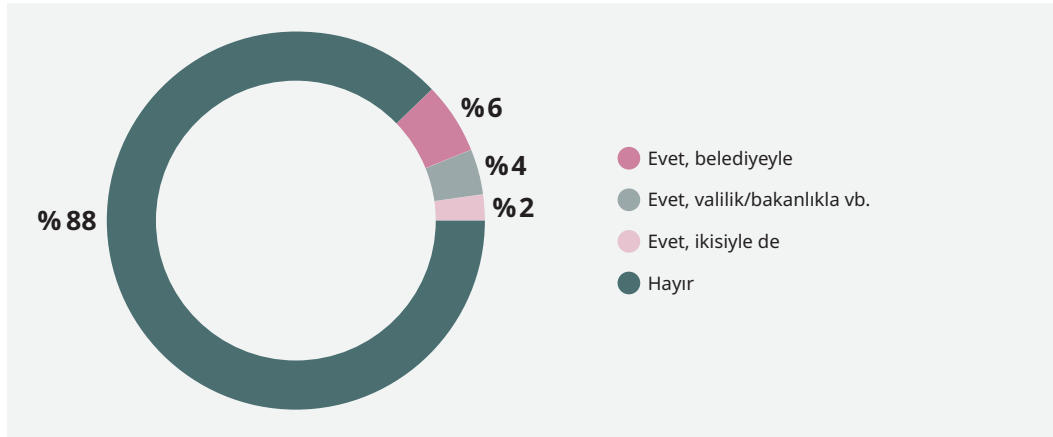
Mevzuat açısından, STK'ların rekabet etmeleri yönünde engeller bulunmamaktadır. Ancak STK'ların bu süreçlere katılımıyla ilgili genel bir düzenleme veya teşvik edici uygulamalar bulunmamaktadır. Uygulamada bazı örneklerle rastlanmakla birlikte, STK'lar tarafından hizmet sağlandığı örnekler kısıtlıdır. Farklı ülkelerde görülen, STK'lara hizmet sağlamadan önce lisans verilmesi gibi uygulamalar mevcut değildir.

Bu konuda erişilebilir, kamuya açık yeterli kaynak olmaması nedeniyle ilgili kamu kurumlarına bilgi edinme başvuruları yapılarak sorular yöneltilmiştir. 2021 yılında hizmet sunabilmeleri amacıyla kaç STK ile protokol yapıldığı, hizmet sunumu ihalelerinin/sözleşmelerinin sayısı, kamu hizmetlerinin ihale edilmesine ilişkin prosedürlerin yönetiminden sorumlu atanmış devlet görevlilerinin sayısı ve yeterlilik durumu ile sözleşme ve protokollerin uygulanmasının izlenmesi için kullanılan kriterler gibi pek çok konuda sorulan sorulara yanıt alınamamıştır.

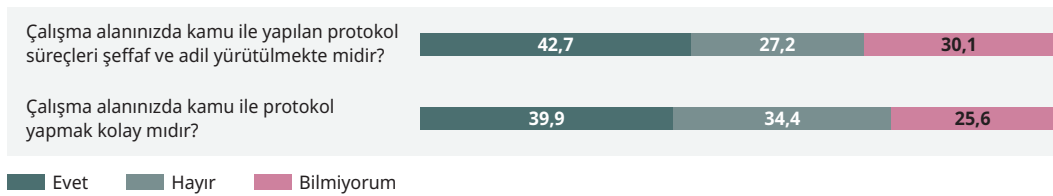
Kamu hizmetlerinin STK'lar tarafından sunulması ve kamu ile STK'lar arasında yapılan protokollere odaklı araştırma ve yayınlar bulunmamakla birlikte, Göç Araştırmaları Derneği tarafından yayımlanan "Suriye'den Göçün 10. Yılında Sivil Toplum: Aktörler, Süreçler ve Öngörüler"⁸⁸ raporu gibi sınırlı sayıda rapor, farklı alanlarda sivil toplumun bu konudaki tecrübelerine yer vermektedir. Rapora göre, göçmenlerle çalışan kuruluşların özellikle sağlık ve eğitim alanında çalışmaları son derece zorlaşmış, ev ziyaretleri ve ofis dışı diğer çalışmalarına protokol zorunluluğu getirilmiştir. STK'lar çalışmalarını sürdürebilmeleri için ulusal, il ya da ilçe ölçeğinde, bakanlıklar, müdürlükler, AFAD ya da Kızılay ile protokol imzalamak zorundadırlar. Buna karşın başvuru ve işleyiş süreçlerindeki belirsizlikler ile protokol imzalanacak devlet kurumları arasındaki yetki karmaşası, STK'ları çalışamaz duruma getirmiştir.

Bu alandaki genel eğilimler için ise nicel araştırma önemli bulgular sunmaktadır. Saha araştırması verilerine göre, 2020 veya 2021 yıllarında, STK'ların %12'si kamu kurumlarıyla iş birliği amacıyla protokol yaptıklarını belirtmiştir. İş birliği protokollerinin %8'i belediyelerle, %6'sı valiliklerle imzalanmıştır. Bu sonuçlar kamu-STK iş birliklerinin genellikle tek seferlik olduğuna, yapılandırılmış iş birliklerinin çok daha seyrek ve büyük oranda yerel düzeyde kurulabildiğine işaret etmektedir. STK'ların kamu ile ortak çalışma deneyimi oldukça düşük olmasına rağmen araştırmada yer alan STK'ların %40'ı çalışma alanlarında kamu ile iş birliği protokolü yapmanın kolay olduğunu belirtirken, zor olduğunu söyleyenlerin oranı %35'tir. Katılımcıların dörtte biri ise bu konuda fikir sahibi değildir. Protokol süreçlerinin şeffaf ve adil yürütüldüğünü düşünenlerin oranı %43, bu görüşe katılmayanların oranı %27, bu konuda bilgi sahibi olmayanların oranı ise %30'dur. Verilerin analizi, kamu ile ortak çalışma deneyimi olmayan STK'ların kamu-STK iş birliğine dair algısının olumlu, iş birliği yapanların görüşlerinin daha olumsuz olduğunu göstermektedir.

Grafik 3.6a "Kamu kurumlarıyla (bakanlık, belediye vs.) iş birliği protokolü var mı?" sorusuna verilen yanıtlar (%)

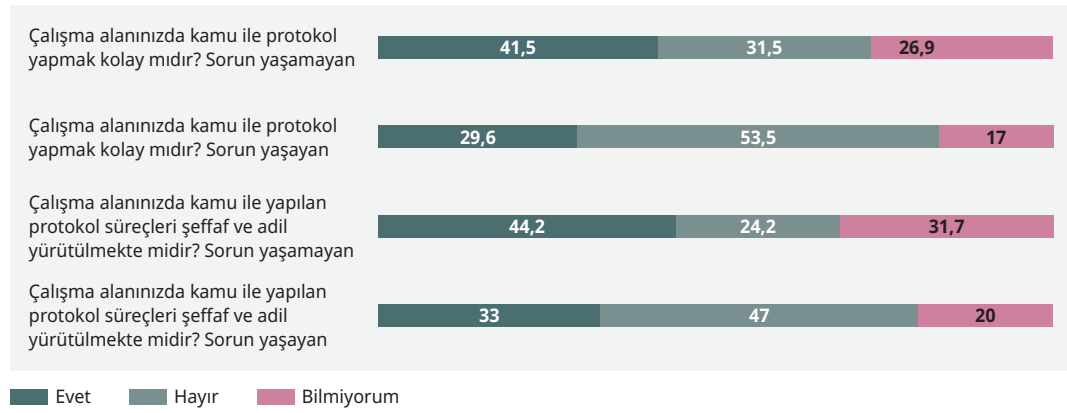
Grafik 3.6b Kamu ile protokol imzalamaya dair STK'ların değerlendirmesi (%)

88 Göç Araştırmaları Derneği. *Suriye'den Göçün 10. Yılında Sivil Toplum: Aktörler, Süreçler ve Öngörüler.*

Farklı gruplardaki STK'ların bu konudaki eğilimleri incelendiğinde, hedef kitlelerini "azınlıklar, basın çalışanları, çevre, engelliler, etnik ve kültürel gruplar, insan hakları ihlali mağdurları, işçiler, kadınlar, LGBTİ+'lar, mahpuslar, mülteciler/göçmenler, STK'lar" olarak belirten alt grup kuruluşların görüşlerinin, diğer kuruluşlara göre daha olumsuz olduğu görülmektedir. Örneğin kamu ile protokol yapmanın zor olduğunu belirten alt grup kuruluşların oranı %42'ye, bu alt grup dışındaki kuruluşlar arasında söz konusu oran %31'e düşmektedir. Resmi kurumlarla daha fazla iş birliği protokolü imzalayanlar, "örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan kuruluşlar" olup (sorun yaşayanlar %21, sorun yaşamayanlar %10), bu iş birliği protokollerini daha çok belediyelerle yapmaktadırlar. Buna rağmen protokol yapmanın kolay olmadığı görüşüne daha yakın olan da %53,5 oranla "örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan kuruluşlardır" (sorun yaşamayanlar %31,5). Benzer şekilde bu kuruluşların %47'si protokol süreçlerinin adil yürütüldüğüne katılmazken bu oran sorun yaşamayan kuruluşlarda %24'tür.

Grafik 3.7 Kamu ile protokol imzalamaya dair ifade/örgütlenme özgürlüğünde sorun yaşayan ve yaşamayan kuruluşların değerlendirmeleri (%)

Kamu hizmetlerinin sunumu ve STK'ların bu hizmetlerin sunulmasındaki rolü açısından da sorun yaşayan kuruluşlarla sorun yaşamayan kuruluşlar arasında hemen her konuda görüş ayrılığı vardır. Sorun yaşayan kuruluşlar bu hizmetlerin kamuyla beraber sivil toplum kuruluşları tarafından da verilmesine biraz daha çekinceli yaklaşmaktadır (sorun yaşayanların %52'si STK'lar tarafından da verilmeli derken bu oran sorun yaşamayanlar arasında %70'dir). Yine de bu hizmetlerin kamuyla beraber verilmesinin hizmetlerinin kalitesini artıracığı görüşü her iki grupta da biraz daha fazla destek bulmuştur (sorun yaşayanlar %55, sorun yaşamayanlar %73). Sorun yaşayan yaklaşık her dört kuruluştan biri kamuyla, kamu kaynakları kullanılarak yapılan bir iş birliğinin STK'ların bağımsızlığına zarar vereceği görüşündeyken, bu görüş sorun yaşamayan kuruluşlarda daha az kabul görmektedir (%13,5).

Derinlemesine görüşme ve odak grup sonuçları incelendiğinde ise merkezi yönetimle uzun süreli iş birliği yapan az sayıda kurum olduğu görülmüştür. Bu kurumlar öteden beridir bakanlıklarla ortak çalışmalar yürütmekte, devlet kurumlarındaki çeşitli meslek gruplarına eğitimler vermekte ya da devlet kurumlarının da kullanabilecekleri yeni programlar geliştirmektedirler. Bu uzun süreli ilişkilerden dolayı da devlet kurumları tarafından belli bir tanınırlıkları vardır.

"Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) ile geliştirdik çok uzun yıllar. İşte protokol, ortak protokolümüz kapsamında ortak bir çalışma yürüttük. ...'in programlarının MEB okullarında MEB öğretmenleri tarafından yaygınlaştırılmasına yönelik. Şimdi GAP idaresiyle GAP'a devrettiğimiz proje var biliyorsunuz. Yürütüyoruz aslında." **Vakıf-Çocuk hakları**

"Bakanlık da doğrudan maddi değil ama mesela çocuklarla ilgili okulda bir iş yapıyorsak Millî Eğitim Bakanlığı protokolüyle giriyoruz." **Vakıf-Çocuk hakları**

“Adalet Bakanlığı Mağdur Hakları Daire Başkanlığıyla çocuk dostu adli görüşme odaları projesinde UNICEF ortaklığında çalıştık. Onlara dünya genelindeki örnekleri tanıtmaya çalıştık ...Adalet Bakanlığına bağlı çalışan avukatlar ve savcılara çocuk haklarına yönelik eğitimler yaptık yine kapasite güçlendirmeye yönelik. ...Sağlık Bakanlığında yine aile hekimlerine yönelik onların kapasitesini özellikle aşılama ve anne sütü beslenmesi, bebek beslenmesine yönelik eğitimler yaptık.” **Dernek-Çocuk hakları**

Bakanlıkların 2016 yılında gerçekleşen darbe girişimi öncesi döneme göre daha temkinli davrandıklarını, güvendikleri STK'larla çalıştıkları ve protokol imzalamak, yazılı onay almak yerine sözlü izinler çerçevesinde iş birlikleri gerçekleştirmeye çalıştıklarını ifade eden STK'lar da olmuştur.

“Millî Eğitim Bakanlığı meselesi şöyle. ...Darbe girişimine kadar protokol yapıyorlardı STK'larla. Biz de yapıyorduk. Sonra bakanla görüştük, bakan danışmanlarıyla da görüştük 2015 sonrası. Biz protokol yapmamaya karar verdik ama (vakfı) biliyoruz, tanıyoruz, çalışmalarınızla ilgili eğer kapımızı çalarsanız o çalışma özelinde nerede yapacaksınız hani yer yer izin verelim, bir protokol yapmayalım. Bunu daha güvenli buluyoruz içinde bulunduğumuz şartlar itibarıyla dediler. Biz de tamam dedik seve seve.”

Vakıf-Çocuk hakları

Hükümetin politikalarıyla uyuşmayan faaliyetler gerçekleştiren STK'larla ilişki kurulmadığını öne sürenler katılımcılar da vardır. Bir katılımcı, üç yıldır üzerinde çalıştıkları bir projenin yaptıkları eleştirel bir açıklamanın ardından iptal edildiğini ifade etmiştir.

“...Orman Genel Müdürlüğünde ... görüşmeye gittik işte biz meşe ormanları çalışıyoruz. ...Artık protokol imzalama aşamasına geldik. ...Böyle adam korkular içinde geldi siz Gezi'ye mi katıldınız, olamaz, bunu ne olur kimseye söylemeyin. Daire başkanım duyarsa bu iş yatar falan diye. Ondan sonra söylemedik ama sonra o sene İzmir'de büyük bir orman yangını olduğunda bir basın açıklaması yaptık. ...Mesela basın açıklamamız sonucunda arandık Ankara'dan. Dediler ki protokolünüz iptal. Bitti. Yani üç yıl uğraştık o noktaya getirdik bir cümlemizle yaktılar yani mesela.” **İzmir-Dernek-Doğa**

Sonuç ve Öneriler

Bu bölümde, İzleme Matrisi metodolojisinin ortaya koyduğu izleme göstergeleri temel alınarak, tespit edilen bulgulara ve ilkelerin etkin uygulanması için atılması gereken somut adımlar ile mevzuat ve uygulamada benimsenmesi gereken değişiklikler ve politikalara dair önerilere yer verilmektedir. Önerilerde ele alınan konulara dair arka plan bilgisi ise her önerinin sonunda özetlenmektedir.

BÖLÜM 1

Öneri 1: Örgütlenme Özgürlüğüne İlişkin Öneri ve Tespitler

Örgütlenme özgürlüğünün herkes tarafından serbestçe kullanılması için sınırlayıcı ve bürokratik zorluklar getiren düzenlemeler (asgari dernek kurucu sayısı, ilk genel kurulun yapılması zorunluluğuna dair sürenin kısıtlılığı, yönetim ve denetleme kurulları için belirlenen üye sayıları, muğlak gerekçelerle dernek kurmanın yasaklanması vb.) gözden geçirilmeli; mevzuat tarafsız, keyfi ve siyasi olmayan kriterler çerçevesinde uygulanmalıdır. Örgütlenme biçimleri, dernek ve vakıflarla sınırlı tutulmadan platform, inisiyatif, sosyal girişim ve hibe veren vakıflar gibi farklı modelleri de içerecek ve yeni toplumsal hareketleri dışlamayacak şekilde yapılacak sivil toplum tanımı, mevzuata ve ilgili politika belgelerine eklenmeli ve idare örgütlenme özgürlüğü konusunda denetleyici ve sınırlayıcı değil özgürlükçü bir yaklaşım izlemelidir.

Dernek tüzüğü ve vakıf resmî senetlerinde değişiklik yapılması için tanımlanan süreçler ve idari gereklilikler kolaylaştırılmalıdır.

Örgütlenme özgürlüğüne ilişkin mevzuatta yer alan genel ahlak, kamu düzeni gibi muğlak gerekçelere dayandırılan kısıtlar kaldırılmalı ya da muğlak ifadeler netleştirilmelidir.

STK'ların kurulma işlemleri, dijital yöntemleri de kapsayacak şekilde kolaylaştırılmalıdır.

Meslek mensuplarına getirilen mutlak nitelikli yasaklar kaldırılmalı, bunlar yerine, kamu görevlilerinin yerine getirdiği göreve özgü, üye olunamayacak kuruluşlar ile ilgili sınırlamalar getirilmelidir. Bu sınırlamalar mümkün olduğunca dar tutulmalı ve belirsizlik içermemelidir.

Çocukların örgütlenme özgürlüğünün geliştirilmesi için yasal temsilciden izin alma şartı kaldırılarak uluslararası mevzuatla uyumlulaştırılmalıdır.

Yabancı STK'ların kayıt işlemleri kolaylaştırılmalı ve ulusal STK'lar için öngörülecek usulle benzerlik taşıyacak şekilde düzenlenmeli ve uygulanmalıdır.

Federasyon ve konfederasyon kurabilmek için gereken kayıtlı STK yeter sayısı azaltılmalı, amaca yönelik aynılık koşulu kaldırılmalı ya da en azından benzer amaçlı STK'ların üst kuruluş kurarak bir araya gelmesine izin verilmelidir.

Platformların, derneklerin faaliyetlerine ve çalışmalarına benzer faaliyetler yürütebilmeleri olanaklı hale getirilmelidir.

Örgütlenme özgürlüğünün serbestçe kullanılmasını engelleyen mevzuat ve uygulamadan kaynaklanan engeller mevcuttur. Niceliksel araştırma bulgularına göre, 2016 yılından sonra kurulan STK'ların önemli bir kısmı kuruluş aşamasında çeşitli sorunlarla karşılaştığını ifade etmektedir. STK'ların %20,8'i kayıt sürecinde tarafsız ve siyasi olmayan kriterler çerçevesinde davranılmadığını, %16,8'i yasal düzenlemelerden kaynaklı zorluklar yaşadığını, %11,5'i yasada olanlar dışında ek belgeler istendiğini ifade etmektedir. Örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan ve hak temelli kuruluşların bu tip durumlarla daha sık karşılaştığı görülmüştür. Dernekler ve vakıflar haricinde farklı bir örgütlenme biçimiyle bir araya gelmiş, tüzel kişiliği olmayan yapıların kurulması sınırlandırılmış ve kâr amacı gütmeyen şirket kurulabilmesi mümkün kılınmamıştır. STK'lar, dernek tüzüğü ve vakıf resmî senedi gibi belgelerde gerçekleştirmeyi planladıkları faaliyetleri açıkça belirtmek zorunda olmaları ve faaliyetlerinin kapsamını değiştirmeye karar veren STK'ların bir dizi formalite ve bürokratik adımı tamamlamak durumunda kalmaları, internet üzerinden STK kurulmasına izin verilmemesi, kısıtlayıcı bir ortam oluşturmaktadır. Dernek kurma hürriyetinin "millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi,

genel sağlık ve genel ahlâk ile başkalarının hürriyetlerinin korunması" gibi muğlak sebeplerle sınırlandırılması, keyfi uygulamalara yol açabilmektedir. STK'ların, yeterli finansal kaynağa sahip olmadıkları için kendi temel faaliyetlerini yürütmeye yönelmeleri ile federasyon ve konfederasyonların kurulabilmesi için gerekli üye sayısının yüksek olması ve aynı amaca yönelik kuruluşların bir araya gelmesinin zorunlu tutulması, STK'ların üst kuruluş çalışmalarını kısıtlayıcı bir faktördür. STK'lar ihtiyaç halinde çeşitli dayanışma ilişkileri geliştirerek farklı ağlar etrafında bir araya gelseler de bu yapılar genellikle sürekli değildir. Nicel araştırmaya katılan STK'ların %79,4'ü hiçbir üst kuruluşa üye olmadığını belirtirken, %17,9'u ise yalnızca bir kuruluşa üyedir. Yabancı STK'lar için izin süreci ile ilgili usul ve kriterler net tanımlanmadığından, Türkiye'de temsilcilik veya şube açarken ciddi bürokratik engellerle karşılaşmaktadırlar. 2020 yılında 143 yabancı STK'nın Türkiye'de faaliyet izni bulunmaktayken, STİGM'nin yayımladığı listeye göre, Ekim 2021 itibarıyla bu sayı 132'ye düşmüştür. Türk Silahlı Kuvvetleri ve kolluk kuvvetleri mensupları ile kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlilerinin dernek kurma haklarıyla ilgili kısıtlamalar vardır. 15 yaşını bitirmiş, ayırt etme gücüne sahip çocuklar ile Türk vatandaşı olmayanlara yönelik de kısıtlamalar mevcuttur. Dernekler için asgari kurucu üye sayısı, yönetim ve denetim kurulu üye sayıları ile çatı örgütlenmelerin kurulabilmesi için gereken asgari kuruluş sayısı, Avrupa Konseyi Tavsiye Kararı'nda yer alan standartların çok üzerindedir ve örgütlenme özgürlüğünün kullanımını zorlaştırmaktadır. Diğer yandan, Covid-19 salgını, STK'ların kuruluş dahil olmak üzere birçok idari işlemleri planlanan veya gereken süre içinde tamamlamasını engellemiştir. İçişleri Bakanlığınca, bir buçuk yıllık bir süre boyunca STK'ların genel kurul gibi idari toplantıları da dahil olmak üzere geniş katılımlı etkinlikleri genelgeler yoluyla ertelenmiş veya sınırlandırılmıştır. Genel kurul toplantıları gibi idari yükümlülüklerin elektronik araçlarla gerçekleştirilmesi için gerekli altyapı hazır olmadığından STK'ların bu gibi faaliyetleri aksamıştır.

Öneri 2: Devlet Müdahalesine İlişkin Öneri ve Tespitler

İdarenin sivil topluma müdahalesini olanaklı kılan mevzuat ve uygulamalar yeniden değerlendirilmeli, kamu denetimlerinin yasal çerçevesi açık hale getirilmeli ve böylelikle denetimlerin, ayrımcılığa yol açmayacak ve nesnel biçimde yürütülmesi sağlanmalıdır. Hak temelli veya belirli gruplarla çalışan kuruluşların denetimlerde karşılaştıkları ayrımcılıkların önüne geçilmelidir. Türk Ceza Kanunu ve ilgili kanunlarda suç teşkil eden faaliyetlere yönelik yaptırımlar düzenlendiği için, Dernekler Kanunu'nun hapis veya adli para cezası öngören maddeleri kaldırılmalıdır.

Terörle Mücadele Kanunu ile Kanundaki geniş ve muğlak "terörizm" tanımı, özgürlükler üzerindeki olumsuz etkilerini ortadan kaldıracak ve temel hak ve özgürlükleri güvence altına alacak biçimde yeniden düzenlenmelidir.

Kamu denetimlerinin yasal çerçevesi açık hale getirilmeli ve böylelikle denetimlerin ayrımcılığa yol açmayacak ve nesnel biçimde yürütülmesi sağlanmalıdır.

Denetim ve cezaları belirleyen mevzuattaki tanım eksiklikleri giderilmelidir. Denetimlerin tüm STK'lar için eşit koşullarda yapılması amacıyla, sıklığı, süresi ve denetçilere verilen yetkilerin çerçevesi açık bir şekilde mevzuata eklenmelidir. Denetim öncesinde STK'lara denetim tarihi bildirilmeli ve hazırlanmaları için makul süre tanınmalıdır.

Derneklerin tutması zorunlu olduğu defter sayısı azaltılmalıdır. Defterlerin işlenmesi kolay kılınmalı, kasıtsız olarak, bilgi yetersizliği sebebiyle defterlerin işlenemediği veya eksik/yanlış işlendiğinin tespiti halinde uyarı yolu tercih edilmelidir.

STK'lardan talep edilen bilgiler, bürokratik engel yaratmayacak ve kısıtlayıcı olmayacak şekilde yalınlaştırılmalıdır.

STK'lar için ayrı ve basitleştirilmiş bir muhasebe usulü kabul edilmelidir. Özellikle daha küçük veya yerel STK'ların yapıları ve niteliklerini gözetken, basit muhasebe usulü uygulaması sağlanmalıdır.

STK'lara ceza uygulamadan önce düzeltme olanağı tanıyan uyarı mekanizmaları getirilmeli ve ceza verilmesi gereken durumlarda, cezalar ve yaptırımlar orantılı olacak şekilde belirlenmelidir. Mevzuatta STK'lar için öngörülmuş cezalar azaltılmalıdır.

Derneklerin yönetim kurulu üyelerinin yanı sıra tüm üyelerini mülki idare amirliğine ve DERBİS'e kaydetmesini zorunlu hale getiren düzenleme yürürlükten kaldırılmalıdır.

2020 yılında kabul edilen 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine Dair Kanun ve devamında yapılan ilgili yönetmelik değişiklikleri örgütlenme özgürlüğünü kısıtladığı için yürürlükten kaldırılmalı, iç hukuk uluslararası standartlara uygun hale getirilirken mutlaka sivil toplumla müzakere edilmelidir.

Vakıfların ve derneklerin kapatılmasına ve faaliyetten geçici olarak menedilmesine gerekçe gösterilebilen ölçütler orantılı ve yaptırımlar aşamalı hale getirilmeli, vakıfların kuruluş amaçlarına dair Türk Medeni Kanunu'ndaki muğlaklıklar ortadan kaldırılmalı ve yasaklanan amaçlar nedeniyle vakıfların kapatılmasında takdir yetkisi sınırlandırılmalı, vakıf ve dernekler için kapatma yaptırımı son çare olarak uygulanmalı ve mevzuat uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmelidir. Yurt dışından alınan fonlara dair bildirim zorunluluğu kaldırılmalı ve bu fonların yasal bildirimleri de yıllık raporlarda belirtilerek yapılmalıdır.

STK'lar, siyasetçiler, kamu görevlileri veya hükümet dışı aktörler tarafından kendilerine yönelik hedef gösterme veya karalama kampanyaları olmaksızın özgürce faaliyet yürütebilmeli, bunun için STK'ları koruma amaçlı yasal ve idari önlemler alınmalıdır.

Mevzuat, devlet müdahalesini engelleyecek güvenceler sağlamamaktadır. Dernek ve vakıflar için iç denetimin esas olduğu, ilgili mevzuatlarda yer alsa da hem esasa (faaliyet amacı) hem de şekle (tutulan defterler vb.) yönelik denetim uygulanmaktadır. Derneklerin amaçları doğrultusunda faaliyet gösterip göstermedikleri, defterlerini ve kayıtlarını mevzuata uygun olarak tutup tutmadıkları, İçişleri Bakanlığı veya mülki idare amirleri tarafından denetlenmektedir. Mevzuata aykırılık durumunda uygulanmak üzere herhangi bir önleyici uyarı mekanizması tanımlanmadan, orantısız adli ve idari para cezaları öngörülmüştür. Dernekler çok sayıda defter tuttukları için bu defterlerin "usulüne uygun" bir şekilde tutulmaması ve zamanında yapılmayan bildirimler nedeniyle ceza almaktadır. Dernek ve vakıfların kendiliğinden sona ermesi, faaliyetten geçici alıkonulmaları ve feshedilmelerini düzenleyen tasfiye ve fesih işlemleriyle ilgili kanunda düzenlemeler vardır. Dernek ve vakıfların tüzük ve işlemlerinde ulusal güvenliği ve kamu güvenliğini tehdit eden, barış ve düzeni bozan, suç unsuru taşıyan, sağlık ve ahlakı tehdit eden unsurlar var ise, bu durumda dernek ve vakıfların kapatılması için dava açılabilir. Mevzuat, dernekler ve vakıflar için özel muhasebe standartları getirebilme yetkisini ilgili idarelere bırakmaktadır ve sadece işletme hesabı ve bilanço esasına uygun olmak üzere iki temel muhasebe standardı uygulaması bulunmaktadır. 26 Mart 2020 tarihinde yürürlüğe giren değişikliklerle derneklere, üyeliğe kabul edilenler ile üyeliği sona erenlerin kişisel bilgilerini kırk beş gün içinde bildirim zorunluluğu getirilmiştir. Üyeliğe devam edenlerin ise adı, soyadı, doğum tarihi ve T.C. kimlik numaralarının altı ay içinde mülki idare amirliğine bildirilmesi zorunlu kılınmıştır. Nicel saha araştırmasına katılan derneklerin %16,6'sı üye bildirim zorunluluğu nedeniyle üyelerin istifa etmesi, yeni üye bulmakta zorlanma, mevcut üyelerden bazılarında ulaşılamadığı için üyeliklerin düşmesi, bildirim zorunluluğunu yerine getirmediği için yaptırım gibi durumlarla karşılaşmıştır. Denetim ve cezalar söz konusu olduğunda ise bölgesel farklılıklar, orantısız idari ve adli uygulamalar görülmektedir. İzleme Matrisi için yapılan saha araştırması bulgularına göre, örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan kuruluşlar, yaşamayanlara göre çok daha fazla denetlenmektedir. Nicel araştırma bulgularına göre, denetim geçiren kuruluşların %15'i bu denetimlerin kuruluşun faaliyetlerinin, kayıtlarının ve işlemlerinin yasal düzenlemelere uygun olup olmadığını anlamak dışında bir amaçla yapıldığını düşünürken, yapılan denetimleri ölçüsüz ve aşırı bulanların oranı da %15'tir. Kuruluşların %12'si denetimlerin kuruluşun çalışmalarını engelleme ve kuruluşu bezdirme amacıyla gerçekleştirildiğini düşünmektedir. Denetimler sonucu üyesi veya yöneticisi istifa eden kuruluşların oranı %8'dir. Görece sınırlı sayıda kuruluşun denetimlerden olumsuz etkilendiğini ifade ettiği görülse de araştırma, Türkiye temsili örnekleme yürütüldüğü için görüşülen kuruluşların çoğunun faal olmadığı ve bu nedenle detaylı denetimlerden geçemedikleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, finansal durumları iyileştikçe veya kapasiteleri arttıkça denetimleri ölçüsüz ve aşırı bulan kuruluşların oranı artmaktadır. Diğer yandan örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan kuruluşların açık biçimde daha fazla denetime uğradığı görülmektedir. Bu kuruluşların 2020-2021 yıllarında %79'u denetlenmişken sorun yaşamayan kuruluşların %28'i denetlenmiştir. Benzer biçimde, örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan kuruluşlar, hak temelli yaklaşımı güçlü kuruluşlar ve kapasitesi yüksek kuruluşlar, sık ve oldukça ayrıntılı denetimlerle daha sık karşılaşmakta, denetimleri daha yüksek oranda ölçsüz ve aşırı bulmaktadır. Nitel araştırma kapsamında yapılan

derinlemesine görüşmelerde ise STK'lar, denetimin gerekçeleri hakkında bilgi verilmemesi, bir yıl içinde birden çok defa, geniş kapsamlı ve birkaç günlük olabildiği gibi bir ay da sürebilen denetimlerle karşılaşılması, denetimin kapsadığı dönemin on yıla kadar genişletilmesi, denetçiler tarafından uzun dönemleri kapsayan çok sayıda bilgi ve belgenin talep edilmesi, farklı kamu kuruluşlarından sivil toplum alanı ile bu alandaki mevzuata hakim olmayan denetçilerin görevlendirilmeleri, denetçilerin objektif olmayan taraflı tutumları ve bu sürecin, STK'ların işgücü ve zamanını denetimlere harcamayı rutin faaliyetlerini aksatmasına neden olması gibi sorunlara dikkat çekmektedir. Diğer yandan, 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine Dair Kanun ile yapılan değişiklikler, denetimleri ve yardım toplamayı düzenleyen yasal çerçeveyi STK'lar için daha kısıtlayıcı hale getirmektedir. Derneklerin organlarında görevli kişilere verilecek cezaları arttırmakta ve yeni yaptırımlar tanımlamaktadır. Derneklerin faaliyetten alıkonulması ve haklarında kapatma davası açılmasıyla ilgili düzenlemeler örgütlenme özgürlüğüne müdahalenin sınırlarını genişletmektedir. 7262 sayılı Kanun ile, derneklerin suçtan kaynaklanan mal varlığı değerlerinin aklanması ve terörizmin finansmanı amacıyla kullanılma risklerinin değerlendirilmesi sonucunda düşük, orta ve yüksek riskli olarak gruplandırılması ve risk durumuna göre farklı sıklıklarda denetlenmesi öngörülmüştür. Risk analizi yönteminin ve değerlendirme kriterlerinin belirlenmesinde STK'lar ile iş birliği yapılmaması ve yeni uygulama hakkındaki belirsizlikleri giderecek bilgilendirme ve rehberlik hizmetlerinin yetersizliği, STK'lar arasında denetimlerin örgütlenme özgürlüğünü sınırlayıcı şekilde kullanılacağı yönünde endişelere sebep olmuştur. 7262 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesinin ardından yapılan denetimlerde büyük cezalar ve dernek yöneticilerinin görevden alınması gibi vakalar yaşanmasa da denetimlerin baskı aracına dönüştüğü düşünülmektedir. Örgütlenme özgürlüğünün en önemli şartlarından biri, STK'ların devlet müdahalesi olmaksızın faaliyet gösterebilmeleridir. Yapılan saha araştırmalarında, 72 STK, siyasetçiler ve/veya kamu görevlileri tarafından tehdit edilme veya hedef gösterilmeyle, 71 STK ise hükümet dışı aktörler (örneğin medya organları ve şirketler) tarafından yürütülen karalama kampanyalarıyla karşılaştığını ifade etmiştir. 16 STK, polis/jandarma baskısıyla, örneğin savcılık kararıyla arama yapılması gibi müdahalelerle karşılaştığını söylemiştir. İnternet ortamında baskıya maruz kalan kuruluşlar da mevcuttur. STK'ların 43'ü sosyal medyada kurulan gruplara, e-posta adreslerine, internet sitelerine yönelik taciz veya kısıtlamalarla karşılaştıklarını, 27'si ise kısmen karşılaştıklarını belirtmiştir.

Öneri 3: Finansal Kaynakların Güvence Altında Olmasına İlişkin Öneri ve Tespitler

Dernek ve vakıfların ekonomik faaliyet yürütmeleri kolaylaştırılmalı ve teşvik edilmelidir.

STK'ların yardım toplama faaliyetleri Yardım Toplama Kanunu'nu kapsamından çıkarılmalıdır. STK'ları da kapsayacak yardım toplama konulu özel bir kanunun gerekli olduğu düşünüüyorsa dahi izin şartından vazgeçilmeli, bildirim yeterli kabul edilmelidir.

Yardım toplama faaliyetleri, dernek ve vakıf beyannamelerinden takip edilmeli, STK'ların yurt dışından aldıkları her bağışı ayrı ayrı bildirme zorunluluğu kaldırılmalı ve ilave denetim usullerinden vazgeçilmelidir. Ayrı bir denetim mekanizmasına gerek olduğu düşünüüyorsa, örgütlenme özgürlüğünü ihlal eden yöntemler değil uluslararası standartlara uygun, özgürlükçü yöntemler belirlenmelidir.

STK'lar tarafından toplanan yardımın istenen miktara ulaşmaması veya artması durumunda toplanan tüm yardımın veya artan meblağın izin merci tarafından uygun bulunan kuruluşlara devrettilmesi uygulamasından vazgeçilmelidir.

STK'lara yönelik destekleri bağış ve yardım olarak ayırtırmak yerine, uluslararası standartlarla uyumlu biçimde, tek bir kavram kullanılmalı ve yasal düzenlemeler buna uygun şekilde değiştirilmelidir.

Kurumsal ve bireysel bağışçıları teşvik edecek politikalar ve uygulamalar geliştirilmelidir.

STK'ların kaynak geliştirme faaliyetleri örgütlenme özgürlüğünün ayrılmaz bir parçasıdır. Ne var ki, Yardım Toplama Kanunu ile getirilen engeller ve prosedürler STK'ların gelir getirici faaliyetlerini zorlaştırmakta ve örgütlenme ve mülkiyet hakkına yönelik ağır bir müdahale teşkil etmektedir. Yardım toplama izni başvurularının değerlendirilme süreci STK'lar için zorlayıcı ve kısıtlayıcıdır. Toplanan yardımın istenen

miktara ulaşmaması veya artması durumunda söz konusu tüm yardımın veya artan meblağın izin veren makamlar tarafından uygun bulunan kuruluşlara devrettirilmesini zorunlu kılan Yardım Toplama Kanunu'nun ilgili maddesi, bağışçuların iradesini ve STK'ların özerkliğini yok saymaktadır ve hem mülkiyet hakkına hem de örgütlenme özgürlüğüne aykırıdır. 27 Aralık 2020 tarihinde kabul edilen 7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine Dair Kanun'la yapılan değişiklik sonucunda internet ortamında yapılan yardım toplama faaliyetleri de Yardım Toplama Kanunu kapsamına alınarak izne tabi olmuştur. İktisadi işletme kurabilen çok az sayıda STK bulunmaktadır. Yabancı fonların kullanımı ise izne tabi değildir, ancak ilgili mercilere bildirim yapılması gerekmektedir. Yurt dışından düşük meblağların bağışlandığı ya da üyelik aidatlarının gönderildiği durumlarda dahi bildirim zorunluluğu STK'ları orantısız bir iş yükü ile karşı karşıya bırakmaktadır. Diğer yandan, yurt dışından fon alan bazı STK'lar, karalama kampanyalarıyla karşılaşmaktadır. Sosyal medya veya bazı yayın organlarında suçlayıcı ve damgalayıcı bir dille STK listeleri yayımlanmakta, fon veren kuruluşlar, STK'lar, yöneticileri ve çalışanları "teröre destek verme", "casusluk" gibi ithamlarla hedef gösterilmektedir. Bu STK'ların hemen hemen tamamı insan hakları, kadın hakları gibi konulara yoğunlaşmakta veya LGBTİ+'lara, etnik gruplara, göçmenlere yönelik ihlaller ve ayrımcılık gibi alanlarda çalışmaktadır. Derinlemesine görüşmelerde, karalama kampanyaları sonrasında hedef gösterilen STK'lardan bazılarının denetimler geçirdiği ortaya çıkmaktadır. Bu uygulamalar neticesinde yurt dışı fon kaynaklarından faydalanma konusunda çekinceler artmakta ve yurt dışı fonları STK'lar üzerinde bir baskı unsuruna dönüşme tehlikesi taşımaktadır.

Öneri 4: Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hakkına İlişkin Öneri ve Tespitler

12 Eylül döneminde kabul edilen ve bugüne kadar az sayıda değişikliğe uğrayan Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu, uluslararası standartlarla uyumlu olmayan çok sayıda madde içermesi sebebiyle, yürürlükten kaldırılmalı ve özgürlük esas, sınırlama istisna olacak şekilde, uluslararası standartlarla uyumlu yeni bir toplanma özgürlüğü kanunu kabul edilmelidir. Bu kanun ile toplantı ve gösteri özgürlüğünün zaman ve mekân bakımından kısıtlama olmaksızın ve idarenin keyfi sınırlamalarına tabi tutulmaksızın kullanılması güvence altına alınmalıdır.

Kamu güvenliği sebebiyle ya da üçüncü kişiler tarafından yapılacak müdahaleleri engellemek amacıyla kolluk kuvvetleri tarafından alınacak tedbirler, toplanma özgürlüğü ihlaline sebep olmayacak şekilde yerine getirilmelidir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planı güncellenerek, özellikle ifade özgürlüğü ve toplanma özgürlüğüne ilişkin uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmelidir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde orantısız fiziksel müdahaleye izin verilmemeli, hak öznelerinin özgürlüklerini kullanabilmeleri için gerekli önlemler alınmalıdır. Kolluk kuvvetleri tarafından aşırı güç kullanımı ile ilgili tüm iddialara karşı tarafsız ve etkili soruşturmalar yürütülmeli ve failler yaptırıma tabi tutulmalıdır.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanunu (TGYK) ile sınırlandırılmıştır. Yasa önceden bildiri zorunlu tuttuğu için kendiliğinden gelişen, önceden planlanmamış gösterileri dolaylı olarak yasaklamaktadır. Mevzuat halihazırda toplantı ve gösterilerin nerede ve ne zaman yapılacağına dair sınırlandırmalar da getirmektedir. Toplantı, gösteri ve yürüyüşlere yönelik yasaklama kararlarının çoğunun dayanağı, toplanma öncesi, anı ve sonrasında gerçekleşmesi olası şiddet eylemleri olarak belirtilmektedir. Ancak Covid-19 salgınının başlamasından itibaren, toplantı ve gösterilerin yasaklanması ya da halihazırda icra edilen bir toplantı ve gösteri yürüyüşünün dağıtılmasının en sık karşılaşılan gerekçesi, pandemi olmuştur. 2020-21 yıllarında yapılan gösteri, toplantı ve yürüyüşlerin engellendiği birçok olay meydana gelmiştir. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkının "millî güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması" amacıyla ve kanunla sınırlanabileceğine yönelik muğlak ifade de hakkın kullanımının engellenmesine neden olmaktadır. Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını kullanmak isteyen çok sayıda kişi hakkında kanuna aykırı toplantıya/gösteriye katıldığı veya toplantı/gösteri düzenlediği gerekçesiyle Kabahatler Kanunu'na muhalefetten idari para cezası verilmekte veya TGYK'ya muhalefetten soruşturma ve dava açılmaktadır. Saha araştırması bulgularına göre, örneğin, örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan kuruluşlar, baskıya daha çok maruz kalmakta, daha

çok denetlenmekte ve başka açılardan da idarenin “varlığını” daha çok hissetmektedir, buna rağmen bu grubun daha fazla toplumsal toplantı/gösteri yürüyüşü düzenlediği ve bu etkinliklere katıldığı görülmektedir. Gazetecilerin haber yapma özgürlüğünü engellemeye yönelik düzenlemeler yapılmıştır. Nitel araştırmada, bağımsız medya kuruluşlarında çalışan gazetecilere basın kartı verilmemesi ve kolluk kuvvetlerinin görüntüsünün alınmasının engellenmesi, görüşmeciler tarafından öne çıkarılan iki konudur.

Öneri 5: İfade Özgürlüğüne İlişkin Öneri ve Tespitler

STK'ların, faaliyetlerinde ve yayınlarında otosansür uygulamadan, haklarında soruşturma açılması ya da idari ve cezai yaptırım uygulanması tehdidi hissetmeden çalışmalarını sürdürebilmeleri için, kısıtlayıcı olan mevzuat, uluslararası standartlara uygun hale getirilmeli ve keyfi uygulamalar ortadan kaldırılmalıdır.

Terörle Mücadele Kanunu ve Türk Ceza Kanunu'nun ifade özgürlüğünü sınırlandıran maddeleri (başta Türk Ceza Kanunu'nun “Türk Milletini, Türkiye Cumhuriyeti Devletini, Devletin kurum ve organlarını aşağılama” ile ilgili 301. maddesi, “Halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama” ile ilgili 216. maddesi, “Cumhurbaşkanına hakaret” ile ilgili 299. maddesi, “örgüte üye olmamakla birlikte, örgütü adına suç işlemek” ile ilgili 220. maddesi ve Terörle Mücadele Kanunu'nun “terör örgütünün propagandasını yapmak” ile ilgili 6. ve 7. maddeleri olmak üzere) yeniden düzenlenmelidir.

Terör tanımı uluslararası standartlara uygun biçimde düzenlenerek suçun unsurları somutlaştırılmalı ve ifade özgürlüğü ile uyumlu hale getirilmelidir.

“Terör örgütü propagandası” sayılan durumlar azaltılmalıdır. Açıkça şiddete teşvik veya tahrik edecek biçimde örgüt propagandası yapan kişiler dışında kalan kişilerin sadece bir gösteriyeye katıldığı için TMK uyarınca cezalandırılmasını öngören “terör örgütünün propagandasını yapmak” ile ilgili düzenleme yürürlükten kaldırılmalıdır. “Terör örgütü propagandası” suçunun bir derneğin veya vakfın binası, lokal, büro veya eklentilerinde işlenmesi durumunda, cezayı artıran madde de yürürlükten kaldırılmalıdır.

Türkiye’de ifade özgürlüğü, mevzuatın keyfi ve kısıtlayıcı biçimde yorumlanması, baskılar, işten çıkarmalar ve gazetecilere, yazarlara ve sosyal medya kullanıcılarına karşı sık sık açılan davalarla sınırlandırılmaktadır. Bu durum, aktivistler açısından otosansüre yol açmakta ve bireyleri STK'lara katılmaktan ve sivil toplumda aktif olarak rol oynamaktan alıkoymaktadır. Adalet Bakanlığının, yargı birimlerinden gelen verilere dayanarak hazırladığı Adalet İstatistikleri raporlarına göre, Türkiye’de “Cumhurbaşkanına hakaret” suçundan yargılanıp hüküm giyenlerin sayısı önemli ölçüde artmıştır. Diğer yandan, nicel araştırmada, kuruluşların yalnızca %3,5’i herhangi bir açıklamasını, ifadesini ya da raporunu hedef alan baskılarla karşılaştığını belirtmiştir. Otosansür uyguladığını düşünen kuruluşların oranıysa %6,5’tir. Nicel araştırma kapsamında görüşme yapılan kuruluşların çoğunun baskıya veya otosansüre konu olabilecek açıklama, ifade ve raporları bulunmadığı göz önünde bulundurulmalıdır. Nitekim, hak temelli kuruluşlarla yapılan derinlemesine görüşmeler ve odak grup çalışmasında, sansür konusunda anket bulgularının tam aksi yönde bir eğilim görülmektedir. Hak temelli kuruluşlarda sansüre uğradığını düşünenlerin oranının genel örneklemedeki orandan daha yüksek olması, baskı, hedef alma ve otosansür gibi daha açık ve doğrudan hak ihlallerinden, belirli gruplarla veya belirli bölgelerde çalışan hak temelli kuruluşların daha yoğun olarak etkilendiğini ortaya koymaktadır. Nitel araştırma bulgularına göre, hak temelli çalışmalar yürüten kuruluşların büyük bir bölümü, faaliyetlerinin en azından bir aşamasında otosansür uygulamaktadır. Siyasi iklim, kanunlardaki değişiklikler ve diğer hak temelli kuruluşların karşı karşıya kaldığı baskılar, otosansürün nedeni olarak gösterilmiştir. STK'ları otosansüre yönelten etkenler arasında, kuruluşu, üyeleri ve yönetim kurulunu korumak başta gelmektedir.

Öneri 6: Bilgiye Erişime İlişkin Öneri ve Tespitler

5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun (İnternet Kanunu) ifade özgürlüğünü kısıtlamayacak, orantılılık ve kanun önünde eşitliği garanti altına alacak şekilde revize edilmelidir. Mahkeme kararı olmaksızın internetteki içeriklerin engellenmesi ve kaldırılmasına olanak veren kanun maddeleri gözden geçirilmeli ve uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmelidir. Uygulamada hakimlerin münferit kararlarıyla verilen engellemelerin önüne geçilmelidir.

Terörle Mücadele Kanunu, Türk Ceza Kanunu ve İnternet Kanunu uluslararası standartlara uygun olarak ifade özgürlüğünü kısıtlamayacak, ölçülülük ilkesi ve kanun önünde eşitliği güvence altına alacak şekilde değiştirilmelidir.

Çevrimiçi ifade özgürlüğünün korunmasında “çevrimdışı olarak geçerli olan her şey çevrimiçi olarak da geçerli olmalıdır” ilkesi benimsenmeli ve kısıtlama kriterleri yasallık, meşruiyet ve gereklilik esaslarına göre belirlenmelidir.

Sivil Topluma ilişkin veri ve istatistikler uluslararası standartlara uygun, güvenilir ve karşılaştırılabilir şekilde toplanmalı ve kamuoyuyla düzenli olarak paylaşılmalıdır.

İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun internette yayınlanan içerikler ile ilgili suçları net biçimde tanımlamamaktadır. Bu durum, keyfi uygulamalara yol açarak ifade özgürlüğünü önemli ölçüde olumsuz etkilemektedir. 31 Temmuz 2020’de yürürlüğe giren 5651 sayılı İnternet Kanunu’nda değişiklik yapan 7253 sayılı Kanun ise sosyal medya platformları üzerindeki denetimi artırmıştır. 2021 yılı Freedom House İnternet Özgürlüğü Raporunda Türkiye, internetteki siyasi, sosyal ya da dini içeriklerin engellenmesi, hükümet yanlı yorumcuların internet üzerinde yürütülen tartışmaları manipüle etmesi, bilişim ve iletişim teknolojisi kullanıcılarının ya da blogcuların tutuklanması, gözaltına alınması ya da muhaliflere karşı teknik saldırıda bulunması gibi sebeplerle “özgür olmayan ülkeler” arasında yer almıştır. 2020-2021 yıllarında yargı organlarının kararlarıyla çok sayıda haber URL’si ve sosyal medya içeriğine erişim engellenmiştir. Haber ajanslarına, gazetelere veya internet haber platformlarına erişim yasağı getirilmiştir. İzleme Matrisi kapsamında yürütülen saha araştırmasının nicel bulgularına göre ise, hedef kitlelerinin azınlıklar, basın çalışanları, çevre, engelliler, etnik ve kültürel gruplar, insan hakları ihlali mağdurları, işçiler, kadınlar, LGBTİ+’lar, mahpuslar, mülteciler/göçmenler veya STK’lar olduğunu söyleyen kuruluşların, internet mecralarında taciz ve kısıtlamalara maruz kalma oranı genele göre daha yüksektir. Örgütlenme/ifade özgürlüğünde sorun yaşayan gruptaki kuruluşların önemli bir bölümü bu tür durumlarla karşılaştığını ifade etmiştir.

BÖLÜM 2

Öneri 7: Vergisel Avantajlara İlişkin Öneri ve Tespitler

STK’ları ilgilendiren tüm vergi mevzuatı bütüncül bir bakış açısıyla gözden geçirilerek, STK’ların mali sürdürülebilirliklerini destekleyecek şekilde teşvik edici düzenlemeler yapılmalıdır.

Vakıf ve derneklerin amaçları doğrultusunda kurdukları iktisadi işletmeler, kurumlar vergisinden muaf olmalıdır. Kâr eden iktisadi işletmeler tarafından, kurumlar vergisi ödendikten sonra kalan kârdan dernek veya vakfa yapılan aktarmalar kâr dağıtımı sayılmamalı, gelir vergisi stopajına tabi tutulmamalıdır.

STK’ların iktisadi işletmeleri, kâr amacı güdüp gütmemelerine göre değil, faaliyet konularının amaçlarına uygun olup olmadığına göre değerlendirilmelidir. STK’ların amacına yönelik ekonomik faaliyetleri, ticari faaliyet sayılmamalıdır. Ayrıca, vakıf ve derneklerin yılda bir kereden fazla düzenledikleri kermes, yemek, balo, gezi, konser gibi gelir getirici faaliyetleri, belirli koşulları karşılamaları halinde iktisadi işletme kurulmasını gerektirecek iktisadi bir faaliyet sayılmamalıdır.

STK’ların pasif yatırımlarında ortaya çıkan vergiler kaldırılmalıdır.

STK’lar merkez olarak kiraladıkları adresler için ödemekle yükümlü oldukları kira stopajından veya katma değer vergisinden; taraf oldukları sözleşmelerdeki damga vergisinden, KDV, emlak vergisi, çevre temizlik vergisi, motorlu taşıtlar vergisi ve özel tüketim vergileri ile kuruluş ve sonrası noter harçlarından muaf tutulmalıdır.

Mevcut vergi rejiminin sosyal fayda yaratmak için kurulan ve topluma hizmet eden vakıf ve derneklerin iktisadi faaliyette bulunmalarını ve büyümelerini zorlaştırdığı, İzleme Matrisinin öne çıkan bulgularından biridir. STK’lar için tanımlanan vergi avantajları son derece sınırlıdır ve mevzuat gereği bu avantajların büyük çoğunluğu yalnızca Cumhurbaşkanı tarafından kamu yararına çalışan dernek veya vergi muafiyeti tanınan vakıf statüsü verilmiş çok az sayıda STK için tanımlanmıştır. Nicel

araştırmaya katılan kuruluşların yarısı STK'lara sağlanan vergi teşviklerden haberdardır ve haberdar olanların ise yalnızca %14'ü iki yıl içinde herhangi bir teşvikten yararlanmıştı. Vergi avantajlarının son derece sınırlı olmasının yanı sıra gelir getirici faaliyetlerin tamamının vergiye tabi tutulması, STK'ların mali sürdürülebilirliğinin önünde ciddi engeller oluşturmaktadır. Saha araştırmasında vergi yükümlülükleri nedeniyle düşük ve orta kapasiteli STK'ların iktisadi işletme kurmaya sıcak bakmadığı, iktisadi işletmeleri olanların çoğunluğunun ise kâr elde edemedikleri için iktisadi işletmelerini genellikle atıl durumda bıraktığı ortaya çıkmaktadır.

Öneri 8: Kamu Yararı ve Vergi Muafiyeti Statülerine İlişkin Öneri ve Tespitler

Vergi avantajlarından yararlanmanın ön koşulu olan kamu yararına çalışan dernek veya vergi muafiyeti tanınan vakıf statülerini teşvik etmek amacıyla kamu yararına çalışan STK'lar için kapsayıcı bir tanım yapılmalıdır. Kamu yararı ve vergi muafiyeti statüleri net ve objektif kriterlere bağlanmalı, tanımları mümkün olduğunca geniş ve esnek tutulmalı ve kısıtlama amacı içermemeli, bu statüler için aranan şartlar ve prosedürler yeniden düzenlenmelidir. Mevzuatta tutarlılık sağlanması amacıyla, vakıf ve dernekler için aranan kriterlerdeki ayrımlar gözden geçirilerek asgariye indirilmeli, vakıflar için belirlenen faaliyet alanları genişletilmeli ve ülke genelinde faaliyet yürütme şartı aranmamalıdır. Kamu yararı ve vergi muafiyeti statüleri Cumhurbaşkanlığı gibi ulaşılması güç ve siyasi bir makam tarafından değil, her kuruluşun rahatlıkla ulaşabileceği, bağımsız bir mekanizma tarafından belli şartları sağlayan kuruluşların tamamına verilmelidir.

Kamu yararına çalışan dernek veya vergi muafiyeti tanınan vakıf statülerini edinmek için aranan şartlar ve bu statülerin Cumhurbaşkanlığı kararı ile verilmesi nedeniyle yalnızca çok sınırlı sayıda dernek ve vakıf bu statülerden faydalanmakta, bu durum STK'ların büyük çoğunluğunun vergi avantajlarından yararlanamamasına ve eşitsizliğe neden olmaktadır. Başvuru ve onay süreci zorlayıcı olmasına rağmen bu statüler sayesinde kazanılan imtiyazlar sınırlı kalmakta ve STK'ların mali sürdürülebilirlikleri için finansman kaynakları oluşturmalarında yeterli kolaylığı sağlamamaktadır. Araştırma sonuçları STK'ların önemli bir kısmının aranan şartları karşılamadığını, şartları sağlayabilen pek çok STK'nın ise bu statülerin verilme prosedürünü objektif bulmadığını ve sonuç alamayacağını düşünerek hiç başvuru yapmadığını göstermektedir.

Öneri 9: Bireysel ve Kurumsal Bağışçılığın Teşvikine İlişkin Öneri ve Tespitler

Gerçek ve tüzel kişilerin vergiden indirebilecekleri bağış tutarları artırılmalıdır.

Ücretli olarak çalışan kişilerin bağış yapmaları önündeki engeller kaldırılarak, bordrolu çalışan kişilerin, işverenlerine yapacakları beyanlarla ve işverenleri aracılığı ile, kamu yararına çalışan dernekler ve vergi muafiyeti tanınan vakıflarla sınırlı olmamak üzere tüm dernek ve vakıflara yapılan bağışları, vergi matrahlarından düşebilmelerinin önü açılmalıdır.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) politikaları teşvik edilmeli ve belli vergisel istisnalar tanımlanmalıdır. KSS politikaları ve programları ile özel sektörün katkısını teşvik edecek uygulamalar kamu kurumları tarafından desteklenmelidir.

Dernek ve vakıflara yapılan bağışlar için kazanılan vergi indirimi, sadece vergi muafiyeti ve kamu yararı statüsü olan STK'lar ile sınırlı kalmamalı, hak temelli kuruluşlar da dahil olmak üzere, geniş kapsamlı bir faaliyet alanı belirlenerek vergi indirimine tabi olan STK sayısı artırılmalıdır.

Etkin ve stratejik bağışçılığı teşvik edecek düzenlemeler bulunmamaktadır. Bireysel ve kurumsal bağışçıların vergi indiriminden yararlanabilmesi için öngörülen prosedür işlevsel ve elverişli değildir. Vergi teşviklerinden yararlanan bireysel ve kurumsal bağışçı sayıları ile yıl içinde vergi matrahından düşürülen bağış ve yardım tutarı hakkında veri bulunmamaktadır. Yalnızca vergi muafiyeti veya kamu yararı statüsüne sahip kuruluşlara yapılan bağış ve yardımların vergi matrahından düşürülmesi, vergi teşviki yoluyla kamu desteğinden belirli faaliyet alanlarında çalışan çok az sayıda kuruluşun yararlanmasına neden olmaktadır. Bu durum bağışçı iradesini sınırlandırırken, STK'ların bağışlardan eşit koşullarda faydalanmasının önünde engel oluşturmaktadır.

Öneri 10: STK'lara Yönelik Kamu Fonlarına İlişkin Öneri ve Tespitler

Mevzuatta STK'lara yönelik kamu desteğinin planlanması, dağıtılması ve izlenmesi süreçlerini düzenleyecek şekilde ilgili değişiklikler yapılmalı ve ulusal bir strateji geliştirilmelidir. STK'ların kamu finansmanına dair karar aşamalarının tümüne katılımı güvence altına alınmalıdır.

STK'lara kamu finansmanı ve fon dağıtımının koordinasyonundan sorumlu ulusal bir yapı/mekanizma oluşturulmalıdır.

STK'lara ayrılan yıllık finansman miktarı, hangi STK'ların ve faaliyetlerin desteklendiği ve sağlanan kaynağın nasıl kullanıldığına ilişkin detaylı bilgiler kamu kurumları tarafından her sene açıklanmalıdır.

Kalkınma Planı, Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı gibi kamu belgelerinde STK'ların sürdürülebilirliklerine ilişkin hedefler STK'ların proje yazma ve fon bulma kapasitelerinin artırılmasıyla sınırlı kalmaktadır. Bu alandaki tedbirlerin kapsamı genişletilmeli, STK'lara yönelik kamu finansmanının yapılandırılmasından sorumlu bakanlıklar tayin edilmeli, STK'lara ayrılan kamu kaynağı artırılmalı ve proje bazlı finansmanın yanı sıra, STK'ların kurumsal gelişimini hedefleyen kurumsal destek hibeleri sağlanmalıdır.

Uzmanlaşmış bir danışma organı olarak faaliyet gösteren ve kamu bütçesinden aktarılan finansmanın izlenmesi ve değerlendirilmesinden sorumlu ve aynı zamanda kamu finansmanına dair mevzuata uyulmasını sağlamakla görevli olan, STK temsilcilerinin sivil toplumun çeşitliliğini yansıtacak şekilde içinde yer aldığı bir yapı kurulmalıdır.

STK'lara ayrılan kamu finansmanının dağıtım kriterleri; açık, şeffaf ve hesap verebilir hale getirilmeli ve STK'ların seçim ölçütlerini standartlaştıran ve bağımsız kılan bir davranış kodu geliştirilmelidir.

STK'lar için proje finansmanı kararları, STK'ların seçimi ve proje yönetim süreçleri bağımsız denetime tabi tutulmalıdır.

Seçim sürecindeki anlaşmazlıklarda ret kararlarına karşı hızlandırılmış bir geribildirim ve itiraz prosedürü mevzuatta açıkça düzenlenmelidir.

Türkiye'de STK'ların kurumsal gelişimi için kamu desteğine olanak sağlayan bütüncül bir mevzuat, STK'lara yönelik kamu fonlarının planlanması ve dağıtımından sorumlu merkezi bir organ veya mekanizma yoktur. Merkezi yönetim ve mahalli idareler bütçesinde sadece sivil toplum alanına özgülenmiş bir bütçe kalemi olmadığından STK'lar için ayrılan ve yıl içinde STK'lara sağlanan toplam kaynağı tespit etmek mümkün değildir. Ancak, doğrudan STK'lara yönelik olduğu tespit edilen sınırlı sayıda programla sağlanan kaynak sivil toplumun ihtiyaçlarını karşılamakta yetersizdir. Nicel araştırma sonuçları da bu bulguyu destekler niteliktedir: Araştırmaya katılan STK'lar arasında 2020 veya 2021 yıllarında merkezi veya yerel kamu idarelerinden aynı veya maddi destek alan kuruluşların oranı yalnızca %6'dır. STK'ların %43'ü kamu kaynaklarının sivil toplumun ihtiyaçlarını karşılamadığı görüşünderken, karşıladığını düşünenlerin oranı %28'dir. Kamu fonlarının planlanması ve dağıtımında kamu kuruluşları arasında genel bir koordinasyon olmadığı gibi üzerinde ortaklaşılan bir uygulama veya anlayış da bulunmamaktadır. Bunların sonucunda sivil toplumun bir bütün olarak çeşitlenen ihtiyaçlarını hesaba katarak güçlenmesini hedefleyen destek programları oluşturulmamakta, mali destekler çoğunlukla belli alt sektörlerle aktarılmakta ve sağlanan desteklerdeki çakışmalar ve boşluklar tespit edilememektedir. İzleme Matrisinin en çarpıcı bulgularından biri kamu kaynaklarının belli faaliyet alanlarını, projeleri ve STK'ları desteklemeye ayrıldığı ve belli faaliyet alanlarının ve STK'ların ise hiç desteklenmediğidir. Kamu kurumları tarafından ortak bir stratejinin benimsenmemesi, fon alma yeterlilik kriterlerinde bir standardın oluşmamasına, başvuru ve değerlendirme kurallarının kurumdan kuruma farklılaşmasına neden olmaktadır. Şeffaflık ilkesinin etkin şekilde uygulanmasının önünde engel oluşturan bu durum, tarafsızlık, eşit muamele, serbest ve adil rekabet koşullarının oluşmasını da tehlikeye atmaktadır. Projelerin uygulanması ve değerlendirilmesinde ortak hesap verebilirlik anlayışının olmaması ise STK'ları farklı raporlama ve izleme yükümlülükleri ile karşı karşıya bırakabilmektedir. STK'ların kamu tarafından gerekli ve eşit bir paydaş olarak kabul edilmemesi, belli faaliyet alanlarında sivil topluma kaynak aktarmak yerine faaliyetleri kendisinin yürütmesine neden olmaktadır. Ayrıca LGBTİ+ hakları gibi hükümetin karşıt politikalar benimsediği bazı faaliyet alanlarına kaynak aktarmama yönünde bir siyasi irade vardır.

Öneri 11: STK'larda İstihdama İlişkin Öneri ve Tespitler

STK'ların kurumsal ve finansal kapasitelerini güçlendirmek amacıyla, STK'larda istihdamı teşvik edecek yönde mevzuatta düzenlemeler yapılmalıdır.

STİGM ve VGM arasında iş birliği geliştirilerek, STK istatistikleri uluslararası standartlara uygun olarak istihdam verilerini de içerecek şekilde, karşılaştırılabilir ve kullanıcı dostu bir format ile zamanında paylaşılmalıdır.

STK istatistikleri Türkiye İstatistik Kurumu tarafından tutulan resmi istatistik programına dahil edilerek güncellenmelidir.

STK'ların kurumsal ve finansal kapasitesinin gelişmesinde, kurumsal hafızanın oluşması ve aktarılabilmesinde düzenli, nitelikli ve güvenceli istihdam önemli yer tutmaktadır. Kamu ve diğer fon veren kuruluşlar, sivil toplumda insan kaynağı kapasitesini güçlendirme ihtiyacını gözeterek şekilde hibe programlarını gözden geçirmeli ve çeşitlendirmelidir.

Türkiye'de STK'ların idari ve finansal sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkileyen konulardan biri, tam zamanlı ücretli çalışan istihdam edememeleridir. Resmi verilere göre Türkiye'de STK'lar tarafından istihdam edilme oranı yalnızca %0,15'tir. İzleme Matrisi için yapılan nicel saha araştırmasına katılan STK'ların ise %77'sinde tam zamanlı ücretli çalışan bulunmamaktadır. Tam zamanlı çalışanı olmayan STK'ların, ekonomik faaliyetlerde bulunma, fon arayışı, idari işler gibi en temel konularda dahi büyük ölçüde yönetim organlarında yer alan kişiler, üyeler ve gönüllülerin düzensiz emeğine bağımlı olması sürdürülebilirliği zorlaştırmaktadır.

Öneri 12: Gönüllülüğe İlişkin Öneri ve Tespitler

Ücretli emek ile gönüllülük arasındaki ayrımı açıkça çizecek, gönüllülüğün farklı biçimlerini kapsayacak şekilde, temelde koruyucu düzenlemelerden oluşan bir gönüllülük statüsü oluşturulmalı ve gönüllü ile STK arasındaki ilişkiyi denetlemeyi değil, tarafların haklarını güvence altına almayı ve gönüllülüğü teşvik etmeyi hedefleyen bir yasal düzenleme yapılmalıdır. Gönüllülerin bildirim, zorunlu gönüllülük sözleşmesi veya gönüllülere kayıt zorunluluğu gibi kişilerin gönüllü olmaktan çekinmesine yol açabilecek ve STK'ların özkerliği ilkesiyle çelişebilecek düzenlemelerden kaçınılmalıdır.

Gönüllülüğe ilişkin yapılacak yasal düzenlemenin amacı ile çerçevesi STK'lar ile katılımcı şekilde belirlenmelidir.

STK'ların gönüllüler için sağlanması gereken sağlık sigortası için kolay sigorta hükümleri belirlenmelidir (bu konuda ev hizmetlerinde çalışanların sigortalılığına ilişkin yapılan düzenlemelere benzer hükümler örnek alınabilir). Gönüllülerin sigortalanmasına ilişkin düzenlemeler, tüm STK'lar için aynı derecede zorunlu tutulmamalı, ihtiyaç ve risk faktörleri göz önünde bulundurularak hem kamu kurumları hem de özel sigorta kuruluşlarıyla çalışmayı olanaklı kılacak imkanlar geliştirilmelidir.

Kamu bütçesinden, gönüllülüğü koordine eden STK'lar için mali imkanlar sağlanmalı ve gönüllülük faaliyetlerinin sürdürülebilirliği garanti altına alınmalıdır.

Gönüllülük hakkında kamuoyunda farkındalık artırılmalı, gönüllülük, farklı biçimlerini kapsayacak şekilde örgün eğitim müfredatı içinde yer almalı, gönüllülük fırsatları yaratılarak çeşitli araç ve mekanizmalarla gönüllülük teşvik edilmelidir.

Gönüllülüğü teşvik etmeye yönelik kamu politikaları, gönüllülüğü afet, yardımlaşma gibi belirli faaliyet alanlarıyla sınırlandırmamalı ve hak temelli çalışma da dahil olmak üzere çeşitli yaklaşımların gönüllülüğün desteklenmesine yönelik bütüncül bir politika içinde yer alması sağlanmalıdır. Gönüllülük politikalarının geliştirilmesi için sivil toplumun çeşitlilik arz eden yapısının temsil edildiği bir grup ile istişare süreçleri yürütülmelidir.

Gönüllülük, gönüllü faaliyet veya gönüllü hizmetin hukuki çerçevesi olarak nitelendirilebilecek bir düzenleme mevcut değildir. Yasal bir çerçevenin olmayışı, uygulamada yer yer STK'ları kısıtlayan ve finansal olarak zorlayan bazı durumlara yol açabilmektedir. Ücretli çalışma ile gönüllülük arasındaki ayrımın net bir şekilde

tanımlanmaması, idare tarafından gönüllü faaliyetinin sigortasız işçi çalıştırma olarak yorumlanabilmesine ve yaptırım konusu yapılabilesine neden olmaktadır. Türkiye’de yaygın bir gönüllülük kültürü bulunmamaktadır ve kamu politikaları gönüllülüğü afet ve acil durumlara müdahale, sosyal hizmetler, yoksullukla mücadele ve sosyal yardım gibi belli alanlarla sınırlı şekilde teşvik etmektedir. Saha araştırmasında katılan STK’ların %76’sı kamunun gönüllülüğü teşvik etmeye yönelik herhangi bir uygulamasından faydalanmadığını belirtmektedir. Gönüllü sayıları, gönüllülük saatleri, gönüllülüğün yoğunlaştığı faaliyetler ve alanlar gibi konularda standart, karşılaştırılabilir veri toplanmamaktadır. Bu nedenle idare tarafından açıklanan veriler, Türkiye’de gönüllülüğe dair mevcut duruma ilişkin net bir tablo sunmamaktadır.

BÖLÜM 3

Öneri 13: Kamu-STK İş Birliği ve STK’ların Kapasitesinin Güçlenmesi için Kamu Politikası ve Stratejisine İlişkin Öneri ve Tespitler

Kamu kurumları ile STK’lar arasındaki ilişkiyi düzenleyen, üzerinde uzlaşmış ilkeler, mekanizmalar ve karşılıklı sorumlulukları içeren bir çerçeve mevzuat ve ilgili politika belgeleri katılımcı bir şekilde hazırlanmalıdır.

Politika ve mevzuat arasındaki uyumsuzlukların ortadan kaldırılması, daha fazla katılım ve hesap verebilirliğin sağlanması için karar alma süreçlerine ilişkin usul kuralları ve süreçler net bir şekilde tanımlanmalıdır.

Kamu-STK ilişkilerini düzenleyerek bu ilişkilerin kurumsallaşmasına katkı sağlamayı hedefleyen veya sivil toplumun gelişmesine özgülenmiş yasal bir çerçeve veya bağlayıcı bir politika belgesi mevcut değildir. Ancak Sivil Toplum Strateji Belgesi ve Eylem Planı hazırlık çalışmaları devam etmektedir. Bu belgelerin uygulanmasında gereken özeni gösterme yükümlülüğü tümüyle ilgili bakanlıkların ve kamu personelinin inisiyatifindedir. Ayrıca uygulamanın etki ve sonuçlarının izlenmesine STK’ların nitelikli katılımını sağlayacak herhangi bir tedbir alınmamaktadır. STK’ların karar alma süreçlerine katılımının önemini kabul eden, katılım süreçlerini tanımlayan veya teşvik eden bir politika veya strateji de bulunmamaktadır. Mevcut mevzuat, STK’ların kanun ve politika yapım süreçlerine etkin katılımını sağlamakta yetersiz kalmakta ve inisiyatifli sorumlu kamu idaresine bırakmaktadır. Kamu-STK iş birliğini teşvik edecek ve STK’ların katılımını güvence altına alacak mevzuat, politika ve stratejilerin olmaması nedeniyle, STK’lar kamu ile ilişki kurmakta, iş birliği yapmakta ve sivil toplum alanındaki politikaları etkilemekte zorlanmaktadır. Nicel araştırma sonuçları, bu bulguyu doğrulamakta; kamu-STK iş birliği söz konusu olduğunda her dört kuruluştan üçünün kamu kurumlarıyla iş birliği yapmak için bir girişimde bulunmadığını, kuruluşların %9’unun ise iş birliği yapmak istese de yapamadığını ortaya koymaktadır. Saha bulguları son yıllarda kamu ile ortak çalışma ve ilişki kurmanın zorlaştığına işaret etmektedir.

Öneri 14: Kamu-STK İş Birliği ve STK’ların Kapasitesinin Güçlenmesi için Kurumlar ve Mekanizmalara İlişkin Öneri ve Tespitler

Kamu- STK iş birliğini yürütmek ve sivil toplum katılımını teşvik etmek için ulusal düzeyde bir kurum ya da mekanizma (iş birliği dairesi/birimi, bakanlıklarda iletişim noktaları vb.) oluşturulmalıdır.

Cumhurbaşkanlığı bünyesinde oluşturulan kurullarda yer alacak STK temsilcilerinin belirlenmesinde, açık çağrı yöntemi benimsenmeli ve şeffaf kriterler oluşturulmalıdır.

STİGM’nin hedefleri için geliştirilecek politikaların belirlenmesi ile uygulamanın izlenme ve değerlendirilmesi süreçleri katılımcı bir şekilde düzenlenmelidir.

Sivil Toplum İstişare Kurulu, Türkiye sivil toplumunun çeşitliliğini yansıtacak bir yapıya kavuşturulmalı, STK temsilcileri açık çağrı yöntemi ve şeffaf kriterler gözetilerek belirlenmeli ve Kurulun çalışmalarına kamu ile sivil toplumun diyalog halinde yön verdiği bir yaklaşım benimsenmelidir.

STK'larla diyalog halinde sivil toplumun sorunlarının çözülmesi ve gelişmesiyle ilgili çalışan, yeterli bütçeye sahip, ulusal düzeyde bir kurum ya da iş birliği dairesi bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programlarında STK'ların kurumsal kapasiteleri ile yasal çerçeve ve idari yapılanmanın geliştirilmesi, sivil toplum-kamu iş birliğinin artırılması temel amaçlar arasında sıralansa da gerekli somut adımlar atılmamıştır. STİGM içerisinde katılım açısından yeni bir mekanizma olarak tanımlanan Sivil Toplum İstişare Kurulu, kamu-STK ortaklığında sivil toplumun gelişmesi ve sorunlarının çözülmesine yönelik strateji ve politikalara yön verebilecek bir işlev taşımaktan uzaktır. Üyelerini, toplantı tarihlerini ve çalışma gündemlerini belirleme yetkisi bakana verilmiştir. Kurulun oluşturulma aşamasına STK'lar dahil edilmemiştir ve çalışma biçimi üzerinde sivil toplumun hiçbir tasarrufu bulunmamaktadır. Bu yapıyla Kurul, sivil toplumun çeşitlilik arz eden yapısını temsil etmemekte ve sivil toplumun gelişebilmesi için ihtiyaç duyulan istişare ve iş birliği misyonlarını yerine getirmemektedir.

Öneri 15: Politika Geliştirme ve Karar Alma Süreçlerine Katılıma İlişkin Öneri ve Tespitler

Mevzuat geliştirme ve politika oluşturma konusunda kapsayıcı ve somut adımlar atılmalıdır. Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik'te gerekli değişiklikler yapılarak mevzuat ve politika geliştirme süreçlerinde STK'ların görüşlerinin alınması bağlayıcı hale getirilmeli ve verilen görüşler için geri bildirim mekanizmaları Yönetmelikte düzenlenmelidir.

TBMM İçtüzüğü'nde gerekli değişiklik yapılarak STK'ların yasama çalışmalarına etkin ve etkili bir şekilde katılımı sağlanmalıdır. Adalet Bakanlığı tarafından yayınlanan Mevzuat Çalışma Komisyonları Hakkında Yönetmelik'te de benzer bir düzenlemeye gidilmelidir.

Karar alma ve mevzuat hazırlama süreçlerinde, STK'ların uzmanlıkları ve bilgi birikimleriyle katkı sağlayacakları ve etkilerini artıracakları etkinlikler ve mekanizmalar geliştirilmelidir.

STK'ların karar alma süreçlerine katılım yolları (bilgilendirme, danışma, diyalog, aktif katılım) sivil toplumla iş birliği içinde kamu kurumları tarafından önceden tasarlanmalı ve bu süreçlerin sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için gerekli olan teknik ve idari tedbirler (geri bildirim için verilen gün süresi, toplantının yapılacağı yer vb.) alınmalıdır.

Kamu-STK iş birliğine dair her kademedeki kamu görevlisine yönelik düzenli ve sistematik eğitim programları düzenlenmelidir. Eğitimlerin içerikleri tek tip olmamalı, STK'lar ve ilgili kamu kurumları arasındaki olası iş birliği alanlarına yönelik ve uygulamaya dönük bilgiler içermelidir.

Yasama veya yürütme organı ya da idarenin mevzuat ve politika çalışmalarında, STK'ların etkin şekilde sürece dahil edilip edilmeyeceği ilgili kamu idaresinin takdirindedir. Bu nedenle kamu-STK ilişkileri süreklilik arz etmemekte ve uygulamalar tek taraflı şekilde ilgili kamu kurumlarının, özellikle de üst düzey yönetici ve siyasetçilerin yaklaşımına bağlı olarak belirlenmektedir. Karar alma süreçlerine STK katılımını düzenleyen, taraflar için tanımlı, sürekliliği olan ve sivil toplumun farklılıklarının temsil edilmesini güvence altına alan, erişilebilir mekanizmalar bulunmamaktadır. Sivil toplum-kamu iş birliğini düzenleyen resmi prosedürler ve kriterler olmadığından STK'ların politik yönelimlerinden bağımsız olarak danışma ve istişare süreçlerine dahil olması güvence altında değildir. Avrupa Komisyonu 2021 Türkiye Raporu'nda bağımsız sivil toplum kuruluşlarının, politika oluşturma süreçlerinin ve izlemenin bir parçası olan istişarelerin çoğu zaman dışında tutulduğu tespit edilmektedir. Araştırma sonuçları, karar alma süreçlerine katılım sağlamak, ilişki ve iş birliği kurmak için kamuyu ikna etmekte esas sorumluluğu sivil toplumun üstlendiğini ortaya koymaktadır.

Öneri 16: Mevzuat Taslaklarına Kamuoyunun Erişimi ve Bilgi Edinme Hakkının Kullanımına İlişkin Öneri ve Tespitler

Kamu kurum ve kuruluşları; çalışma planları, kanun taslakları veya politikalar ile ilgili detaylı ve güncel bilgi ve belgeleri internet sitelerinde düzenli olarak paylaşmalıdır. Sivil toplumun görüş bildirebilmesi için gerekli mekanizmalar geliştirilmeli ve görüş sunulabilmesi için STK'lara makul bir süre tanınmalıdır.

Bilgi edinme hakkının kullanımını sınırlayan istisnaları açıklayan maddeler değiştirilerek mevzuatta iyileştirmeler yapılmalıdır.

Bilgi edinme başvuruları için gerekli bilgilerin sağlanmasından sorumlu kamu görevlileri, düzenli eğitim programları ile desteklenmeli, kapsamlı ve güncel bilgiler sunulması için kamu kurumları içerisinde koordinasyon ve bilgi paylaşımı sürecini kolaylaştıracak önlemler alınmalıdır.

Mevzuat ve politika taslaklarının yayımlandığı ulusal bir portal veya kurumların internet sitelerinde bu konuya ayrılmış ayrı bir elektronik sistem bulunmamaktadır. Taslaklar nadiren ilgili idarenin internet sitesinde duyurulmakta ve görüşe açılmaktadır. Taslaklarla ilgili STK'lardan görüş ve değerlendirme alınacağı durumlarda, çoğunlukla bakanlıklar tarafından belirlenen STK'larla kapalı istişare yöntemleri benimsenmektedir. Sık karşılaşılmasa da bazı kamu kuruluşlarının politika taslakları oluşturmadan önce kamuoyunun veya STK'ların görüşlerini toplamak, ihtiyaçlarını tespit etmek amacıyla anket benzeri çalışmalar yaptığı bilinmektedir. Bilgi Edinme Hakkı Kanunu'nda tanımlanan istisnalar, kamu kuruluşları tarafından çok geniş yorumlanmakta ve STK'ların bilgi edinme talepleri, istisna hükümlerine atıf yapılarak yanıtız bırakılabilmektedir.

Öneri 17: Sektörler Arası Kurullarda STK'ların Temsiline İlişkin Öneri ve Tespitler

STK'ların aktif katılımının sağlanması için mevzuat hem merkezi hem de yerel düzeydeki karar alma süreçlerinin hepsinde danışma organlarının oluşturulmasını zorunlu tutmalı ve organların oluşturulmasında geçerli olacak kuralları yoruma açık bırakmayacak biçimde düzenlemelidir.

Belediye Meclisi bünyesinde kurulacak ihtisas komisyonlarının toplantılarına, isteyen STK temsilcilerinin katılabilmesine yönelik düzenlemeler yapılmalıdır.

Karar alma ve danışma kurullarında temsil edilecek STK'ların belirlenmesi usulü somut ve nesnel hale getirilmeli ve bu tür hükümlere yer veren diğer kanunlarda da bu yönde değişiklikler gerçekleştirilmelidir.

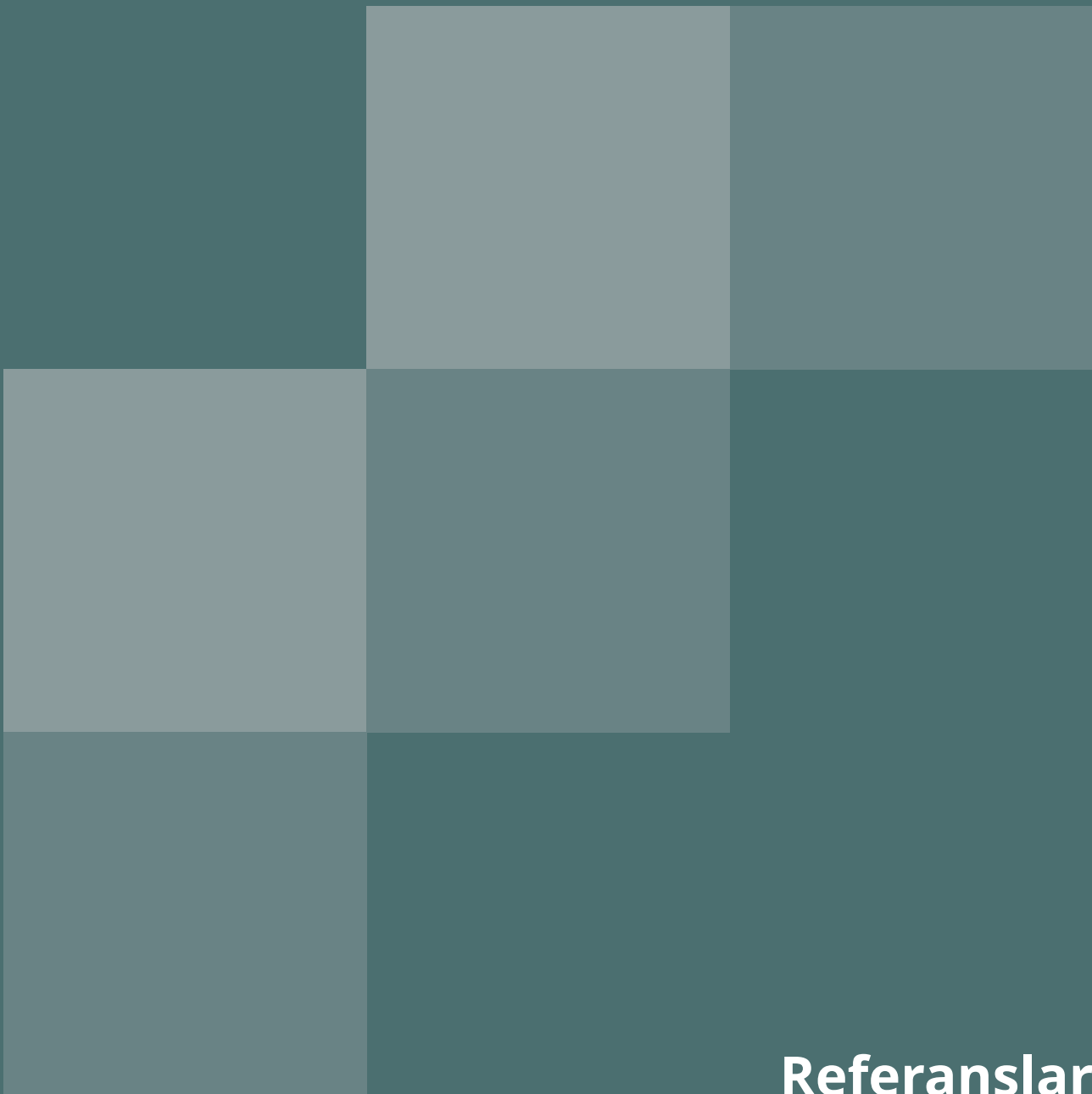
İdare tarafından STK'ların da temsil edildiği daimî veya geçici kurullar veya çalışma grupları kurulabilmektedir. Fakat organların oluşturulmasına ilişkin kararlar çoğunlukla ilgili bakanlıkların inisiyatifindedir ve danışma organı niteliği taşıyan kurul veya çalışma gruplarında yer alacak STK'ların belirlenmesinde ortak bir uygulamadan bahsedilmesi mümkün değildir. Merkezi idarenin yaklaşımı açık çağrı yapmak yerine belli STK temsilcilerini doğrudan bu kurullara davet etmek yönündedir. İş birliği yapılan STK'ları, konularındaki uzmanlıkları ve yetkinliklerine göre değil, bu yapıların çalışma usul ve esaslarını düzenleyen yönergelerin çoğunda yer alan bir kıstas olarak, kamu yararı/vergi muafiyeti statülerinin olup olmamasına göre seçme eğilimi vardır. STK temsilcilerinin danışma kurullarında görüşlerini özgürce ifade edebilmeleri için elverişli koşulları sağlayacak tedbir ve güvenceler bulunmamaktadır. Araştırmanın önemli bulgularından biri, yerel yönetimler bünyesindeki iş birliği mekanizmalarının, STK'lar için, merkezi idare altındaki mekanizmalara göre hem daha bilinir hem de daha erişilebilir olduğudur.

Öneri 18: Kamu Hizmetlerinde İş Birliğine ve STK'ların Yerine İlişkin Öneri ve Tespitler

STK'ların kamu hizmetlerinin sunumuna katılmasına dair özel hükümler, katılımcı olarak belirlenerek mevzuatta ilgili değişiklikler yapılmalıdır.

Hem merkezi hem de yerel düzeydeki kamu kurumları, sağlamakla yükümlü oldukları tüm hizmetler için uzmanlaşmış personele sahip olmayabilir. Bu gibi durumlarda belirli alanlarda faaliyet gösteren STK'ların, kendi uzmanlaştıkları alanlardaki hizmetlerin geliştirilmesine dahil edilmesine imkân verecek şeffaf, kapsayıcı ve hesap verebilir mekanizmalar geliştirilmelidir.

İlgili yasa ve yönetmelikler, STK'ların çeşitli alanlarda kamu ile iş birlikleri yürüterek hizmet sağlamasına izin vermektedir. STK'ların hizmet sağlamasına dair özel hükümler ise mevzuatta bulunmamaktadır. Teşvik edici uygulamalar olmadığı için STK'ların hizmet sağladığı örnekler kısıtlıdır. Kamu ile STK'lar arasında bu amaçla yapılan protokol sayısı, protokol yapılan STK'lar ve odaklanılan faaliyet alanları gibi bilgiler açıklanmamaktadır. Saha araştırması, kamu-STK iş birliklerinin genellikle tek seferlik olduğuna, yapılandırılmış iş birliklerinin çok daha seyrek ve büyük oranda yerel düzeyde kurulabildiğine işaret etmektedir. Geçmiş yıllara göre kamu ile hizmet temelli protokol yapmanın zorlaştığı öne çıkan bir diğer bulgudur.

Referanslar

- Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü. *Adli İstatistikler 2020*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. <https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22420211449082020H%C4%B0ZMETE%C3%96ZELK%C4%B0TAP.pdf>
- Adalet Bakanlığı, Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü. *Adalet İstatistikleri 2021*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/9092022143819adalet_ist-2021.pdf
- Agos Gazetesi. *Tarlabası Toplum Merkezi'ni kapatma davası 2023'e ertelendi*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. <https://www.agos.com.tr/tr/yazi/27736/tarlabasi-toplum-merkezi-ni-kapatma-davasi-2023-e-ertelendi>
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. *2021 Yılı Faaliyet Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. <https://www.aile.gov.tr/media/100242/2021-yili-faaliyet-raporu.pdf>
- Amnesty International. *Türkiye: Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkında Kanun, Daha Şimdiden Sivil Toplum Üzerinde 'Caydırıcı Etkiye' Yol Açtı - 7262 Sayılı Kanun'un Kâr Amacı Gütmeyen Örgütlere Etkisi*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. <https://www.amnesty.org.tr/public/uploads/files/TÜRKİYE%20-%20%20TERÖRİZMİN%20FİNANSMANININ%20ÖNLENMESİ%20HAKKINDA%20KANUNUN%2C%20DAHA%20ŞİMDİDEN%20SİVİL%20TOPLUM%20ÜZERİNDE%20CAYDIRICI%20ETKİYE%20YOL%20AÇTI.pdf>
- Anadolu Ajansı. *Hazine ve Maliye Bakanlığından Mali Eylem Görev Gücünün 'gri liste' kararına tepki*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/hazine-ve-maliye-bakanligindan-mali-eylem-gorev-gucunun-gri-liste-kararina-tepki/2399318>
- Anadolu Kültür. *Anadolu Kültür İçin 'Yaratılan' Dava Hakkında Kamuoyunu Bilgilendirme*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. <https://www.anadolukultur.org/35-duyurular/1290-anadolu-kultur-icin-yaratilan-dava-hakkinda-kamuoyunu-bilgilendirme/>
- Anayasa mahkemesi. *Ali Rıza Özer ve Diğerleri Başvurusu, B.N. 2013/3924, K.T. 06.01.2015*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/3924>
- Anayasa mahkemesi. *Evren Köse Başvurusu, B. N. 2017/35918, K.T. 30/6/2020*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2017/35918>
- Anayasa mahkemesi. *Nuray Zencir Başvurusu, B.N. 2018/3087, K.T. 2/2/2022*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2018/3087>
- Ankara Kent Konseyi. *Kent Konseyi Nedir*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. <https://ankarakentkonseyi.org.tr/tr/kurumsal/kent-konseyi-nedir#:~:text=Bu%20sebeple%20halen%20yaklaşık%201400,belediye%20başkanının%20çağrısı%20ile%20toplanmaktadır>
- Avrupa Birliği Başkanlığı. *Avrupa Birliği'ne Katılım İçin Ulusal Eylem Planı Ocak 2021-Aralık 2023*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/uep/21_23_UEP_TR.pdf
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. maddesine ilişkin Rehber*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_11_TUR.pdf
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. *Analysis of statistics 2021(2021 İstatistiklerinin Analizi)*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2021_ENG.pdf
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. *Annual Report 2021 (2021 Yılı Raporu)*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. https://www.echr.coe.int/Documents/Annual_report_2021_ENG.pdf
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. *Kavala v. Türkiye, B.N. 28749/18 , K.T. 10.12.2019*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{\"itemid\":\[\"001-199515\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{\)
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. *Nurettin Aldemir ve Diğerleri v. Türkiye, B.N. 32124/02, 32126/02, 32126/02, 32132/02 ve 32138/02, K.T. 02.06.2008*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"fulltext\":\[\"Nurettin%20Aldemir\"\],\"documentcollectionid2\":\[\"GRANDCHAMBER\", \"CHAMBER\"\],\"itemid\":\[\"001-161323\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\)
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. *Oya Ataman v. Türkiye, B.N. 74552/01, 05.03.2007*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{\"itemid\":\[\"001-78330\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{\)
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. *Samüt Karabulut v. Türkiye, B.N. 16999/04, K.T. 19.11.2009*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022. [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\"itemid\":\[\"001-90933\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{\)

- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi. *Selahattin Demirtaş v. Türkiye, B.N. 14305/17*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{"tabview":\["notice"\],"itemid":\["001-207173"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{)
- Avrupa Komisyonu. *2020 Türkiye Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.ab.gov.tr/siteimages/trkiye_raporustrateji_belgesi_2020/turkey_report_30.10.2020.pdf
- Avrupa Komisyonu. *2021 Türkiye Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2021_turkiye_raporu_tr.pdf
- Avrupa Komisyonu. *2022 Türkiye Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.ab.gov.tr/siteimages/birimler/kpb/2022_turkiye_raporu_tr_27.11.2022_22.05.pdf
- Avrupa Konseyi. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_TUR.pdf
- Avrupa Konseyi. *Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi (İstanbul Sözleşmesi)*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://rm.coe.int/1680462545>
- Avrupa Konseyi Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Konferansı STK Hukuku Uzman Konseyi. *Türkiye'de Dernekler Kanununda Yapılan Değişikliklerin Avrupa Standartlarıyla Uyumuna Dair Görüş*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://rm.coe.int/expert-council-conf-exp-2020-2-opinion-amendments-to-turkish-law-on-as/16809e49fe>
- Balkan Civil Society Development Network. Sivil Toplum Gelişimi için Elverişli Ortamı İzleme Matrisi Ülke Raporları ve Bölgesel Raporlar. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
www.monitoringmatrix.net
- Bağımsız İletişim Ağı (Bianet). *Bia Medya Gözlem / 2021*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://bianet.org/1/10/256364-haberciden-ozgurluk-mucadelesi-yargidan-umut-isigi>
- Bağımsız İletişim Ağı (Bianet). *Danıştay, eylemlerdeki 'ses ve görüntü kaydı' yasağına 'dur' dedi*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/253191-danistay-eylemlerdeki-ses-ve-goruntu-kaydi-yasagina-dur-dedi>
- Bağımsız İletişim Ağı (Bianet). *Diyanet İşleri Başkanı'nı eleştiren Ankara Barosu'na dava*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://m.bianet.org/bianet/nefret-soylemi/250946-diyanet-isleri-baskani-ni-elestiren-ankara-barosu-na-dava>
- Bağımsız İletişim Ağı (Bianet). *Finance watchdog FATF 'grey lists' Turkey, Turkey denounces the decision*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://bianet.org/english/economy/252185-finance-watchdog-fatf-grey-lists-turkey-turkey-denounces-the-decision>
- Bağımsız İletişim Ağı (Bianet). *Öztürk Türkdöğən beraat etti*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://m.bianet.org/bianet/insan-haklari/260696-ozturk-turkdogan-beraat-etti>
- Bertelsmann Stiftung. *BTI 2022 Country Report — Turkey*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2022_TUR.pdf
- Charities Aid Foundation. *World Giving Index 2021 (Dünya Bağışçılık Endeksi 2021)*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/cafworldgivingindex2021_report_web2_100621.pdf
- CIVICUS. *CIVICUS Monitor: Tracking Civic Space - TÜRKİYE [interaktif harita]*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://monitor.civicus.org/country/turkey/>
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. *Analitik Bütçe Sınıflandırmasına İlişkin Rehber*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/04/AnalitikEkorehber_2019-2021.pdf
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. *2020 Yılı Genel Faaliyet Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2021/06/Genel-Faaliyet-Raporu-2020.pdf>
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. *2021 Yılı Genel Faaliyet Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/06/Genel-Faaliyet-Raporu-2021.pdf>
- Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. *2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://webdosya.csb.gov.tr/db/strateji/icerikler/csb-2021-yili-idare-faaliyet-raporu-20220610102116.pdf>
- Denge ve Denetleme Ağı. *Yeni Sistem, Yeni İktüzük: Güçlü ve Etkin Meclis İçin Öneriler*. Erişim tarihi: 13 Mart 2020.
https://www.dengedenetleme.org/dosyalar/file/2018_10_08_Yeni_Sistem_Yeni_Ictuzuk_Guclu_ve_Etkin_Meclis_Icin_Oneriler.pdf

Der. Emre Erdoğan, Pinar Uyan-Semerci Nurhan Yentürk, Laden Yurttagüler. *Türkiye’de Gönüllülük: Deneyimler, Sınırlılıklar ve Yeni Açılımlar*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Kasım 2020. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://bilgiyay.com/wp-content/uploads/2020/11/GONULLULUK-291120.pdf>

Dışişleri Bakanlığı. *2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mfa.gov.tr/data/BAKANLIK/2021-idare-Faaliyet-Raporu.pdf>

European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (OSCE/ODIHR). *Guidelines on Freedom of Peaceful Assembly (3rd Edition, 2019)*. Erişim tarihi 09 Aralık 2022.
[https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2019\)017rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2019)017rev-e)

Eşit Haklar İçin İzleme Derneği ve Kısa Dalga. *Yasaksız Meydan 14: Van’da Neler Oluyor?* Erişim Tarihi: 09 Aralık 2022.
https://kisadalga.net/haber/detay/anayasal-bir-hak-vanda-bes-yildir-yasak_7714

Facebook. *Facebook Şeffaflık Merkezi Raporu, Kullanıcı Verileri için Hükümet Talepleri Ocak - Haziran 2021*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://transparency.fb.com/data/government-data-requests/country/TR/>

Freedom House. *Freedom on the Net 2020 (İnternet Özgürlüğü Türkiye 2020 Raporu)*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-net/2020>

Freedom House. *Freedom on the Net 2021 (İnternet Özgürlüğü Türkiye 2021 Raporu)*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-net/2021>

Freedom House. *Freedom of the World 2020 Report (Dünyada Özgürlükler 2020 Raporu)*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-world/2020>

Freedom House. *Freedom of the World 2021 Report (Dünyada Özgürlükler 2021 Raporu)*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://freedomhouse.org/country/turkey/freedom-world/2021>

Gazeteciler Cemiyeti. *Gazetecilerin Mesleki Memnuniyeti 2021 Araştırması Sonuç Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
http://media4democracy.org/public/uploads/reports_8895917.pdf

Gençlik ve Spor Bakanlığı. *2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://sgb.gsb.gov.tr/Public/Edit/images/SGB/012014/2020%20Faaliyet%20Raporu.pdf>

Gençlik ve Spor Bakanlığı. *2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://sgb.gsb.gov.tr/Public/Edit/images/SGB/012014/2021_Faaliyet_Raporu060622.pdf

Göç Araştırmaları Derneği. *Suriye’den Göçün 10. Yılında Sivil Toplum: Aktörler, Süreçler ve Öngörüler*. Erişim tarihi: 05 Ocak 2023.
<https://gocarastirmalaridernegi.org/attachments/article/289/Suriye%E2%80%99den%20G%C3%B6ç%C3%A7%C3%BCn%2010.%20Y%C4%B1n%C4%B1nda%20Sivil%20Toplum.pdf>

Gökçeçay Ayata, Ulaş Karan. *Sivil Toplum Aktif Katılım: Uluslararası Standartlar, Ulusal Mevzuattaki Engeller, Öneriler*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/MevzuatRapor.15.09.15.pdf>

Hafıza Merkezi. *48 Hak Örgütü Perspektifinden Türkiye’de Daralan Demokratik Alan ve Covid-19 Salgını 2020-2021*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://hakikatadalethafiza.org/wp-content/uploads/2022/04/48-Hak-Orgutu-Perspektifinden-Turkiyede-Daralan-Demokratik-Alan-ve-COVID-19-Salgini.pdf>

Hafıza Merkezi. *Sessiz Kalma: Hak Savunucularına Yönelik Yıldırma Politikaları 2015-2021*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://hakikatadalethafiza.org/wpcontent/uploads/2022/04/sessizkalma_haksavunucularina-yonelik-yildirma-politikalari.pdf

İçişleri Bakanlığı. *2021 Yılı Bütçe Sunuşu*.

İçişleri Bakanlığı. *2022 Yılı Bütçe Sunuşu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/Butce/2022_butce_final_SON.pdf

İçişleri Bakanlığı. *2023 Yılı Bütçe Sunuşu*.

İçişleri Bakanlığı. *2020 Yılı İdare Faaliyet Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/OYA/oooyya/oyaoya/2020YILI-IDARE-FAALIYET-RAPORU_10-Mart_kucuk-site-oya.pdf

- İçişleri Bakanlığı. *2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/raporlar/faaliyet_raporlari/2021-YILI-IDARE-FAALIYET-RAPORU.pdf
- İfade Özgürlüğü Derneği. *Engelliweb 2021: Üst Düzey Kamu Şahsiyetlerinin İncinen İtibar, Onur ve Haysiyet Yılı*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://ifade.org.tr/reports/EngelliWeb_2021.pdf
- İnsan Hakları Derneği Genel Merkezi (İHD). *İçişleri Bakanı Süleyman Soylu'nun İHD'yi Hedef Gösteren Açıklamalarına Karşı Zorunlu Cevap*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.ihd.org.tr/icisleri-bakani-suleyman-soylunun-ihdyi-hedef-gosteren-aciklamalarına-karsi-zorunlu-cevap/>
- İnsan Hakları Ortak Platformu (İHOP). *Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun Teklifine Dair Değerlendirme*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://ihop.org.tr/kitle-imha-silahlarinin-yayilmasinin-finansmaninin-onlenmesine-iliskin-kanun-teklifine-dair-degerlendirme/>
- İstanbul Bilgi Üniversitesi. *Türkiye'de Kamu Kaynaklarından Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlara Yapılan Transferler Bilgi Notu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://stk.bilgi.edu.tr/media/uploads/2018/01/21/bilginotudernek.pdf>
- Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü. *Kalkınma Ajansları 2020 Yılı Faaliyet Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.sanayi.gov.tr/plan-program-raporlar-ve-yayinlar/faaliyet-raporlari/mu2607011617>
- Kaos GL Derneği. *Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun Teklifi Derneklerde Neler Getiriyor?* Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://kaosgldernegi.org/images/library/17aralikbilginotu.pdf>
- Kerem Altıparmak & Yaman Akdeniz. *5651 sayılı Kanunun Değişiklik Tasarısının Getirdiği Değişiklikler Üzerine bir Değerlendirme*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://cyber-rights.org.tr/docs/5651_Tasari_Rapor.pdf
- Medya Araştırmaları Derneği. *Sosyal Medya Yasasının Basın Özgürlüğü Üzerine Etkileri İzleme Araştırması Genişletilmiş Tarama, Ekim 2020/Ekim 2021*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://medarder.org/wp-content/uploads/2022/02/Sosyal-Medya-Yasasi-Arastirmasi.pdf>
- Medya ve Hukuk Çalışmaları Derneği. *2021 Yıllık Rapor*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.mlsaturkey.com/wp-content/uploads/2022/05/MLSA-Annual_Turk_interactive.pdf
- Millî Eğitim Bakanlığı. *2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://sgb.meb.gov.tr/meb_ys_dosyalar/2022_05/12182720_MEB_2021_faaliyet_raporu_28nisan2022.pdf
- Osman Kavala'ya Özgürlük Kampanyası. *Hukuki Süreç Kronolojisi*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.osmankavala.org/tr/hukuki-surec/kronoloji>
- Reporters Without Borders (Sınır Tanımayan Gazeteciler). *2021 World Press Freedom Index (2021 Dünya Basın Özgürlüğü Endeksi)*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://rsf.org/en/index?year=2021>
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. *2021 Yılı Faaliyet Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.sanayi.gov.tr/plan-program-raporlar-ve-yayinlar/faaliyet-raporlari/mu2802011616>
- Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM). *IPA III Döneminde Sivil Toplumunu Ne Bekliyor?* Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2022-06/ipa-iii.pdf>
- Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM). 2013-2017 BM Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Özel Raportörü Maina Kiai tarafından hazırlanan bilgi notu. *Sivil Alanı ve Fon Kaynaklarına Erişim Hakkını Korumak*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2022-06/sivil-alani-ve-fon-kaynaklarina-erisim-hakmini-korumak.pdf>
- Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM). 2013-2017 BM Toplanma ve Örgütlenme Özgürlüğü Özel Raportörü Maina Kiai tarafından hazırlanan bilgi notu. *Sivil Toplumun Fon Kaynaklarına Erişebilirliği*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2022-06/fon-kaynaklarina-erisim.pdf>
- Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM). *Politik Karar Verme Süreçlerine Etkili ve Anlamli Katılım Hakkı ve Mekanizmalar Bilgi Kitapçığı*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2022-08/politik-karar-verme-sureclerine-etkili-ve-anlamli-katilim-hakki-ve-mekanizmalar-bilgi-kitapcigi.pdf>

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM). Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Mevzuat Değişiklikleri için Hazırladığı Taslakları Sivil Toplumun Görüşüne Açtı. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.stgm.org.tr/sivil-toplumla-iliskiler-genel-mudurlugu-mevzuat-degisiklikleri-icin-hazirladigi-taslaklari-sivil>

Sivil Toplum Geliştirme Merkezi (STGM). *Türkiye'de Örgütlenme Özgürlüğünün Genel Görünümü II*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.stgm.org.tr/sites/default/files/2022-02/turkiyede-orgutlenme-ozgurlugunun-genel-gorunumu-ii-2019-2020_0_0.pdf

Susma Platformu. *Türkiye'de Sansür ve Otosansür: Ocak 2021 — Aralık 2021*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://s3.fr-par.scw.cloud/fra-susma24-tr/2022/02/Turkiyede-Sansur-ve-Otosansur-2021-TR.pdf>

Technical Assistance to Civil Society Organizations (EU TACSO 3). Final Report: Assessment of the State of the Enabling Environment and Capacities of Civil Society Against the 2014-2020 Guidelines for EU Support to Civil Society in the Enlargement region for the year 2020. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://tacso.eu/wp-content/uploads/2022/05/Civil-Society-Assessment-Report-for-2020.pdf>

The Observatory (İnsan Hakları Savunucularının Korunması için Gözlemevi) ve İnsan Hakları Derneği. *Bölüm III: Prosedüre Boğup, Başarısızlığa Mahkûm Etmek: Türkiye'de Sivil Toplumla Yönelik İdari Taciz*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.ihd.org.tr/wp-content/uploads/2022/06/obs_turkey_iii_turkish.pdf

TRT Haber. *Sosyal medya devleri Türkiye temsilcilerini atadı*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/sosyal-medya-devleri-turkiye-temsilcilerini-atadi-566084.html>

Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı. *Demokratik Kentsel Yönetişimde Güçlenen Sivil Toplum ve Etkin İş Birlikleri*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.tesev.org.tr/wp-content/uploads/rapor_demokratik_kentsel_yonetisimde_guclenen_sivil_toplum_ve_etkin_is_birlikleri.pdf

Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV). *Türkiye'de İnsan Hakları Savunucularının Karşılaştığı Baskı, Engel ve Zorluklara İlişkin Bilgi Notu, 1 Eylül 2021 - 31 Aralık 2021*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2022/01/ihs_bilginotu_ocak2022.pdf

Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV). *Türkiye İnsan Hakları Raporu 2020*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://tihv.org.tr/wp-content/uploads/2021/06/tih_Rapor_2020.pdf

Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV). *Verilerle 2020 Yılında Türkiye'de İnsan Hakları İhlalleri*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://tihv.org.tr/basin-aciklamalari/verilerle-2020-yilinda-turkiyede-insan-haklari-ihlalleri/#:~:text=TİHV%27e%20işkençe%20ve%20diğer,diğer%20kötü%20muameleye%20maruz%20kalmıştır>

Türkiye İnsan Hakları Vakfı (TİHV). *Verilerle 2021 Yılında Türkiye'de İnsan Hakları İhlalleri*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://tihv.org.tr/ozel-raporlar-ve-degerlendirmeler/verilerle-2021-yilinda-turkiyede-insan-haklari-ihlalleri/>

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). *Hanehalkı Bilişim Teknolojileri (BT) Kullanım Araştırması, 2021*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
[https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2021-37437)

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Covid-19 Salgınının Türkiye'de Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşlarına Etkisi Anketi – II Raporu, Eylül 2020*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<http://covid19vestklar.tusev.org.tr/wp-content/uploads/2020/09/Covid19AnketFazIIsonucRaporu.Final.pdf>

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Dernekler için Yasal Mevzuat Rehberi*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/DerneklericinYasalMevzuatRehberi-06082020.pdf>

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Dernek Üyelerinin Bildirilmesi Yükümlülüğünü Düzenleyen Yönetmeliğin İptaline İlişkin Danıştay Kararı Hakkında Duyuru*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://tusev.org.tr/tr/duyurular/dernek-uyelerinin-bildirilmesi-yukumlulugunu-duzenleyen-yonetmeliğin-iptaline-iliskin-danistay-karari-hakkinda-duyuru>

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun Teklifi Hakkında Açıklama*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.tusev.org.tr/tr/duyurular/kitle-imha-silahlarinin-yayilmasin-in-finansmaninin-onlenmesine-iliskin-kanun-teklifi-hakkinda>

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Mali Eylem Görev Gücü Tavsiyelerinin Uygulanması ve Türkiye'de Sivil Toplumla Etkilerinin İncelenmesi*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://tusev.org.tr/usrfiles/images/MaliEylemGorevGucuSivilToplum_26022021.pdf

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Örgütlenme Özgürlüğü Hakkının Sınırlandırılması: Uluslararası Standartlar ve Türkiye'ye Dair Değerlendirme Bilgi Notu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
http://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/yayinlar/TUSEV_Atolye_Orgutlenme_Ozgurlugu_Hakkinin_Sinirlendirilmesi_Bilgi_Notu.pdf

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Sivil Toplum için Elverişli Ortam İzleme Matrisi 2019 Türkiye Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/MM2019Turkce14072020.pdf>

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Sivil Toplum için Elverişli Ortam Bilgi Notu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/ElverisliOrtam2019.pdf>

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Sivil Toplum İzleme Matrisi: Sivil Toplumun Gelişimi için Elverişli Ortamın İzlenmesi Uygulama Rehberi*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.tusev.org.tr/usrfiles/files/izleme_matrisi_rehberi_doc_23_08_2013.pdf

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Sivil Toplum Kuruluşlarına Yönelik Kamu Fonları: Standartlar ve İyi Örnekler*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/Sivil_Toplum_Kuruluslarina_Yonelik_Kamu_Fonlari_Standartlar_ve_Iyi_Ornekler_Raporu_15062020.pdf

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Sivil Topluma Yönelik Davranış İlkeleri: Avrupa Birliği'nde ve Dünyada Kamu Diyalogu/İlişkileri Masa Başlı Araştırmasının Bulguları*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://siviltoplum-kamu.org/tr/wp-content/uploads/2018/07/Davranis-Ilkeleri-Masa-Basli-Arastirmasi-Raporu.pdf>

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Sivil Toplum Kuruluşlarının Karar Alma Mekanizmalarına Katılımı: Yerel Yönetimlerde Kaliteli ve Anamlı Bir Katılım için Uygulama Rehberi*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://tusev.org.tr/usrfiles/images/Katilim2020.pdf>

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Sivil Toplum Kuruluşlarının Karar Alma Süreçlerine Katılımı için Araçlar ve Yöntemler: Hırvatistan, Estonya ve Fransa'daki İyi Uygulamalar*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://tusev.org.tr/usrfiles/images/AraclarYontemlerOcak2020.pdf>

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *STK'ların Bağış Toplama Faaliyetleri: Yasal Mevzuat Açısından Uluslararası Standartlar*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/YardimToplamaBilgiNotu_Uluslararası.pdf

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Sivil Toplum Strateji Belgesi ve Eylem Planı Taslağı ve Sivil Toplumu İlgilendiren Mevzuat Taslakları'na Dair TÜSEV Görüş ve Önerileri*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.tusev.org.tr/tr/duyurular/sivil-toplum-strateji-belgesi-ve-eylem-planı-taslagi-ve-sivil-toplumu-igilendiren-mevzuat-taslaklarına-dair-tusev-gorus-ve-onerileri>

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Türkiye'de Bireysel Bağışçılık ve Hayırseverlik 2021*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/TurkiyedeBireyselBagiscilikveHayirseverlik2021.pdf>

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Türkiye'de Yardım Toplama Mevzuatına Dair Değerlendirme: Sorunlar ve Engeller Bilgi Notu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/YardimToplamaBilgiNotu_Ulusal.pdf

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Vakıf ve Dernekleri İlgilendiren Vergi Uygulamaları ve Kamu Yararı Statüsü: Mevcut Durum ve Öneriler*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
[https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/VergiRaporu.20.12.18.web\(1\).pdf](https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/VergiRaporu.20.12.18.web(1).pdf)

Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı (TÜSEV). *Yeni Vakıflar için Yasal Mevzuat Rehberi*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/YeniVakiflaricinMevzuatRehberi.pdf>

Twitter. *Twitter Transparency Report, Turkey (Twitter Türkiye Şeffaflık Raporu)*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://transparency.Twitter.com/en/reports/countries/tr.html>

Twitter. *Twitter Transparency Report. (Twitter Şeffaflık Raporu. İçerik kaldırma Talepleri 2020)*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://transparency.Twitter.com/en/reports/removal-requests.html#2020-jul-dec>

United Nations Human Rights Committee (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi). *Argentina, ICCPR, A/56/40 vol. I (2001) 38, para. 74(13)*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://digitallibrary.un.org/record/451712?ln=zh_CN

Vakıflar Genel Müdürlüğü. *2021 Yılı Faaliyet Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_216_260519/2021faaliyet.pdf

YASALAR VE YÖNETMELİKLER, STRATEJİ PLANLARI VE REHBERLER İLE DİĞER İLGİLİ MEVZUAT BELGELERİ

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www5.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf

Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www5.tbmm.gov.tr/docs/ictuzuk.pdf>

5253 sayılı Dernekler Kanunu. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5253.pdf>

5737 sayılı Vakıflar Kanunu. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5737.pdf>

4721 sayılı Türk Medeni Kanunu. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>

2860 sayılı Yardım Toplama Kanunu. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2860.pdf>

2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2911.pdf>

4962 sayılı Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Vakıflara Vergi Muafiyeti Tanınması Hakkında Kanun. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4962&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

1606 sayılı Bazı Dernek ve Kurumların Bazı Vergilerden, Bütün Harç ve Resimlerden Muaf Tutulmasına İlişkin Kanun. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=1606&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

5393 sayılı Belediyeler Kanunu. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf>

5216 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5216.pdf>

5302 sayılı İl Özel İdaresi Kanunu. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5302.pdf>

5442 Sayılı İl İdaresi Kanunu. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.5442.pdf>

5018 sayılı Kamu Malî Yönetimi ve Kontrol Kanunu. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5018.pdf>

5072 sayılı Dernek ve Vakıfların Kamu Kurum ve Kuruluşları ile İlişkilerine Dair Kanun. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5072&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

3335 sayılı Uluslararası Nitelikteki Teşekküllerin Kurulması Hakkında Kanun. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=3335&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2935.pdf>

4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı Kanunu. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4982.pdf>

6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6112.pdf>

5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5651.pdf>

Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (Kanun No. 7145). Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180731-1.htm>

7262 sayılı Kitle İmha Silahlarının Yayılmasının Finansmanının Önlenmesine İlişkin Kanun. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/12/20201231M5-19.htm>

477 sayılı Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (Karar Sayısı: KHK/698). Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180704-1.htm>

5840 sayılı Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.5840.pdf>

3686 sayılı İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu Kanunu. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.3686.pdf>

Olağanüstü Hal Kapsamında Alınan Tedbirlere İlişkin Kanun Hükmünde Kararname (Karar Sayısı: KHK/667). Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/07/20160723-8.htm>

Bakanlıkların Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar ile Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. (Kararname Numarası 4). Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/19.5.4.pdf>

Bazı Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararname Numarası 17). Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/09/20180913-6.pdf>

Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (Kararnamesi Numarası: 1). Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/19.5.1.pdf>

Cumhurbaşkanı Kararı (Karar Sayısı: 2018/196). Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/10/20181009-12.pdf>

Dernekler Yönetmeliği. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=8038&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

Dernek, Vakıf, Birlik, Kurum, Kuruluş, Sandık ve Benzeri Teşekküllere Genel Yönetim Kapsamındaki Kamu İdarelerinin Bütçelerinden Yardım Yapılması Hakkında Yönetmelik. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.200610656.pdf>

Gençlik ve Spor Bakanlığı Proje Yönetmeliği. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

https://gdpd.gsb.gov.tr/public/GSB_Proje_Yonetmeligi.pdf

Gençlik ve Spor Bakanlığı. Vergi Muafiyeti Tanınan Vakıf ve Kamu Yararına Çalışan Derneklere Ait Yükseköğrenim Yurtlarında Barınan Öğrencilere Yapılacak Beslenme ve Barınma Yardımına Dair Yönetmelik. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/09/20210904-14.htm>

Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/02/20180226-10.htm>

Kent Konseyi Yönetmeliği. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

<https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/>

[MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=10687&MevzuatTertip=5](https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatTur=7&MevzuatNo=10687&MevzuatTertip=5)

Kültür ve Turizm Bakanlığınca Yerel Yönetimlerin, Derneklerin ve Vakıfların Projelerine Yapılacak Yardımlara İlişkin Yönetmelik. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

<https://www.mevzuat.gov.tr/File/>

[GeneratePdf?mevzuatNo=11189&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5](https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=11189&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeligi&mevzuatTertip=5)

Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (2022 yılı öncesi uygulanan) Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060217-4.htm>

Mevzuat Hazırlama Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (24.02.2022 tarihinde yürürlüğe giren güncel yönetmelik). Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

<https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/>

[MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatNo=5210&MevzuatTur=21&MevzuatTertip=5](https://www.mevzuat.gov.tr/anasayfa/MevzuatFihristDetayIframe?MevzuatNo=5210&MevzuatTur=21&MevzuatTertip=5)

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Yönetmelik. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.

https://www.siviltoplum.gov.tr/kurumlar/siviltoplum.gov.tr/Mevzuat/Yonetmelik/STIIGM_yonetmelik_08_07_2022.pdf

- Vakıflar Yönetmeliği. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=12466&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>
- Yardım Toplama Esas ve Usulleri Hakkında Yönetmelik. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=12088&mevzuatTur=KurumVeKurulusYonetmeli&mevzuatTertip=5>
- AB'den Sağlanacak Katılım Öncesi Fonların ve AB Birlik Programlarına Katılımın Yönetimi hakkında Cumhurbaşkanlığı Genelgesi (2019/20). Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/10/20191004-28.pdf>
- Düzenleyici Etki Analizi Çalışmaları hakkında Başbakanlık Genelgesi (2007/6). *Düzenleyici Etki Analizi Rehberi*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2007/04/20070403-13.htm>
- Düzenleyici Etki Analizinin Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar (04.06.2022 tarihinde yürürlüğe giren mevzuat). Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/21.5.5681.pdf>
- İçişler Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı. Dernek Merkezleri Hakkında Genelge (2007/83). Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.siviltoplum.gov.tr/200783-dernek-merkezleri>
- On Birinci Kalkınma Planı Hazırlıkları ile ilgili Genelge 2017/16. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170729-16.pdf>
- Vakıflar Genel Müdürlüğü. Yeni, Mühlak, Esnaf ve Cemaat Vakıflarla İlgili Yürütülen İş ve İşlemler hakkında Genelge (2020/19). Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://cdn.vgm.gov.tr/04022020e17675-2020-19-va.pdf>
- Kamu İdarelerince Hazırlanacak Stratejik Planlara Dair Tebliğ. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/05/20180502M1-14.htm>
- Vakıflara Vergi Muafiyeti Tanınması Hakkında Genel Tebliğ (Seri No: 1). Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.mevzuat.gov.tr/File/GeneratePdf?mevzuatNo=11220&mevzuatTur=Tebliğ&mevzuatTertip=5>
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. Sosyal Tarafarla İşbirliği Kurulu Görev ve Çalışma Yönergesi. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.csgb.gov.tr/media/72045/yonerge_sosyal-tarafarla-isbirligi-kurulu.pdf
- İçişleri Bakanlığı Bütçesinden Derneklere Yardım Yapılması Hakkında Yönerge. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.siviltoplum.gov.tr/kurumlar/siviltoplum.gov.tr/Projeler/Prodes/icisleri_Bakanligi_Butcesinden_Derneklere_Yardim_Yapilmasi_Hakkinda_Yonerge_03_03_2017.pdf
- İçişleri Bakanlığı. 11. Kalkınma Planı kapsamında alınacak tedbirlere ilişkin ilgili kuruluşları gönderilen yazı. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.siviltoplum.gov.tr/kurumlar/siviltoplum.gov.tr/IcSite/burdur/11-KALKINMA-PLANI.pdf>
- Sivil Toplum İstişare Kurulu Görev ve Çalışma Yönergesi. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.siviltoplum.gov.tr/kurumlar/siviltoplum.gov.tr/Mevzuat/Yonergeler/sivil_toplum_istisare_kurulu_yonergesi.pdf
- Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. *Adalet Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
[https://sgb.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/27102020154519Stratejik%20Plan%20\(2019-2023\)%2023.10.2020.pdf](https://sgb.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/27102020154519Stratejik%20Plan%20(2019-2023)%2023.10.2020.pdf)
- Adalet Bakanlığı. *İnsan Hakları Eylem Planı*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://insanhaklarieylemplani.adalet.gov.tr/resimler/eylemplani.pdf>
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. *Sivil Toplum Vizyon Belgesi ve Strateji Planı (2022-2023)*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.aile.gov.tr/media/100864/aile-ve-sosyal-hizmetler-bakanligi-sivil-toplum-vizyon-belgesi-ve-eylem-plani-2022-2023.pdf>
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Planı-2019-2023.pdf
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. *2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/FD2Qa+2020_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf

- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. *2021 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
http://www.sp.gov.tr/upload/xSPTemelBelge/files/auVV2+2021_Yili_Cumhurbaskanligi_Yillik_Programi.pdf
- [Mülga] Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. *2019-2023 Stratejik Planı*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://aile.gov.tr/media/33674/acshb_2019-2023-stratejik-plan.pdf
- Gençlik ve Spor Bakanlığı. *Gençlik ve Spor Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://sgb.gsb.gov.tr/Public/Edit/Images/SGB/012014/2019-2023-Stratejik-Planı.pdf>
- İçişleri Bakanlığı. *İçişleri Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/SEREF/Stratejik-Yonetim/ICISLERI-BAKANLIGI-2019_2023-STRATEJIK-PLANI.pdf
- Türkiye İstatistik Kurumu. *2019-2023 Stratejik Planı*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.tuik.gov.tr/Kurumsal/Stratejik_Plan
- Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Vakıflar Genel Müdürlüğü 2019-2023 Stratejik Planı*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_215_260519/tb2019-2023stratejik-plan.pdf
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. *On Birinci Kalkınma Planı (2019- 2023) Özel İhtisas Komisyonları ve Çalışma Grupları El Kitabı*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/On-Birinci-Kalkınma-Planı-Özel-İhtisas-Komisyonları-El-Kitabı.pdf>
- Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. *Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzu Sürüm 3.1*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
http://www.sp.gov.tr/upload/xSpKutuphane/files/0QRai+Kamu_Idareleri_Icin_Stratejik_Planlama_Kilavuzu_V3_1_.pdf
- Gençlik ve Spor Bakanlığı. *Gençlik Projeleri Destek Programı 2020 -1 Genel Çağrı Uygulama Kılavuzu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://gsb.gov.tr/dosyalar/proje-destegi/2020/2020-1_GenelCagri_UygulamaKilavuzu-1.pdf
- Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı (MASAK). *Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşlara Bağışta Bulunanlara Yönelik Terörizmin Finansmanı Suistimalinin Önlenmesine Yönelik Rehber 2021*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.siviltoplum.gov.tr/kurumlar/siviltoplum.gov.tr/Mevzuat/Rehberler/Bagisci_Rehber_2021-Son.pdf
- Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı (MASAK). *Kâr Amacı Gütmeyen Kuruluşların Terörizmin Finansmanı Amacıyla Suistimalinin Önlenmesine Yönelik Rehber 2021*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www.siviltoplum.gov.tr/kurumlar/siviltoplum.gov.tr/Mevzuat/Rehberler/KAGK-REHBER_2021_Son.pdf
- (Mülga) Kalkınma Bakanlığı. *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları Özel İhtisas Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2020/04/KalkınmaSurecindeSivilToplumKuruluslariOzelIhtisasKomisyonuRaporu.pdf>
- Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. *Derneklerin Terörizmin Finansmanı Amacıyla Kullanılmasının Önlenmesine Yönelik İyi Uygulamalar Rehberi 2021*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.siviltoplum.gov.tr/kurumlar/siviltoplum.gov.tr/Mevzuat/Rehberler/Iyi-Uygulama-Rehberi-22042021.docx>
- Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. *Proje Destek Sistemi ve Başvuru Rehberi (2022)*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.siviltoplum.gov.tr/proje-destek-sistemi-prodes>
- Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. *Yabancı STK'ların Türkiye'deki Faaliyeti*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
<https://www.siviltoplum.gov.tr/yabanci-stkların-turkiyedeki-faaliyeti>
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı. *2020 Bilgi Edinme Genel Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www5.tbmm.gov.tr/bilgiedinme/2020_yili_degerlendirme_raporu.pdf
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı. *Bilgi Edinme Hakkının Kullanılması Bakımından 2020 yılına ilişkin Değerlendirme*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www5.tbmm.gov.tr/bilgiedinme/2020_raporu_baskanlik_aciklamasi.pdf
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı. *2021 Bilgi Edinme Genel Raporu*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www5.tbmm.gov.tr/bilgiedinme/2021_yili_degerlendirme_raporu.pdf
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı. *Bilgi Edinme Hakkının Kullanılması Bakımından 2021 yılına ilişkin Değerlendirme*. Erişim tarihi: 09 Aralık 2022.
https://www5.tbmm.gov.tr/bilgiedinme/2021_raporu_baskanlik_aciklamasi.pdf

SİVİL TOPLUM RESMİ VERİLERİ

Gelir İdaresi Başkanlığı. *Vergi muafiyeti tanınan vakıfların listesi.*

<https://www.gib.gov.tr/yaritim-ve-kaynaklar/yararli-bilgiler/vergi-muafiyeti-taninanvakiflarin-listesi>

İçişleri Bakanlığı. *2020 ve 2021 yıllarına ait dernek sayısı. 2021 Yılı Bütçe Sunuşu; 2022 Yılı Bütçe Sunuşu.*

https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/Butce/2022_butce_final_SON.pdf

Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü. *Merkezi Yönetim İdarelerinin dernek, birlik, kurum, kuruluş, sandık vb. Kuruluşlara yaptıkları toplam transferler cari ve sermaye transferleri. Merkezi Yönetim Bütçe İstatistikleri.*

<https://muhasebat.hmb.gov.tr/merkezi-yonetim-butce-istatistikleri>

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. *Derneklerin bölgelere göre dağılımı.*

<https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-bolgelere-gore-dagilimi>

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. *Derneklerin faaliyet alanlarına göre dağılımı.*

<https://www.siviltoplum.gov.tr/derneklerin-faaliyet-alanlarına-gore-dagilimi>

Sivil toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. *İllere göre derneklerin çalışan ve gönüllü sayıları.*

<https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-gore-derneklerdeki-calisan-sayilari>

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. *İzin almadan yardım toplama hakkına sahip kuruluşlar.*

<https://www.siviltoplum.gov.tr/izin-almadan-yaritim-toplama-hakkina-sahip-kuruluslar>

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. *Kamu yararına çalışan dernekler.*

<https://www.siviltoplum.gov.tr/illere-gore-kamu-yararina-calisan-dernekler>

Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü. *Türkiye’de faaliyetine izin verilen yabancı STK’lar.*

https://www.siviltoplum.gov.tr/kurumlar/siviltoplum.gov.tr/istatistikler/YabanciSTK/izin-verilen_listesi_tr.pdf

Vakıflar Genel Müdürlüğü. *2020 ve 2021 yıllarına ait yeni vakıf sayısı.*

https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/002yeni-vakiflarin-yil-bazinda-dagilimi-2000-07082.pdf

Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Yeni vakıfların yıl bazında dağılımı.*

https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/002yeni-vakiflarin-yil-bazinda-dagilimi-2000-07082.pdf

Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Yeni vakıfların coğrafi bölgelere göre dağılımı.*

https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/003yeni-vakiflarin-cograf-bolgelere-gore-dagilimi.pdf

Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Yıl içinde kurulan yeni vakıf sayısı.*

https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/006yil-icinde-kurulan-yeni-vakif-sayilari-2001-050.pdf

Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Yeni vakıflarla ilgili seçilmiş veriler (2015-2022).*

https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/013yeni-vakiflarla-ilgili-secilmis-veriler-2015-2022.pdf

Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Vakıflara ait kâr amaçlı kuruluş/işletme sayısı.*

https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/13yeni-vakiflarla-ilgili-secilmis-veriler-2015-2022.pdf

Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Vakıfların türlerine göre dağılımı.*

https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/001vakiflarin-turlerine-gore-dagilimi05082020.pdf

Vakıflar Genel Müdürlüğü. *Vakıfların üye ve görev alan kişi sayıları.*

https://cdn.vgm.gov.tr/genelicerik/genelicerik_945_290519/007vakiflarin-uye-ve-gorev-alan-kisi-sayilari.pdf

